

ISSN: 2181-3523

Scientific Journal

idea

Innovative Development in Educational Activities

Economics
Exact Sciences
Natural Sciences
Medical Sciences
Arts and Culture
Technical Sciences
Philological Sciences
Pedagogical Sciences
Psychological Sciences
Social Sciences and Humanities

2024/4

VOLUME 3, ISSUE 4

OPENIDEA.UZ

ISSN 2181-3523
VOLUME 3, ISSUE 4
FEBRUARY 2024

<http://openidea.uz/>

INNOVATIVE DEVELOPMENT IN EDUCATIONAL ACTIVITIES

VOLUME 3, ISSUE 4, FEBRUARY, 2024

EDITOR-IN-CHIEF

I. Urazbayev

Professor, Doctor of Biological Sciences, Gulistan State University

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

D. Sarimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Institute of the Chemistry of Plant Substances

D. Hikmatov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Bukhara Institute of Engineering and Technology

A. Karimov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Karshi Institute of Engineering and Economics

Sh. Rajabov

Doctor of Philosophy (Phd) in Philosophical Sciences, International Islamic Academy of Uzbekistan

UDK: 378.091.33:51

O'QUV MASHG'ULOTLARINI INNOVATSION TEXNOLOGIYA VA METODLAR ASOSIDA LOYIHALASHTIRISH

Xidirova Dildora Zayniddinovna

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

“Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi”

kafedra dotsenti (PhD)

***Annotatsiya.** Ta'lim jarayoni o'quv mashg'ulotining eng muhim omilidir. Mashg'ulotlarning jarayonida talabalarning nazariy tayyorgarligi amalga oshiriladi, ularga kasbiy mutaxassislik bo'yicha kerak bo'ladigan bilim hamda amaliy ko'nikmalarni singdiradi. Mashg'ulotlar davomida talabalarga ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ham amalga oshiriladi.*

***Kalit so'zlar:** Oliy ta'lim, kasbiy, ta'lim, o'quv, amaliy mashg'ulotlar, konsultatsiyalar, jarayon, og'zaki, monologik, tarbiyaviy, bilim, texnologiya, mutaxassislik, talabalar, ma'ruza, o'qituvchi.*

Ta'lim jarayoni o'quv mashg'ulotining eng muhim omilidir. Mashg'ulotlarning jarayonida talabalarning nazariy tayyorgarligi amalga oshiriladi, ularga kasbiy mutaxassislik bo'yicha kerak bo'ladigan bilim hamda amaliy ko'nikmalarni singdiradi. Mashg'ulotlar davomida talabalarga ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ham amalga oshiriladi.

Oliy ta'limda o'quv mashg'ulotlarining asosiy turlari: ma'ruzalar, seminarlar, laboratoriya ishlari, amaliy mashg'ulotlar, nazorat ishlari, konsultatsiyalar, amaliyotlarning barcha turlari, muddatli ishlarni bajarish (loyihalar). O'quv mashg'ulotlari turlari fanning dasturi bilan belgilanadi. Har bir mashg'ulotda o'qituvchining majburiy hujjati uni o'tkazish rejasi hisoblanadi. O'quv mashg'ulotini olib boruvchi professor-o'qituvchi tomonidan reja ishlab chiqiladi va belgilangan ta'lim shakllarida olib boriladi.

O'quv-uslubiy ishlarning ilg'or tajribalari bilan almashish, barcha turdagi o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish mazmuni, tashkil etilishi va usullarini doimiy ravishda takomillashtirish taqozo qilinadi. Mazkur jarayon innovatsion yondashuv asosida amalga oshiriladi.

Ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini loyihalash ikki bosqichda amalga oshirilishi lozim:

a) o'qituvchi faoliyati bosqichida (ta'lim jarayonining alohida qismlarini loyihalay olish);

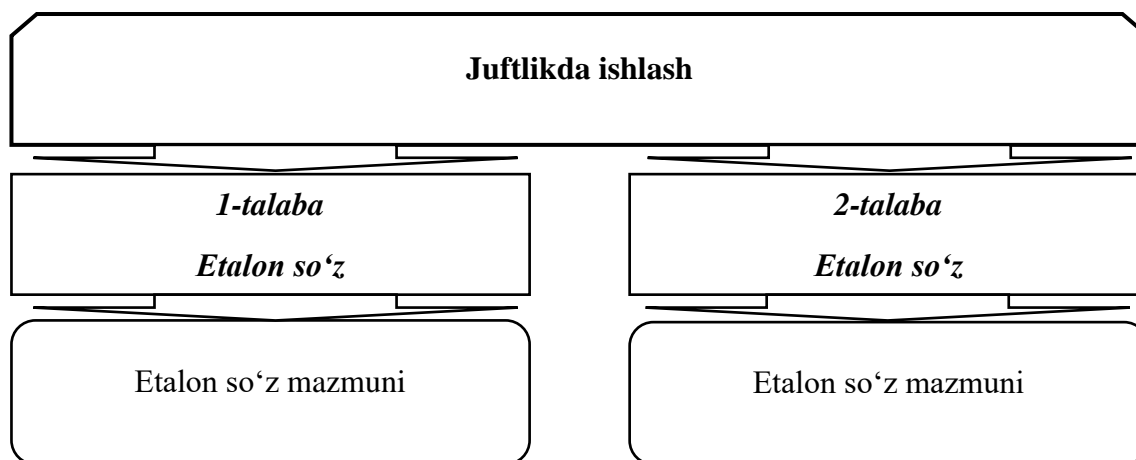
b) ta'lim menejeri faoliyati bosqichida (ta'lim jarayonini yaxlit loyihalashni) amalga oshira olishi.

Ta'lim jarayonini loyihalay olishda nafaqat har bir tarkibiy qism, balki ular o'rtasidagi aloqalar ham modellashtira olinadi va loyihalash qonuniyatlari loyihalash tamoyillarining nazariy asoslarini yaratishga, pedagogik jarayon amaliyotida qo'llay olishga zamin hozirlaydi.

Staate texnologiyasi. Staate texnologiyasi (ing. "stutter" – to'xtalishlar) mazkur texnologiya ko'pincha ma'ruza shaklidagi o'quv mashg'ulotlarida qo'llashda samarali natijalar beradi.

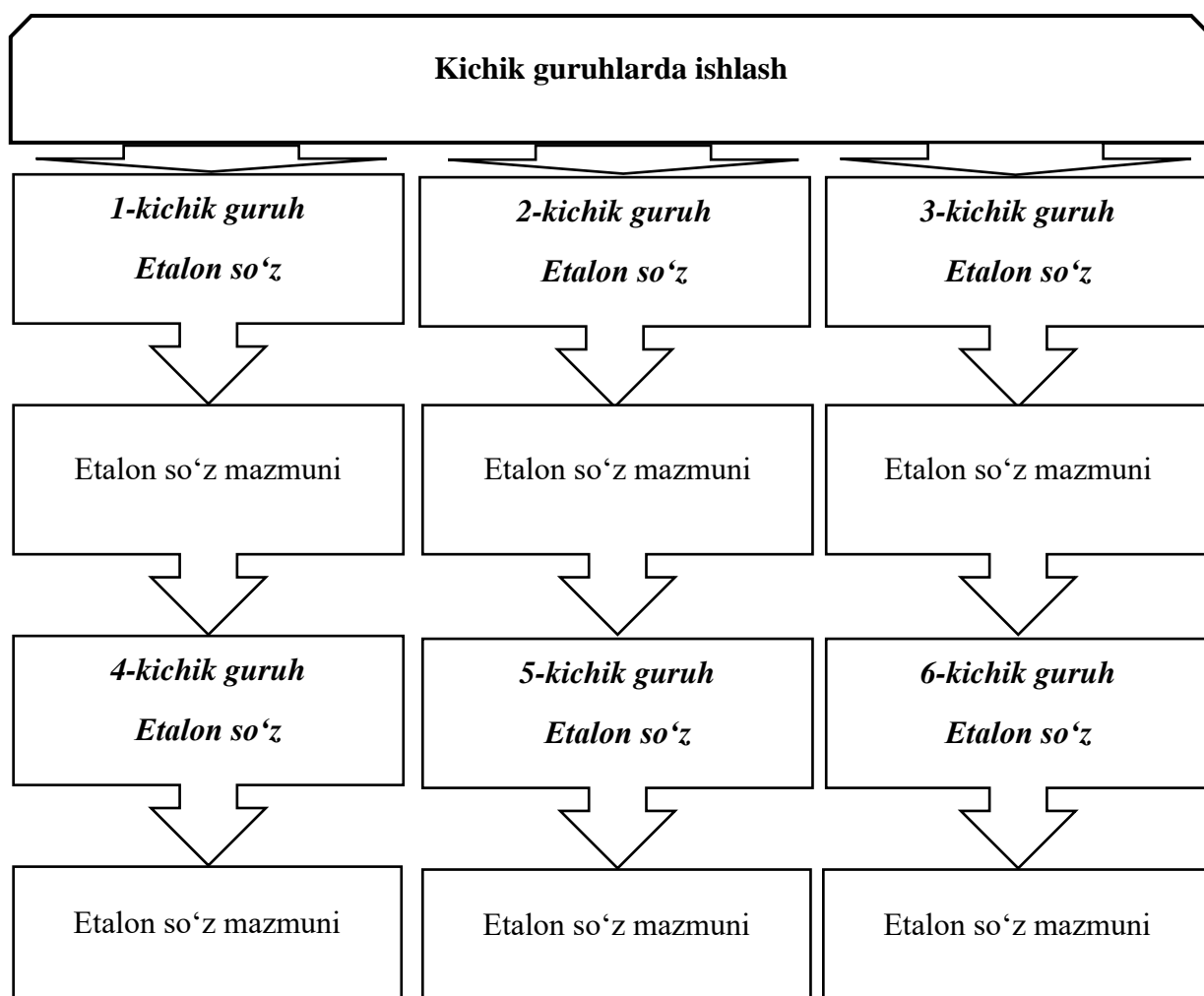
Texnologiyaning mohiyati. Mazkur texnologiya o'quv mashg'uloti mazmuniga mos keluvchi rejalar asosida mavzu 4 yoki 5 qismga bo'linadi. Ma'ruza yoki nazariy o'quv mashg'ulotining necha qismga bo'linishiga qarab 10 yoki 15 daqiqasida (albatta, o'quv mashg'ulotiga ajratilgan vaqt taqsimotiga qarab) to'xtalishlar sodir etiladi. To'xtalish vaqtida ajratilgan qismi bo'yicha berilgan nazariy ma'lumot mazmunidan etalon so'zlar ajratiladi va ajratilgan etalon so'zlarning mazmuni ochib berilishi kerak bo'ladi. Agar texnologiyani qo'llash jarayonida talabalarni kichik guruhlariga bo'lib yoki juftlikda ishlashlari tashkil qilinsa, talabalar orasida intellektual bellashuv muhiti yuzaga kelishi va talabalar kimo'zarga harakat qilishlari natijasida jarayon yanada qiziqarli bo'lishiga erishiladi. Bunda talabalarning yaxlit mavzu mazmunini puxta egallay olishlariga erishiladi. E'tiborli jihati shundan iboratki, o'n ikki kun mobaynida o'rganilgan mavzuning mazmuni o'quvchilarning yodida to'liq saqlanadi.

Quyida Staate texnologiyasining tuzilmasi keltirilgan:

2.2.1-rasm. Staate texnologiyasi tuzilmasi

(talabalar juftlikda ishlashi bo'yicha)

2.2.2-расм. Staate технологияси тузилмаси

(talabalar kichik guruhlariga boʻlingan holda ishlashi boʻyicha)

Ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning oʻzgarishi bilan insonning mehnat faoliyati oʻzgaradi, bu taʼlim tizimini takomillashtirishga yangi yondashuvlarni topish muammosini dolzarblashtiradi. Inson texnologik yangiliklarni oʻzlashtirishi uchun tegishli qobiliyat, bilim, koʻnikmalarga ega boʻla olishi lozim. Zamonaviy kadrlar jamoada ishlay oladi, mustaqil qarorlar qabul qilishi hamda jamoa bilan muvofiqlashtirilishi lozim. Shu munosabat bilan zamonaviy oʻqitish metodlari talabalarning shaxsiy hamda jamoada ishlashlari bilan ajralib koʻrsatiladi.

Interfaol taʼlimning mohiyatiga koʻra, oʻquv jarayonini maxsus tashkil etish orqali barcha talabalar bilish jarayoniga jalb etiladi. Oʻquv materialini oʻzlashtirish jarayonida talabalarning birgalikdagi faoliyati har kimning oʻziga xos individual hissasini qoʻshishini, bilimlar, gʻoyalar, faoliyat yoʻllari almashinishini anglatadi.

Bundan tashqari, bu yaxshi niyat hamda o'zaro qo'llab-quvvatlash jarayonida sodir bo'ladi, bu nafaqat yangi bilimlarni o'zlashtirishga imkoniyat yaratadi, balki kognitiv jarayonni hamkorlik hamda hamkorlikning yuqori bosqichlariga aylantira oladi.

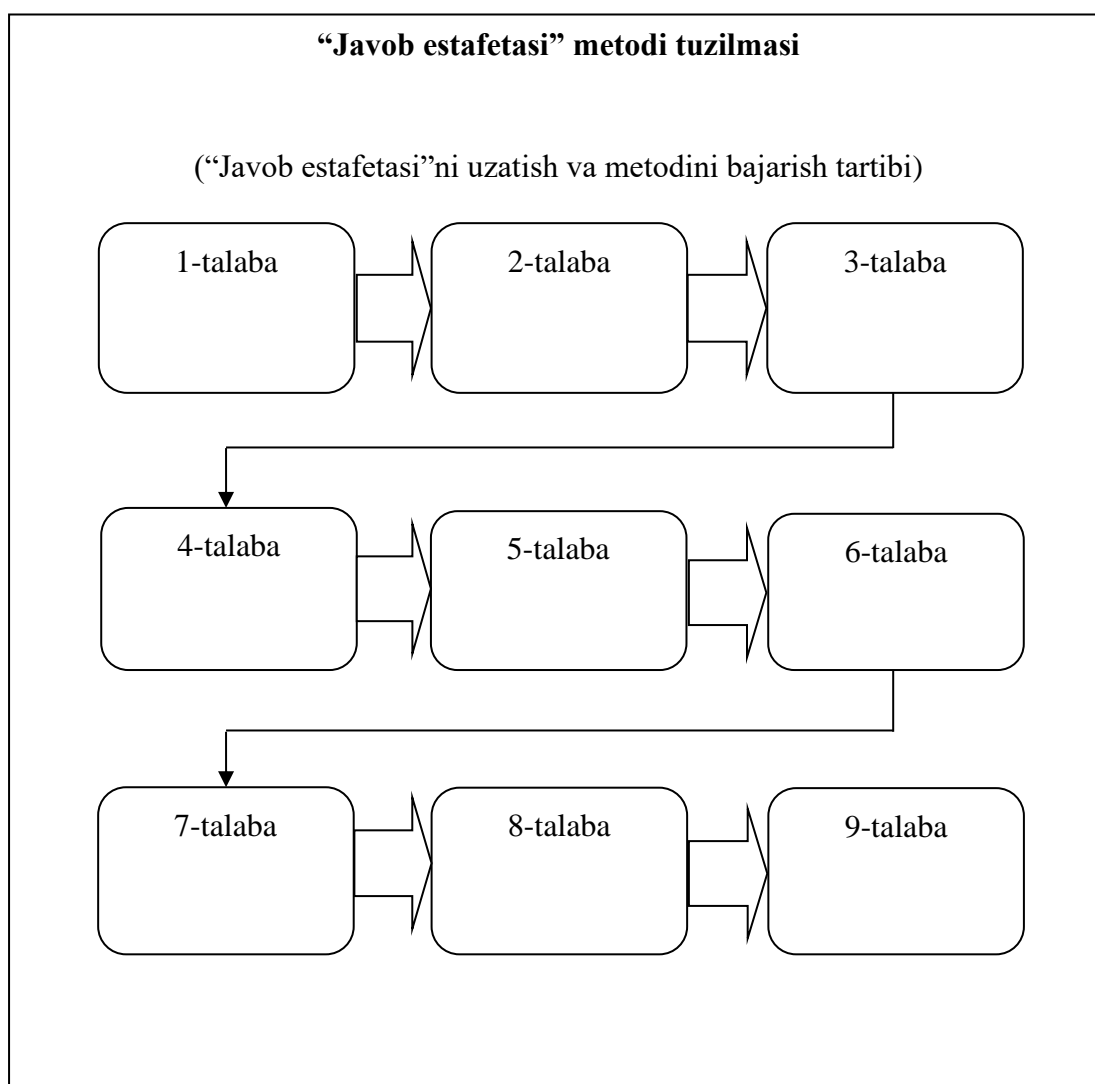
“Javob estafetasi” metodi mohiyati: “Javob estafetasi” metodi (fr. “estafette” – chopar, xabarchi) talabalarda tezkor fikrlay olish qobiliyatini oshirish, o'quv topshirig'i mohiyatini to'laqonli anglash orqali “muammo-yechim” orasidagi mantiqiy bog'liqlikni tushunish asosida jamoada ta'limiy yutuqqa ega bo'la olish imkoniyatini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Bunga ko'ra, to'rt kishidan iborat bo'lgan jamoa mazmunan to'rt xil bo'lgan (to'rtta shakldagi) o'quv topshirig'ini ketma-ketlikda bajaradi.

Topshiriqni bajarishda pedagog tomonidan amalga oshiriladigan vazifalar:

1. Mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda topshiriqlar shakllantiriladi.
2. To'rt kishidan iborat bo'lgan kichik sinflarga ajratiladi hamda kichik guruhlariga topshiriqlar beriladi.
3. Talabalar topshiriq mohiyati hamda bajarish shartlari bilan tanishtirib boriladi.
4. Topshiriqni qay darajada bajarilishi nazorat qilinadi, talabalarning yutuq hamda kamchiliklari belgilab boriladi.

Metodning mohiyati shundaki, jamoadagi har bir a'zo (talaba) faqatgina bitta topshiriqni bajara oladi hamda navbatdagi topshiriqni bajarish jarayonida estafetani o'z jamoadoshiga beradi. Bellashuv xarakteridagi ushbu metodlar ham avvaldan belgilab berilgan vaqt davomida foydalaniladi.

Har bir a'zo tomonidan qanday ko'rinishdagi topshiriqning bajarishi jamoadoshlari bilan birgalikda aniqlanishi lozim. Masala tortishuvlarga sabab bo'ladigan bo'lsa, unda har bir a'zo uchun o'quv topshirig'ining shakli qur'a tashlash yo'li bilan belgilanadi.

2.2.3-rasm. “Javob estafetasi” metodining tuzilmasi

o‘lib, talabalarning nazariy tayyorgarligi asosini tashkil etadi. Ular fan bo‘yicha ilmiy bilimlarning tizimlashtirilgan asosini ta‘minlashi, tegishli fan va texnika sohasining holati hamda rivojlanish istiqbollari ochib berishi, talabalar e‘tiborini eng murakkab va asosiy masalalarga qaratishi, ularning faol bilim faoliyatini rag‘batlantirishi va ijodiy fikrlashni shakllantirishga hissa qo‘shishi kerak. Ma‘ruza o‘quv jarayonini tashkil etishning asosiy shakllaridan biri bo‘lib, u o‘qituvchi tomonidan o‘quv materialini slaydlar va filmlarni namoyish etish bilan og‘zaki, monologik, tizimli, izchil taqdim etishdir.

2.2.1-rasm. Ma’ruza mashg‘ulotining tarkibiy qismlari

Har bir ma'ruza o'qituvchi tomonidan o'rganilayotgan mavzuning asosiy nazariy qoidalarini yoki alohida mavzuni mantiqiy to'liq bir butun sifatida og'zaki taqdimoti bo'lishi va aniq maqsadga ega bo'lishi kerak. Ma'ruzalar, qoida tariqasida, muammoli bo'lishi kerak.

ADABIYOTLAR

1. Rakhimov Oktyabr Dustkabilovich. Khidirova Dildora Zayniddinovna. Main Criteria of Quality and Efficiency of Education In the Higher Education System // EXCELLENCIA: INTERNATIONAL MULTI-DISCIPLINARY JOURNAL OF EDUCATION. 2023. 450-453
<http://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/144>
2. Xidirova Dildora Zayniddinovna. TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING LOYIHALASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MODELII // INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS. 2024. 573-580. <https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR/article/view/3980>
3. Xidirova Dildora Zayniddinovna. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ // ТЕХНИКА OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TAXSIL OLAYOTGAN TALABALARNING LOYIHALASH KOMPETENTLILIGINI OSHIRISH. 2024. 136-143.
<http://www.newjournal.org/index.php/01/issue/view/313>
4. РАХИМОВ ЗОКИР ТОШТЕМИРОВИЧ, ХИДИРОВА ДИЛДОРА ЗАЙНИДДИНОВНА. СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ // ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПСИХИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ. 2019. 14-17.
<https://naukaip.ru/wp-content/uploads/2019/04/%D0%9C%D0%9A-537.pdf#page=14>
5. Рахимов Зокир Тоштемирович, Хидирова Дилдора Зайниддиновна. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ // ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ – ФАКТОР РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ. 2020. 58-61.
<https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-tehnologii-faktor-razvitiya-obrazovaniya>
6. Д.З. Хидирова. РАЗВИТИЕ ПРОЕКТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ // СРЕДНЕЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. 2021. 51-53.
<https://elibrary.ru/item.asp?id=47314796>
7. Xidirova D., Muradov S. O 'zbekiston respublikasi hududida seysmoaktiv hududlar va zilzilaning xavfliligi // Innovative Development in Educational Activities. – 2024. – T. 3. – №. 2. – С. 167-172.
8. K.D. Zayniddinovna. [The Importance of the Design of the Pedagogical Process in Improving the Quality of Education](#) // Journal of Pedagogical Inventions and Practices 7, 2022. 261-266.

9. Д.З. Хидирова. Олий касбий таълимда педагогик Технологияларини лойиҳалаш – ўқув масадига эришиш омили сифатида // KASB-HUNAR TA'LIMI 2 (0109), 2022. 149
10. Д.З. Хидирова. DESIGNING THE PEDAGOGICAL PROCESS IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL INNOVATIONS // Современное образование (Узбекистан), 2021. 39-46.
11. Д.З.Хидирова. ПЕДАГОГИК ЖАРАЁННИ ЛОЙИҲАЛАШТИРИШ ТАЪЛИМ ИННОВАЦИЯСИ СИФАТИДА // Современное образование (Узбекистан), 2021. 39-46.
12. Д.З. Хидирова. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ – ФАКТОР РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ. Проблемы науки 53 (5), 2020. 59.
13. Х.Д.Зайниддинова. БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШГА ЎРГАТИШ // «НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ВЫЗОВЫ XXI века» 138 (378), 2019. 26
14. Muradov S. ECONOMIC ANALYSIS OF PROFITS IN THE FIELD OF LABOR PROTECTION //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 1239-1245.
15. Sirojiddin M. Xavfli sanoat korxonalarida ishchilarni xavfli gaz va zaxarli moddalar ta'siridan himoya qilishga qaratilgan inovatsion yechimlar //Ekologiya, aholi xavfsizligi va mehnat muhofazasining hozirgi kundagi dolzarb masalalari va istiqbollari. – 2023. – С. 402-405.
16. Husan o'g'li M. S. Sanoat korxonalari rahbar va mutaxassislarining mehnat muhofazasi bo'yicha bilimlarini tekshirishni raqamli texnologiyalar asosida tashkil etishning ahamiyati //Aholi bandligi sohasidagi davlat siyosatining amalga oshirishning dolzarb masalalari. – 2023. – Т. 10. – №. 26. – С. 180-183.
17. Sirojiddin M. Sanoat korxonalari rahbar va mutaxassislarining mehnat muhofazasi bo'yicha bilimlarini tekshirishni raqamli texnologiyalar asosida tashkil etishning ahamiyati //Ekologiya, aholi xavfsizligi va mehnat muhofazasining hozirgi kundagi dolzarb masalalari va istiqbollari. – 2023. – С. 146-150.
18. Sirojiddin M. Mehnatni muhofaza qilishning rivojlanish tarixiy bosqichlarini o'rganish //Ekologiya, aholi xavfsizligi va mehnat muhofazasining hozirgi kundagi dolzarb masalalari va istiqbollari. – 2023. – С. 243-248.
19. O'G'LI M. S. H. Mehnatni muhofaza qilishning rivojlanish tarixiy bosqichlarini o'rganish //Aholi bandligi sohasidagi davlat siyosatining amalga oshirishning dolzarb masalalari. – 2023. – Т. 10. – №. 26. – С. 8-16.
20. Sirojiddin M. Mehnat sharoitlari va muhitini “kaizen” usuli yordamida takomillashtirishning inovatsion yechimlari //Ekologiya, aholi xavfsizligi va mehnat muhofazasining hozirgi kundagi dolzarb masalalari va istiqbollari. – 2023. – С. 249-253.
21. Sirojiddin M. Mehnatni muhofaza qilish sohasida yuk ortish va tushirish ishlaridagi yukchilar uchun ishlarning xavfsizligi kategori va qoidalari tahlili

//Ekologiya, aholi xavfsizligi va mehnat muhofazasining hozirgi kundagi dolzarb masalalari va istiqbollari. – 2023. – С. 232-242.

22. Sirojiddin M. Mehanatni muhofaza qilishning tashkiliy-psixologik asoslaridagi mavjud muammolar //Ekologiya, aholi xavfsizligi va mehnat muhofazasining hozirgi kundagi dolzarb masalalari va istiqbollari. – 2023. – С. 133-137.

23. Мурадов С. Определение отдыха и отпусков на основании нового трудового кодекса //Aholi bandligi sohasidagi davlat siyosatining amalga oshirishning dolzarb masalalari. – 2023. – Т. 10. – №. 26. – С. 17-21.

24. МУРАДОВ, СИРОЖИДДИН. "ИЗУЧЕНИЯ ОХРАНА ТРУДЫ НА ПРОИЗВОДСТВЕ КОРЕИ." ХӨДӨЛМӨР, НИЙГМИЙН ХАРИЛЦАА СУДЛАЛ (2023): 242-247.

25. O'G E. L. A. A. et al. PHYSIOLOGICAL AND HYGIENE BASIS OF HUMAN LABOR ACTIVITY //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 11.

26. Husan o'g'li M. S., Shavkat o'g'li E. D. INNOVATIVE SOLUTIONS TO PROTECT WORKERS FROM DANGEROUS GAS AND TOXIC SUBSTANCES IN HAZARDOUS INDUSTRY ENTERPRISES //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – С. 11-17.

27. Muradov S. Ishlab chiqarishdagi avariylarni o'rganish va tahlil qilish //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 16. – С. 474-477.

28. Sirojiddin M., Umurzoq E. INNOVATIVE SOLUTIONS FOR IMPROVEMENT OF WORKING CONDITIONS AND ENVIRONMENT THROUGH THE KAIZEN METHOD //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 42-47.

29. Dustkabilovich R. O. Muradov Sirojiddin Husan ogli. Innovative Technologies in Teachingdirectors and Specialists of Industrial Enterprises on" Labor Protection" //European Journal of Life Safety and Stability. – 2021. – С. 80-85.

30. Husan o'g'li M. S., Utkir o'g'li Z. U. PRINCIPLES OF PASSING AND DOCUMENTING INSTRUCTIONS ON SAFETY TECHNIQUES //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 11.

31. Husan o'g'li M. S., Utkir o'g'li Z. U. PRINCIPLES OF PASSING AND DOCUMENTING INSTRUCTIONS ON SAFETY TECHNIQUES //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 11.

32. Husan ogli, Muradov Sirojiddin, and Hakimov Xurshid Hamidulla o'g'li. "Siddiqova Madinabonu Asatilla qizi.(2021). NEW INNOVATIVE ENGINEERING SOLUTIONS TO THE PROBLEMS OF SIGNALIZATION AND SECURITY SYSTEMS." *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630) 2: 28-30.

33. Rakhimov O. D., Muradov S. H. Digitalization of Instructions on Labor Protection and Safety Techniques //European journal of life safety and stability (EJLSS). – 2022. – Т. 24. – С. 80-86.

34. ЎҒЛИ Р. Х. Ф., СИРОЖИДДИН М. ИЗУЧЕНИЯ УСЛОВИЯ ТРУДА В КОМПАНИИ ЕВРОПЫ. МУРАДОВ СИРОЖИДДИН //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 10.

35. Rayimkulov A., Murodov S. Some Issues of Safety in the Use of Tower Cranes Used in Construction Projects //JournalNX. – С. 301-308.

36. O‘G‘LI M. S. H. ANALYSIS OF “MEASURES TO ENSURE OCCUPATIONAL SAFETY IN THE FIELD OF CARGO TRANSPORTATION AND LOADING.” //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 9.

37. Мурадов С. ПРОБЛЕМЫ ТУШЕНИЯ ПОЖАРОВ КЛАССА Е ЛИЧНЫМ СОСТАВОМ ПОЖАРНОЙ ОХРАНЫ В МИРЕ //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 5.

38. S. Eshev, N. Linkevich, A. Rahimov, A. Khazratov, N. Mamatov, and E. Sharipov. Calculation of Its Dynamically Stable Cross-section in the Steady Motion of the Channel Flow. Cite as: AIP Conference Proceedings 2612, 050007 (2023); <https://doi.org/10.1063/5.0113267> Published Online: 15 March 2023

39. Mirzayev O.A., Uraikov N.A., Mamatov N.Z. Proved vibrations of a composite chevron-type feed cylindr with torsional resistance. JMEA journal of modern educational achievements 2023, volume 11

40. Mirzaev Otabek, Togayev Jamshid, Choriev Islam, Eshmuhamedov Latif, Juraev Bobomorod, Mamatov Nurbek. Dynamics And Stability Of A Composite Feed Cylinder In The Feeding Area Of Rotor Spinning Machines. Journal of Pharmaceutical Negative Results | Volume 14 | Special Issue 2 | 2023.

41. Эшев С.С., Маматов Н.З., Эркинов С.Т., Мукимов Д.Б. ШЎРЛАНГАН КАМ БОҒЛАНГАН ГРУНТЛАРНИНГ ФИЗИК-МЕХАНИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ТАДҚИҚОТ ЭТИШ. International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers ISSN: 2945-4492 (online) | (SJIF) = 7.502 Impact factor. Volume-11| Issue-6| 2023 Published: |22-06-2023.

42. Эшев С.С., Маматов Н.З., Бабажанова И.Ю., Хусанов Ш.Ш. БОҒЛАНГАН ГРУНТЛИ КАНАЛЛАРНИНГ ЮВИЛИШ ЖАРАЁНИНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ. INNOVATION TECHNOLOGIYALAR Vol.49, No. 1, 2023.

43. Abdulaziz Hakim O‘G‘Li Xujaqulov. Muhandislik ta‘lim yo‘nalishi talabalarini kasbiy tanlovga ta‘sir etuvchi omillar. Science and Education. 2023.- Страницы 493-496

44. А.Х.Хужакулов.Значение инновационных технологий в организации самостоятельной работы студентов в системе высшего образования. Вестник науки. 2023.- Страницы 113-117.

45. Xujaqulov Abdulaziz Hakim o‘g‘li. Muhandislik yo‘nalishi talabalarining umumkasbiy tayuorgarligiga qo‘yilgan talablar. Prospects and main trends in modern science 2023.- Страницы 60-63.

46. Xujaqulov Abdulaziz Hakim o‘g‘li. Umumkasbiy fanlarni o‘qitish orqali talabalar tomonidan shakllanadigan tadqiqotchilik qobiliyatlari. 2023.- Страницы 321-326.

47. Холбаев Б. М., Рахимов О. Д., Махматкулов Н. И. Безопасность жизни. Учебник (Часть 1) //Т.:«Ворис-нашриёт. – 2020.

48. Holbayev B. M., Rakhimov O. D., Makhmatkulov N. I. Life safety. Textbook (Part 1) //T.: " Voris-nashriyot. – 2020.

49. Makhmatkulov N. I. Assessment of technosphere security based on mathematical modeling. Monograph Y //Karshi" Intellect" publishing house. – 2022.

50. Makhmatkulov N. I. Correct behavior of the population in emergency situations //Article. International journal of advanced research in education, technology and management. – T. 2. – №. 9. – C. 175.

51. Kholbaev B. M., Rakhimov O. D., Makhmatkulov N. I. Hayot faoliyati havfsizligi. Maxmatqulov N. I. Fire as a factor of technogenic disaster //Article.. International journal of advanced research in education, technology and management. – T. 2. – №. 9. – C. 175.

52. Makhmatkulov Nurilla Imomovich. (2023). Assessment Of Work Safety Management In The Technosphere System And The Fundamentals Of Creating Its Model. Excellencia: International Multi-Disciplinary Journal of Education (2994-9521), 118-127. <https://doi.org/10.5281/>

53. Maxmatqulov Nurilla, M. (2023). MEHNAT XAVFSIZLIGINI BOSHQARISH TIZIMINI “QORA QUTI” MODELIGA KIRITIGANDA UZGARISHLAR JARAYONINI SHAKLLANTIRISH. Sanoatda Raqamli Texnologiyalar, 1(01). Retrieved from <https://ojs.qmii.uz/index.php/sr/article/view/50>

54. Makhmatkulov , N. I. (2023). ALGORITHM FOR CREATING INDUSTRIAL SAFETY DECLARATION FOR HAZARDOUS PRODUCTION FACILITY. Innovative Development in Educational Activities, 2(20), 31–39. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1730>

55. Каримов С. М. и др. НОРМАТИВНО-ПРАВОВАЯ БАЗА В ОБЛАСТИ ГРАЖДАНСКОЙ ЗАЩИТЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН //Теоретические и прикладные вопросы комплексной безопасности: Материалы. – 2019. – С. 36.

56. Bahodir O‘ktam o‘g K. et al. ELEMENTS OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF INDUSTRIAL SAFETY, LABOR PROTECTION AND ENVIRONMENTAL PROTECTION AT THE" UZBEKISTAN GTL" PLANT //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 11.

57. Oktam o‘g‘li K. B. Nishonova Shahrizoda Chori qizi, Temirova Shahzoda Jamshidovna, Normengliyeva Fayyoza O ‘tkir kizi. SAFETY BEHAVIORAL AUDIT METHODOLOGY //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2.

58. Eshmuxamedov L. M. et al. LABOR PROTECTION IMPROVE WORKING CONDITIONS, INCREASE EMPLOYEES’PRODUCTIVITY, IMPLEMENTATION OF REST REGIME //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 1161-1166.

59. Karimov B. MEHNAT MUHOFAZASI VA TEXNIKA XAVFSIZLIGI” TA’LIM YO ‘NALISHINING FAOLIYAT OB’EKTLARI VA ISH SOHALARI TO ‘G ‘RISIDA TUSHUNCHA //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 487-489.

60. Karimov B., qizi Nishonova S. C. MEHNATNI MUHOFAZA QILISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 482-486.

TARIX FANI O‘QITUVCHILARINI KASBIY FAOLIYATINI OSHIRISHDA HAMKORLIK STRATEGIYALARIGA ASOSLANGAN DARSLARNI TASHKIL ETISHNING AMALIY AHAMIYATI

Egamov Feruz

Qiziltepa tumani 2-son kasb-hunar maktabi tarix fani o‘qituvchisi.

ANNOTATSIYA

Tarix fani o‘qituvchilarining dars mashg‘ulotlarida o‘z metodik tayyorgarliklarini takomillashtirib borishlari bugungi kunning eng zarur va dolzarb jarayonlaridan biridir. Bu borada tarix o‘qituvchilarining nazariy va amaliy tayyorgarligi, ta’lim amaliyoti variativligi, innovatsion muhitda texnika vositalaridan foydalanish, kompleks rivojlanish, multimedia tasvirli ma’lumotlarni qo‘llash, dars jarayonida hamkorlik strategiyalaridan foydalanish globallashtiruv sharoitida tarix fani o‘qituvchisining komponentligini oshirishning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, “Jahon tarixi”, 1918-1939 yillarda Fransiya, “Buxoro axbori” va “Ozod Buxoro”, “Konseptual jadval”, “Venn texnologiyasi”, “Tchizma”, “Klaster”.

АННОТАЦИЯ

Это один из самых необходимых и актуальных процессов современного учителя истории по совершенствованию своей методической подготовки на уроках. В связи с этим теоретическая и практическая подготовка учителей истории, разнообразие учебной практики, использование технических средств в инновационной среде, комплексное развитие, использование мультимедийной визуальной информации, использование стратегий сотрудничества в ходе урока. важны для повышения компетентности учителя истории в условиях глобализации.

ABSTRACT

It is one of the most necessary and urgent processes of today’s history teachers to improve their methodical preparation during the lessons. In this regard, the theoretical and practical training of history teachers, the variety of educational practice, the use of technical tools in an innovative environment, complex development, the use of multimedia visual information, the use of cooperation strategies in the course of the lesson are important for increasing the competence of the history teacher in the context of globalization. is one of the tasks.

Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirligi tomonidan tasdiqlangan “Jahon tarixi” fani oʻquv dasturida Gʻarbiy Yevropa davlatlaridan biri - Fransiya tarixini oʻrganish uchun ham mavzular ajratilgan. Shuningdek, “1918-1939 yillarda Fransiya” mavzusi boʻyicha darslik va oʻquv metodik majmualarda yetarli maʼlumotlar mavjud. Biroq dars samaradorligini yanada oshirishni oʻz oldiga maqsad qilib olgan oʻqituvchi darsning yangi mavzuni bayoni bosqichini ikki qismga ajratishi lozim. Darsning birinchi bosqichida mavzuning dolzarbligi, maqsadi va vazifalari qayd etilgach, nazariy maʼlumotlarni yetkazishga asoslangan ikkinchi qismda qoʻyidagi qoʻshimcha materiallarni taqdim etilishiga tavsiya beriladi.

“1917-1930 yillarda Turkiston mintaqasida chop etilgan davriy matbuot organlari sahifalaridan mazkur mavzu uchun qoʻshimcha va muhim maʼlumotlar olish imkoniyati mavjud. Jumladan, 1920-1930 yillarda Buxoroda nashr yuzini koʻrgan “Buxoro axbori” va “Ozod Buxoro” gazetalarida Fransiyaning Birinchi jahon urushidan keyingi yillarda olib borgan tashqi siyosati hamda iqtisodiy va madaniy ahvoliga oid koʻpgina maqola va xabarlar mavjud. Buxoro milliy matbuoti sahifalarida chop etilgan 1920 yillarning boshlarida Fransiyaning Yevropada gegemonlik daʼvosini amalga oshirish yoʻlidagi saʼy-harakatlarini isbotlaydigan bir qator birlamchi manbalar talabalarga havola etilsa maqsadga muvofiq.”¹

“Buxoro axbori” gazetasining 1923 yillardagi sonlarida “FransiyaGermaniya orasida”, “Rur masalasi tevaragida” kabi ruknlar ostida 10 dan ortiq maqola va xabarlar bosilgan. “Fransuzlarning Vestfaliyaga harakati”, “Rur oʻlkasida fransuzlarga qarshi namoyish”, “Rur oʻlkasida fransuz askarlarining soni”, “Fransiya tarafidan ishgʻol etilgʻon Germaniya oʻlkalarida harbiy holat”, “Vahshiyona muomalalar”, “Ahvol jiddiylashadur”, “Fransuzlar ishgʻol qilmakdadurlar” kabi qisqa xabarlar orqali talabalarga qoʻshimcha maʼlumotlarni taqdim etish mumkin. Jumladan, “Vahshiyona muomalalar” maqolasidan: “Germaniyaning Rur oʻlkasini oʻz zulmiga olgʻon fransuz istilo hokimiyati toshkoʻmirlarni nizo kuchi bilan Fransiya gʻa uzotmoqqa boshlogʻon.

“Butun mehmonxonalar gʻa, 1- va 2-sinf maktablargʻa fransuz zobitlari va askarlari joylashtirilib, muallim va oʻquvchilar ochiq havogʻa chiqarib tashlangʻon. Isiniya shahrida 400 hujrada iborat boʻlgʻon mehmonxonaga Fransiya zobitlari joylashib, maorif binolarigʻa esa askarlar qoyilgʻon. Fransuzlar yerli nemis aholigʻa bundan boshqa ham hiyla vahshiyliklar va vahshiyona muomalalarda boʻlgʻonlar” kabi fikrlar keltirilsa, talabaning mazkur mavzu borasidagi tushunchalari yanada kengayadi. Shuningdek, Buxoro mahalliy matbuotida nega aynan Fransiya tarixiga oid materiallar koʻplab chop etilganligini tarix oʻqituvchisi oʻzining innovatsion yondashuvi asosida

¹ Oʻzbekiston Respublikasi Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirligining 2017 yil 28 avgustdagi 607-sonli buyrugʻi bilan tasdiqlangan “Jahon tarixi” fan dasturi. – Toshkent. 2017. -45 bet.

shunday izohlashi zarurki, 1922 yildan boshlab BXSR Germaniya o'rtasida savdo, madaniy-texnikaviy aloqalar yo'lga qo'yilganli tufayli Fransiyaning Germaniyaga hujumi - bu bizning do'stlarimizga qilingan tajovuz deb qaralganidir."¹

“Yangi mavzu bayoni bosqichida o'qituvchi yuqorida keltirilgan qo'shimcha materiallarni tanishtirganidan so'ng, hamkorlik strategiyalarning eng ommaviy texnologiyalari hisoblangan “Konseptual jadval”, “Venn texnologiyasi”, “Tchizma”, “Klaster” kabi grafik organayzerlar orqali o'quv mashg'ulotini mustahkamlash bosqichi uchun qo'yidagi tavsiyalar beriladi[7]: Tadqiqot metodologiyasi. “Konseptual jadval” dasturi orqali “1918-1939 yillarda Fransiya” mavzusidagi muammoli voqeyeliklarning sabab va omillari, uning yechimi, tegishli yakuniy xulosalar asosida amalga oshiriladi.”²

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida yangi bilimlarning fanlararo sintez jarayoni juda sekin kechib, ba'zida u bir qancha o'n yilliklarga teng davrni qamrab oladi. O'quv jarayonida o'qituvchi bir yoki bir necha mashg'ulot, yoki hatto bir necha daqiqa ichida talabani ilgari turli fanlariga oid o'zlashtirilgan bilimlarga tayanuvchi sub'ektiv yangi bilimga olib kelishi kerak bo'ladi. Ya'ni, bilimlarni tayyor holatida berish emas, balki ularning sintezi uchun tegishli shart-sharoitlar yaratilishi kerak. Bu vazifani amalga oshirishning texnologik usullaridan biri bir sohaga oid bilimlarni boshqasiga olib o'tish bilan bog'liq bo'lib, u fanlararo aloqalarni o'rnatishning asosiy mexanizmi hisoblanadi desak mubolag'a bo'lmaydi.

¹ “Buxoro axbori” gazetasi BXSR Markaziy Ijroiya Qo'mitasi matbuot organi bo'lib, 1920 yil 9 sentyabrdan 1923 yil oktyabrgacha chop etilgan. Gazeta o'zbek tilida, isloh qilingan arab imlosida, sarg'ish rangli o'rtacha sifatdagi qog'ozda, haftada 1-2 marta, 1500-2000 nusxada chiqarilgan. 1923 yil 16 oktyabrdan “Ozod Buxoro” nomida gazeta nashr qilina boshlangan. Bu gazeta 1930 yil oktyabr oyigacha chiqib turgan. Gazetalarning to'liq taxlamlari bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat arxivi (O'zbekiston MDA) va Abu Ali Ibn Sino nomidagi Buxoro viloyati markaziy kutubxonasida saqlanmoqda. Bu haqda qarang: Rahmonov K. Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarixi matbuot sahifalarida. Monografiya. -Toshkent, “ABU MATBUOT - KONSALT”, 2012 y. 175 bet.

² Buxoro axbori. 129-son, 1923 yil 28 yanvar; 131-son, 1923 yil 5 fevral; 132-son, 1923 yil 5 fevral; 133-son, 1923 yil 11 fevral; 136-son, 1923 yil 23 fevral; 157-son. 1923 yil 17 aprel.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2017 yil 28 avgustdagi 607-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan “Jahon tarixi” fan dasturi. – Toshkent. 2017. -45 bet.

2. “Buxoro axbori” gazetasi BXS Markaziy Ijroiya Qo‘mitasi matbuot organi bo‘lib, 1920 yil 9 sentyabrdan 1923 yil oktyabrgacha chop etilgan. Gazeta o‘zbek tilida, isloh qilingan arab imlosida, sarg‘ish rangli o‘rtacha sifatdagi qog‘ozda, haftada 1-2 marta, 1500-2000 nusxada chiqarilgan. 1923 yil 16 oktyabrdan “Ozod Buxoro” nomida gazeta nashr qilina boshlangan. Bu gazeta 1930 yil oktyabr oyigacha chiqib turgan. Gazetalarning to‘liq taxlamlari bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat arxivi (O‘zbekiston MDA) va Abu Ali Ibn Sino nomidagi Buxoro viloyati markaziy kutubxonasida saqlanmoqda. Bu haqda qarang: Rahmonov K. Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tarixi matbuot sahifalarida. Monografiya. -Toshkent, “ABU MATBUOT - KONSALT”, 2012 y. 175 bet.

3. Buxoro axbori. 129-son, 1923 yil 28 yanvar; 131-son, 1923 yil 5 fevral; 132-son, 1923 yil 5 fevral; 133-son, 1923 yil 11 fevral; 136-son, 1923 yil 23 fevral; 157-son. 1923 yil 17 aprel.

CHINA'S MULTIFACETED STRATEGY AGAINST ILLICIT DRUG TRAFFICKING: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE FUTURE

Khushnur Maksudov

Senior Prosecutor of the Department for supervision of the enforcement of legislation in the internal affairs bodies of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan, independent researcher at the Law Enforcement Academy

***Annotation:** This article delves into China's comprehensive approach to combating illicit drug trafficking, highlighting the nation's robust legal framework, enforcement strategies, technological innovations, and international cooperation efforts. Despite these extensive measures, China faces significant challenges, including the proliferation of synthetic drugs and new psychoactive substances, cross-border trafficking, online drug sales, corruption, and the integration of public health approaches to drug use. The article examines the complexities of these challenges and evaluates China's strategies to address them. It emphasizes the need for continuous adaptation, technological advancement, and strengthened international partnerships to effectively combat drug trafficking. The discussion underscores the critical balance between stringent enforcement and public health initiatives, suggesting future directions for enhancing China's drug control measures and contributing to global anti-drug efforts.*

***Keywords:** drug trafficking, synthetic drugs, international cooperation, public health approach, legal framework.*

МНОГОГРАННАЯ СТРАТЕГИЯ КИТАЯ ПО БОРЬБЕ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИКОВ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ НА БУДУЩЕЕ

Хушнур Максудов

Старший прокурор Управления по надзору за исполнением законодательства в органах внутренних дел Генеральной Прокуратуры Республики Узбекистан, самостоятельный соискатель Правоохранительной Академии

***Аннотация:** В статье рассматривается комплексный подход Китая к борьбе с незаконным оборотом наркотиков, подчеркивается прочная правовая база страны, стратегии правоприменения, технологические инновации и усилия*

по международному сотрудничеству. Несмотря на эти масштабные меры, Китай сталкивается со значительными проблемами, включая распространение синтетических наркотиков и новых психоактивных веществ, трансграничный оборот, онлайн-продажи наркотиков, коррупции и интеграции подходов общественного здравоохранения к употреблению наркотиков. В статье рассматриваются сложности этих вызовов и дается оценка стратегий Китая по их решению. Подчеркивается необходимость постоянной адаптации, технологического прогресса и укрепления международных партнерств для эффективной борьбы с незаконным оборотом наркотиков. Обсуждаются критический баланс между строгим правоприменением и инициативами в области общественного здравоохранения, направления для усиления мер контроля над наркотиками в Китае и внесения вклада в глобальные усилия по борьбе с наркотиками.

Ключевые слова: *незаконный оборот наркотиков, синтетические наркотики, международное сотрудничество, подход к общественному здравоохранению, правовая база.*

INTRODUCTION

China's ongoing battle against illicit drug trafficking presents a complex challenge that intersects with public health, law enforcement, and international diplomacy. Positioned as a significant player on the global stage, China's strategies and policies against drug trafficking not only influence domestic crime and health outcomes but also have far-reaching implications for regional stability and global narcotics control efforts. The introduction of synthetic drugs and the internet's role in facilitating the global drug trade have further complicated the landscape, demanding innovative and adaptive responses.

China's approach to combating illicit drug trafficking is rooted in a comprehensive legal framework characterized by stringent enforcement and severe penalties for drug-related offenses. This framework is supported by an array of law enforcement agencies, led by the Ministry of Public Security and bolstered by the China National Narcotics Control Commission's strategic guidance. Together, they embody the frontlines of China's efforts to curb the flow of narcotics within and across its borders.

In recent years, China has increasingly turned to advanced technology, leveraging big data, artificial intelligence, and sophisticated surveillance mechanisms to predict, detect, and disrupt drug trafficking networks. These efforts are complemented by China's active engagement in international cooperation, through which it seeks to forge

partnerships, share intelligence, and undertake joint operations with neighboring countries and global institutions like the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC).

Amidst these enforcement and technological strategies, China is also evolving its approach to address drug addiction as a public health issue. Recognizing the limitations of a purely punitive strategy, there is a growing emphasis on rehabilitation and treatment programs aimed at reducing drug demand and supporting the reintegration of drug users into society.

This review article aims to dissect China's multifaceted approach to drug trafficking, exploring the effectiveness of its strategies, the challenges it faces, and the potential future directions for its anti-drug efforts. Through an examination of China's legal frameworks, technological advancements, international collaborations, and public health initiatives, we seek to provide a comprehensive overview of the country's ongoing struggle against the scourge of drug trafficking.

LEGAL FRAMEWORK

At the core of China's legal approach to drug trafficking is the Narcotics Control Law, supplemented by relevant provisions in the Criminal Law. These laws establish comprehensive penalties for a range of drug-related offenses, including the production, trafficking, and possession of narcotic and psychotropic substances. The legislation reflects China's zero-tolerance policy towards drugs, prescribing severe punishments for traffickers, including life imprisonment and the death penalty for the most serious offenses.

The legal framework is designed to provide law enforcement agencies with broad powers to investigate, detain, and prosecute individuals involved in drug trafficking. This includes the authority to conduct searches, seize assets, and employ surveillance measures to gather evidence against suspected traffickers.

Key institutions. The enforcement of China's drug control laws is primarily the responsibility of the Ministry of Public Security (MPS), which coordinates anti-drug efforts across the country. The MPS oversees a range of specialized units dedicated to narcotics control, including the Anti-Narcotics Bureau, which plays a critical role in national and international drug enforcement operations.

Additionally, the China National Narcotics Control Commission (CNNCC), a multi-agency body that includes representatives from various government departments, provides strategic direction and coordination for China's drug control efforts. The CNNCC facilitates collaboration between law enforcement, customs, and health agencies, ensuring a unified approach to drug control.

Enforcement strategies. China's enforcement strategies against drug trafficking are multi-pronged, focusing on disruption, deterrence, and rehabilitation. Key strategies include:

Disruption of Drug Trafficking Networks: Through intelligence-led policing and the use of advanced technologies, Chinese law enforcement agencies aim to dismantle drug trafficking networks, targeting both domestic and international operations. This includes efforts to intercept drug shipments, arrest key figures within trafficking organizations, and disrupt the production of synthetic drugs.

Border Control and Customs Enforcement: Recognizing the importance of controlling its borders to prevent the inflow of narcotics, China has enhanced its customs enforcement and border control measures. This includes deploying advanced scanning technology, increasing patrols, and enhancing cooperation with neighboring countries to prevent cross-border drug trafficking.

International Cooperation: China actively engages in international collaborations to combat drug trafficking, participating in bilateral and multilateral agreements, joint operations, and information-sharing initiatives. This global approach is crucial for addressing the transnational nature of drug trafficking networks.

Public Awareness and Demand Reduction: Complementing its enforcement efforts, China also invests in public awareness campaigns and demand reduction programs aimed at preventing drug abuse and reducing the market for illicit drugs.

In summary, China's legal framework and enforcement strategies against drug trafficking are comprehensive and stringent, reflecting the country's serious commitment to combating this issue. Through a combination of harsh legal penalties, sophisticated law enforcement tactics, and international cooperation, China aims to curtail the supply and demand for illicit drugs within its borders and beyond.

TECHNOLOGICAL ADVANCES IN DRUG CONTROL

In recent years, China has significantly leveraged technological advancements to enhance its drug control measures and combat illicit drug trafficking more effectively. These technological innovations play a crucial role in identifying, tracking, and dismantling drug trafficking networks, demonstrating China's commitment to using cutting-edge solutions to address this complex issue.

Big data and Artificial Intelligence (AI). China has embraced big data analytics and AI to bolster its narcotics control efforts. By analyzing vast amounts of data from various sources, including telecommunications, online platforms, and customs records, authorities can detect patterns and trends associated with drug trafficking activities. AI algorithms are employed to predict potential drug trafficking routes and identify networks, enabling preemptive actions against traffickers. This approach has enhanced

the efficiency and accuracy of drug control operations, allowing for more targeted and informed enforcement actions.

Surveillance and monitoring technologies. The deployment of sophisticated surveillance and monitoring technologies is another cornerstone of China's strategy. High-definition cameras, drones, and satellite imaging provide comprehensive surveillance capabilities across critical areas, including borders and suspected trafficking hotspots. Facial recognition technology is utilized in public places to identify and track individuals involved in drug-related activities, facilitating their apprehension and disrupting trafficking operations.

Internet and cyber patrols. Recognizing the role of the internet in facilitating drug sales and distribution, China has intensified its cyber patrols to monitor online activities related to drug trafficking. Specialized units within law enforcement agencies conduct regular inspections of websites, social media platforms, and online marketplaces to identify and shut down online drug trafficking channels. Efforts also extend to collaboration with internet service providers and e-commerce platforms to enforce stringent controls and reporting mechanisms for suspected drug-related transactions.

Chemical precursor tracking. To combat the production of synthetic drugs, China has implemented advanced tracking systems for chemical precursors. By monitoring the production, sale, and distribution of precursor chemicals, authorities can identify and intercept illegal diversions to illicit drug manufacturing operations. This involves the integration of electronic tracking systems, customs controls, and cooperation with the chemical industry to ensure comprehensive oversight of precursor substances.

Blockchain technology. Blockchain technology is emerging as a promising tool in China's drug control arsenal, particularly for tracking the legal pharmaceutical supply chain and preventing the diversion of prescription drugs to the illicit market. By creating secure and transparent records of pharmaceutical transactions, blockchain helps ensure that drugs can be traced from manufacturer to end-user, reducing the risk of diversion and misuse.

Challenges and future directions. While these technological advances have significantly bolstered China's drug control capabilities, they also present challenges, including concerns over privacy, the need for continuous technological updates, and the adaptability of drug traffickers to new technologies. Future directions in China's technological approach to drug control may involve enhancing the ethical and legal frameworks governing the use of technology, fostering international collaboration on

technological solutions, and investing in research and development to stay ahead of trafficking methods.

In general, China's deployment of technology in drug control represents a sophisticated and multi-faceted strategy to combat illicit drug trafficking. By continuously adapting and innovating, China aims to maintain a dynamic and effective response to the challenges posed by drug trafficking in the digital age.

INTERNATIONAL COOPERATION

China's battle against illicit drug trafficking extends beyond its borders, recognizing the transnational nature of the problem. International cooperation is a cornerstone of China's drug control strategy, involving partnerships with neighboring countries, participation in global initiatives, and adherence to international conventions. This comprehensive approach underscores the importance of collaborative efforts in addressing the complex challenges of drug trafficking.

Bilateral agreements and regional initiatives. China has actively sought to establish bilateral agreements and engage in regional initiatives to enhance anti-drug cooperation. These agreements often focus on intelligence sharing, joint investigations, and coordinated operations against cross-border drug trafficking routes. For example, China has worked closely with countries in the Golden Triangle—a region known for opium and heroin production—to curb the flow of drugs across its borders.

One of the key regional platforms for cooperation is the Shanghai Cooperation Organization (SCO), where China plays a leading role in fostering collaboration on security and drug control among member states. Through the SCO, China has participated in multilateral exercises and campaigns aimed at disrupting drug trafficking networks and enhancing border security.

United Nations and International Conventions. China's commitment to international cooperation is further demonstrated by its participation in United Nations (UN) efforts and adherence to international drug control conventions. China is a party to the three major UN drug control conventions:

The Single Convention on Narcotic Drugs (1961),

The Convention on Psychotropic Substances (1971),

The United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances (1988).

These conventions provide the legal framework for international cooperation in combating drug trafficking, and China actively contributes to and participates in UN-led initiatives, working closely with the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) to implement global drug control strategies.

Capacity building and technical assistance. Recognizing the importance of strengthening the capabilities of law enforcement agencies across borders, China has engaged in capacity-building and technical assistance programs with other countries. These programs include training law enforcement personnel, sharing best practices in drug detection and interdiction, and providing technological support to enhance the effectiveness of drug control efforts.

Challenges and opportunities. While international cooperation is vital for combating drug trafficking, it also presents challenges, including differing legal and regulatory frameworks, varying levels of law enforcement capacity, and political sensitivities. Despite these challenges, China views international cooperation as an essential component of its drug control strategy and continues to seek opportunities to expand and deepen its collaborative efforts.

The future of international cooperation in China's drug control strategy is likely to involve further integration of regional efforts, leveraging international platforms for broader collaboration, and enhancing the use of technology to facilitate cross-border cooperation. By continuing to prioritize international partnerships, China aims to contribute to a coordinated global response to the threat of drug trafficking.

International cooperation is a critical aspect of China's multifaceted approach to combating illicit drug trafficking. Through bilateral agreements, regional initiatives, adherence to international conventions, and capacity-building efforts, China seeks to strengthen global drug control efforts and address the transnational challenges posed by drug trafficking.

CHALLENGES IN COMBATING DRUG TRAFFICKING

Despite implementing a comprehensive and multi-faceted approach to drug control, China faces significant challenges in combating illicit drug trafficking. These challenges stem from both the evolving nature of drug trafficking networks and the inherent difficulties in drug control efforts. Addressing these challenges requires continuous adaptation and innovation in strategies and policies.

Synthetic drugs and New Psychoactive Substances (NPS). The emergence and proliferation of synthetic drugs and new psychoactive substances (NPS) pose a significant challenge to China's drug control efforts. Synthetic drugs, such as methamphetamine and fentanyl, can be produced using legal chemical precursors, complicating efforts to regulate and control their production. The rapid evolution of NPS, designed to circumvent existing drug laws, further complicates detection, identification, and regulation. China's regulatory agencies must constantly update their lists of controlled substances and adapt their detection methods to keep pace with the changing drug landscape.

Cross-border drug trafficking. China's extensive land and maritime borders make it particularly vulnerable to cross-border drug trafficking. The country shares borders with several major drug-producing and trafficking countries, facilitating the movement of narcotics into and through China. Despite efforts to strengthen border controls and enhance international cooperation, the vast and often remote border regions remain difficult to monitor comprehensively, providing opportunities for traffickers to exploit.

Online drug trafficking. The internet has emerged as a significant platform for drug trafficking, presenting new challenges for law enforcement. Online marketplaces, social media platforms, and encrypted messaging services enable drug traffickers to operate with a degree of anonymity and reach a wide customer base. China's efforts to patrol the cyber domain and shut down online drug trafficking operations are hampered by the complexity of monitoring and regulating internet activities, the use of encryption, and the global nature of the internet.

Corruption and organized crime. Corruption within law enforcement and judicial systems can undermine efforts to combat drug trafficking. Traffickers may exploit corrupt officials to facilitate their operations, evade detection, or escape prosecution. Additionally, organized crime groups involved in drug trafficking are highly adaptable and resourceful, capable of corrupting officials, forming transnational alliances, and using violence to protect their interests. Combatting the influence of organized crime and ensuring the integrity of law enforcement and judicial processes are ongoing challenges.

Public health approach to drug use. Shifting the approach to drug use from a strictly punitive to a more balanced public health-oriented strategy presents challenges. While China has made efforts to enhance drug treatment and rehabilitation programs, the stigma associated with drug use and the emphasis on harsh penalties can deter individuals from seeking help. Balancing enforcement with prevention, treatment, and harm reduction strategies is crucial for addressing the demand side of drug.

China's challenges in combating drug trafficking are multifaceted, reflecting the complexity of the issue itself. The emergence of synthetic drugs and NPS, cross-border trafficking, online drug sales, corruption, and the need for a public health-oriented approach to drug use all require targeted strategies and ongoing adaptation. Addressing these challenges effectively will necessitate not only national efforts but also enhanced international cooperation, technological innovation, and a commitment to public health principles.

CONCLUSION

China's battle against illicit drug trafficking is marked by a dynamic and multi-dimensional strategy, reflecting a blend of stringent legal enforcement, technological prowess, and international collaboration. Despite these efforts, the country continues to grapple with evolving challenges that highlight the persistent and adaptable nature of drug trafficking networks. The emergence of synthetic drugs and online trafficking platforms, alongside issues of corruption and the necessity for a public health-oriented approach, underscore the complexity of the drug control endeavor. Addressing these challenges demands not only national resolve but also global cooperation, as drug trafficking is inherently transnational. As China advances its strategies, the integration of innovative technologies, strengthened international partnerships, and a balanced approach to drug use and rehabilitation will be pivotal. Ultimately, the effectiveness of China's efforts against drug trafficking will hinge on its ability to adapt to changing trends, foster global collaboration, and uphold the principles of justice and public health.

REFERENCES

1. People's Republic of China. (2008). Narcotics Control Law. Beijing: National People's Congress.
2. People's Republic of China. (1997). Criminal Law of the People's Republic of China. Beijing: National People's Congress.
3. Ministry of Public Security, P.R.C. (2020). Annual Report on Drug Control in China. Beijing: Ministry of Public Security.
4. China National Narcotics Control Commission. (2021). China's Drug Situation and Policy. Beijing: CNNCC.
5. Wang, L., & Zhao, R. (2019). "Strategies and Challenges in China's Fight Against Drug Trafficking." *Journal of International Criminal Justice*, 17(4), 855-872.
6. Zhou, Y. (2018). "The Role of Technology in China's Drug Enforcement Strategies." *Asian Journal of Criminology*, 13(2), 123-140.
7. Liu, H., & Zhang, S. (2022). "Cross-Border Drug Trafficking and China's Security Measures." *Security and Crime Science*, 20(1), 47-63.
8. Chen, X. (2020). "International Cooperation in Narcotics Control: China's Engagement with Global Partners." *Global Affairs*, 6(3), 289-304.

QORAQALPOQ BASTAKORLARI IJODI

Matjanova Munajat Urazbaevna

O‘zbekiston davlat konservatoriyasi Nukus filiali

***Annotatsiya:** Maqolada musiqa madaniyatimizning bugungi kunning ulkan ijod maydoni ekanligi va Vatanimizning musiqiy madaniyatini rivojlashtirish jarayonida faol ijod qilgan qoraqalpoq bastakorlari ijodi haqida ma’lumotlar berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Musiqa madaniyati, bastakor, musiqiy asarlar, spektakllar, Vatan, baxshi, musiqashunos, kompozitor.*

Musiqiy madaniyat xalq ma’naviy dunyosining ajralmas qismi bo‘lib, uning ma’naviy ehtiyojini barcha davrlarda beminnat xizmat qilgan. Shuning uchun ham musiqa madaniyatimiz bugungi kunning ulkan ijod maydoni. O‘zbekiston Bastakorlar uyushmasining a‘zolari Vatanimizning musiqiy madaniyatini rivojlashtirish jarayonida faol ijod qilmoqdalar va qolaversa, yangi-yangi musiqiy asarlar, spektakllar bilan doimiy ravishda boyitib kelmoqdalar. Shu bilan birga uyushma a‘zolari respublikamizda har yili o‘tkazilayotgan «O‘zbekiston — Vatanim manim», —Yagonasan, muqaddas Vatan qo‘shiq tanlovlarida, har ikki yilda o‘tkazilayotgan «Sharq taronalari» xalqaro musiqa festivallarida faol qatnashmoqdalar. Musiqa festivallari hamda tanlovlarida kompozitor va musiqashunoslar faol ishtirok etmoqdalar.

O‘zbekiston Bastakorlar uyushmasi hay’ati a‘zosi, Qoraqalpog‘istonda xizmat ko‘rsatgan madaniyat xodimi, san’atshunoslik fanlari nomzodi Tojigul Adamboeva qoraqalpoq ayollaridan chiqqan birinchi olima-musiqashunoslardan. U xalq musiqa merosi, baxshilar ijodi hamda zamondosh san’atkorlar faoliyatini o‘rganish va targ‘ib qilishi bilan respublika musiqa madaniyati rivojiga katta hissa qo‘shdi. Adamboeva Tojigul 1931 yil 20 may kuni Qoraqalpog‘istonning To‘rtko‘l shahrida dunyoga keldi.

Bolaligidan ota-onasidan ayrilib bolalar uyida tarbiyalandi. 1940-1943 yillarda musiqa maktabining fortepiano sinfida o‘qidi. 1943-1950 yillarda R.Glier nomidagi Respublika musiqa maktab-internatida o‘qidi. 1950-1955 yillarda Toshkent davlat konservatoriyasining musiqashunoslik fakultetida professor YA.B.Pekker rahbarligida tahsil olib, «Qoraqalpoq xalq musiqasi tarixi» mavzuida diplom ishini yoqladi. T.Adamboeva 1955 yildan Nukus shahri musiqa maktabida fortepiano va musiqa nazariyasidan dars berdi, Respublika Radio qo‘mitasining badiiy rahbari sifatida

faoliyat yuritdi. 1959 yili O‘zbekiston fanlar akademiyasining Qoraqalpog‘iston filiali Nukus shahrida ochilishi bilan T.Adamboeva institutning san‘atshunoslik bo‘limiga ishga taklif etildi.

Mazkur dargohda u ilmiy xodim va bo‘lim mudiri vazifalarida uzoq yillar davomida ishladi. Shu sababli uning ijodiy-ilmiy faoliyati shu dargoh va 1966 yilda tashkil etilgan Qoraqalpog‘iston Bastakorlar uyushmasi bilan bog‘landi. 23 T.Adamboeva O‘zbekiston Bastakorlar uyushmasi a‘zolariga 1968 yilda qabul qilingan. Shu yili «Muzikalnaya kultura karakalpakskogo naroda» mavzusida dissertatsiyasini yoqladi va san‘atshunoslik fanlari nomzodi ilmiy darajasiga ega bo‘ldi. Musiqashunos T.Adamboeva xalq musiqa merosini o‘rganish maqsadida folklor ekspeditsiyalarida qatnashib mashhur baxshilardan kuy, qo‘shiq va dostonlarni magnit tasmlariga yozib oldi, ularni notaga tushirib to‘plamlar tuzdi. T.Adamboeva «XIX asr oxiri va XX asrning birinchi yarmida qoraqalpoqlarning musiqiy madaniyati», XIX asrda yashab ijod etgan mashhur baxshi «Muso Turumov hayoti va ijodiy faoliyati», O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston xalq artistlari, bastakor J.Shomurotov va kompozitor O.Halimovlarga bag‘ishlangan yirik monografiyalarni chop etdi. Uzoq yillar davomida T.Adamboeva ilmiy ishlardan tashqari Qoraqalpog‘iston Bastakorlar uyushmasi ishlarida faol ishtirok etib keldi. Bir necha yil uyushma hay‘ati raisi ham bo‘ldi. O‘zbekiston Bastakorlar uyushmasi hay‘ati a‘zosi etib saylandi. Tojigul Adamboeva serg‘ayrat ilmiy-ijodiy va jamoatchilik faoliyati bilan musiqa madaniyatiga, qoraqalpoq san‘atshunoslik faniga katta hissa qo‘shdi.

Qoraqalpoq Bastakorlaridan biri Karomatdin Utegenov haqida aytadigan bo‘lsak, Karomatdin Utegenov (1924-1998) Qoraqalpoq Avtonom Respublikasi zamonaviy musiqa san‘atining namoyandalaridan biri, musiqashunos Karomatdin Utegenov turli mavzularda yozilgan ilmiy va ommabop maqolalari, og‘zaki ma‘ruzalari pedagogik va jamoatchilik faoliyati bilan respublika madaniy hayotida faol qatnashdi va el-yurt hurmatiga sazovor bo‘ldi. Yillar davomida chop etilgan va nashr qilinmagan ko‘p ilmiy maqolalar, darslik va qo‘llanmalar yozdi.

1978 yili Qoraqalpog‘iston va O‘zbekiston Bastakorlar uyushmasiga qabul qilindi. Karomatdin Utegenov Nukus shahrida 1924 yilning 30 dekabrda dunyoga keldi. 1939 yildan To‘rtko‘l bolalar musiqa maktabining fortepiano sinfida o‘qidi. 1946-1948 yillarda K.Stanislavskiy nomidagi musiqa teatrida xor artisti, 1948-1949 yillarda Nukus shahridagi 4-bolalar bog‘chasida pianinochi bo‘lib ishladi. 1949-1952 yillarda harbiy xizmatni bajarib, 1952-1956 yillarda Hamza nomidagi Toshkent davlat musiqa bilim yurtining musiqa nazariyasi va tarixi bo‘limida o‘qidi. 1956-1961 yillarda esa Toshkent davlat konservatoriyasining musiqa nazariyasi va tarixi

fakultetida tahsil oldi. Bu ikki o‘quv dargohlar K.Utegenovning musiqashunos bo‘lib etishib chiqishida muhim rol o‘ynadi.

Musiqashunos K.Utegenov Toshkentdagi ish faoliyatini o‘qish bilan birgalikda boshladi. U 1957-1958 yillarda bolalar musiqa maktabida dars berdi. 1960-1961 yillarda Hamza nomidagi Toshkent san’atshunoslik ilmiy tadqiqot institutida musiqa bo‘limi laboranti lavozimida ishladi. 1961 yili «Qoraqalpoq xalq qo‘shiqlari» mavzuidagi diplom ishi bilan konservatoriyani bitirgach, 1961-1963 yillarda Nukus davlat musiqa o‘quv yurtida pedagog va ilmiy mudir, 1963-1965 yillari K.Stanislavskiy nomli musiqa teatrida kontsertmeyster, 1966-1971 yillarda Nukus shahrining 1-son bolalar musiqa maktabida o‘qituvchi va 1961-1990 309 yillarda J.SHomuratov nomidagi Nukus davlat musiqa bilim yurtida o‘qituvchi bo‘lib faoliyat ko‘rsatdi.

1984-1986 yillarda Qoraqalpoq Bastakorlar uyushmasining mas’ul kotibi lavozimida ishladi. Musiqashunos K.Utegenov pedagoglik faoliyati bilan birga umrining oxirigacha ilmiy-nazariy ishlar bilan ham shug‘ullanib keldi. Uning qalamidan quyidagi kitob va maqolalar bunyodga keldi: 1966 yili o‘rta ta’lim maktablarining 5-8-sinflari va 1968 yili 1- 4-sinflari uchun «Musiqiy kitob»larni Davlatmurodova bilan hamkorlikda yozdi. Ular 1970 yili birinchi sinflar uchun «Musiqashunoslik alifbosi», 1973 yili sinflar uchun «Ashula darsligi»ni, 1-7- sinflar uchun «Ashula aytish» dasturini yaratdilar. K.Utegenov N.A.Rimskiy-Korsakovning «Prakticheskiy uchebnik garmonii» (1966), V.A.Vaxromeevning «Elementar musiqa nazariyasi» (1969), B.Shteynpress va I.Yampolskiylarning «Kratkiy slovar lyubitelya muziki», Evseev, Sokolov, Dubovskiylarning «Garmoniya darsligi» darsliklarini rus tilidan qoraqalpoq tiliga tarjima qildi. Yillar davomida turli mavzularda ilmiy, ilmiy-ommabop maqolalari gazeta va jurnallarda chop etildi.

Demak, bastakorlarimiz o‘zlarining ko‘p qirrali ijodiy faoliyati bilan ko‘p millatli respublikamiz musiqa san’ati va musiqashunoslik fanining rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi

ADABIYOTLAR

1. A.H.Jabborov. O‘zbek kompozitorlari va musiqashunoslari. –T., 2004.
2. N.S.Yanov-YanovskaY. Fortepiannaya muzika v sb. Istoriya uzbekskoy sovetskoy muziki ”, II tom-T. 1973.
3. T.A.Galovyans., E.S.Meyke. Kompozitori i muzikovedi Uzbekistana.-T.1999.

МУТОЛАА МАДАНИЯТИДА МОДА ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Абдулазизов Абдулвоҳид Ҳабибуллаевич,
Наманган давлат университети доценти, с.ф.н.
e-mail: abdulazizov60@mail.ru

АННОТАЦИЯ. Маълумки, инсон ҳаётининг барча жабхаларида янгиликка интилиб яшайди. Киши замондошларидан ортда қолмасликка ҳаракат қилади. Ушбу мақолада мода ва унинг мутолаа маданиятида тутган аҳамияти ҳақида муаллифнинг айрим фикрлари баён этилган.

Калим сўзлар: Мутолаа маданияти, мода, ижтимоий-фалсафий ва психологик механизмлар, моддий фаровонлик, жамиятнинг юқори қатламлари, муҳитига шўнгиши истаги.

МОДА И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ В КУЛЬТУРЕ ЧТЕНИЯ

Абдулазизов Абдулваҳид Ҳабибуллаевич
доцент Наманганского государственного университета к.с.н.
электронная почта: abdulazizov60@mail.ru

АННОТАЦИЯ. Известно, что человек стремится к новшеству во всех аспектах своей жизни. Он старается не отставать от своих современников. В статье представлены некоторые мнения автора о моде и ее значении в культуре чтения.

Ключевые слова: культура чтения, мода, социально-философских и психологических механизмов, материальное благополучие, стремления погрузиться в среду верхних слоев общества.

FASHION AND ITS FEATURES IN READING CULTURE

Abdulazizov Abdolvakhid Khabibullaevich,
Associate Professor of Namangan State University
e-mail: abdulazizov60@mail.ru

ABSTRACT. It is known that a person strives for innovation in all aspects of his life. He tries to keep up with his contemporaries. The article presents some of the author's opinions about fashion and its importance in the culture of reading.

Key words: reading culture, fashion, socio-philosophical and psychological mechanisms, material well-being, desire to immerse oneself in the environment of the upper strata of society.

КИРИШ. Асрлар давомида турли олимлар ва тадқиқотчилар моданинг моҳияти ва динамикасини очиб беришга, унинг таъсир доирасидаги одамларнинг хулқ-атвор намуналарини олишга ҳаракат қилишди. Анъанавий босма китобларга бўлган қизиқиш сезиларли даражада пасайган ва мутолаа қадрият ҳисобланмасдан қолган бир вазиятда, мутолаа учун энг муҳим рағбатлантирувчи рол ўйнаши мумкин бўлган мода феноменини ўрганиш айниқса долзарб бўлиб қолмоқда. Анъанага кўра, олимлар универсал ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида мода тушунчасининг пайдо бўлиш тарихини Уйғониш даврига боғлайдилар. Ўз навбатида, "мода" (франтсузча "режим") атамаси латинча "модус" дан келиб чиққан бўлиб - ўлчов, қоида, ретсепт, усул, тасвир маъноларини англатади. Ўрта асрлар маданиятидан янги давр маданиятига ўтиш даври моданинг бошланишини - феодал-диний ғояларнинг йўқ қилиниши ва буржуа жамиятининг пайдо бўлиши билан бирга келган ҳодисани таъминлади [1]. "Мода" сўзи рус жамиятига 18-асрда Пётр даврида кириб келган "намуна", "одоб" ва маъносини англатади. Кенг ижтимоий миқёсда мода Европа жамиятида 19-асрда пайдо бўлиб, маданий ҳодиса сифатида тез пайдо бўлди ва товар сифатида такомиллаштирилди. Шунинг учун сотсиологлар ва иқтисодчиларнинг позитсиялари биринчи ўринга чиқарилади, улар орасида модани ижтимоий форматсиянинг капиталистик томонга ўзгариши натижасида пайдо бўлган ижтимоий-иқтисодий тартиб ҳодисаси деб ҳисоблаган В. Сомбарт [2].

Г.Тард модани тақлиднинг асосий тури деб ҳисоблаган. Модага эргашадиган ёки унга қарши чиққан шахс ё унга ўхшаб қолади, ўзини ҳар қандай ижтимоий гуруҳ билан таништиради, ўзи учун янги мақом олади ёки ундан ажралиб чиқади [3].

АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ ВА МЕТОДЛАР.

Адабиёт ва мутолаа соҳасида мода тарафдорлари ва танқидчиларига бўлиниш бор мавжуд бўлиб, танқидчилар кўпроқ бўлиб, асосан ўша давр ёзувчилари бу ҳодисанинг салбий рангли хусусиятларини пайдо бўлишига олиб келди. Хусусан, К. С. Аксаков моданинг рус адабиёти учун аҳамиятини шарҳлар экан, у адабий ижоднинг кўрсаткичи бўлиб, маълум бир муаллифнинг мутолаа қобиляти рейтингини белгилайди, деб ёзган эди. Бу, албатта, асарни баҳолаш мезонларининг пайдо бўлишига олиб келади. Шунинг учун мода, унинг нуқтаи назари бўйича, адабиётнинг таназзулига сабаб бўлади [4].

Ф. М. Достоевский асарларида мода жамиятда ижтимоий номутаносибликнинг юзага келишига, инсон ахлоқининг таназзулга учрашига ёрдам берувчи салбий ҳодиса сифатида ҳам талқин этилади. Шу билан бирга,

ёзувчи ўз қахрамони номидан “..мода ҳақиқатан ҳам дунёда малика эмас”, деб таъкидлайди [5].

"Евгений Онегин" романида А. С. Пушкин модани замонавий жамиятининг касаллиги билан таққослайди, бу эса одамларни кийим-кечак, хулқ-атвор, мулоқот ва ҳоказоларда маълум қоидаларга риоя қилишни талаб қилади. [6].

Л.Н.Толстой ўз даври маданиятини „..инсоннинг ахлоқий ва жисмоний хусусиятларига эътибор бермаслигини танқид қилиб, модани инсон моҳиятида ғайритабиий ҳодиса сифатида ҳам тилга олади. Мода - бу оддий одамлар ҳисобига моддий фаровонликда яшайдиган жамиятнинг юқори қатламлари учун мўлжалланган маҳсулотдир. Шунга кўра, мода муҳитига шўнғиш истагини ёзувчи халқдан, меҳнат ҳаётидан, инсоннинг асл моҳиятидан узоқлашиш истаги сифатида тушунган“ [7].

Ва фақат 20-асрда. маълум ижтимоий-маданий ўзгаришлар таъсирида ва ижтимоий ҳаёт тарзидаги ўзгаришлар фонида мода маданий ҳодиса, ижтимоий тузилманинг ижобий элементи сифатида талқин қилина бошлайди, бу одамларнинг хатти-ҳаракатлари ва турмуш тарзи стандартларига таъсир қилади. турли маданият соҳалари: адабиёт, санъат, мусиқа, расм ва бошқаларда.

Олимларнинг 20-асрнинг ижтимоий-фалсафий соҳада мода ривожланиши феномени бўйича тадқиқотлари. назарий ва амалий илмий базанинг муҳим қатламини ифодалайди. С. А. Вангородскаянинг фикрича, “...ҳозирги кунга қадар енг чуқур ва ҳар томонлама о‘рганилгани мода ҳодисасининг ижтимоий келиб чиқиши масалалари, шунингдек, классиклар асарларида ўз аксини топган моданинг тузилиши ва функцияларини кўриб чиқиш муаммоларидир. ” [8]

Мода асосий элементлардан бири ҳисобланган оммавий маданият контекстида В. Бенжамин, Ж. Бодрия, П. Голдинг, Г. Мердок, Н. Постмен, А. Тойнби, В. Эко ва бошқаларнинг тадқиқотлари алоҳида қизиқиш уйғотади. Мода мулоқоти контекстидаги оммавий маданиятнинг индивидуал ҳодисалари П.Бурдье, П.С.Гуревич, С.Зизек, Л.Г.Ионин, Г.Р.Миллз, В.П.Римский, А.Б.Толстих, Э.Фромм ва бошқаларларида ўз аксини топган.

НАТИЖАЛАР.

Шундай қилиб, бугунги кунда моданинг кўплаб талқинлари мавжуд бўлиб, уларнинг кўпчилиги қарама-қарши ёки тўлиқ эмас, бу жамиятда доимий равишда рўй бераётган ўзгаришлар ва ижтимоий-гуманитар билимларнинг ҳолати билан изоҳланади. Бироқ, замонавий тадқиқотчилар моданинг ижтимоий ҳаёт, маданият ва инсон хатти-ҳаракатларининг турли соҳаларини тўлиқ қамраб олиш ҳақиқатини бир овоздан тан олишади. А. Б. Гоффман [9] позитсиясига мувофиқ,

ушбу тадқиқотда модани одамлар томонидан сунъий равишда яратилган ва бошқариладиган, асосий фазилатлари (мўртлик ва тез машҳурлик), хусусиятлар (тўсикликлик, тақлид, оммавий характер) ва қадриятлар (замонавийлик, стандартлаштириш ва ўйин), мулоқотнинг ижтимоий-фалсафий механизмлари бўлиб оммавий мулоқот орқали ишлайди.

Маълумки, алоқа жараёни сигнал ва маъноларнинг онгли ёки онгсиз равишда узатилишидан иборат. Шунинг учун ҳеч қандай белги воситаларисиз алоқа қилиш мумкин эмас. Мода учун бундай воситалар мода стандартлари ва объектлари бўлиб, улар моҳиятан ўзига хос маълумот хабарларини ташкил қилади - "мода алоқаси" жараёнида узатиладиган нарса. Маданиятшунослар, педагоглар ва ижтимоий психологларнинг (А. Б. Гоффман, М. И. Килошенко, Б. Д. Парыгин ва бошқалар) асарларига асосланиб, биз ўзимиз учун мода стандартлари (ёки "модалар") кўпинча маълум маданий нақшлар, маълум усуллар сифатида талқин қилинишини кўрсатамиз ёки маданиятда маълумотларни бирлаштириш, узатиш ва сақлашнинг махсус усуллари ва шакллари билан қайд этилган ва мода объектлари орқали амалга ошириладиган хулқ-атвор характеридаги ҳаракатлар. Булар, ўз навбатида, мода алоқаси фаолияти соҳасида ўзини топадиган ва фақат мода стандартини амалга ошириш воситаси сифатида мавжуд бўлган ҳар қандай объектлар (моддий ёки номоддий) бўлиши мумкин.

Натижада, мода алоқаси (ёки модада иштирок этиш) кетма-кет ҳаракатлар жараёни, хусусан:

1) янги ва кейинчалик модага айланиши мумкин бўлган моддий ёки маънавий маҳсулотни (стандарт ва объект) ишлаб чиқариш;

2) ушбу маҳсулотларни алоқа каналлари, дистрибьюторлар ва ёрдамчи элементлар орқали тарқатиш: инноватсион технологиялар, маркетинг ечимлари, реклама имкониятлари ва бошқалар;

3) мода истеъмоли бутун алоқа жараёни йўналтирилган шахслар томонидан стандарт ёки объект ва ундан кейинги хатти-ҳаракатларида фойдаланиш. Мода деярли ҳеч қандай чегарага эга эмас; мода стандартлари фан, санъат, сиёсат, мафкура ва бошқа соҳаларга кириб бориши мумкин; Моданинг аҳамияти жуда кенг таъсир доираси туфайли катта. Унинг таъсир доирасига китобхонлик, айниқса ёшлар киради. Шу билан бирга, ёшлар о'ртасида китобхонлик фаоллигини рағ'батлантириш фаолиятида ушбу ҳодиса, унинг асосий каналлари ва механизмларидан фойдаланиш билан бог'лиқ масалалар (айниқса, кутубхона таъсири шартлари) бугунги кунда деярли ўрганилмаган.

Ушбу муаммони кўйишга биринчи уринишлар В. Я. Асқарова томонидан қилинган бўлиб, у "мутолаа модаси" ва "китобхон модаси" тушунчаларини асослаб берган ва илмий муомалага киритган.

Бугунги кунда бу тушунчаларни фарқлаш одатий ҳолдир; Мутолаа модаси жамиятда ўзига хос наслчилик муҳитини яратадиган, одамларни ўқишга жалб қилишга ёрдам берадиган жамоат ҳиссиётлари, маданий меъёрлар ва хулқ-атвор муносабатларининг мураккаб таркибий қисми сифатида тушунилади. Бошқача қилиб айтганда, мутолаа модаси ўқиш фаолиятининг ўзига хос жозибадорлиги ва нуфузининг пайдо бўлишида ифодаланади. Ва В. Я. Асқарова таъкидлаганидек: “Мутолаа соҳасида мода ҳодисасининг намоён бўлишининг ўзи мутолаа билан боғлиқ жараёнларни рағбатлантиради ва тезлаштиради: ўқилган нарсалар ҳақида суҳбатлар, китоблар алмашинуви, китоб сотиб олиш ва бошқалар» [10].

Идеал ҳолда, ўқиш қадриятларига йўналтирилган ижтимоий муҳит ўқувчи қизиқишларини ўқиш маданияти объектларига фаол йўналтириш сифатида "китобхон модаси" ни шакллантириш учун шароит яратади, улар турли билим соҳалари, жанрлар, муаллифлар ва бошқаларнинг адабий асарлари бўлиши мумкин. Бирок, улар ўзларида мода эмас муаллифлар ёки уларнинг асарлари ва уларга нисбатан фаоллик ўқиш, сотиб олиш ёки юклаб олиш, муҳокама қилиш, одамлардан танқид қилишда ифодаланади.

Ёшларни умумий турмуш тарзи, хулқ-атвори, гуруҳ меъёрлари, қадриятлари ва стереотипларига эга бўлган улкан ижтимоий гуруҳ сифатида ҳисобга олсак, шуни таъкидлаш керакки, улар модага энг кўп дучор бўлишади, чунки улар модага фаол эргашадилар ва унинг ҳақиқатларига эргашадилар. Шунинг учун, бизнинг фикримизча, ёшларнинг китобхонлик маданиятида моданинг рағбатлантирувчи имкониятлари энг самарали бўлиб, мода мулоқотининг асосий мақсади китоб ва китобхонликни оммавий қадриятлар даражасига кўтариш деб ҳисобланиши керак, бу эса пировардида ёшларнинг китобхонлик фаоллигини оширишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Натижада, ушбу тадқиқот доирасида бизни коммуникатив ўзаро таъсирнинг ижтимоий-фалсафий механизмларидан ёшларнинг мутолаа фаоллигини фаоллаштиришнинг ҳаракатлантирувчи кучи сифатида ишлатиш имкониятлари кўпроқ қизиқтиради,

Шуни таъкидлаш керакки, психологик механизмлар тушунчаси шахснинг ақлий ривожланишини ўрганиш натижасида пайдо бўлган. Л. И. Антсферова, Е. Л. Доценко, В. Г. Леонтьев ва бошқаларнинг асарларида психологик механизмлар рухий ҳолатлар ва жараёнларнинг яхлит мажмуи сифатида тушунилади. Шунинг учун, умумий маънода, психологик механизмларни

муайян тартибга солиш функсияларини бажариш орқали уни ўзгартиришга қаратилган ҳаракатни амалга оширадиган доимий ишлайдиган ёки вазиятга қараб пайдо бўладиган шахсий воситаларнинг яхлит тизими сифатида таърифлаш мумкин.

Ижтимоий-коммуникатив муҳитда биз аллақачон мода феноменига хос бўлган мулоқотнинг ижтимоий-фалсафий, психологик механизмлари ҳақида гапирамиз. Б. Д. Парыгиннинг фикрига кўшилиб, [11] биз ушбу концептсиянинг қуйидаги талқинига амал қиламиз - гуруҳ ичидаги ва оммавий ўзаро таъсир ва одамларнинг бир-бирига ўзаро таъсири натижасида юзага келадиган ижтимоий-психологик ҳодисалар ва жараёнларнинг яхлит тизими, Бу уларнинг коммуникатив фаоллиги даражасига, уларнинг психологик алоқаси ва ўзаро тушунишининг чуқурлиги ва тўлиқлигига, уларнинг коммуникатив хатти-ҳаракатларининг табиати ва самарадорлигига энг тўғридан-тўғри таъсир қилади. В.М.Бехтерев, Ж.Болдвин, А.Вигуру, А.Б.Гоффман, П.Жюкелйе, Н.К.Михайловский, Б.Д.Паригин, Б.Ф.Поршнев, Г.Тарде каби маҳаллий ва хорижий психологлар, сотсиологлар, маданиятшунослар ва мода тарихчиларининг тадқиқотлари асосида ва ҳоказо, шахс онгида мода ҳодисасининг ижтимоий-маданий шартлилиги муаммосини, шунингдек, В. Я. Аскарлова позитсиясини кўриб чиқишда алоҳида аҳамиятга эга бўлган ижтимоий-фалсафий ва рухий механизмларни белгилаймиз. Мода шаклланишига ҳисса қўшиш, шу жумладан мутолаа соҳасида: тақлид, таклиф, ишонтириш, конформизм, идентификатсия. Шуни таъкидлаш керакки, алоҳида-алоҳида, санаб ўтилган механизмларнинг ҳар бири камдан-кам ҳолларда ишлайди, қоида тариқасида, улар турли хил комбинатсияларда бирлаштирилади, бу уларнинг ўзаро мустаҳкамланишига ёрдам беради.

Мутолаа маданияти доирасида мода алоқаси жараёнида асосий рол "юкумли" механизмга юкланган. Унинг ёрдами билан ёшларни мутолаа муҳитига жалб қилиш, китобхонлик жамиятига, кутубхона муассасаларига гуруҳ таъсири орқали, онгли ва интеллект орқали эмас, балки шахснинг ҳиссий соҳаси орқали амалга оширилади. Масалан, адабиёт шарҳлари, китоб кечалари, адабий заллар, ёзувчилар билан учрашувлар, мунозара майдончалари ва бошқалар, шунингдек, ҳозирда онлайн (мусобақалар, викториналар, ижтимоий тармоқлардаги квестлар) ва офлайн (ролли ўйинлар, стол ўйинлари, квестлар ва бошқалар) форматлари. Чунки ҳиссий жавоб одамларнинг маълум бир тўпламида (бошқача айтганда, оломонда) пайдо бўлади ва мулоқот қилувчи субъектларнинг ҳиссий таъсирини қайта-қайта кучайтириш учун механизм ишлайди. Оломонда мода тенденциялари билан касалланиш ривожланади. Шу

билан бирга, шахс кўрсатма, қасддан босимни бошдан кечирмайди, балки унга беихтиёр бўйсунди, мода ихлосмандларининг хатти-ҳаракатларини онгсиз равишда ўзлаштиради.

Юқумли ва тақлид механизмларининг кесишмасида у ишлай бошлайди

"таклиф", баъзан бир томонлама инфекция деб аталади. Бу ерда ўзига хослик шундаки, таъсир субъектларининг (масалан, кутубхона веб-сайтлари, порталлар, ижтимоий тармоқлардаги жамоалар ва бошқалар) шахссизлиги, бу ёшларда босма нашрларга, аниқ муаллифларга, китоб нашриёт муассасаларига ва ҳоказоларга маълум муносабатни уйғотади. Аслида, бу турдаги таъсир мода алоқасининг асосий воситаларидан бири бўлган реклама функциялари билан қисман мос келади. Кўрганлари ҳақидаги таассуротлари билан ўртоқлашар экан, ёш китобхонлар кейинчалик бир-бирларига китобни олиш ва уни тушунишларини чуқурлаштириш истагини уйғотадилар. Таклиф, ишонтириш ва тақлид қилиш механизмлари жуда чамбарчас боғлиқ. Улар баъзан мос равишда сабаб ва таъсир сифатида белгиланади. Шундай қилиб, моданинг илҳомлантирувчи таъсири обрўга, ишончга, маълумот манбасига ҳиссий боғланишга асосланади ва унинг мулоҳазалари, фикрлари мўлжалланган ўқувчи учун шунчалик аҳамиятлидирки, улар унда худди шундай муносабатда бўлишни шакллантиради. Юқорида айтиб ўтилган реакция аллақачон тақлид механизмининг ишлаш принциpidир. У кишини ўзи учун аҳамиятли бўлган одамлар ўқиганларини ўқишга, босма асарларни улар каби идрок этишга ва баҳолашга ундайди.

Моданинг яна бир механизми - "конформизм" (гуруҳ босими) - "ҳамма каби бўлиш" истагини рағбатлантиради, бу кўпинча ҳаракатлар, фикрлар ва баҳолашларнинг бир хиллиги, умумий масса билан бирлашиши ва шахсни шахсиятсизлаштириши билан боғлиқ. Маълумки, кўпчилик буни хоҳламайди

оломондан ажралиб туриш ва шунинг учун конформизм ўзига хос, ҳимоя хусусиятига эга ва мода ўзининг махсус, яширин ролини бажаради - ижтимоий мимика. Ёшлар кўпинча қандайдир аноним воқеликка шўнғиган ҳолда, умуминсоний бирлик орқасида ўзларининг шахсий "мен"ларини яширишга ҳаракат қилишади.

МУХОКАМА ВА ХУЛОСАЛАР.

Замонавий ахборот-коммуникация вазиятининг воқелигида деперсонализация тамойили тўлиқ амалга оширилган асосий макон бу Интернетдир. Кўплаб ижтимоий тармоқлар, порталлар, форумлар ва чатлар ўз фойдаланувчиларига тўлиқ ёки қисман анонимликни таклиф қилади, улар "лақаблар" ва "аватарлар" орқали амалга оширилади. Буларнинг барчаси ёшлар

ўртасидаги турли чегараларни бутунлай йўқ қилади; уларнинг алоқалари "ижтимоий ниқоблар" даражасида содир бўлади, қачонки ҳар бир киши ўзи ўйнайдиган ёки ўйнашга ҳаракат қиладиган маълум бир ижтимоий ролда ҳаракат қилади, ҳар қандай нарсани истисно қилади. Бироқ, мода алоқаси нуқтаи назаридан, конформизм маълум даражада намойишкорликка эга деб тахмин қилиш мумкин. Агар мода иштирокчиси ажралиб турмасликни, кўринмас бўлишни истаса, бу "кўринмаслик" аслида намоён бўлади.

Бироқ, конформизмнинг яна бир тури мавжуд - селектив, мос ёзувлар, бу алоҳида механизм сифатида белгиланган - "идентификация". Ҳар қандай ёш йигит қисман ўзи ёқтирган кишиларга ўхшашга ҳаракат қилади ва ҳасадни келтириб чиқаради. У ўзининг мос ёзувлар гуруҳига тақлид қилишга, маълум субкултуралар ва ёки шарҳловчи жамоаларнинг маданий меъёрларига риоя қилишга интилади. Идентификация механизми одамни ўз маълумотнома гуруҳида маъқулланган муаллифлар ва китобларни танлашга, улар ҳақида бу ерда одат бўлган тарзда гапиришга, ўзини "биздан бири" каби ҳис қилишга ундайди. Фойдаланувчини онлайн идентификация қилувчи 1 та хаёлий исм ёки тахаллус. Виртуал дунёда жаргон маълум бир хизматда ҳисоб эгасининг афзалликлари ёки кўринишини акс эттирувчи кичик расмни англатади. Бугунги кунда тармоқ маконида китоб оламидаги янги маҳсулотлар, китобхонлар ўртасида маълум жанрларни актуаллаштиришнинг сўнгги тенденциялари ҳақида турли хил маълумотларни ўз ичига олган турли хил "виртуал" алоқа ва маълумот алмашиш шакллари пайдо бўлиши ва ҳоказо.

Шунга қарамай, мутолаа мода механизмларининг мавжудлиги ўз-ўзидан муаммони ҳал қилмайди, чунки уларнинг фаоллашиши таъсир қилувчи мавзунини талаб қилади. Шу боис, ҳар томонлама таҳлил қилмасдан, фақат асосийларини қайд этамиз: ёзувчилар, китоб нашриёт ва китоб савдоси ташкилотлари, давлат органлари, кутубхоналар ва китобхонларнинг ўзлари. Юқорида айтилганларнинг барчасини умумлаштириш учун шуни таъкидлашни истардикки, тушунчалар

"мутолаа модаси" ва "китобхон модаси" бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Улар бизга мода феноменининг ўқувчилар орасидаги ўрнини аниқлашга имкон беради ва шу билан ушбу соҳанинг баъзи ўзига хос муаммоларини таъкидлайди. Турли тушунчаларни таҳлил қилиш мода ҳодисасининг турли кўринишлари доирасини кўрсатди. Шунини таъкидлаш керакки, мутолаа модаси маълум бир ўзига хосликка эга бўлиши керак, бу уни инсон ҳаётининг бошқа соҳаларида ушбу ҳодисанинг намоён бўлишидан биров фарқ қилади. Ушбу тадқиқотнинг мақсадлари нуқтаи назаридан моданинг асосий вазифаси ёшларнинг мутолаа фаоллигини ошириш учун ижтимоий-маданий амалиётлар тизимида фаолият

юритади ва бизнинг фикримизча, ушбу ҳодисанинг ҳар қандай сифати ижобий рол ўйнаши мумкин, ҳатто агар баъзи китобхонлар учун китоб маҳсулотларига қизиқиш модага хурмат бўлса ҳам. Бундай ҳолда, мода маданий таъсирнинг ўзига хос агенти, мутолаа соҳасидаги шахснинг хатти-ҳаракатларига фаол таъсир кўрсатадиган ижтимоий-маданий амалиётлардан бири сифатида ҳаракат қилиши мумкин. Инсоннинг мутолаа қилиш истаги пайдо бўлган рағбатнинг таъсири остида унчалик муҳим эмас. Асосийси, китобхонлик инсоннинг кундалик ҳаётини бойитадиган, янги мазмун-моҳиятларга эга бўлиш ва ўз-ўзини такомиллаштиришга йўл очадиган маданий одатга айланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Аброзе, Е. А. Индустрия моды в глобализации культуры [Текст]: дис...канд. культурологии : 24.00.01 / Е. А. Аброзе. – Санкт-Петербург, 2006. – 168 с.
2. Зомбарт, В. Народное хозяйство и мода. К вопросу о современных формах потребностей [Текст] / [соч.] Вернера Зомбарта ; пер. с нем. Э. М.Зиновьевой; под ред. А. А. Крогиуса. – Санкт-Петербург : тип. Брокгауз-Ефрон, 1904. – 28 с.
3. Тард, Г. Законы подражания [Текст] = (Les lois de l'imitation) : пер. с фр./ [соч.] Г. Тарда. – Санкт-Петербург : Ф. Павленков, 1892. – 370 с.
4. Грусман, М. В. Мода как феномен культуры и средство социокультурной коммуникации [Текст] : автореф. дис. . канд. культурологи : 24.00.01 / М. В. Грусман. – Санкт-Петербург, 2010. – 22 с.
5. Достоевский, Ф. М. Братья Карамазовы [Текст]: роман / Ф. М. Достоевский. – Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2010. – 894, [1] с
6. Пушкин, А. С. Евгений Онегин / [соч.] А. С. Пушкина. – Санкт-Петербург : т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1908. – 120, [4] с.
7. Толстой, Л. Н. Так что же нам делать? [Текст] / Л. Н. Толстой //Собрание сочинений : в 22 т. / Л. Н. Толстой – Москва : Худож. лит., 1983. – Т. 16. – С. 166 – 396.
8. Вангородская, С. А. Мода как фактор социализации студенческой молодежи [Текст] : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.06 / С. А. Вангородская. – Белгород, 2002. – 183 с.
9. Гофман, А. Б. Мода и люди: новые теории моды и модного поведения [Текст] / А. Б. Гофман. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва : КДУ, 2010 – 228 с.
10. Аскарлова, В. Я. Многообразие проявлений феномена моды в чтении: эволюция представлений и научных подходов [Текст] / В. Я. Аскарлова // Чтение. XXI век : коллект. монография / науч. ред.-сост. В. Я. Аскарлова ; Челябин. гос. акад. культуры и искусств. – Челябинск : [б. и.], 2014. – С. 124 – 145.
11. Парыгин, Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории [Текст] / Б. Д. Парыгин. – Санкт-Петербург : ИГУП, 1999. – 592 с

THE IMPORTANCE OF GRAPHIC DESIGN IN LINUX

Norqobilov Sobir Hamza o'g'li

Termiz State University. Teacher

Sobirnorqobilov6@gmail.com

Abdullayev Sharof Abdug'afforovich

Termiz State University. Teacher

Sharof2077@mail.ru

Abstract: *This article aims to cover the intricacies of graphics in the Linux operating system. Despite Linux's widespread use in server environments, embedded systems, and, more recently, even consumer desktops, many users and developers are not fully familiar with its graphical subsystem. This section is intended to serve as a resource for software developers, Linux enthusiasts, system administrators, and all other tech-savvy individuals interested in understanding how Linux works with graphics.*

Keywords: *Linux operating system, Graphics, 2D and 3D vector graphics, Linux Graphics Stack.*

INTRODUCTION.

Graphic design plays a crucial role in the world of technology, and that includes the Linux operating system. In this article, we will explore the importance of graphic design in Linux and how it can improve the user experience. One of the key aspects of graphic design in Linux is its ability to enhance the user interface.

A well-designed graphical user interface (GUI) can make navigating through the operating system easier and more intuitive for users. Linux distributions often incorporate visually appealing icons, stylish themes, and smooth animations to create a visually pleasing experience for users.

Graphic design also plays a vital role in improving the accessibility of Linux. By utilizing well-designed graphical elements, Linux developers can create interfaces that are easier to navigate for individuals with different abilities. For example, using high contrast colors and clear typography can make it easier for visually impaired users to read and interact with the interface.

METHODS.

Graphic design plays a crucial role in the Linux ecosystem. It enhances the visual appeal of Linux distributions and user interfaces, making them more engaging and user-friendly. Effective graphic design in Linux can also help in conveying information and creating a cohesive and professional identity for the platform. Additionally, well-designed graphics can contribute to the overall user experience, making Linux more accessible and enjoyable for users of all levels of technical expertise. Research has shown that graphic design elements such as colors, typography, and layout can significantly impact the perception and usability of Linux systems. By employing visually appealing designs, Linux distributions can attract and retain users, as well as increase user satisfaction. Furthermore, well-designed graphics can simplify complex concepts, making them easier to understand for both novice and experienced users.

ANALYSIS AND RESULTS.

Linux is known for its flexibility and customization options, and graphic design plays a significant role in this aspect. Users can personalize their Linux desktops by choosing different themes, wallpapers, and icon sets. The ability to modify the visual appearance of the operating system allows users to create a desktop environment that suits their preferences and reflects their personality.

Linux users can benefit from graphic design by having access to a wide range of graphic design software and tools. These tools allow users to create stunning visuals, edit images, and design graphics for various purposes. Additionally, the Linux community provides support and resources for graphic designers, making it a thriving platform for creative professionals.

Linux users can benefit from graphic design by having access to a wide range of graphic design software and tools. These tools allow users to create stunning visuals, edit images, and design graphics for various purposes. Additionally, the Linux community provides support and resources for graphic designers, making it a thriving platform for creative professionals.

Graphic design plays a crucial role in the world of technology, and this includes the Linux operating system. In this essay, we will explore the significance of graphic design in Linux and how it enhances the user experience.

One of the key aspects of graphic design in Linux is its ability to enhance the user interface. A well-designed graphical user interface (GUI) can make navigating through the operating system easier and more intuitive for users. Linux distributions often incorporate visually appealing icons, stylish themes, and smooth animations to create a visually pleasing experience for users.

Graphic design also plays a vital role in improving the accessibility of Linux. By utilizing well-designed graphical elements, Linux developers can create interfaces that are easier to navigate for individuals with different abilities. For example, using high contrast colors and clear typography can make it easier for visually impaired users to read and interact with the interface.

Linux is known for its flexibility and customization options, and graphic design plays a significant role in this aspect. Users can personalize their Linux desktops by choosing different themes, wallpapers, and icon sets. The ability to modify the visual appearance of the operating system allows users to create a desktop environment that suits their preferences and reflects their personality.

In conclusion, graphic design is a crucial element in the Linux operating system. It enhances the user experience by providing an intuitive and visually appealing interface, improving accessibility for all users, and offering customization options. By incorporating effective graphic design principles, Linux continues to evolve and provide a seamless and enjoyable user experience.

Linux users can benefit from graphic design by having access to a wide range of graphic design software and tools. These tools allow users to create stunning visuals, edit images, and design graphics for various purposes. Additionally, the Linux community provides support and resources for graphic designers, making it a thriving platform for creative professionals.

Graphic design plays a crucial role in the world of technology, and this includes the Linux operating system. In this essay, we will explore the significance of graphic design in Linux and how it enhances the user experience.

One of the key aspects of graphic design in Linux is its ability to enhance the user interface. A well-designed graphical user interface (GUI) can make navigating through the operating system easier and more intuitive for users. Linux distributions often incorporate visually appealing icons, stylish themes, and smooth animations to create a visually pleasing experience for users.

Graphic design also plays a vital role in improving the accessibility of Linux. By utilizing well-designed graphical elements, Linux developers can create interfaces that are easier to navigate for individuals with different abilities. For example, using high contrast colors and clear typography can make it easier for visually impaired users to read and interact with the interface.

Types of VRAM include: GDDR (Graphics Double Data Rate) This is a type of DDR memory, but is specifically designed for graphics card use. It includes GDDR2, GDDR3, GDDR4, GDDR5, GDDR6 and GDDR6X versions.[3]

Linux is known for its flexibility and customization options, and graphic design plays a significant role in this aspect. Users can personalize their Linux desktops by choosing different themes, wallpapers, and icon sets. The ability to modify the visual appearance of the operating system allows users to create a desktop environment that suits their preferences and reflects their personality.

In conclusion, graphic design is a crucial element in the Linux operating system. It enhances the user experience by providing an intuitive and visually appealing interface, improving accessibility for all users, and offering customization options. By incorporating effective graphic design principles, Linux continues to evolve and provide a seamless and enjoyable user experience.

Kernel layer

The kernel layer in the Linux graphics stack interfaces directly with the hardware layer and exposes interfaces and abstractions to higher-level components of the stack, such as the window system or user-space applications. In this context, the main components of the kernel layer are:[2]

User-space applications can use the DRM API to instruct the GPU to perform hardware-accelerated 3D rendering and video decoding, as well as GPGPU calculations. DRM was originally developed in XFree86 to support the Direct Rendering Infrastructure (DRI), but has since been extended to handle various graphics functions.[2]

This text discusses the importance, problems, and solutions related to graphic design in the context of Linux operating system. It likely addresses the significance of graphic design in Linux, common challenges faced by graphic designers using Linux, and potential solutions or workarounds to overcome these issues.

Graphic design plays a crucial role in the Linux operating system. It helps create visually appealing and user-friendly interfaces, icons, logos, and other graphical elements. However, there are several challenges that graphic designers using Linux may face.

One common problem is the limited availability of professional-grade graphic design software on Linux. Many popular design tools like Adobe Photoshop, Illustrator, or InDesign are not officially supported on the Linux platform. This can be a major setback for designers who rely on these tools for their work.

Another challenge is the lack of robust color management and color calibration tools in Linux. Accurate color representation is essential in graphic design, and without proper color management, designers may struggle to achieve consistent and accurate color reproduction across different devices and print mediums.

Additionally, Linux may have limitations in terms of font libraries and typography tools. Designers may not have access to a wide range of fonts or advanced typography features, which can limit their creative options and make it challenging to achieve desired visual effects.

However, there are solutions and workarounds available for these issues. Firstly, there are open-source graphic design software alternatives for Linux, such as GIMP (GNU Image Manipulation Program) and Inkscape. These tools provide a range of features and functionalities comparable to their proprietary counterparts, allowing designers to create professional-quality designs on Linux.

Furthermore, there are color management systems available for Linux, such as Little CMS (LCMS), which enable designers to calibrate and profile their monitors and ensure accurate color reproduction.

To overcome the limitations in font libraries, designers can explore open-source fonts and typography tools, such as FontForge and TeX Gyre, which offer a wide variety of fonts and advanced typographic features.

In conclusion, while there are challenges in graphic design on Linux, there are viable solutions and workarounds available. By utilizing open-source software and exploring alternative tools, graphic designers can overcome these hurdles and create stunning designs on the Linux operating system.

CONCLUSION

In conclusion, graphic design is a crucial element in the Linux operating system. It enhances the user experience by providing an intuitive and visually appealing interface, improving accessibility for all users, and offering customization options. By incorporating effective graphic design principles, Linux continues to evolve and provide a seamless and enjoyable user experience.

LIST OF REFERENCES

1. "OPENGL PROGRAMMING GUIDE" BY DAVE SHREINER, GRAHAM SELLERS, JOHN M. KESSENICH, AND BILL M. LICEA-KANE: EIGHTH EDITION (2021 YIL)
2. LINUXDA GRAFIKA - OS-DEV-BLOG
3. ABDULLAYEV, SHAROF ABDUG‘AFFOROVICH. "LINUXDA GRAFIK ISHLOV BERISH.(1-QISM)." INNOVATIVE DEVELOPMENT IN EDUCATIONAL ACTIVITIES 2.23 (2023): 307-319.
4. "OPENGL SHADING LANGUAGE" BY RANDI J. ROST: FOURTH EDITION (2018 YIL)
5. "BEGINNING LINUX PROGRAMMING" BY NEIL MATTHEW AND RICHARD STONES: OURTH EDITION (2015 YIL)
6. "LINUX SYSTEM PROGRAMMING" BY ROBERT LOVE: SECOND EDITION (2013 YIL)
7. "GTK+ PROGRAMMING IN C" BY SYED OMAR FARUK TOWAHA: SECOND EDITION (2019 YIL)
8. "QT 5 C++ GUI PROGRAMMING COOKBOOK" BY LEE ZHI ENG: SECOND EDITION (2016 YIL)
9. [HTTPS://WWW.KERNEL.ORG/](https://www.kernel.org/)

TURLI TIZIMLI TILLARDA ASSOTSIATIV BIRLIKLARNING GENDER XUSUSIYATLARI

Omonov Javohir Ortiq o'g'li

Mutaxassisligi: Lingvistika

Fakultet: Magistratura bo'limi

Ilmiy rahbar: **Baxronova Dilrabo Keldiyorovna**

Ilmiy rahbar ish joyi va lavozimi: O'zDJTU, Filologiya fanlari doktori (DSc),

professor v.b., ispan tili amaliy fanlar kafedrasini mudiri

Email: dilrabobakhronova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola turli tizimli tillardagi assotsiativ birliklarga kiritilgan nozik gender xususiyatlarini o'rganadi. Assotsiativ birliklar til tizimlarining asosiy komponentlari bo'lib, ularning gender atributlarini tushunish lingvistik va madaniy tushunishga yordam beradi. Tadqiqot turli tillardagi assotsiativ birliklar ichida jinsning qanday namoyon bo'lishini tahlil qilib, turli lisoniy manzaralarni o'rganadi. Topilmalar har xil til jamoalari kontekstlarida jinsni idrok etishni shakllantiradigan madaniy murakkabliklar va lingvistik o'ziga xosliklarni yoritib beradi.

Kalit so'zlar: *assotsiativ birliklar, gender xususiyatlar, turli tizimli tillar, lingvistik tahlil, madaniy ta'sirlar.*

Kirish:

Til tizimlarida yaqin semantik aloqalarni namoyon qiluvchi leksik birliklar sifatida belgilangan assotsiativ birliklar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu tadqiqot turli tizim tillaridagi assotsiativ birliklarga xos bo'lgan gender xususiyatlarini ochishga qaratilgan. Turli tillar lingvistik tabiatini o'rganish orqali biz madaniyatlar o'zlarining lisoniy doiralarida jins kategoriyasini qanday anglashi, aks ettirishi va ifodalashi haqida tushunchaga ega bo'lishimiz mumkin.

Metodologiya:

Tadqiqotda turli til oilalariga mansub tillardagi assotsiativ birliklarni o'rganib, qiyosiy lingvistik tahlil qo'llaniladi. Korpus lingvistikasi, semantik tahlil va madaniyatshunoslik metodologiyaning ajralmas tarkibiy qismlari hisoblanadi. Tahlil qilish uchun tanlangan tillarga ingliz, mandarin xitoy, ispan, arab va rus tillari kiradi, lekin ular bilan cheklanmaydi.

Assotsiativ birliklarda gender ko‘rinishlari:

Tahlil assotsiativ birliklar ichida jinsning namoyon bo‘lishining qiziqarli naqshlarini ochib beradi. Ba’zi tillar otlarga jinsni ochiqdan-ochiq belgilagan bo‘lsa, boshqalari fonetik va semantik belgilar orqali nozik gender assotsiatsiyasini namoyish etadi. Madaniy omillar, shuningdek, jamiyat me’yorlari va qadriyatlarini aks ettiruvchi assotsiativ birliklar ichida jinsga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Umuman olganda jins o‘zi nima? Gender masalalari bugungi kunda tilshunoslikning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Jins haqida gapirishdan oldin, jinslar (jins), novda va jins (sobiq) tushunchalarini aniqlab olish kerak. Ko‘pgina ilmiy manbalarda jinsga quyidagicha ta’rif beriladi: jins ayollik yoki erkaklikni biologik nuqtai nazardan kuzatish holatidir. Jins ko‘pincha kesiladi va u o‘z mohiyatiga ko‘ra faqat ilmiy aloqalar va kambag‘al odamlarning bir to‘plami bo‘lgan biroz mavhum tushunchadir. Xonlar irodaning farqlari, ya’ni g‘alabalari uchun ko‘pchilikning ehtiyojlarini qondirmaguncha ijtimoiy ahamiyatga ega.

Tildagi genderni madaniy ta’sirlar:

Ushbu maqolada madaniy tildagi jinsni idrok etishga ta’siri o‘rganiladi. Unda gender rollari va o‘ziga xosliklariga nisbatan jamiyatning munosabati jinsning assotsiativ birliklarda lingvistik ifodasini qanday shakllantirishi muhokama qilinadi. Madaniyatlararo taqqoslashlar jinsga lingvistik yondashuvlarning xilma-xilligini ta’kidlab, til va madaniyat o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sirni har tomonlama tushunishni taklif qiladi.

Tilshunoslik faniga ta’siri:

Assotsiativ birliklarning gender xususiyatlarini tushunish lingvistik tadqiqotlarni boyitadi va madaniyatlararo muloqotning kengroq sohasiga hissa qo‘shadi. Ushbu tadqiqot lingvistik xilma-xillikni chuqurroq tushunishga yordam beradi va tilda o‘rnatilgan jinsga oid stereotipik tushunchalarga paralel ravishda qarama qarshi turadi.

Xulosa:

Tizim tillaridagi assotsiativ birliklarda gender xususiyatlarini tahlil qilish til, madaniyat va jins o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib beradi. Natijalar tilshunoslikka nisbatan jamiyatning jinsga munosabatini ifodalash va aks ettirishning xilma-xil usullarini tan olgan holda, tilshunoslikda madaniy jihatdan kuchli yondashuv zarurligini ta’kidlaydi.

ADABIYOTLAR

1. Lakoff, R. (1975). Language and the role of women.
2. Butler, J. (1990). Gender Trouble: Feminism and the Disruption of Identity.
3. Whorf, B. L. (1956). Language, Thought, and Reality: The Writings of Benjamin Lee Whorf.
4. McConnell-Ginet, S. (2003). Thinking about language and gender: language and the status of women.
5. J. Holmes & M. Meyerhoff (Eds.), Handbook of Language and Gender.

PARAMETRLI NOSIMMETRIK RSA SHIFRLASH ALGORITMINI GENERATSIYA QILISH DASTURI

Qarshiboyev Nizomiddin Abdumalik o'g'li

Jizzax politexnika instituti "ICHJA va B" kafedrası, v.b., dotsent

Email: wolkswagen1991@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu dasturiy ta'minotni yaratishda zamonaviy dasturiy vositalari (muhitini) dan foydalanib yaratish, ularning imkoniyatlaridan foydalanish va dasturiy vositalarning universalligi, soddaligi va tarmoqda ishlay oladigan tomonlari o'rganilgan. Microsoft Visual Studio 2008 dasturi Microsoft korporatsiyasi tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bu dastur dasturchilar uchun mo'ljallangandir.

Kalit so'zlar: Microsoft korporatsiyasi, Microsoft Visual Studio 2008 muhiti, Visual C#, Visual Basic, Visual J# tillari, Web dasturlar, Visual C#, Visual Basic, Visual J#, Visual C++, Windows muhiti, dastur.

Аннотация: При создании данного программного обеспечения изучались создание с использованием современных программных средств (среды), использование их возможностей, универсальность, простота и возможность работы в сети. Microsoft Visual Studio 2008 разработан корпорацией Microsoft и предназначен для разработчиков.

Ключевые слова: корпорация Microsoft, среда Microsoft Visual Studio 2008, Visual C#, Visual Basic, языки Visual J#, веб-приложения, Visual C#, Visual Basic, Visual J#, Visual C++, среда Windows, программа.

Abstract: In the creation of this software, creation using modern software tools (environment), use of their capabilities, universality, simplicity of software tools, and aspects of being able to work on the network were studied. Microsoft Visual Studio 2008 was developed by Microsoft Corporation and is intended for developers.

Keywords: Microsoft Corporation, Microsoft Visual Studio 2008 environment, Visual C#, Visual Basic, Visual J# languages, Web applications, Visual C#, Visual Basic, Visual J#, Visual C++, Windows environment, program.

Microsoft Visual Studio 2008 dasturi yordamida Windows muhiti uchun, telefonlar uchun, tarmoqlar uchun, Web dasturlarni yaratish mumkin. Microsoft Visual Studio 2008 muhitida Visual C#, Visual Basic, Visual J# tillari yordamida Web dasturlarni va Visual C#, Visual Basic, Visual J#, Visual C++ tillari yordamida Windows muhiti uchun dasturlar yaratish mumkin.

C# dasturlash tilining afzallik taraflari shundaki, bu dasturlash tilida juda ko'plab kutubxonalar bor. Bu kutubxonalar dasturchi uchun qulaylik tug'diribgina qolmasdan,

kam hato qilishga olib keladi. C# dasturlash .NET Freamwork kutubxonalarini bilan ishlaydi. [5]

Biz dastur tuzishda C# dasturlash tilidan foydalandik. Bu dastur Visual Studio umumiy paketiga kiradi. Hamda Microsoft firmasi tomonidan ishlab chiqilgan. Shuning bilan bu dastur faqat Microsoft, Macintosh operatsion muhitlarida ishlaydi. Bu dastur ishlashi uchun bir talay qo‘shimcha dasturlar kerak bo‘ladi.

Parametrlar algebrasi asosida takomillashtirilgan El-Gamal shifrlash algoritmining dasturi quyida keltirilgan.

Dasturda oshkora p , a parametrlar, e_i , d_j maxfiy kalitlar, aloqa kanalidagi i -, j -tomonlarning maxfiy kalitlari va r_{ij} – aloqa kanalida i -, j -tomonlarning parametr sifatida foydalanadigan o‘zaro maxfiy yoki oshkora kaliti hamda k_i , k_j – aloqa kanalida i -, j -tomonlarning mos tarzda har aloqa seansida tasodifiy son sifatida tanlanadigan maxfiy seans kalitlari generatsiya qilinadi. [6]

Dastur quyidagi bandlardan iborat:

1. Kalit generatori bandi. Ushbu bandda RSA shifrlash algoritmi uchun kerakli bo‘lgan kalitlar avtomatik ravishda hosil qilinadi.

The screenshot shows a software window titled "Parametrlar El-Gamal" with a blue background. It contains several input fields and buttons for key generation:

- Section 1:**
 - P (256 bit): 893401566039117783577248357787852304171966778462172456511767647
 - a (192 bit): 3963223657804864027350334027097389671053481075539860454153
 - Buttons: AutGen
- Section 2:**
 - $e(i)$ (192 bit): 4927291207159112435302415170012031098199413942306469299649
 - $d(j)$ (192 bit): 6230925012475601809077044765187007667592477440789913260621
 - Buttons: AutGen
- Section 3:**
 - $r(i)$ (8 bit): 149
 - $r(j)$ (8 bit): 191
 - $r(ij)=r(i)+r(j)(\text{mod } P)$: 340
 - Buttons: AutGen
- Section 4:**
 - $k(i)$ (192 bit): 4669649089170314669719493387409347321587511142352172475047
 - $k(j)$ (192 bit): 498352925252045397769772761903684407392971671280275999123
 - Buttons: AutGen
- Section 5:**
 - $y(i)$: 770538685754528181775054268447130116565859084857098551253933017
 - $y(j)$: 386641130800324976575793400338458752344953617134908939405397138
 - Buttons: Calculate
- Section 6:**
 - Matn: [Empty field]
 - S (1): [Empty field]
 - S (2): [Empty field]
 - Dastlabki matn: [Empty field]
 - Buttons: Encryption, Decryption

1-rasm. Kalit generatsiyasi

2. Axborotni shifrlash jarayoni bandi. Ushbu bandda yaratilgan kalitlar asosida kiritilgan matnni shifrlash amalga oshiriladi. Misol uchun yaratilgan kalitlar bilan “Mumunova Mastura Maxmudjon qizi” matnini shifrlaymiz. Oynada axborotning shifr matni hosil bo‘ladi.

Parametrlil_EL_Gamal

Shifrlash parametrlari

P (256 bit) 893401566039117783577248357787852304171966778462172456511767647

a (192 bit) 3963223657804864027350334027097389671053481075539860454153

AutGen

Tasdiq kalitlari

e (i) (192 bit) 4927291207159112435302415170012031098199413942306469299649

d (j) (192 bit) 6230925012475601809077044765187007667592477440789913260621

AutGen

Algoritm kanallari tomonidan modifikatsiya

r (i) (8 bit) 149

r (j) (8 bit) 191

r (ii)=r(i)+r(j)(modP) 340

AutGen

Modifikatsiya kalitlari

k (i) (192 bit) 4669649089170314669719493387409347321587511142352172475047

k (j) (192 bit) 4983529252520453977769772761903684407392971671280275999123

AutGen

Tasdiqlash bosqichi

y (i) 770538685754528181775054268447130116565859084857098551253933017

y (j) 386641130800324976575793400338458752344953617134908939405397138

Calculate

Shifrlash bosqichi (Shifrlash va Dastlabki)

Matn Mumunova Mastura Maxmudjon qizi

Encryption

S (1) 245931128439399450270697702578110848309856100546998727959688473

S (2) 320787183659211540926022263040989010863265145013684459786154898

Dastlabki matn

Decryption

2-rasm. Axborotni shifrlash jarayoni

3. Axborotning shifrini ochish jarayoni bandi. Ushbu bandda hosil qilingan shifr matnni ochiq matnga aylantirish masalasi ko‘rib chiqiladi. Buning uchun *Shifrnı ochish tugmasi bosiladi va dastur* oynasida ochiq matn “Mumunova Mastura Maxmudjon qizi” hosil bo‘ladi.

Parametrlari_El_Gamal

Dinamik parametrlar

P (256 bit) 893401566039117783577248357787852304171966778462172456511767647 AutGen

a (192 bit) 3963223657804864027350334027097389671053481075539860454153

Maxfiy kalitlar

e (i) (192 bit) 4927291207159112435302415170012031098199413942306469299649 AutGen

d (i) (192 bit) 6230925012475601809077044765187007667592477440789913260621

Shifrlash uchun foydalaniladigan maxfiy kalitlar

r (i) (8 bit) 149

r (i) (8 bit) 191

r (i)=r(i)+r(i)(modP) 340

Maxfiy asos kalitlar

k (i) (192 bit) 4669649089170314669719493387409347321587511142352172475047 AutGen

k (i) (192 bit) 4983529252520453977769772761903684407392971671280275999123

Dastlabki bo'shliq

y (i) 770538685754528181775054268447130116565859084857098551253933017

y (i) 386641130800324976575793400338458752344953617134908939405397138 Calculate

Sozlash bo'shligi (Shifrlash va Dastlabki)

Matn Mumunova Mastura Maxmudjon qizi Encryption

S (1) 245931128439399450270697702578110848309856100546998727959688473

S (2) 320787183659211540926022263040989010863265145013684459786154898

Dastlabki matn Mumunova Mastura Maxmudjon qizi Decryption

3-rasm. Axborotning shifrini ochish jarayoni

Ishlab chiqilgan nosimmetrik shifrlash algoritmi qo‘shimcha maxfiylik sifatida R parametri kiritilishi hisoblash murakkabligi ortadi. Bu esa ishlab chiqilgan algoritmlarning bardoshliligi yuqoriligidan dalolat beradi.

Xulosa: Ishlab chiqilgan takomillashtirigan shifrlash algoritmidan va dasturidan O‘zbekiston Respublikasida shakllanayotgan elektron hukumat tizimida ma’lumotlar bazalarini va axborot-kommunikatsiya tarmoqlari orqali uzatiladigan ma’lumotlarni konfidentsialligini ta’minlash jarayonida foydalanilish xavfsizlikni yuqori darajada ta’minlash uchun imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shlixt G.Yu. Tsifrovaya obrabotka tsvetno'x izobrajeniy. - M., Izdatelstvo EKOM, 1997. - 336 s.
2. Yane, B. Tsifrovaya obrabotka izobrajeniy G' B. Yane: per. s angl. pod red. A.M. Izmaylovoy. M.: Texnosfera, 2007 - 584s.-ISBN 978-5-94836122-2
3. [Kravchenko V.F.](#) Tsifrovaya obrabotka signalov i izobrajeniy. - M.: [FIZMATLIT](#), 2007 g.
4. Axbutayevich, T.S., & Abdumalikovich, Q.N. (2022). IMAGE CONTOUR SEPARATION ALGORITHMS BASED ON THE THEORY OF FUZZY SETS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 120-125.
5. Axbutayevich, T.S., & Abdumalikovich, Q.N. (2022). TASVIRLARDAN MA'LUMOT OLIHDA MATLAB MUHITINING INTELLEKTUAL TASHKIL ETUVCHILARIDAN FOYDALANISH. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 247-250.
6. Akhbutayevich, T. S., & Abdumalikovich, K. N. (2022). Algorithms for Selecting the Contour Lines of Images Based on the Theory of Fuzzy Sets. Texas Journal of Engineering and Technology, 15, 31-40.
7. Savurbaev, A., Dangalov, N.A., Shertoylov, G.M., & Eshonkulov, Sh.U. (2014). Algoritm rascheta perexodnogo protsessa pri udare tsilindricheskogo koltsa o jestkoe poluprostranstvo. *Molodoy ucheno'y*, (8), 246-250.
8. Eshonkulov, Sh., Burliev, A., & Eshonkulova, Sh. (2019). Nauchno-metodicheskiy podxod k sozdaniyu elektronnoy uchebnika.
9. Savurbaev, A., Muxammadiev, M.T., Eshankulov, Sh.U., & Guliev, A.A. (2015). Kosoy udar tsilindricheskogo koltsa o jestkoe poluprostranstvo. *Molodoy ucheno'y*, (1), 97-102.

PARAMETRLI ALGEBRA ASOSIDA YARATILGAN NOSIMMETRIK SHIFRLASH ALGORITMINING TAHLILI

Qarshiboyev Nizomiddin Abdumalik o'g'li

JizPI "ICHJA va B" kafedrası, v.b., dotsent

Email: wolkswagen1991@gmail.com

Annotatsiya: Parametrlı funksıyanıng tamoyıllı xossaları safıda quyıdagılarnı sanab o'tısh mumkıń. Xossa. Parametrlı $R \geq 1$ bo'lgan har qanday parametrlı funksıya uchun, agar R bilan p_1, p_2 o'zaro tub bo'lib, modul $nqr, nqp_1 p_2$ bo'lsa, unda Eýler pi-funksıyası $\varphi(n)$ qıymatı mos tarzda $p-1, (p_1-1)(p_2-1)$ larga teng va Eýler pi-funksıyası qo'llanıldı.

Kalıť so'zlar: Murakkab modul RSA kriptotızımı, shaxsıy kalıť, parametr, diskret lagorıfm, dastlabkı matn, shıfr matn, shıfrlash, deshıfrlash, identıfıkatsıya, autentıfıkatsıya.

Аннотация: Среди основных свойств параметрической функции можно назвать следующие. Свойство. Для любой параметрической функции с параметром $R \geq 1$, если R простое с p_1, p_2 и по модулю $nqr, nqp_1 p_2$, то пи-функция Эйлера $\varphi(n)$ соответственно равна $p-1$, равна $(p_1-1)(p_2-1)$ и использовалась пи-функция Эйлера.

Ключевые слова: Комплексно-модульная криптосистема RSA, закрытый ключ, параметр, дискретный логарифм, открытый текст, зашифрованный текст, шифрование, дешифрование, идентификация, аутентификация.

Abstract: Among the principle properties of a parameter function, the following can be listed. Property. For any parametric function with parameter $R \geq 1$, if R is prime to p_1, p_2 and modulo $nqr, nqp_1 p_2$, then the Euler pi-function $\varphi(n)$ is correspondingly $p-1$, equal to $(p_1-1)(p_2-1)$ and the Euler pi-function was used.

Keywords: Complex modulus RSA cryptosystem, private key, parameter, discrete logarithm, plaintext, ciphertext, encryption, decryption, identification, authentication.

-Modul $nqp_1 p_2$ bo'lib, agar R bilan faqat p_2 o'zaro tub bo'lsa, unda Eýler pi-funksıyası $\varphi(n)$ qıymatı $p_1(p_2-1)$ ga teng;

-agar R bilan faqat p_1 o'zaro tub bo'lsa, unda Eýler pi-funksıyası $\varphi(n)$ qıymatı $p_2(p_1-1)$ ga teng.

Xossa. $Ra^{g^x} \pmod n \equiv (1QRa)^x - 1 \pmod n$.

Xossa. Agar $y \equiv a^{g^x} \pmod n$, n – tub (p) yoki murakkab modul, $n > a, x \geq 1$, $Rq \varphi(p)$ yoki q bo‘lsa, unda daraja ko‘rsatkichi: $xqyA^{-1} \pmod R$, bu yerda $AqaQkn$, $a \in \{1, 2, \dots, n-1\}$, $k \in \{0, 1, 2, \dots, n-1\}$, $q > x$.

Mazkur xossa asosida diskret logarifmlash va RSA kriptotizimida shaxsiy kalit x ni topish masalalari asos A ni topishga keltiriladi.[4]

Xossa. Agar n – tub yoki murakkab modul, $n > a, x \geq 1$, $x < Rq2^i$ bo‘lsa, unda $y \equiv a^{g^x} \pmod n$ ga mos shunday $Y qyQbn$ mavjudki, $x \equiv \pm Y \pmod R$, bu yerda $b \in \{0, 1, 2, \dots, R-1\}$.

Mazkur xossa asosida diskret logarifm va faktorlash masalalari b ni topishga keltiriladi.[5]

Parametrli funksiyaning ayrim xossalari asosida o‘xshashi yo‘q quyidagi shifrlarni tuzish mumkin. **Xossa.** Agar $d, e \varphi(p)$ bilan o‘zaro tub bo‘lib, $\varphi(p)$ moduli bo‘yicha o‘zaro teskari juftlik bo‘lsa, unda $(a^{g^d})^{g^e} \equiv a \pmod p$, bu yerda $a \in \{1, 2, \dots, n-1\}$, g^e - parametr R bilan darajaga oshirish ramzi, $R > aQ2^{160}$;

Misol:

oshkora parametr ($pq107, eq37, dq43$)

1-tomon: kalit ($Rq7$), dastlabki matn $aq4$,

Shifrmtn ($sh \equiv 4^{g^{43}} \pmod{107}q19$),

2-tomon: kalit ($Rq7$),

dastlabki matn $a \equiv 19^{g^{37}} \pmod{107}q4$.

Xossa. Agar $R_1 \neq R_2 < n$, d_1, d_2 va e_1, e_2 mos tarzda $\varphi(n)$ bilan o‘zaro tub bo‘lib, $\varphi(n)$ moduli bo‘yicha o‘zaro teskari juftlik bo‘lsa, unda $(a^{g^{d1}})^{g^{e1}} \equiv sh \pmod n$, $(sh^{g^{e2}})^{g^{e1}} \equiv a \pmod n$, bu yerda $a, sh \in \{1, 2, \dots, n-1\}$, $d_1, d_2, e_1, e_2 \in \{1, 2, \dots, \varphi(n) - 1\}$,

g^e - parametr R_1 bilan darajaga oshirish ramzi, g^e - parametr R_2 bilan darajaga oshirish ramzi, $R_i > aQ2^{160}$, $i=1, 2$.

Misol:

oshkora parametr ($nq107, e_1 q67, e_2 q11, d_1 q19, d_2 q29$).

1-tomon: kalit (R_1q17, R_2q37), dastlabki matn $aq3$, shifrmtn ($sh \equiv (a^{g^{d1}})^{g^{e1}} \pmod{107}q38$),

2-tomon: kalit (R_1q17, R_2q37), dastlabki matn $a \equiv (sh^{g^{e2}})^{g^{e1}} \pmod{107}q3$.

Xossa. Agar $n \in \{p, p_1p_2\}$ – modul, $n > a \geq 1$, $R > d > 1$, $1 < R \leq \varphi(n)$, $y \equiv a^{g^d} \pmod n$, $y_1 \equiv a^{g^{d-1}} \pmod n$, (ay_1) bilan n o‘zaro tub, $R > aQ2^{160}$ bo‘lsa, unda $R \equiv (y - y_1 - a)(ay_1)^{-1} \pmod n \rightarrow a \equiv (y - y_1)(1QRy_1)^{-1} \pmod n$.

Misol:

oshkora parametr $nq107$.

1-tomon: kalit ($Rq51, d q23$), dastlabki matn $aq5$, shifrmatn ($y \equiv a^{g^d} \pmod n q57$, $y_1 \equiv a^{g^{d-1}} \pmod n q42$);

2-tomon: qismkalit ($Rq51$), dastlabki matn $a \equiv (57 - 42) \cdot (1Q51 \cdot 42)^{-1} \pmod n q5$.

Xossa. Ro'yxatga olish Markazi (ROM)ning yagona RSA kriptotizimi analogidan va simmetrik kalit sifatida parametrdan foydalangan holda har bir mushtariy uchun himoyalangan axborot almashish kanali yaratish imkoniyati mavjudligi.

ROM bilan mushtariy orasida himoyalangan axborot almashish kanali yaratish uchun ROMda ham, har bir mushtariyda ham alohida RSA tizimi mavjud bo'lishi lozim. Agar RSA tizimini loyihalash mushkulliklarini ehtiborga olinsa, yuqorida keltirilgan xossaning ahamiyati ulkanligi ayon bo'ladi.[6]

EECh tenglamasidan parametrli EECh (PEECh) tenglamasiga o'tish.

Xossa. Agar $y^{g^2} \equiv x^{g^3} QaxQB \pmod p$ va $y_0^2 \equiv x_0^3 Qax_0Qb \pmod p$ lar o'zaro izomorf bo'lsa, u holda $B \equiv (aQb) R^{-1} \pmod p$, $y \equiv (y_0 - 1) R^{-1} \pmod p \equiv (x^{g^3} QaxQB)^{g^{0.5}} \pmod p$, $y - \equiv -(y_0 Q1) R^{-1} \pmod p \equiv -(yQ2R^{-1}) \pmod p$, $y^{g^2} \equiv (y_0^2 - 1) R^{-1} \pmod p$, $x \equiv (x_0 - 1) R^{-1} \pmod p$, $x^{g^3} \equiv (x_0^3 - 1) R^{-1} \pmod p$. [7]

Parametrli EECh nuqtasining chekli additiv gruppaga elementiga mosligi.

Xossa. Agar $y^{g^2} \equiv x^{g^3} QaxQB \pmod p$ PEECh taqqoslamasi bo'lib, $Yq(x,y)qd^{*g}G$ nuqta shu taqqoslamani qanoatlantirsa, u holda PEECh nuqtasi x -, y - koordinatalariga chekli q tartibli additiv gruppaga ($GF(p); "Q"$) ning elementlari $xq d^{*g_1} \pmod q$, $yq d^{*g_2} \pmod q$ o'zaro mos keladi, bu yerda " $*g$ " - parametrli ko'paytirish, " Q " - qo'shish, " $**$ " - ko'paytirish amallari ramzlari, $Gq(g_1, g_2)$.

PEECh nuqtasining chekli q tartibli additiv gruppaga elementiga mosligi xossasidan foydalanish EEChlarda diskret logarifmlash masalasini chekli additiv gruppaning bazis elementini topish asosida hal etishga yo'l ochadi.[6]

Parametrli algebra amallari xususiyatlari mavjud murakkabliklarni kompozitsiyalari negizida takomillashgan yangi nosimmetrik algoritmlar yaratish imkoniyatlarini beradi.

Xulosa: O'zbekiston davlat standartlarini ishlab chiqishga asos bo'lgan parametrli funksiya amallari keltirilgan. Parametrli algebraik strukturalar va ularning yangi algoritmlarni ishlab chiqishdagi o'rni o'rganildi.

1. Parametrli funksiyaning ayrim xossalari tadqiq etildi. Parametrli funksiyalarning chekli gruppaga va halqada diskret darajaga oshirish funksiyasi xossalari o'xshash xossalari tahlil etildi.

2. Parametrli algebra asosida yaratilgan nosimmetrik shifrlash algoritmining tahlili keltirildi. Parametrli algebra amallari xususiyatlari mavjud murakkabliklarni kompozitsiyalari negizida takomillashgan yangi nosimmetrik algoritmlar yaratish imkoniyatlarini berishi yoritildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Akbarov D.E. Axborot xavfsizligini ta'minlashning kriptografik usullari va ularning qo'llanishlari. Toshkent. "O'zbekiston markasi", 2009. - 432 b.
2. O'z DSt 1092:2009 «Axborot texnologiyasi. Axborotning kriptografik muhofazasi. Elektron raqamli imzoni shakllantirish va tekshirish jarayonlari».
5. Брюс Шнаер. Прикладная криптография. Протоколы, алгоритмы, исходные тексты на языке СИ - Москва: ТРИУМФ, 2002.
3. Тавбоев С. А., Каршибоев Н. А. МЕТОДЫ УЛУЧШЕНИЯ КОНТРАСТА ИЗОБРАЖЕНИЙ ПРИ НЕЧЕТКОЙ ИСХОДНОЙ ИНФОРМАЦИИ // Экономика и социум. – 2021. – №. 3-2. – С. 427-432.
4. Tovbaev Sirojiddin Karshiboev Nizomiddin International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Volume 4 Issue 4, June 2020 Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470
5. Tavboyev Sirojiddin Akbutayevich, Qarshiboyev Nizomiiddin Abdumalikovich Application of the theory of indistinct sets in the estimation of quality of educational process // Journal of Critical Reviews ISSN-2394-5125 Vol 7, Issue 12.2020
6. Akbutayevich, T.S., & Abdumalikovich, Q.N. (2022). Image contour separation algorithms based on the theory of fuzzy sets. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 120-125.
7. Akbutayevich, T.S., & Abdumalikovich, Q.N. (2022). Tasvirlardan ma'lumot olishda matlab muhitining intellektual tashkil etuvchilaridan foydalanish. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 247-250.
8. Akhbutayevich, T. S., & Abdumalikovich, K. N. (2022). Algorithms for Selecting the Contour Lines of Images Based on the Theory of Fuzzy Sets. Texas Journal of Engineering and Technology, 15, 31-40.
9. Савурбаев, А. Дангалов, Н.А., Шертойлоков, Г.М., & Эшонкулов, Ш.У. (2014). Алгоритм расчета переходного процесса при ударе цилиндрического

NOSSIMMETRIK KRIPTOTIZIMLARNING TADQIQI

Xolbekov Umarali Zokir o'g'li

Jizzax politexnika instituti "ICHJA va B" kafedrası, assistenti

umaralixolbekov@gmail.com

Annotatsiya: Har bir aloqa tomoni bajaradigan amallarni bu kungi davrimizning Kumush va Otabeklari orasidagi elektron maktublar almashish va ularga nisbatan tajovuzkor shaxs Hamid timsolida namoyish qilamiz. Nosimmetrik Kriptotizimda axborot almashish jarayoni ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: Simmetrik kriptotizim, Otabek va Kumush, butun son, shaxsiy maxfiy kalit, M moduli, Bryus Shnayer tizimi, amaliy kriptografiya, protokollar, algoritmlar, dastlabki matn, ekvivalent uzunliklar.

Аннотация: Мы покажем действия, совершаемые каждой стороной общения в образе агрессивного человека Хамида, обменивающегося электронными письмами между Кумушем и Отабеками нашего времени. Процесс обмена информацией был разработан в Симметричной Криптосистеме.

Ключевые слова: Симметричная криптосистема, Отабек и Сильвер, целое число, закрытый секретный ключ, M -модуль, система Брюса Шнайера, прикладная криптография, протоколы, алгоритмы, открытый текст, эквивалентные длины.

Annotation: We will show the actions performed by each side of communication in the form of Hamid, an aggressive person, exchanging e-mails between Kumush and Otabeks of our time. Information exchange process was developed in Symmetric Cryptosystem.

Key words: Symmetric cryptosystem, Otabek and Silver, integer, private secret key, M -module, Bruce Schneier system, applied cryptography, protocols, algorithms, plain text, equivalent lengths.

Kirish.

Faraz qilaylikki, Otabek va Kumush simmetrik kriptotizimdan foydalanish uchun o'zaro maxfiy kalit belgilab olamiz. Buning uchun ulardan biri biror katta tub son M

ni va 1 bilan $M-1$ orasidan butun son g ni tanlab himoyalangan aloqa kanali (masalan, telefon) orqali ikkinchilariga bildirib kelishib oladilar. Soʻngra ikkovlari ham 1 bilan $M-1$ orasidan alohida ixtiyoriy butun sonlarni tanlab uni oʻzlarining shaxsiy maxfiy kalitlari deb belgilaydilar va uni hech kimsaga (bir birlariga ham) bildirmaydilar. Faraz qilaylikki, Otabekning shaxsiy maxfiy kaliti o , Kumushning shaxsiy maxfiy kaliti esa k boʻlsin.

Bu shaxsiy maxfiy kalitlar oʻzaro maxfiy (ikkovlaridan boshqa hech kim bilmaydigan) kalitni hosil qilishda qatnashadigan kalitlardir. Otabek oʻz shaxsiy oshkora kaliti E_{ota} ni, Kumush oʻz shaxsiy oshkora kaliti E_{kum} ni hosil qilish uchun g sonini M modul boʻyicha oʻz shaxsiy maxfiy kalitlariga teng boʻlgan darajaga ohirishlari kifoya. Ular oʻz shaxsiy oshkora kalitlarini bir-birlariga va boshqalarga ham ochiq aloqa kanali orqali maʼlum qilganlaridan soʻng oʻzaro maxfiy kalitni hisoblab topishlari mumkin boʻladi.

Shaxsiy oshkora kalitlar, M moduli va g asos Xomidga ham maʼlum. Lekin, u shaxsiy maxfiy kalitlardan bexabar bulgani uchun Otabek va Kumushlarning oʻzaro maxfiy kalitlarini bila olmaydi. Chunki, buning uchun yo Otabekning yo Kumushning shaxsiy maxfiy kalitini bilish zarur. Uni bilish uchun g asosda m moduli boʻyicha oshkora kalitning diskret logarifmini hisoblab topish zarur.

M soni 2^{512} chi darajasiga teng songa yaqin son boʻlsa va u “puxta tub son” (yaʼni, undan bitta kam sonni yarmisi ham tub son) boʻlsa diskret logarifmni hisoblashda ishlatiladigan koʻpaytuv amallarining (M moduli buyicha) soni 2^{256} darjasiga yaqin boʻladi.

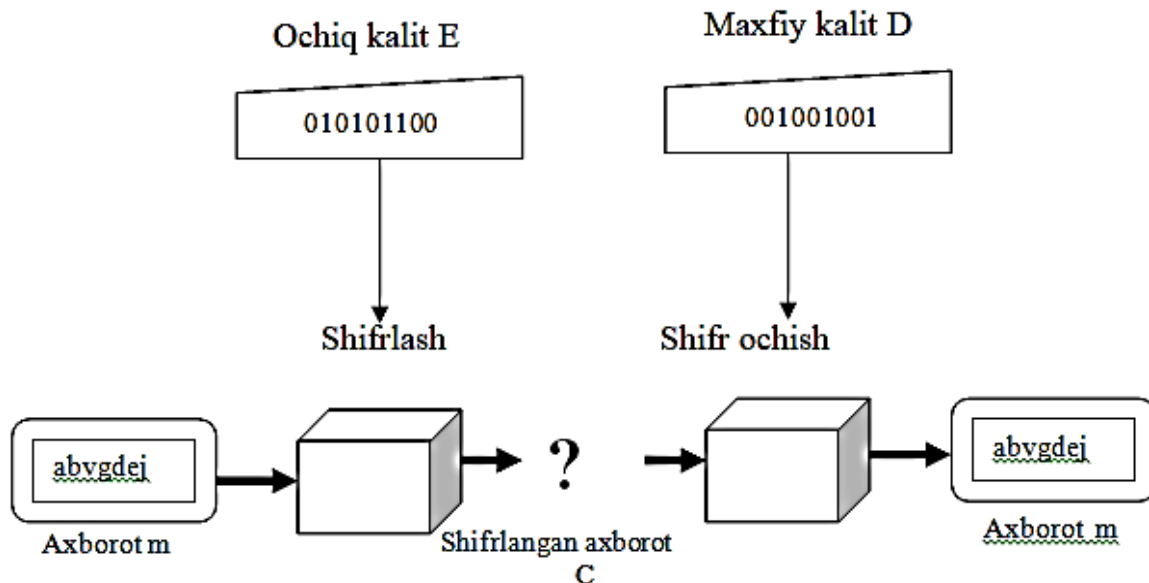
Koʻrib oʻtilgan bir tomonlama hisoblanadigan funktsiya asosiga qurilgan shaxsiy oshkora va maxfiy kalitlar, xabarlarini bevosita shifrlash va shifrnı yechish muammosinigina emas, balki xabar (umuman, har qanday axborot)larnı simmetrik kriptotizimlarda shifrlashda va shifr ochishda foydalaniladigan oʻzaro maxfiy kalitlarnı ochiq aloqa kanalidan foydalanib taʼminlash muammosini echib beradi.

Faraz qilaylikki, Otabek Kumushga nosimmetrik kriptotizimdan foydalanib pinhona maktub yoʻllamoqchi. Ular orasida aloqa boshlanguncha Kumush oʻz oshkora kaliti nusxasini Otabekka va boshqalarga maʼlum qilgan.

Otabek Kumushga m maktubini yozib, uni Kumushning oshkora kaliti E bilan shifrlaydi (1-rasm). Natijada m maktubi shifrlangan matn S ga aylanadi. Soʻngra Otabek shifrlangan maktubni elektron pochta orqali Kumushga joʻnatadi.

Xat Kumushning oshkora kaliti bilan shifrlangan boʻlgani uchun uni Kumush oʻz maxfiy kaliti D bilan bimalol oʻqiy oladi.

Yaʼni shifrlangan matn s Kumushning maxfiy kaliti D bilan dastlabki matn m ga aylantiriladi.

1-rasm. Nosimmetrik Kriptotizimda axborot almashish jarayoni

Aloqa kanali himoyalangan bo‘lgani uchun bu maktub Homidning qo‘liga ham tushishi mumkin. Lekin Homidda Kumushning maxfiy kaliti bo‘lmagani uchun u xatning mazmunini bala olmaydiva xatni o‘zgartirib qo‘ya olmaydi. Iomidning qo‘lidan maktubni yo‘q qilib yuborish va yoki Kumushga uning oshkora kalitidan foydalanib Otabek nomidan shifrlangan yangi qalbaki maktub yo‘llash keladi. Hamid maktub mazmunini bilmay turib Otabek nomidan shifrlangan maktub jo‘natsa, buning qalbaki ekanligi Kumushga darhol oshkora bo‘lmasligi mumkin.

Chunki, xat Kumushning oshkora kaliti bilan shifrlangan bo‘lgani uchun uni Kumush o‘z maxfiy kaliti bilan ochib o‘qiydi. Bu xatning chindan ham otabekdan ekaniga ishonch hosil qilish uchun bu erda autentifikatsiya muammosini (Otabekning raqamli imzosini tekshirish orqali) hal qilish lozim bo‘ladi. Bu muammoni yechishda raqamli imzo qo‘yish uchun shaxsiy mahfiy kalitdan, imzoni tekshirish uchun shaxsning oshkora kalitidan foydalaniladi.

Barcha nosimmetrik kriptotizimlarni kriptotaxlil qilish asosan kalitlarni bir boshdan ko‘rib chiqish asosida amalga oshiriladi. Shuning uchun ularning simmetrik kriptotizimlarga teng bardoshlilikini ta‘minlash maqsadida ancha uzun (bitlar soni bo‘yicha) kalitlardan foydalaniladi. Bryus Shnayer o‘zining “Amaliy kriptografiya: Si da protokollar, algoritmlar va dastlabki matn” kitobida kalitlarning ekvivalent uzunliklari uchun quyidagi raqamlarni keltiradi.

Bunda kalitni qanday hosil qilish, aloqa qatnashchilariga bu kalitni maxfiyligi saqlangan holda etkazish, va umuman, ishtirokchilar orasida kalit uzatilgunga qadar

xavfsiz aloqa kanalini xosil qilish asosiy muammo bo'lib turadi. Bunda yana boshqa bir muammo-autentifikatsiya muammosi ham ko'ndalang bo'ladi. Chunki:

-dastlabki matn xabar shifrlash kalitiga ega bo'lgan kimsa tomonidan shifrlanadi. Bu kimsa kalitning haqiqiy egasi bo'lishi ham, begona (mabodo kriptotizimning siri ochilgan bo'lsa)bo'lishi ham mumkin.

Bu muammolarni turli kriptotizimlar turlicha hal qilib beradi.

Foydalanuvchilar soni kam bo'lganda simmetrik kriptotizimdan foydalanish qulay. Lekin foydalanuvchilar ko'p bo'lib ular butun dunyo bo'ylab tarqalgan bo'lishsa kalit taqsimlash katta muammoga aylanadi. Har bir kishi bunday tarmoqda har bir boshqa kishi bilan axborot almashishi uchun alohida maxfiy kalitga ega bo'lishi kerak.

Masalan, 1000 foydalanuvchiga ega bo'lgan tizim taxminan 500,000 kalit bo'lishini va shuncha almashuv jarayonini amalga oshirishni va shuncha kalitni maxfiy saqlashni talab etadi.

Nosimmetrik-kalitli kriptotizimlarda tarmoqdan foydalanuvchining har biri o'zining yagona maxfiy kalitiga ega. izing va boshkalarining oshkora kalitlarini sir saqlashga hojat yuq. Masalan, 1000 foydalanuvchisi bo'lgan tarmoqda har bir foydalanuvchi bittadan oshkora va bittadan maxfiy kalitga ega bo'lishi kifoya. Ya'ni bunda, simmetrik kalitli tizimdagi 500,000 kalit o'rniga hammasi bo'lib 2000 kalit bo'lishi etarli.

Simmetrik kalitli tizimlar nosimmetrik tizimlarga nisbatan tez ishlashlari tufayli, katta hajmdagi axborotlarni shifrlashda nosimmetrik tizimli kriptotizimlar ular bilan raqobotlasha olmaydilar.

Ochiq kalitli kriptotizimlarni kichik qurilmalarda amalga oshirish mumkin emas, deyiladi, ammo bu noto'ri. Assimetrik shifrlash ajoyib texnologiya, undan ko'p va turli maqsadlarda foydalanish mumkin.

Uzatilayotgan ochiq ma'lumot ko'rinishini almashtirish muammosi aloqa tarmog'ida foydalanuvchilari o'rtasida echilishi kerak bo'lgan masalaning bir tomoni bo'lsa, ikkinchi tomoni - malumotlar almashuvi amalga oshirilganda uzatilayotgan va qabul qilib olinayotgan malumotlarning hamda foydalanuvchilarning haqiqiylikiga ishonch hosil qilish.

Bu keltirilgan muammoni yechish uchun quyidagilarni:

-o'zaro muomalaga kirishib malumot almashinuvchi tomonlarning bir-birlariga zarar keltirish yoki aldash maqsadida qasddan qiladigan har-qanday hatti harakatlarini qayd qilishni va oldini olishni;

Nosimmetrik algoritmlarning simmetrik algoritmlardan afzalligi ularda kalitni almashish uchun ximoyalangan kanal zarur emasligida namoyon bo'ladi.

Simmetrik kriptografiyada kalit 2 tomon uchun ham sir saqlanadi, nosimmetrik kriptotizimda esa faqat bitta kalit maxfiy saqlanadi.

Simmetrik shifrlashda ma'lumotni xar bitta jo'natgandan keyin almashtirib turilishi shart, nosimmetrik shifrlashda esa (E,D) juftliklarni biroz vaqtgacha o'zgartirmay ishlatsa bo'ladi.

Katta tarmoqli tizimlarda nosimmetrik kriptotizim kalitlari simmetrikka qaraganda kam.

Shu bilan birga quyidagi kamchiliklarga ega:

Simmetrik algoritmlarda nosimmetrikka qaraganda ma'lumotga o'zgartirish kiritish oson.

Ma'lumot ishonchli shifrlansada, jo'natuvchi va qabul qiluvchi orasida xabar almashinadi.

[Nosimmetrik algoritmlarda simmetrikka nisbatan uzun kalitlar ishlatiladi](#). Quyida algoritmlarni bir biriga teng keluvchi o'xshash kalitlar jadvali keltirilgan:

1-jadval.

Simmetrik kalit uzunligi, bit	Nosimmetrik kalit uzunligi, bit
56	384
64	512
80	768
112	1792
128	2304

Nosimmetrik algoritmda shifrlash va dastlabki matnga o'girish simmetrikka qaraganda 2-3 baravar sekin kechadi.

Xulosa: Umuman olganda nosimmetrik kriptotizim xisoblash uchun ko'proq xisoblash resurslari talab qiladi shuning uchun amalda bu tizim bilan birgalikda boshqa, simmetrik tizimni ham qo'shgan holda ishlatiladi va tizim simmetrik kalit uzunligi, bitlarda xisoblash amalga oshirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Akbarov D.E. Axborot xavfsizligini ta’minlashning kriptografik usullari va ularning qo‘llanishlari. Toshkent. “O‘zbekiston markasi “, 2009. - 432 b.
2. O‘z DSt 1092:2009 «Axborot texnologiyasi. Axborotning kriptografik muhofazasi. Elektron raqamli imzoni shakllantirish va tekshirish jarayonlari».
5. Брюс Шнаер. Прикладная криптография. Протоколы, алгоритмы, исходные тексты на языке СИ - Москва: ТРИУМФ, 2002.
6. Xasanov X.P. Takomillashgan diamatritsalar algebralari va parametrli algebra asosida kriptotizimlar yaratish usullari va algoritmlari. - Toshkent, 2008. 208 b.

MAVJUD NOSIMMETRIK KRIPTOTIZIMLARNING BARDOSHLILIGI

Xolbekov Umarali Zokir o'g'li

Jizzax politexnika instituti "ICHJA va B" kafedراسi, assistenti

umaralixolbekov@gmail.com

Annotatsiya: Diskret logarifmlash va faktorlash muammolarini yechishga qaratilgan sonli maydon va halqalarda n moduli bo'yicha sonlar silliqligi xossasidan foydalanadigan umumlashgan g 'alvir usuliga asoslangan tezkor algoritmlari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: EECh (elliptik egri chiziqlar), smart-kartalar, mobil qurilmalar, kriptografiya, kriptoanaliz, kripto bardoshlilik, Koblits va Xasse teoremlari, Diffi-Xelmana algoritmi, spetsifikatsiyalash, RSA, (RSAP), (QRP), (SQROOT), diskret logarifm, (GDLP), Diffi-Xellman, (DHP), Diffi-Xellman, (GDHP) va (SUBSET-SUM) kvadratik chegirma.

Аннотация: Разработаны быстрые алгоритмы на основе обобщенного метода Гальвира, использующие свойство гладкости чисел по модулю n в числовых полях и циклах, направленные на решение задач дискретного логарифмирования и факторизации.

Ключевые слова: EECh (эллиптические кривые), смарт-карты, мобильные устройства, криптография, криптоанализ, криптотолерантность, теоремы Коблица и Хассе, алгоритм Диффи-Хеллмана, спецификация, RSA, (RSAP), (QRP), (SQROOT), дискретный логарифм, (GDLP), Диффи-Хеллмана, (DHP), Диффи-Хеллмана, (GDHP) и (SUBSET-SUM) квадратичное вычитание.

Abstract: Fast algorithms based on the generalized Galvir method using the property of smoothness of numbers modulo n in numerical fields and loops aimed at solving discrete logarithmization and factoring problems have been developed.

Keywords: EECh (elliptic curves), smart cards, mobile devices, cryptography, cryptanalysis, crypto tolerance, Koblitz and Hasse theorems, Diffie-Helmana algorithm, specification, RSA, (RSAP), (QRP), (SQROOT), discrete logarithm, (GDLP), Diffi-Hellman, (DHP), Diffi-Hellman, (GDHP) and (SUBSET-SUM) quadratic subtraction.

EECh (elliptik egri chiziqlar) gruppasida esa silliqlik tushunchasi aniqlanmaganligi ularda tezkor kriptotahlillash algoritmlarini tuzish imkoniyatini bermaydi;

- ikkinchidan, EECh (elliptik egri chiziqlar) gruppasida nisbatan qisqa kalit uzunligi asosida kriptotizimlar ishlab chiqarish imkoniyati mavjudligi. Bular simsiz kommunikatsiyalarda va resurs cheklangan hollarda (smart-kartalar, mobil qurilmalar) asosiy hisoblanadi.

Masalan, EECh (elliptik egri chiziqlar) gruppasida tuzilgan kalitning binar uzunligi 150 dan 350 gacha bo'lgan qurilmalarda an'anaviy qurilmalardagi kalitning binar uzunligi 600 dan 1400 gacha bo'lgandagidek kriptografik bardoshlilik darajasiga erishiladi.

Yuqorida keltirilgan sabablar AQSh va Rossiya Federatsiyasida amaldagi standartlarni elliptik kriptografiyaga oid standartlar bilan almashtirishga olib keldi. Hozirgi kunda EECh (elliptik egri chiziqlar) larga asoslangan algoritmlar ko'plab xalqaro, milliy va sohaga oid standartlar qatoridan o'rin olgan. Elliptik kriptografiyada foydalanish uchun asosan $GF(2^m)$ maydonida aniqlangan singulyar yoki $GF(p)$ maydonida aniqlangan nosupersingulyar EECh (elliptik egri chiziqlar) lardan foydalanish tavsiya etiladi. Barcha hollarda EECh (elliptik egri chiziqlar) gruppasida katta tartibga ega bo'lgan elementlar mavjudligiga ishonch hosil qilish muhimdir.

Kriptografiyada chekli algebraik strukturalarda, masalan, chekli maydonlarda berilgan EECh (elliptik egri chiziqlar) dan keng foydalaniladi. Tub maydon $GF(p)$ da berilgan elliptik egri chiziq $y^2 = q x^3 + Qa x + Qb \pmod{p}$ (1.1)

Taqqoslamaning $P q(x, y)$ nuqtalari (yechimlari) to'plamini tashkil etadi. Bu erda a va b $4a^3 + 27b^2 \neq 0 \pmod{p}$ shartini qanoatlantiruvchi doimiylar, $p > 3$. To'plam gruppani tashkil etishi uchun unga cheksiz uzoqlashgan $Oq(x, \infty)$ nuqta birlashtiriladi, natijada gruppasi $Eq\{1.1 \text{ yechimlari}\} \cup \{0\}$ ko'rinishni oladi.

Mazkur gruppaning kriptografiya uchun asosiy amali nuqtalarni takroran m marta qo'shish amali $[m]P$ bo'lib, uni $[m]$ ga ko'paytirish deb ataladi va u rekursiv suratda amalga oshiriladi. Umuman olganda eliptik egri chiziqlarda ko'paytma degan tushuncha yo'q, faqat qo'shish amali mavjud.

Agar elliptik egri chiziqda joylashgan ixtiyoriy nuqtani ikkinchi nuqta bilan qo'shadigan bo'lsak unda uchinchi nuqtaga ega bo'lamiz va bu nuqta xam shu egri chiziqqa tegishli bo'ladi.

Qo'shish amalini xosil qilish uchun Koblits va Xasse teoremlaridan foydalangan xolda keltirilib chiqariladi. Elliptik egri chiziqda ikki nuqtani qo'shishda quyidagi formula o'rinli bo'ladi:

$$\forall (x_1, y_1) \in E(x_2, y_2) \in E, x_1 \neq x_2 \Rightarrow (x_1, y_1) + (x_2, y_2) = (x_3, y_3)$$

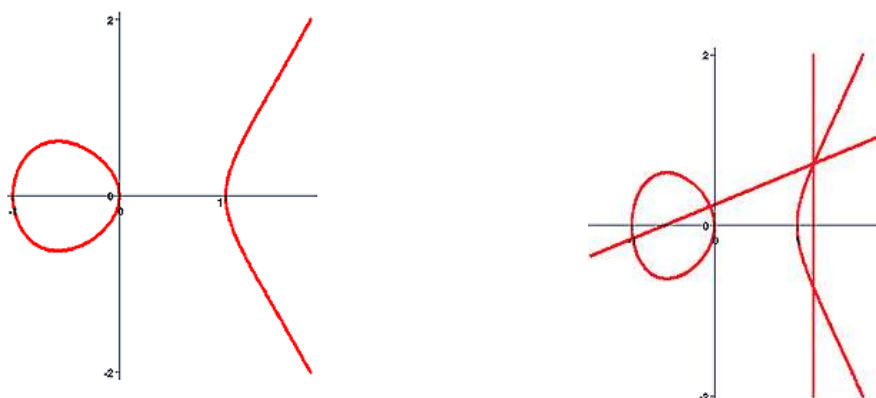
Bu yerda,

$$x_3 = \lambda^2 - x_1 - x_2,$$

$$y_3 = \lambda(x_1 - x_3) - y_1,$$

$$\lambda = \frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1}$$

Quyidagi rasmda yuqoridagi formulani geometrik tasviri keltirilgan, yahni egri chiziqda joylashgan ikki nuqtani kesib o'tgan to'g'ri chiziq albatta uni uchinchi nuqtada xam kesib o'tadi.

Elliptik egri chiziqni kriptografiyada qo'llash uchun esa bir nuqtani o'ziga qayta qo'shish amalini bajarish kerak, bu degani tanlangan nuqtaga urinma o'tqazish degan tushunchani beradi. Shunda $Y=XG$ ni boshqacha qilib $Y=G+G+G+G+G+G\dots$ deb yozish mumkin G Lar soni X ga teng bo'ladi.

Urinma uchun qo'shish formulasi quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi:

$$\forall (x_1, y_1) \in E, y_1 \neq 0, (x_1, y_1) + (x_1, y_1) = (x_3, y_3)$$

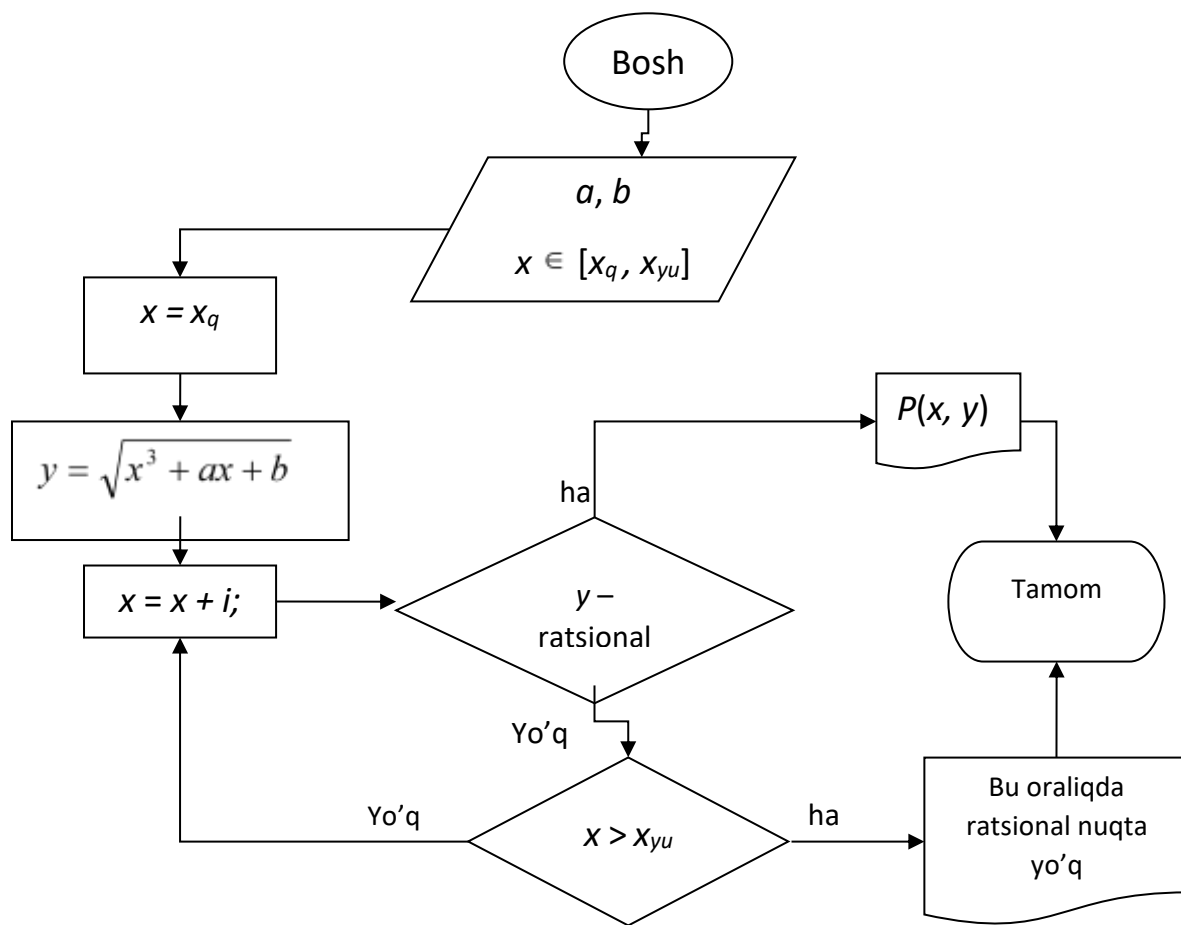
Bu erda:

$$x_3 = \lambda^2 - 2x_1,$$

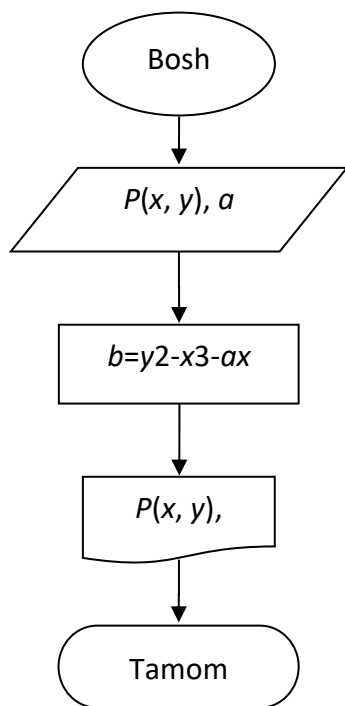
$$y_3 = \lambda(x_1 - x_3) - y_1$$

$$\lambda = \frac{3x_1^2 + a}{2y_1}$$

Quyidagi - rasmda elliptik egri chiziqning ratsional nuqtalarini topish blok-sxemasi keltirilgan.

1-rasm. Ratsional nuqtalarni topish sxemasi. (kirilchaga o'tkazib qo'yning.)
 Quyidagi zaruriy shartlar qo'yilganda ratsional nuqtalarni topish keltirilgan.

2-Rasm. Ratsional nuqtalarni topish (shart qo'yilganda).

Kriptografiyada elliptik egri chiziqlardan nosimmetrik tizimlarda ishlatilib kelinmoqda. Xususan Diffi-Xelmana algoritmining analogi sifatida ishlatib kelinmoqda.

EECh (elliptik egri chiziqlar) gruppasida har qanday kriptografik algoritmni tuzish tizim parametrlarini spetsifikatsiyalashdan boshlanib, kriptografik algoritmni tuzish va uni sinab ko'rish bilan yakunlanadi.

Yuqorida aytib o'tilgan muammolardan tashqari boshqa muammolar ham mavjud bo'lib, ularga RSA (RSAP), kvadratik chegirma (QRP), n moduli bo'yicha kvadrat ildiz (SQROOT), umumlashgan diskret logarifm (GDLP), Diffi-Xellman (DHP), Diffi-Xellmanning umumlashgan (GDHP) va qismto'plam-yig'indisi (SUBSET-SUM) muammolari va daraja parametri muammosi ham kiradi.

Daraja parametri muammosi o'zbekistonlik olimlar tomonidan kiritilgan bo'lib, bir tomonlama funktsiyaga qo'shimcha maxfiylik - R parametri kiritishga asoslanadi.

Mavjud nosimmetrik kriptotizimlar bardoshlilikini ta'minlashga asos bo'lgan murakkab muammo (masala) turi bo'yicha quyidagicha tasniflanadi:

- faktirlash muammosining murakkabligiga asoslangan kriptotizimlar;
- diskret logarifm muammosining murakkabligiga asoslangan kriptotizimlar;
- elliptik egri chiziqda diskret logarifm muammosining murakkabligiga asoslangan kriptotizimlar;
- boshqa muammolarga asoslangan kriptotizimlar.

Bu keltirilgan har bir masalaning yechilishi bugungi kun hisoblash qurilmalari imkoniyatlaridan to'la foydalanilganda ham murakkab va qiyin bo'lgan yoki umuman yyechib bo'lmasligi nazariy jihatdan isbotlangan masalalarga olib keladi.

Mavjud nosimmetrik kriptotalgoritmlar orasida xalqaro va davlat standartlari maqomiga ega bo'lgan ERI algoritmlarining ko'pchiligi faktirlash (RSA, ESIGN), diskret logarifmlash (DSA, GOST R 34.10-94), EECh (elliptik egri chiziqlar) da diskret logarifmlash (GOST R 34.10-2001, EC-DNA-2000, EC-KCDSA, EC-GDSA va DSTU 4145-2002) va daraja parametri (O'z DSt 1092:2005, O'z DSt 1092:2009) muammolarining murakkabligiga asoslangan algoritmlardir.

Xulosa: Shunday qilib, nosimmetrik kriptotizimlarga asoslangan algoritmlar boshqa kriptotizimlar algoritmlariga nisbatan murakkabroq hisoblash jarayonlariga asoslanadi. Shuning uchun ham zamonaviy axborot tizimlarida ochiq kalitli shifrlash algoritmlaridan keng foydalanildi. Ularga misol qilib, RSA, El Gamal va elliptik egri chiziq'larga asoslangan algoritmlarni keltirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Akbarov D.E. Axborot xavfsizligini ta'minlashning kriptografik usullari va ularning qo'llanishlari. Toshkent. "O'zbekiston markasi", 2009. - 432 b.
2. O'z DSt 1092:2009 «Axborot texnologiyasi. Axborotning kriptografik muhofazasi. Elektron raqamli imzoni shakllantirish va tekshirish jarayonlari».
5. Брюс Шнаер. Прикладная криптография. Протоколы, алгоритмы, исходные тексты на языке СИ - Москва: ТРИУМФ, 2002.
6. Xasanov X.P. Takomillashgan diamatritsalar algebralari va parametrli algebra asosida kriptotizimlar yaratish usullari va algoritmlari. - Toshkent, 2008. 208 b.

SUVNI O'LCHASH SENSORLARI MA'LUMOTLARI ASOSIDA SUV SARFINI BASHORAT QILISH

Safayeva Onajon Maqsud qizi

onajonmaqsudovna@gmail.com

Urganch davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada suvni o'lchash sensorlari va ularning turlari, sensorlarning qo'llanilish sohalari va ishlash tamoyillari haqida so'z yuritiladi. Bugungi kunda shu kabi ko'plab sohalarda ayni shunday sensorlarning nafaqat suvni o'lchash balki sport, tibbiyot va boshqa ko'plab ijtimoiy sohalarda qo'llanilayotgani haqida va albatta insonlarga yengillik yaratishga xizmat qilayotgani shu bilan birgalikda katta natijalarga erishayotgani haqida mumkin qadar ochiqlashga qaratiladi.

Kalit so'zlar: suvni o'lchash sensorlari, IoT sensorlari, kata hajmdagi ma'lumotlar, Big Data, IoT (Internet of Things) tahlil, sun'iy intellekt, ma'lumotlar bazasi, CNN.

Аннотация: В данной статье рассказывается о датчиках измерения воды и их типах, областях применения датчиков и принципах работы. Сегодня во многих таких областях основное внимание уделяется максимальному раскрытию того, что такие датчики используются не только для измерения воды, но также в спорте, медицине и многих других социальных областях, и что они служат для облегчения жизни людей и добиться отличных результатов.

Ключевые слова: датчики измерения воды, датчики IoT, большие данные, Big Data, анализ IoT (Интернета вещей), искусственный интеллект, база данных, CNN.

Abstract: This article talks about water measurement sensors and their types, areas of application of sensors and principles of operation. Today, in many such fields, it is focused on disclosing as much as possible that such sensors are used not only in water measurement, but also in sports, medicine, and many other social fields, and that they serve to create relief for people and achieve great results.

Keywords: water measurement sensors, IoT sensors, big data, Big Data, IoT (Internet of Things) analysis, artificial intelligence, database, CNN.

IoT (Internet of Things) sensorlari, Internetning qurilmalar bo‘lib, har xil ob‘ektlarning ma‘lumotlarini to‘plab, ularga foydalanuvchilarga yoki boshqa tizimlarga qurilmalar uchun. Bu sensorlar, turli xil ma‘lumotlarni to‘play oladi, masalan, harakat, temperatur, yorug‘lik, tovush, gaz, suv samaralarini va joy. Katta hajmli ma‘lumotlar manbalari esa, IoT sensorlari, ma‘lumotlar manbalaridan olingan katta ma‘lumotlarni beradi. Bu ma‘lumotlar, turli sohalarda, masalan, transport, energiya, salomatlik, kasb-hunar, meteorologiya va boshqalarda to‘planadi. Katta hajmli ma‘lumotlar, ma‘lumotlar tahlili, ishlab chiqarishni optimallashtirish, iste‘molchilarga shaxsiy tavsiyalar berish va boshqa ko‘plab sohalarda qo‘shimcha materiallar to‘plash. Bu ma‘lumotlar, yuqori tezlikda o‘zaro bog‘liqlikni, qanday informatsiyani tahlil qilish va aniqlash qobiliyatini beradi. Katta hajmdagi ma‘lumotlar, Internet of Things (IoT)ning o‘zgartirish va ma‘lumotlar analitikasi o‘z ahamiyatini oshirish bilan, sohada uzoq muddatli prognozlashtirish, avtomatlashtirish, axborotlar asosida qaror qabul qilish va boshqa ilg‘or yo‘nalishlarda tajriba va malaka oshirish yuqori darajada. Katta hajmli ma‘lumotlar (Big Data) IoT (Internet of Things) va boshqa ma‘lumotlaridan olingan ma‘lumotlar muhim bir manba o‘z ichiga oladi. Bu ma‘lumotlar, konsertlar, web-saytlar, mobil ilovalar, sensatsiyalar, ijtimoiy tarmoqlar, elektron pochta, GPS o‘zaro aloqalar, sensorlar va boshqa manbalar orqali to‘planadi. IoT (Internet of Things) va katta ma‘lumotlar texnologiya va ma‘lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish sohasida kesishadigan ikkita kuchli tushunchadir.

Katta ma‘lumotlar:

Katta ma‘lumotlar turli manbalardan, jumladan, IoT qurilmalaridan olingan katta hajmdagi ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. U operatsiyalar, jarayonlar va tendentsiyalarning yaxlit ko‘rinishini taqdim etadi. Kompaniyalar naqshlar, korrelyatsiyalar va tushunchalarni ochish uchun katta ma‘lumotlardan foydalanadilar. Qishloq xo‘jaligida katta ma‘lumotlar ekin ishlab chiqarishni optimallashtirish, chiqindilarni kamaytirish va resurslardan foydalanishni yaxshilashga yordam beradi. IoT sensorlari ma‘lumotlarini tahlil qilish orqali tashkilotlar ekinlar hosildorligi, ob-havo sharoiti va bozor talabi haqida qimmatli ma‘lumotlarga ega bo‘ladi. Oziq-ovqat, atrof-muhit monitoringi va sanoat jarayonlari kabi turli sohalarda muhim parametr bo‘lgan suv faolligi mahsulotlarning barqarorligi, xavfsizligi va sifatini aniqlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Suv faoliyati ma‘lumotlarini tahlil qilishda chuqur o‘rganish: Suv faoliyati ma‘lumotlarini tahlil qilishning an‘anaviy usullari ko‘pincha statistik usullar va empirik modellarni o‘z ichiga oladi. Chuqur o‘rganishning asosiy afzalliklaridan biri bu xom ma‘lumotlardan ierarxik tasvirlarni avtomatik ravishda o‘rganish qobiliyatidir. Chuqur o‘rganish arxitekturasining ikki mashhur turi bo‘lgan konvolyutsion neyron tarmoqlari (CNN) va takroriy neyron tarmoqlari (RNN) mos

ravishda suv faoliyati ma'lumotlaridagi fazoviy va vaqtinchalik bog'liqlikni qo'lga kiritishi mumkin.

IoT da sensorlar, ularni turlari va ishlash tamoyillari.

Sensorlar IoT qurilmalari arxitekturasida qo'llaniladi. Sensorlar narsalar qurilmalarni sezish uchun qo'llaniladi. Belgilangan o'lchovga javoban foydalanish mumkin bo'lgan chiqishni ta'minlaydigan qurilma. Sensorning chiqishi xarakteristikalar o'zgarishi, qarshilik o'zgarishi, sig'im, impedans va boshqalar kabi odam o'qiy oladigan shaklga aylantiriladigan signaldir.

Sensorlarni xususiyatlari:

1. Statik
2. Dinamik

Statik xususiyatlar:

Bu barqaror holat holatidan keyin kirish o'zgarishiga javoban sensorning chiqishi qanday o'zgarishi haqida. Aniqlik – bu o'lchov vositalarining o'lchangan miqdorining haqiqiy qiymatiga yaqin natija berish qobiliyati. U xatolarni o'lchaydi. Mutloq va nisbiy xatolar bilan o'lchanadi.

Sensor tasnifi:

- Passiv va faol
- Analog va raqamli
- Skalar va vektor

Passiv sensor - kirishni mustaqil ravishda seza olmaydi. Ex- Akselerometr, tuproq namligi, suv sathi va harorat sensori.

Faol sensor - kirishni mustaqil ravishda his qiladi. Misol - radar, ovoz chiqaruvchi va lazer balandligi o'lchagich sensorlari.

Skalar sensori - kirish parametrini faqat uning kattaligiga qarab aniqlaydi. Sensor uchun javob ba'zi kirish parametrlarining kattaligi funktsiyasidir. Kirish parametrlarining yo'nalishi ta'sir qilmaydi. Misol - harorat, gaz, kuchlanish, rang va tutun sensori.

Suv sathini va sarfini o'lchash sensorlari turlari.

Suv darajasi eng ko'p o'lchanadigan parametrlardan biridir, chunki aniq darajadagi ma'lumotlar ko'plab ilovalar uchun zarurdir. Suv sathini o'lchash uchun nafaqat juda turli xil ilovalar va texnologiyalar qo'llaniladi, balki suv sathini tavsiflashda turli xil atamalar qo'llaniladi, ularning ba'zilar faqat nozik farqlarga ega. Ushbu turdagi sensorlar eng uzoq vaqtdan beri mavjud.

Crest Stage Gages (Cho'qqi bosqichli o'lchagich) - bu ko'pincha daryolar va daryolardagi suv darajasini o'lchashning oddiy usuli. Bu o'lchagichlar metall quvur, yog'och tayoq va maydalangan tiqindan iborat. Zamonaviy darajadagi datchiklardan

farqli o'laroq, yuqori bosqichli o'lchagich faqat maksimal suv darajasini qayd etishi mumkin. Ular odatda suvning ko'p bo'lishidan oldin "qayta o'rnatiladi" va hodisa tugagandan so'ng yoki suv sathi ko'tarilishni to'xtatganda texnik tomonidan tekshiriladi.

Staff Gages - Xodimlar o'lchagichi hozirgi suv sathining vizual ko'rsatkichini beradi. U o'lchagichga o'xshaydi va statik tuzilishga, masalan, ko'prikg'a biriktirilgan. O'lchagich vertikal ravishda o'rnatilishi yoki oqim qirg'og'i bilan qiyalikda o'rnatilishi mumkin, chunki bu shikastlanishning oldini olishga yordam beradi. 16 Xodimlar o'lchagichlari elektron darajadagi sensorlarni kalibrlashda ishlatiladigan eng keng tarqalgan mos yozuvlar datchiklaridan biridir.

Radar sensorlari.

YSI Nile Radar va WL900 Radar Level Transmitter kabi radar suv sathining sensorlari parvoz vaqti usuli (ToF) asosida ishlaydigan "pastga qarab" o'lchash tizimlaridir. Ular odatda ko'priklar kabi tuzilmalarga biriktiriladi. Mikroto'lqinli impulslar antenna tomonidan chiqariladi, nishondan (suv yuzasida) aks etadi va radar

tizimi tomonidan qabul qilinadi. Radarlar mashhur, chunki ular barqaror, uzoq muddatli monitoringni yuqori aniqlik bilan ta'minlaydi va xizmat ko'rsatish va ishlatish uchun arzon.

Xulosa: Katta ma'lumotlarni qayta ishlash tizimlari keng va murakkab ma'lumotlar to'plamiga xos bo'lgan qiymatni ochish uchun ajralmas hisoblanadi. Ularning kengayishi, nosozliklarga chidamliligi va parallel ishlov berish imkoniyatlari turli sohalardagi tashkilotlarga amaliy tushunchalarni olish, jarayonlarni optimallashtirish va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Texnologiya rivojlanishda davom etar ekan, Katta ma'lumotlarni qayta ishlash tizimlarini tahlil qilish ushbu tizimlar ma'lumotlarga asoslangan dunyoning tobora ortib borayotgan talablariga qanday moslashishini tushunish uchun muhim bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. I. I. Baltaeva, I. D. Rakhimov, and M. M. Khasanov, "Exact traveling wave solutions of the loaded modified Korteweg-de Vries equation," *Известия Иркутского государственного университета. Серия Математика*, vol. 41, no. 0, pp. 85–95, 2022.
2. M. Sharipov and O. Yuldashov, "UzbekStemmer: Development of a Rule-Based Stemming Algorithm for Uzbek Language," *arXiv preprint arXiv:2210.16011*, 2022.
3. Big data fundamentals: Concepts, drivers & techniques" by Thomas Erl, Wajid Khattak, Paul Buhler. Pearson, 2016. -240p.
4. B. Kutlimuratova, E. Kuriyozov, and M. Tillaeva, "TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE FOR PRIMARY SCHOOL CHILDREN: LITERATURE REVIEW," in *FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND APPLIED LINGUISTICS*, 2022, pp. 161–171.
5. G. U. Urazboev, A. A. Reyimberganov, and I. D. Rakhimov, "The soliton solutions for the nonlinear Schrödinger equation with self-consistent sources," *ACTUAL PROBLEMS OF STOCHASTIC ANALYSIS*, pp. 242–244, 2021.

TA'LIM JARAYONIGA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH IMKONIYATI

M.O.Mustafoyeva, * B.G. Kodirov, F.Raxmanova

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali.

*Samarqand davlat tibbiyot universiteti.

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada ta'lim jarayoni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari tahlili keltirilgan.*

***Tayanch so'zlar:** ta'lim innovatsiyalari, texnologik yondashuv, loyihalashtirish, loyihalashtirish metodi, ta'lim modeli, identifikasiyalangan o'quv maqsadlari, o'quv maqsadlari taksonomiyasi.*

***Ключевые слова:** образовательная инновация, технологический подход, дизайн, метод проектирования, образовательная модель, выявленные цели обучения, таксономия целей обучения.*

***Key words:** educational innovation, technological approach, design, design method, educational model, identified learning goals, taxonomy of learning goals.*

Jahon mamlakatlarida ta'lim tizimini rivojlanishi muhim e'tibor talab qilayotgan masalalardan biri sifatida qaraladi. Shu singari mamlakatimiz ham ta'lim sohasini yuksak saviyada rivojlantirishni asosiy vazifa sifatida belgilagan. Biz ta'limda islohotni hamisha jamiyatni istagiga qaratamiz. Chunki ta'lim istemolchilari tomonidan ehtiyoj asosida ta'lim mazmuni o'rganilib boriladi. Ta'lim tizimidagi kiritilayotgan yangi munosabatlarning bu singari o'ziga xos jihatlar an'anaviy ta'limdagidan farq qilishi kerak. O'quvchilarning ta'lim jarayonidagi mustaqilligi va o'quv faoliyatini boshqarilishi, balki belgilangan maqsadga yo'naltirish muhim hisoblanadi. O'quv faoliyatini hamkorlikda tashkil etish uchun ularni pedagogik faoliyatga ongli ravishda yo'naltirish va biror-bir faoliyatni buyruq orqali amalga oshirmasdan, balki qiziqishlar orqali bajariladi. O'quvchilarni fan bo'yicha o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini yanada orttirish, shaxsning ehtiyoji va qiziqishlarini chegaralamasdan erkin tanlash huquqi asosida amalga oshiriladi. Bu esa pedagogik texnologiyaning texnologik yondashuvga asoslanadi. Texnologik yondashuv odatda tayyor mahsulot (ishlab chiqarish texnologiyasiga o'xshashligi) saralab olish uchun ishlab chiqarish jarayonlarida qo'llaniladigan metodlar to'plami tushuniladi.

Oldindan rejalashtirib qo'yilgan maqsadlarga erishishda kutilgan natijalar kafolatli metodlar majmuasi tushuniladi. Agar metod bilishning yo'lini, tadqiqot etsa yoki biror faoliyatdagi ma'lum amaliyot va nazariy bilimlar sohasini egallashni harakatlarini anglatsa, usullar majmuasi sifatida tushunsak, pedagogik texnologiyaning ta'lim usuli, ma'lum ma'noda ta'lim-tarbiya jarayonlarini samarasini, vositalarini, shakl va metodlarini bildiradi.

Pedagogik texnologiyani an'anaviy o'qitish metodikasidan farqlovchi belgilari ko'p. Pedagogik texnologiya an'anaviy metodikadan, avvalo, maqsadlarning aniq qo'yilishi va unga erishishi bilan farqlanadi. Pedagogik texnologiya usuli tarkibiy qismiga ta'limning umumiy maqsadlari(o'qituvchi va o'quvchining maqsadlari)ni ishlab chiqish, ta'lim maqsadlarini nazorat(test) topshiriqlarida o'tkazish, maqsadga erishish usullari kiradi.

Loyihalashtirish faoliyati o'quvchilar bilan ishlashni tashkillashtirishning eng ommabop shaklidir. Loyihalash metodi - o'qitishning tashkillashtirilishi bo'lib, o'quvchilar rejalashtirish va amaliy vazifalarni bajarishlari orqali loyiha ko'rinishida bilim oladi. Loyihalashtirish metodini qo'llash natijasida loyiha(proyekt) ko'rinishidagi bilim o'zlashtiriladi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ifodalovchi hamkorlik pedagogikasiga tayanib, o'quvchilarning birgalikda ta'lim olishlari amalga oshiriladi. O'quvchilarni hamkorlikda ta'lim olishlari, ta'lim jarayonlarini o'quvchilar bilan loyihalashtirish zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy metodlari hisoblanadi.

O'quv-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish pedagogdan o'z ustida muhim ishlashni talab etadi. Pedagog o'zida unga yordam beruvchi tashqi imkoniyatlardan foydalanishi, ya'ni, nazariy- amaliy, o'quv qurollari va vositalari mavjudligi haqida to'liq ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak. Pedagog o'zidagi mavjud ma'lumot va imkoniyatlar asosida qaralayotgan ta'lim yo'nalishi bo'yicha ma'lumotlar hamda ilg'or o'qitish uslublarini ko'zlagan maqsadga yo'naltirish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Pedagogda shakllangan bilimlar, ko'nikma va malakalar, o'qitish vositalaridan foydalanish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar imkoniyatlarini maqsadga muvofiq yo'naltira olish qobiliyatlarini rivojlannishi, u davlat ta'lim standartlari asosida ta'lim oluvchiga aniq maqsadini belgilab beradi. Bu esa, o'z navbatida, pedagogik texnologiyalarni qo'llash rejasini ishlab chiqishga, ya'ni vazifalarini belgilab olishga olib keladi. Belgilangan maqsad va vazifalarni e'tiborga olgan holda ta'limning harakatchan modeli yaratiladi. Modelni ishlab chiqish asosan tizimli yondashuv uslubi, maqsadlar tizimini yaratish va unga erishish ketma- ketligiga asoslangan holda olib boriladi. Ta'lim modelini

yaratish zamonaviy ta'lim texnologiyasining asosiy talablaridan biridir.

“T'alim yuzasidan qonuniy hujjatlar” pedagogik raqobatbardosh mutahassislarni tayyorlash yuzasidan zamonaviy talablar majmuini belgilab beradi. Bir-biriga bog'liq bo'lgan talablarning majmui, pedagogning umumlashtirilgan modelini tashkil etadi. Umumlashgan modelga muvofiq asosiy talablar quyidagilardan iborat, ya'ni:

- Pedagogning ta'lim berish mahorati;
- Pedagogning tarbiyalay olish mahorati;
- ta'lim-tarbiya jarayonida inson omilini ta'minlovchi shaxs fazilati;
- ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona baholay olish va nazorat qila olish mahorati.

Bugungi kunda O'zbekistonda jahon ta'lim maydoniga kirishga yo'naltirilgan yangi ta'lim tizimi qaror topmoqda. Bu jarayon bilan bir vaqtda pedagogik o'quv-tarbiya jarayonining nazariyasi va amaliyotida sezilarli o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Ta'limdagi yondashuvlar tarkibi o'zgarimoqda va boshqacha munosabatlar, Pedagogik mintalitetlar o'rnatilmoqda. Ta'lim tizimi yangi axborotlar bilan ishlash qobiliyati ijodiy yechimining ta'lim dasturini individuallashtirishga qaratilishi bilan boyitilmoqda.

Ta'lim - pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchi-talaba bilan o'qituvchi (pedagog) ning shaxsga yo'naltirilgan o'zaro munosabatlari hisoblanadi. Ijtimoiy bilimga teng bo'lgan pedagogik texnologiyalarning tashkil topishida fanning roli ortib bormoqda.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning psixologik-pedagogik nuqtayi nazardan takomillashuvining asosiy yo'nalishlari quyidagilar bilan ifodalanadi:

- o'quvchining yodlashdan eslab qolish funksiyasiga o'tishi, ya'ni
- o'zlashtirilganini ishlatish imkonini beruvchi aqliy rivojlanish jarayoniga o'tishi;
- o'rtacha o'quvchiga yo'naltirilganlikdan o'qitishning tabaqalashgan va individuallashtirilgan dasturlariga o'tish;
- o'quvchining tashqi motivasiyasidan ichki ma'naviy tartibga o'tish.

Ta'limda zamonaviy didaktika va ta'lim tarkiblarining samaradorligini oshirish, yangi g'oya va texnologiyalarning ilmiy ishlab chiqilishi va amaliy asoslanishiga o'tilmoqda. Bunda har xil pedagogik tizim bilan o'qitish texnologiyalari o'rtasida bog'liqlik, amaliyotda davlat ta'lim tizimining yangi shakllarining aprobatsiyasi, hozirgi zamon sharoitida o'tmishning pedagogik tizimlarini qo'llash muhim hisoblanadi. Pedagogik texnologiya paydo bo'lgunga qadar boshqa masalalar qatorida murakkab qurilma va jarayonlar o'rganiladigan ta'lim tizimi doirasida aynan ta'lim jarayonini yetarlicha samarali loyihalash qoidasi ishlab chiqilmadi. Bu bo'shliqni

pedagogik texnologiya pedagogning loyihalashtirilgan o'quv jarayoniga ijodiy yondashuvi uchun keng o'rin qoldirgan holda to'ldiradi. Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos tomoni shundan iboratki, unda o'quv maqsadlariga so'zsiz erishish o'quv jarayonida loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi. Texnologik yondashuv, eng avvalo, yuzakilikda emas, balki rejalashtirilgan natijani amalga oshirish imkonini beruvchi konstruktiv, ko'rsatmali sxemada o'z ifodasini topadi.

Maqsadga yo'naltirilganlik, jarayon natijalarining tashxisli tekshiruvi o'quv jarayonining barcha qirralarini qayta ishlab chiqish davriga mujassamlashtirish imkonini yaratadi. U asosan o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- ta'limda umumiy maqsadning qo'yilishi;
- tuzilgan umumiy maqsaddan aniq maqsadga o'tish;
- o'quvchi-talabalarning bilim darajalarini dastlabki (tashxisli) baholash;
- bajariladigan o'quv ishlari majmuasi (bu bosqichda teskari bog'lanish asosida zudlik bilan ta'lim jarayoniga tuzatish kiritish bo'lishi lozim); - natijani baholash.

O'quv maqsadlarining to'liq standartlashtirish me'yori quyidagicha bo'lishi mumkin: a) yuqori, ammo mutlaq emas; b) mutlaq.

Birinchi dan jarayon maqsadning murakkabligi tufayli uni to'liq kuzatuvchan xatti-harakatlar turiga aylantirish imkonini bermaydi, davr to'laligicha qayta ishlab chiqilmaydi. Ikkinchi dan konveyrli jarayon bo'lgan ta'limning reproduktiv turi bilan ish yuritiladi.

O'quv jarayonining barcha bosqichlarida butun tizimning asosiy texnologik jihati - o'quv jarayonining so'nggi natijalariga yo'naltirilganligini kuzatish mumkin.

Umumiy ko'rinishda pedagogik texnologiya tarkibiga quyidagilar kiradi:

- identifikasiyalangan o'quv maqsadlarini ishlab chiqish;
- o'quv maqsadlari taksonomiyasi;
- o'quv maqsadlarini nazorat topshiriqlariga aylantirish;
- maqsadga erishish usullari;
- erishilgan o'quv maqsadlarini baholash.

Pedagogik texnologiyani tushunishning asosiy yo'li aniq belgilangan maqsadlarga qaratilganlik, ta'lim oluvchi bilan muntazam o'zaro aloqani o'rnatishdir. O'zaro aloqa pedagogik texnologiya asosini tashkil qilib, o'quv jarayonini to'liq qamrab oladi. O'qituvchi o'z oldiga o'quvchilar o'quv materialining mazmunini tushunib, o'zlashtirib, ma'lum bilimlarni egallab, amaliyotda qo'llashga o'rgansin degan maqsadni qo'yadi. Pedagogik maqsadga erishganlik yoki erishmaganlikni bilishning aniq vositalari bo'lgandagina, o'qituvchi o'zining mehnati samarali ekanligiga va tanlagan metodlari maqsadga muvofiqligiga yoki aksincha, samarasiz ekanligiga ishonch hosil qilishi mumkin.

M.V.Klarin fikri bo'yicha o'qituvchilar tomonidan maqsadlarni belgilashning o'ziga xos usullari quyidagicha:

1. O'quv materialining rejasidan kelib chiqib, maqsadni belgilash.
2. Maqsadni o'qituvchi faoliyati orqali aniqlash.
3. O'quvchining intellektual, emotsional, shaxsiy rivojlanish ichki jarayonlari va qonuniyatlari orqali o'quv maqsadini qo'yish.

O'qitishning maqsadi ta'lim mazmuni, o'qituvchining yoki o'quvchining faoliyati orqali belgilash ta'limda kutilayotgan natijalar haqida aniq taassurotga ega bo'lishga imkon bermaydi.

Umuman olganda, ta'lim jarayonida vazifalarni o'lchash, aniqlash, o'qitishni qayta takrorlash imkoniga ega bo'lish uchun har bir maqsadga erishish mezonini bilish kerak, ya'ni ta'lim maqsadi shunday qo'yilishi kerakki, unga erishganlik haqida aniq xulosa chiqarish mumkin bo'lsin. Mashg'ulot mazmuni deganda, o'quvchida o'qitish jarayonida egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi hamda xarakteri tushuniladi. Mashg'ulot mazmunini loyihalashga o'tganda pedagogik tizimning birinchi elementi - maqsad bilan o'zaro farqlanadigan tomonlarini hisobga olish kerak bo'ladi.

Pedagogik tizimning maqsadini belgilashda, uning o'quvchilar o'rganishi lozim bo'lgan ro'yxati keltiriladi va ular mashg'ulot maqsadini aniqlash uchun xizmat qiladi. Mashg'ulot mazmunini saralashda ma'lumotlarning umumiy hajmidan asosiy qismi ularga yetkaziladi. Dasturda mashg'ulot materiallari tushunarli tarzda berilishi muhim. Buning uchun u ma'lum murakkablik darajasida bayon etiladi. Shu boisdan didaktikada "oddiydan murakkablikka" qoidasi mavjud. Bu qoidaga mashg'ulot mazmunini izchil va ketma-ket yoritishda rioya qilinadi.

Dastur o'qitish darajasi ilmiy-nazariy va siyosiy jihatdan qanday bo'lish kerakligini, o'quvchilarda dunyoqarashning qaysi qirralarini shakllantirish zarurligini ko'rsatsa, darslik bu muammolarni aniq tushuntirib beradi. Mashg'ulot mazmuni ma'lum qonuniyatlar asosida didaktik tayyorlanmas ekan, uni belgilagan vaqt davomida egallash murakkab kechadi, ba'zan bu mazmun o'quvchilarning o'zlashtirish qobiliyatiga mos kelmay qoladi. Shuning uchun ularning bilimlarni egallashini osonlashtirish maqsadida mashg'ulot mazmuniga nimadir kiritish yoki pedagog to'plagan boshqa bir usullarni taklif etish kerak bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Sapaev J. et al. Development of automated water detection device //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2022. – Т. 2432. – №. 1. – С. 020018.
2. Мустафоев А. Informatika fanini o‘qitishda masofaviy ta’lim tizimidan foydalanishning qulayliklari //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 191-193.
3. Mustafoev A. I. et al. ENHANCING CHARACTERISTICS OF A CERAMIC PRODUCT FROM LOCAL RAW MATERIALS PRODUCED ON THE BASIS OF A LARGE SOLAR DEVICE IN A NON-CONVENTIONAL MODE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 202-210.
4. Mustafoev A. I. et al. TECHNOLOGICAL FEATURES OF THE SELECTION OF LOCAL RAW MATERIALS TO BE PREPARED ON THE BASIS OF A LARGE SOLAR DEVICE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 266-273.
5. Mustafoev A. I. et al. STABILIZATION PROCESSES OF CERAMIC MATERIALS BASED ON LOCAL RAW MATERIALS PROCESSED IN A SOLAR DEVICE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 258-265.
6. Mirzaev B. S. et al. Study of the technological possibilities of the large sungache in localization of imported ceramic stoves //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2023. – Т. 2789. – №. 1.
7. Abduganiyev A., Mustafoyeva M. Educational resources based on virtual reality //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 2035-2042.
8. Мустафоева М. Talabalarni induvidual ta ‘lim trayektoriyasi orqali oqitishning samaradorligi //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 88-90.
9. Мустафоева М. Induvidual ta ‘lim trayektoriyasi-talabaning ta ‘lim sohasidagi shaxsiy imkoniyatlarini amalga oshirishning induvidual yonalishi //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 87-88.

10. Oltinbekovna M. M. PSYCHOLOGICAL APPROACH TO TEACHING A FUTURE PHYSICS TEACHER //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 5. – C. 86-92.

11. Oltinbekovna M. M. KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN TA'LIM: NAZARIYA VA AMALIYOT MUAMMOLARI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – C. 622-625.

12. Munajat M. INDIVIDUAL TA'LIM TRAYEKTORIYASI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – C. 36-41.

13. Suvanova L. S. et al. Studying the technological possibilities of the large sun face in the localization of imported jewelry stones //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2022. – T. 2432. – №. 1. – C. 020016.

КАТТА ҚУЁШ ҚУРИЛМАСИ АСОСИДА ТАЙЁРЛАНАДИГАН МАҲАЛЛИЙ ХОМ-АШЁГА АСОСЛАНИБ ОЛИНГАН КЕРАМИК МАТЕРИАЛНИНГ ИССИҚЛИКНИ ЎЗИДА САҚЛАБ ҚОЛИШИ

А.И. Мустафоев, М.О.Мустафоева, * Б.Г. Кодиров, М.У.Джалилов

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Жиззах филиали.

*Самарқанд давлат тиббиёт университети.

mustafoevakmal@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Катта Қуёш қурилмалари ёрдамида эритилган маҳаллий хом-ашёлардан керамик материаллар олиш жараёнида уларнинг иссиқликни сақлаб қолишлари кўрсатилган.

Калит сўзлар: Катта Қуёш қурилмаси, серпентин, иссиқлик, конвекция.

Маҳсулотнинг хусусиятлари норматив кўрсаткичларга тўлиқ мос келиши ва иссиқлик билан ишлов бериш параметрлари энергия сарфини камайтириш мезонига мувофиқ оптималлаштирилган бўлиши керак. Ушбу шартлар серпентинни сувсизлантириш ва маълум намликдаги керамика кукунини олиш учун қуёш энергиясида қуритгичи ҳамда маҳсулотларнинг юқори маҳсулдорлиги ва сифатини таъминлайдиган автоматлаштирилган оқим конвеер линияларидан фойдаланишга асосланган технология билан бажарилади.

Илгари ишлатилган технология лой суспензиясини филтрлаш прессларида сувсизлантириш, массани барабан ёки туннел қуритгичларида қуритиш, югурувчиларда ёки парчаланувчиларда майдалашда ва кукунни элакларда саралашдан иборат эди. Асосий қуритиш мосламалари печ камераси, конвеер ва туннел қуритгичлари эди. Уларни парвариш қилишда қўл меҳнати учун катта харажатлар талаб қилинарди: плиткаларни капсулаларда қуритадиган машиналарда ёки вертикал қуритиш конвеерининг жавонларида қўлда жойлаштириш ва автоуловларни ёки конвеерни қуритгандан кейин тушириш пайтида тегишли қўл жараёнлари қўлланилган. Бу тадқиқот қуёш печларда амалга оширилди; бу печга юклаш ва тушириш бўйича оғир қўл иши билан боғлиқ эди. Қуритиш ва ёқиш давомийлиги 2-3 кунга этди ва энергия харажатлари плиткалар ишлаб чиқариш учун сарфланган харажатларнинг деярли ярмини ташкил этди. Бундан ташқари, қуритиш ва синтез қилиш

натижасида йўқотишлар тайёр маҳсулот нархининг 10 фоизига етди. Халқаро ёки миллий корпорациялар томонидан яратилган сопол плиткаларнинг замонавий технологияларидаги ушбу камчиликларни бартараф этишга қаратилган. Хусусан, САГМИ (Италия) томонидан "Шахтинская кафел" ТМ керамика маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган корхонасида амалга оширилган контсепциялар катта қизиқиш уйғотмоқда.

Керамика плиткаларини ишлаб чиқариш жараёни бир нечта ишлаб чиқариш босқичларини ўз ичига олган битта технологик қурилмадан иборат: ярим тайёр маҳсулотлар (пресс кукуни, сир, энгобе, мастика) ишлаб чиқариш; босиш; қуритиш; шиша ва пардозлаш; ёнаётган; саралаш ва қадоқлаш; пресс кукуни тайёрлаш. Кукунни қуритиш ва грануляция қилиш ишлари амалга оширилади, у қуритгичнинг турли нуқталарида иссиқ ҳавонинг чизиқли тезлигини (вертикал йўналишда) тартибга солиш ва намликнинг композицион томчиларидан энг самарали буғланишини таъминлаш учун мўлжалланган. Синтез қилинаётган плиткаларини синтези учун ҳар хил зоналарга бўлинадиган, бирин кетин жойлашган, қуйидаги гуруҳларга бирлаштирилган икки қаватли рулонли печ ишлатилади: 500 ° С гача қиздириш; 1000 ° С гача қиздириш; максимал иш ҳароратида отиш; олов ҳароратидан тахминан 650 дан 600 ° С гача тез совутиш; 600 дан 300 ° С гача секин совутиш; 300 ° С дан ҳароратгача тез якуний совутиш печидан фойдаланилади. Ҳар бир зона бир-бирига ўхшаш бир нечта ўхшаш ёки ўхшаш модуллардан иборат. Печдаги плиткаларнинг тўғри ҳаракатланиши фотоселга эга бўлган қурилма томонидан назорат қилинади, унинг нурлари плитка юзасидан ўтиб кетади. Агар плиткалар бир-бирининг устига ўта бошласа, бошқарув фотоэлементлари хиралашган бўлиб, бу печнинг бошқарув панелида визуал ва товуш сигналлари келтириб чиқаради. Ҳарорат ва гидравлик режимлар ишлайдиган газ қуйиш мосламалари сони, газнинг ёниш интенсивлиги, иссиқ ҳаво ва тутун газларини танлашда дамперларни очиш даражаси ва бошқалар билан тартибга солинади. Роликли печлар учун юқори тезликда ишлайдиган бурнер ишлатилади. Оловли печкаларнинг геометрик жойлашуви унинг ичида турбулент ҳаракатни яратишга имкон беради, бу эса конвекция иссиқлик узатилишини яхшилади. Шундай қилиб, худди шу соҳаларда ҳароратнинг бир хиллиги ва энергияни сезиларли даражада тежаш таъминланади. Ишлаш пайтида олов сигнали автоматик равишда назорат қилинади. Шундай қилиб, замонавий технологияларга кўра, энергия истеъмол қиладиган асосий операцияларнинг давомийлиги қисқартирилди: кукун тайёрлаш жараёни – 8-12 соатдан (анъанавий технология бўйича) 2 - 3 минутгача, қуритиш жараёни - отиш - икки ёки уч кундан 1 - 1,5 соатгача. Шу билан бирга, тайёр маҳсулотларнинг юқори

сифатига эришилади. Керамик плиткаларнинг замонавий технологиялари нафақат парчани ялтиратишни, балки унга бошқа материалларни татбиқ этишни ҳам кўзда тутуди, бу эса керамик плиткаларни қўллаш доирасини кенгайтиришга имкон беради. Керамика плиталари асосан чинни буюм тайёрлашда ва ишлаб чиқариш қуришда тугатиш материаллари сифатида ишлатилади. Серпентин керамик плиталарнинг юқори декоратив ва бадий имкониятлари яхши физикавий ва механик хусусиятлар билан бирлашганда, хом ашёнинг камлиги ва нисбатан арзонлиги уларни чинни буюм тайёрлаш материалларининг кенг ассортиментида этакчи ўринни эгаллашига имкон берди.

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов А. А., Мустафоев А. И. Технология керамики для материалов электронной промышленности: монография //Ташкент: Типография ТИИИМСХ.–2020. – 2020.
2. Mustafoyev A. Технология керамики для материалов электронной промышленности //Scienceweb academic papers collection. – 2020.
3. Мустафоев А. И. и др. Влияние нагрева на фазовые превращения в геомодификаторе трения на основе слоистого серпентина //AGRO ILM» журнали. – Т. 4. – С. 97-99.
4. Каманов Б. М., Маматкосимов М. А., Мустафоев А. И. Юқори хароратга чидамли оловбардош плитани ишлаб чиқариш //Irrigatsiya va melioratsiya" jumali. – 2019. – Т. 4. – С. 18.
5. Suvanova L. et al. Study of the technological possibilities of the large sole furnace in localization of imported electric heaters //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2022. – Т. 2432. – №. 1. – С. 020017.
6. Sapaev J. et al. Development of automated water detection device //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2022. – Т. 2432. – №. 1. – С. 020018.
7. Мустафоев А. Маҳаллий хом-ашёларга асосланган юқори иссиқликка чидамли керамик плиталар //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 378-380.
8. Мустафоев А. Юқори иссиқликка чидамли керамик плиталар учун оловбардош материаллар //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 380-382.

9. Isaqulovich M. A. RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA 17000C HARORATDA ISHLAYDIGAN TERMOSTATLANGAN ELEKTR PECHINI ISHLAB CHIQARISH //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – С. 389-391.

10. ISHLANGAN I. M. A. Q. Q. MAHALLIY XOM-ASHYOLAR ASOSIDA TAYYORLANGAN KERAMIK PLITANING TEXNIK-IQTISODIY KO‘RSATKICHLARI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – С. 404-406.

11. Akmal B. M. et al. MANUFACTURE OF HIGH-TEMPERATURE ELECTRIC HEATERS BASED ON THE SOLAR ENERGY //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2022. – Т. 6. – №. 6. – С. 269-286.

12. Мустафоев А. И. и др. ИЗГОТОВЛЕНИЕ ЭЛЕКТРОНАГРЕВАТЕЛЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ БОЛЬШОЙ СОЛНЕЧНОЙ ПЕЧИ //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 167-171.

13. Мустафоев А. И. и др. КУМУШКОН СЕРПЕНТИНИНИНГ КАТТА ҚУЁШ ПЕЧИГА АСОСЛАНГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 98-103.

14. Мустафоев А. И. и др. ҚУЁШ ҚУРИЛМАСИДА ҚАЙТА ИШЛАНГАН МАҲАЛЛИЙ ХОМ-АШЁЛАР АСОСИДА ТАЙЁРЛАНГАН KERAMIK PLITANING HOSSALARI //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 56-61.

15. Mustafoyev A. I. et al. QUYOSH QURILMASIDA TAYYORLANGAN KERAMIK PLITANING TEXNIK-IQTISODIY KO‘RSATKICHLARI //SCHOLAR. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 51-55.

16. Мустафоев А. И. и др. ПОДГОТОВКА МАТЕРИАЛА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕРПЕНТИНА НА ОСНОВЕ БОЛЬШОЙ СОЛНЕЧНОЙ ПЕЧИ //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 67-73.

17. Мустафоев А. Informatika fanini o‘qitishda masofaviy ta’lim tizimidan foydalanishning qulayliklari //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 191-193.

18. Мустафоев А. И. и др. КАТТА ҚУЁШ ҚУРИЛМАСИНИНГ ТЕХНОЛОГИК ИМКОНИАТЛАРИ //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 428-435.

19. Mustafiev A. I. et al. ENHANCING CHARACTERISTICS OF A CERAMIC PRODUCT FROM LOCAL RAW MATERIALS PRODUCED ON THE BASIS OF A LARGE SOLAR DEVICE IN A NON-CONVENTIONAL MODE //Journal of

Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 202-210.

20. Mustafоеv A. I. et al. TECHNOLOGICAL FEATURES OF THE SELECTION OF LOCAL RAW MATERIALS TO BE PREPARED ON THE BASIS OF A LARGE SOLAR DEVICE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 266-273.

21. . Mustafоеv A. I. et al. STABILIZATION PROCESSES OF CERAMIC MATERIALS BASED ON LOCAL RAW MATERIALS PROCESSED IN A SOLAR DEVICE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 258-265.

22. Юсупова С. С. и др. КАТТА ҚУЁШ ҚУРИЛМАСИ АСОСИДА ТАЙЁРЛАНАДИГАН КЕРАМИК ПЛИТАЛАР ТАРКИБИНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 651-657.

23. Юсупова С. С. и др. КАТТА ҚУЁШ ҚУРИЛМАСИДА МАҲАЛЛИЙ ХОМ-АШЁЛАРГА АСОСЛАНИБ ИССИҚЛИККА ЧИДАМЛИ ОЛОВБАРДОШ КЕРАМИК ПЛИТАНИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 658-662.

24. Mirzaev B. S. et al. Study of the technological possibilities of the large sungache in localization of imported ceramic stoves //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2023. – Т. 2789. – №. 1.

25. Мустафоев А. И., Мустафоева М. О., Узакова К. М. ЮҚОРИ ИССИҚЛИККА ЧИДАМЛИ ПЛИТАЛАРНИ СИНТЕЗ ҚИЛИШНИНГ КЕРАМИК ТЕХНОЛОГИЯСИ ЖИҲАТЛАРИ //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 5. – С. 924-930.

26. Мустафоев А. И. и др. МАҲАЛЛИЙ ХОМ-АШЁЛАРГА АСОСЛАНГАН 17000С ҲАРОРАТДА ИШЛАЙДИГАН ТЕРМОСТАТЛАНГАН ЭЛЕКТР ПЕЧИ //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 159-163.

27. Мустафоев А. И., Мустафоева М. О., Джалилов М. У. КАТТА ҚУЁШ ҚУРИЛМАСИ АСОСИДА ТАЙЁРЛАНАДИГАН МАҲАЛЛИЙ ХОМ-АШЁЛАРГА АСОСЛАНГАН КЕРАМИК МАТЕРИАЛЛАРИНИНГ БАРҚАРОРЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 153-158.

28. Abduganiyev A., Mustafoyeva M. Educational resources based on virtual reality //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 2035-2042.

29. Мустафоева М. Talabalarni induvidual ta ‘lim trayektoriyasi orqali oqitishning samaradorligi //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 88-90.

30. Мустафоева М. Induvidual ta ‘lim trayektoriyasi-talabaning ta ‘lim sohasidagi shaxsiy imkoniyatlarini amalga oshirishning individual yonalishi //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 87-88.

31. Oltinbekovna M. M. PSYCHOLOGICAL APPROACH TO TEACHING A FUTURE PHYSICS TEACHER //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 86-92.

32. Oltinbekovna M. M. KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN TA’LIM: NAZARIYA VA AMALIYOT MUAMMOLARI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – С. 622-625.

33. Munojat M. INDIVIDUAL TA’LIM TRAYEKTORIYASI //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2023. – С. 36-41.

34. Suvanova L. S. et al. Studying the technological possibilities of the large sun face in the localization of imported jewelry stones //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2022. – Т. 2432. – №. 1. – С. 020016.

35. Муратов И. М. и др. СУПЕРОКСИДНЫЙ КАТАЛИЗ МЕТАЛЛОКОМПЛЕКСАМИ ПОРФИРИНОВ И ФТАЛОЦИАНИНОВ //Universum: химия и биология. – 2022. – №. 6-2 (96). – С. 41-44.

36. Мукумов И. У. и др. Распространение рода Шренкия во флоре Узбекистана //Вестник современных исследований. – 2019. – №. 5.2. – С. 25-27.с

BOLALAR VA KATTALARDA GIDROSEFALIYA KASALLIGI, DIAGNOSTIKASI, DAVOLASH USULLARI

Akramova Farzona Baxromjonovna

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti davolash fakulteti 108-guruh talabasi

Ilmiy raxbar: **Islamova Zebiniso Bustonovna**

Tibbiy biologiya va umumiy genetika kafedra o'qituvchisi

islamova.zebiniso@mail.ru

farzonaakramova000@gmail.com

***Annotatsiya:** Gidrocefaliya-miya omurilik suyuqligida miya omurilik suyuqligining ko'payishi. Gidrocefaliya ko'plab tug'ma va orttirilgan nevrologik kasalliklarga hamrox bo'ladi. Klinik jihatdan u intrakranial bosimning oshishi (bosh og'rig'i, ko'ngil aynish, ko'zlarga bosim), miya tuzilmalarining siqilish belgilari (vestibulyar ataksiya, ko'rish buzilishi, ruhiy kasalliklar, epi-hujumlar) va uni keltirib chiqargan kasallikka xos alomatlar bilan namoyon bo'ladi. Gidrocefaliya diagnostikasi kranial rentgenografiya, oftalmologik tadqiqotlar, Echo-eg (chaqaloqlarda — neyrosonografiya), miyaning MRI yoki KT ni o'z ichiga oladi.*

Gidrocefaliyani jarrohlik yo'li bilan davolash sizga miya omurilik suyuqligining tug'ma anomaliyalarini tuzatishga, miya omurilik suyuqligini buzadigan intrakranial shakllanishlarni olib tashlashga va miya omurilik suyuqligining bosh suyagi bo'shlig'idan chiqishini o'rnatishga imkon beradi.

***Kalit so'zlar:** Gidrocefaliya, turlari, patologiyaning asosiy shakllari, sabablari, davolash usullari.*

HYDROCEPHALUS DISEASE IN CHILDREN AND ADULTS, DIAGNOSIS, TREATMENT METHODS

Akramova Farzona Bakhromzhonovna

Student of the 108 group of the Medical faculty of the

Samarkand State Medical University

Scientific supervisor: Islamova Zebiniso Bustonovna

Lecturer at the Department of Medical Biology and Genetics

islamova.zebiniso@mail.ru

farzonaakramova000@gmail.com

Abstract: *Hydrocephalus is an increased accumulation of cerebrospinal fluid in the cerebrospinal fluid system of the brain. Hydrocephalus accompanies many congenital and acquired neurological diseases. Clinically, it is manifested by signs of increased intracranial pressure (headache, nausea, pressure on the eyes), symptoms of compression of brain structures (vestibular ataxia, visual impairment, mental disorders, epi-attacks) and symptoms characteristic of the disease that caused it. The diagnosis of hydrocephalus includes X-ray of the skull, ophthalmological examinations, Echo—EG (in infants - neurosonography), MRI or CT of the brain. Surgical treatment of hydrocephalus allows you to correct congenital anomalies of the cerebrospinal fluid system, remove intracranial formations that violate cerebrospinal fluid circulation, and adjust the outflow of cerebrospinal fluid from the cranial cavity.*

Keywords: *Hydrocephalus, types, main forms of pathology, Causes, treatment methods.*

Miya omurilik suyuqligi ishlab chiqariladigan qorinchalar va sisternalarning butun tizimi mavjud. Ishlab chiqarilgan miya omurilik suyuqligi subaraknoid bo'shliqda so'riladi, u yerdan umumiy qon aylanish tizimiga kiradi. Miya omurilik suyuqligi tizimi 140 ml dan 270 ml gacha bo'lgan miya omurilik suyuqligini o'z ichiga oladi, u 4 qorinchada joylashgan. Kuniga taxminan 600 ml miya omurilik suyuqligini ishlab chiqariladi, bu miya to'qimalari va qon o'rtasidagi metabolizmni qo'llab-quvvatlaydi. Miya omurilik suyuqligining ishlab chiqarilishi, aylanishi va so'rilishi doimiy va uzluksiz jarayondir, lekin u ma'lum bir sabablarga ko'ra buziladi. Bunday hollarda xarakterli alomatlar paydo bo'ladi va gidrosefaliya kasalligi kelib chiqadi.

Kelib chiqish sabablariga ko'ra:

1. Tug'ma gidrosefaliya: miya omurilik suyuqligining malformatsiyasi (Majandi va Lushka teshiklarining atreziasini, pastki bo'shliqning tuzilishidagi nuqsonlar, silvial suv ta'minoti stenozini, Dendi-Uoker sindromi va boshqalar), kraniovertebral anomaliyalar (chiari anomaliyasi, tug'ma bazilar impressiyasi), intrauterin infeksiyalar (toksoplazmoz, tug'ma sifilis, sitomegaliya, qizilcha), tug'ilish travmasi.

2. Ortirilgan gidrosefaliya: miya va uning membranalarida yallig'lanish jarayonlari (ensefalit, araxnoidit, meningit), miya shikastlanishi, qon tomirlarining buzilishi (qorinchalarga qon quyilishi, gemorragik insult yoki intraserebral gematomalar qonning qorinchalarga kirib borishi bilan), III qorincha kolloid kistasi va intraserebral o'smalar (astroitomalar, germinomalar, ganglionevromalar va boshqalar) fonida qorinchalarning unib chiqishi va miya omurilik suyuqliklarining siqilishi.

Bunday holda, miya omurilik suyuqligining normal aylanishi va uning bosh suyagi bo'shlig'idan chiqishi buziladi.

Gidrosefaliya kelib chiqish va likvor sirkulyatsiyasi izdan chiqishi mexanizmiga qarab ochiq va yopiq turlarga bo'linadi.

Yopiq (okklyuzion) gidrosefaliyada miya qorinchalaridan likvor oqib chiqishiga to'sqinlik qiladigan faktor mavjud bo'ladi. Okklyuziya likvor yo'lidagi qorinchalararo teshikcha, miya suv yo'li Majandi va Lyushka teshikchalar yoki to'rtinchi qorincha sohasidagi to'siqlar natijasida rivojlanishi mumkin.

Gidrosefaliyaning kelib chiqishida likvor rezorbsiyaning buzilishi sababchi bo'lganda, ochiq (arezorbtiv) gidrosefaliya rivojlanadi. Bunda bosh miyaning ventrikulyar sistema va likvor sistemalari, ba'zan subaraxnoidal egatlarning kengayishi kuzatiladi.

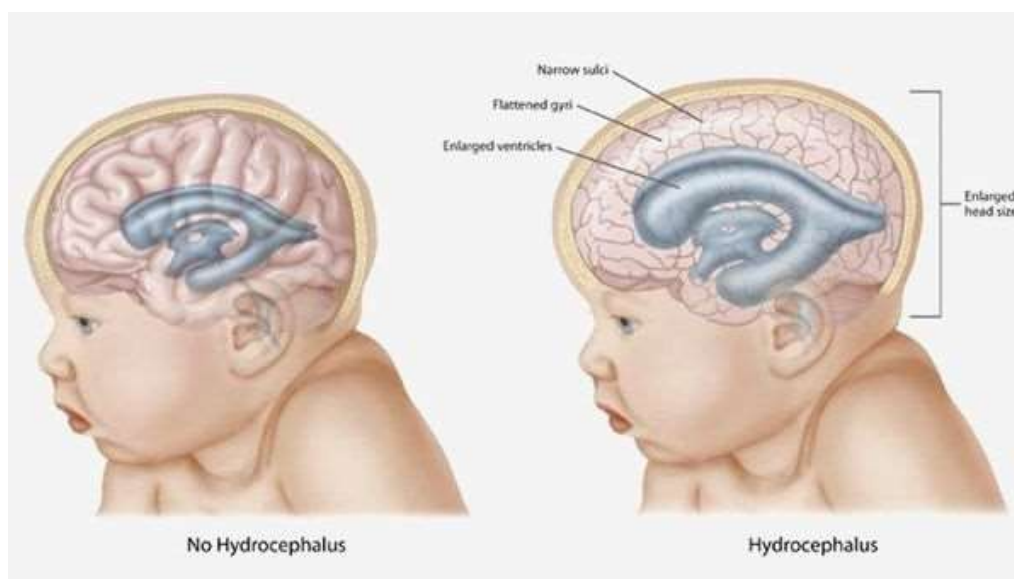
Rivojlanish sabablarini hisobga olgan holda, kasallik tug'ma bo'lishi mumkin, homiladorlik vaqtida homilaning yallig'lanish kasalliklariga uchrashi, miya qorinchalariga qon quyilishi yoki tug'ilish jarayonidagi jarohatlar natijasida yuzaga keladi va orttirilgan bo'lsa, bu hayot davomida azoblangan shikastlanishlar va kasalliklarning natijasidir.

Gidrosefaliya belgilari bolalarda va kattalarda kasallikning namoyon bo'lishi farq qiladi. Gidrosefaliya belgilari patologiya darajasiga, bemorning yoshiga, kasallikning shakli va darajasiga bog'liq.

Yosh bemorlarda kasallik og'ir, deyarli har doim rivojlanish kechikishiga olib keladi. Bosh suyagining suyaklari birikmaganligi tufayli, bemorning boshi juda katta bo'lib, uning ustida shishgan tomirlar ko'rinadi. Og'ir turlarida bosh suyagining tikuvlari ajralib chiqadi, kalla vena tomirlarining dimlanishi, kraniofatsial disproporsiya, ko'z olmalarining pastga qarab qolishi singari klinik alomatalar kuzatiladi. Bunday bolalar jismoniy va aqliy rivojlanishdan orqada qoladi, injiq, ko'pincha boshini orqaga tashlagan holatda yotadi, ko'rish o'tkirligi pasayadi.

Kattalarda asosan, bosh og'rig'i, og'riq qoldiruvchi vositalarga javob yo'qligi, ko'zlarni harakatga keltirganda og'riq, ko'ngil aynishi va qayt qilish bilan tavsiflanadi.

Gidrosefaliya diagnostikasi. Gidrosefaliya klinik belgilari odatda shunchalik xarakterliki, ular nevrologga bemorni birinchi marta tekshirganda uning mavjudligiga shubha qilish imkonini beradi.

Gidrocefaliya darajasi va shaklini aniqlash, shuningdek uning asosidagi kasallikni aniqlash uchun qo‘shimcha tekshiruvlar o‘tkaziladi:

Rentgenologik: Bosh suyagi rentgenografiyasida bosh suyagi suyaklarining ingichkalashi va ular orasidagi tikuvlarning divergentsiyasi aniqlanadi;

Bosh suyagi tonozining ichki yuzasida "barmoq tushishlari" alomati mavjud. Miya suv ta‘minoti stenozini tufayli gidrocefaliya bosh suyagi rentgenogrammalarida orqa kranial fossa hajmining pasayishi bilan birga keladi.

Dendi-Uoker sindromidagi gidrocefaliya, aksincha, kraniogrammalarda orqa kranial fossa hajmining oshishi bilan tavsiflanadi.

Interventrikulyar xabarlardan birini yopishda gidrocefaliya kraniogrammada ko‘rinadigan bosh suyagi assimetriyasi bilan namoyon bo‘ladi.

Kompyuter tomografiyasi. Tomografik diagnostika usullari gidrocefaliya xususiyatini aniqlashga, miya omurilik suyuqligining tiqilib qolgan joyini yoki mavjud tug‘ma anomaliyani aniqlashga, sababiy kasallikni (o‘sma, kist, gematoma va boshqalar) aniqlashga imkon beradi.

Ekografiya. Gidrocefaliya uchun ultratovush diagnostikasi usullaridan ekoensefalografiya qo‘llaniladi, bu intrakranial bosimning ko‘tarilish darajasini aniqlashga imkon beradi. Hayotning birinchi yilidagi bolalarda ultrasonografiya yordamida miyani ochiq fontanel orqali ultratovush tekshiruvi mumkin.

Oftalmolog bilan maslahatlashish. Optik buzilishlar va optik asab disklarining holatini baholash oftalmolog tomonidan amalga oshiriladi. Qoida tariqasida, gidrocefaliya uchun oftalmik tekshiruvlar ro‘yxati oftalmoskopiya, ko‘rish keskinligini aniqlash va perimetriyani o‘z ichiga oladi.

Lomber ponksiyon. Nedensel kasallikni aniqlash uchun kontrendikatsiyalar bo‘lmasa, lomber ponksiyon, so‘ngra miya omurilik suyuqligini tekshirish mumkin.

Yuqumli etiologiyaning tug‘ma gidrosefaliya uni keltirib chiqargan infeksiya turini aniqlash uchun PCR diagnostikasini talab qiladi.

Gidrosefaliyani davolash-Ba’zi hollarda gidrosefaliya ma’lum bir darajaga yetganda, rivojlanishdan to‘xtaydi va jarayon stabillashadi. Bunday hollarda hech qanday davolash choralari o‘tkazilishi talab etilmaydi. Faqat bemorlar doimiy kuzatuv ostida bo‘lishlari shart. Bemorlar ahvolidning vaqtinchalik likvorotsirkulyatsiya buzilishi natijasida yomonlashganda, degidratsion terapiya va likvor ishlab chiqarilishini kamaytiruvchi dori vositalari buyuriladi. Davolanish paytida kaliy preparatlarini ham qabul qilish maqsadga muvofiq.

Xulosa

Konservativ davolash usuli gidrosefaliyaning boshlang‘ich bosqichlarida, gipertenzion sindromning yengil va o‘rtacha darajalarida naf beradi. Bugungi kunda gidrosefaliyaning asosiy usuli jarrohlik yo‘li bilan davolash hisoblanadi. Gidrosefaliya xavfli simptomlarning kuchayib borishi davolashning jarrohlik usuliga ko‘rsatma hisoblanadi. O‘tkazilgan operatsiyaning xarakteri gidrosefaliyaning rivojlanish darajasi va turiga bog‘liq

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хачатрян В.А. Гидроцефалия (патогенез, диагностика, хирургическое лечение) / В.А. Хачатрян, В.П. Берснев, Ш.М. Сафин, Ю.А. Орлов, Т.Н. Трофимова. — СПб., 1998. — 234 с.
2. Гидроцефалия: учебное пособие / А.И. Мидленко, О.Г. Семенов, М.А. Мидленко, С.Ю. Рябов, Е.Ю. Котова. — Ульяновск: УлГУ, 2015. — 67 с.
3. Петрухин А. С. Неврология детского возраста / под ред. А. С. Петрухин. — М: Медицина, 2004. — 784 с.
4. <https://book.bsmi.uz/web/kitoblar/152372471.pdf>
5. <https://e-library.sammu.uz/ru>

AXBOROT URUSHIGA QARSHI KURASHNING ZARURATI VA AHAMIYATI

Najmiddin Musinov

Jizzax davlat pedagogika universiteti

“Falsafa, tarbiya va huquq ta’limi” kafedrası katta o‘qituvchisi

u.vaxobov0794@mail.com

Annotatsiya: Jamiyatni axborotlashtirishning asosiy maqsadi-mehtat unimdorligini oshirish va mehnat sharoitlarini engillashtirish orqali odamlarning hayot sifatini yaxshilashdir. Bunday jamiyatning rivojlanish mezoni albatta kamyuterlarning mavjudligi va kamyuter tarmoqlarining rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Maqolada aynan axborotlashtirishga, axborot urushlariga urg‘u berilgan.

Kalit so‘zlar: Axborot, Axborot jamiyati, axborot xuruji, texnika, Manaviy tahdid, madaniyat.

NECESSITY AND IMPORTANCE OF COMBATING INFORMATION WAR

Annotation: The main purpose of informing society is to improve people’s quality of life by improving their integrity and easing their working conditions. The criterion for the development of such a society is determined, of course, by the availability of computers and the level of development of computer networks. The article emphasizes the same information and information wars.

Keyword: Information, information society, information attack, technology, spiritual threat, culture.

So‘ngi o‘n yillikda hozirgi jamiyat ijtimoiy axborot jarayonlari evalyutsiyasini hisobga olgan holda “axborot jamiyati” “bilimlar jamiyati” va “raqamli jamiyat” deb nomlanib kelmoqda. Raqamli va axborot jamiyati bu insonlarning aksariyati ma’lumotlarni ishlab chiqish, saqlash va sotish bilan shug‘ullanadigan jamiyat, uning tag zamirida yuqori vosita bilimdir. Bunday vositalar orqali qilinayotgan axborot xurujlari jamiyat azolarining ongu tafakkuriga, urf odatlari va madaniyatiga o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Nafaqat bugun texnika rivojlangan davrda, balki Inson ongiga ta’sir o‘tkazish, uning xulq-atvorini o‘zgartirish misollari qadimgi zamonlardan

ma'lum. Misr, Xitoy, Qadimgi Gretsiya va Rimda shakllangan insonning fikri, ruhiy holati va xatti-harakatlarini boshqarish san'ati haqidagi misollar tarixiy manbalar yordamida bizlargacha yetib kelgan. Hozirgi kunda axborot maydoni globallashuvining avj olishi, zamonaviy tashviqot usullari va texnik vositalarining takomillashuvi nafaqat alohida olingan shaxsning ongiga, balki butun bir xalqlarning turmush tarziga ta'sir o'tkazish, davlatlarning siyosatini tashqaridan turib boshqarish uchun sharoit yaratmoqda.

Jamiyatning axborotlashishi insonlarda ijodiylik va yaratuvchanlik qobiliyatlarini shakllantiradi. Axborot axloqqa asoslanishi, axloq esa berilayotgan axborot va axloqiy me'yorlarga asoslanishi lozim. Inson ma'naviyatli yoki axloqli bo'lib tug'ilmaydi. Ma'naviyat va axloq amaliy faoliyat natijasida, ya'ni hayot jarayonida hosil bo'ladi. Yoshlar dunyoqarashi orqali axborotlarni o'rganishi, hosil bo'lgan bilimlari esa uzoq davom etadigan ziddiyatli, shuning bilan birga murakkab jarayon bo'lib, u bilmaslikdan bilishga qarab boradi¹.

Bugungi kunda jamiyatning g'oyaviy-mafkuraviy sohasida "axborot xurujlariga-ma'naviy tahdidlar"ga, u olib kelayotgan g'oyaviy va axloqiy tubanlik illatlariga qarshi kurash asosiy vazifa bo'lib qolmoqda. Bu borada milliy g'oya va milliy madaniyatni, tarbiyani, ma'naviyatni, islomiy o'gitlarni shu kunga qadar ota-bobolarimiz e'tiqod bilan asrab kelgan qadriyatlarni jonlantirish yo'li tanlab olindi. Mafkuraviy kurashlardan chiqarilgan xulosa, ularning oqibatidan orttirilgan tajriba va boshqa davlatlar, xalqlarning bu boradagi yo'qotishlaridan olingan ibrat mustaqil fikrlovchi, hurfikr, talabchan didli odamlar qancha ko'p bo'lsa, "yot g'oyaviy xurujlar"ning ta'siri va zarari shuncha oz bo'ladi. Ular o'zlariga taklif etilayotgan bemaza, sayoz, betayin madaniyat va san'at asar(tovar)lariga qayrilib ham qaramaydilar.

Bunday vaziyatlardan chiqib keta olish, avvalambor, uning olidini olish uchun intilishdan boshlanadi. Bu borada milliy ma'naviyatning shakllanishi va rivoji odatda uch tarkibiy bo'g'inda namoyon bo'ladi. Mafkura ko'rinishidagi birinchi bosqich ma'lumot, axborot to'plash, asosan so'z, mulohaza, ibrat, g'oya va nazariyalar darajasida ifodalanadi. Inson ma'naviy meros, qadriyatlar bilan tanishadi va ularni o'zlashtiradi, yangilikni dunyoqarashiga singdiradi. Bu - ishonch bo'g'inidir. Taassufki, ayrim yoshlarimizda ma'naviy merosimiz haqidagi bilimlar hamon sayozligicha qolib ketmoqda.

Ikkinchi bosqich - insonga yoshligidan singdirilgan milliy-madaniy qarashlar, axloqiy qadriyatlar, an'analar, diniy-ruhiy tuyg'ulardan iborat. Bu bo'g'inda u oilasi, qarindosh-urug'lari, mahallasi, millati, yurti bilan birligini, uning tarkibiy qismi

¹ Vaxobov U, (2024). AXBOROT OQIMI JADALLASHUVINING YOSHLAR MA'NAVIY-AXLOQIY QIYOFASIGA TA'SIRI VA MUAMMOLAR, Innovative Development in Educational Activities, Multidisciplinary Scientific Journal, 143.

ekanligini his etadi. Natijada, uning ongi va qalbida milliy gʻurur, vatanparvarlik tuygʻusi, asosiysi, yuksak maʼnaviyat shakllanadi. Bu jarayon natijasida shaxsda haqiqiy insoniylik tuygʻulari shakllanadi.

Uchinchi bosqich bilim, ijodiy izlanish, fahm-farosat bilan belgilanadi. U odamlarning tafakkurida maʼrifat, dunyoviy maʼnaviyat timsolida namoyon boʻladi. Buyuk allomalarimizning qudrati ana shu dunyoviy maʼnaviyatni diniy bilimlar, maʼnaviyat bilan uzviylikda kamolga etkazganliklaridadir.

Eski gʻarbparastlik va evropamarkazchilikning vorisi boʻlgan liberallashuv hamda globallashuv toʻniga oʻralgan bunday qarashlar milliy tafakkurimiz, urf-odat va anʼanalarimizga qanchalik mos keladi? Taniqli adabiyotshunoslarimizdan biri yoshlarga qilgan maʼruzasining birida noxolis ijodkorlar haqida gapirib, fransuz adibi Markiz de Sad oʻzining fisqu fujurga toʻla kitobining soʻz boshidan iqtibos olib misol keltiradi: “Biz olis Sharqdagi mamlakatlarni bosib olish uchun endi fransuz askarining oʻq egan etigidagi oyogʻi chirib bitishi shart emas, shunchaki jang qilmay, uyatsiz mahsulotlarimizni reklama qilsak boʻldi, ertaga dunyoning oʻzi oyogʻimiz tagiga yukinib keladi”. Qanchalik achinarli boʻlmasin, ana shunday gullab-yashnagan madaniyatlarning koʻp hollarda “usti yaltiroq” boʻlib chiqmoqda. Bu borada Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov shunday degan edi: “Har qanday kasallikning oldini olish uchun, avvalo, kishi organizmida unga qarshi immunitet hosil qilinadi. Biz ham farzandlarimizni ona Vatanga muhabbat, boy tariximizga, ota–bobolarimizning muqaddas diniga sadoqat ruhida tarbiyalash uchun, taʼbir joiz boʻlsa avvalo ularning qalbi va ongida mafkuraviy immunitetni kuchaytirishimiz zarur”¹.

Kelajak egalari boʻlmish avlodni tarbiyalab voyaga etkazish uchun ularni nafaqat jismoniy sogʻlom, balki sharqona xulq-odob va umumbashariy gʻoyalar bilan kamol topgan barkamol inson qilib tarbiyalash kerak boʻladi va bu sohada bir muncha natijalarga erishilmoqda. Bu borada mahalla ettilik jamoasi, oqsoqollari va faollari, har narsadan ogoh fuqarolik yigʻinlarining diniy maʼrifat va maʼnaviy-axloqiy masalalar boʻyicha maslahatchilarining samarali ishlari ham oʻz mevasini bermoqda. “Bugungi kunda oʻz hayotini ana shunday masʼuliyatli sohaga bagʻishlagan koʻplab isteʼdod sohiblari yurtimizda yangi hayot, yangi jamiyatning maʼnaviy asoslarini mustahkamlash, komil insonni tarbiyalash yoʻlida munosib hissa qoʻshib kelmoqda. Bu borada Prezidentimiz SHavkat Mirziyoyevning Jadid bobolarimiz hayoti va ijodi, maʼnaviy meʼrosini unda ifodalangan ezgu gʻoyalarni yoshlarimizning ongi va qalbiga singdirish lozimligi toʻgʻrisidagi koʻrsatmalari ham bejiz emas. Hozirgi vaqtda dunyoda kuchayib borayotgan turli gʻoyaviy tahdidlarning oldini olish, ularning zararli taʼsiridan farzandlarimizning ongu tafakkurini himoya qilishda ilmu fan va madaniyat

¹ Karimov I.A Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch–T: Maʼnaviyat, 2008. –B. 119.

jamoatchiligi, ijod ahlining o‘rni va roli tobora ortib bormoqda. Nega deganda, bizning milliy ruhimiz va tabiatimizga yot va begona bo‘lgan ana shunday “madaniyat” namunalarini faqat tanqid va inkor qilish yoki ularni taqiqlash bilan biron natijaga erishib bo‘lmaydi”¹. — deganida, birinchi Prezident Islom Karimov naqadar haq so‘zni ta’kidlagan. Yana shu o‘rinda Islom Karimov xorijiy “madaniyat” omollarini tanqid qilish bilan bir ish chiqmasligini ham aytgan edi. Joriy yilda muhtaram Prezidentimiz SHavkat Mirziyoyev ma’naviyat va marifat kengashi yig‘ilishida buyuk maqsad yo‘lida xalqni birlashtiradigan, madaniyatimiz va ma’naviyatimizga qarshi qaratilgan turli axborot xurujlariga qarshi turaoladigan milliy g‘oya va mafkuraga ehtiyoj borligini ta’kidlab o‘tdilar.

Bu borada amerikalik siyosatshunos Z.Bjezinskiy shunday yozadi: “Madaniy ustunlik Amerika global kuch-qudratining muhim jihati sanaladi. Ayrimlar o‘zining estetik qadriyatlari haqida qanday fikrda bo‘lmasin, Amerika “ommaviy madaniyati”, ayniqsa, jahon yoshlarini ohangrabo kabi o‘ziga tortadi. Uning jozibadorligi ehtimol shu madaniyat orqali targ‘ib qilinayotgan hayotni sevish falsafasi, hayot sifati bilan bog‘liqdir, lekin Amerika madaniyatining jozibadorligi shak-shubhasizdir. Amerika televizion dasturlari va filmlari jahon bozorining qariyb to‘rt dan uch qismini egallagan. Amerikaning ommabop musiqasi ham ustuvor mavqega ega, shuningdek, amerikaliklarning qiziqishlari, ovqatlanishdagi odatlari, hattoki, kiyinishlariga butun dunyoda taqlid qiladilar. Internet – ingliz tilida va kompyuterdagi so‘zlarning aksariyat qismi Amerikadan bo‘lib, global muloqotning mazmuniga ta’sir o‘tkazadi. Va nihoyat, Amerika zamonaviy ta’lim olishga intilayotganlar uchun «Makka»ga aylangan.”². Agar ta’lim oluvchi emigrant talabalar, mutaxassislar o‘z mamlakati manfaatini o‘ylamay ishlab qolib ketsa bundan yomoni yo‘q. Bu esa sadoqat, o‘zga g‘oyalarga berilmaslik, “chet el ho‘rozqandi”ga uchmaslik, eng asosiysi iymon-e’tiqodni talab etadi. Buning uchun kishida milliy tarbiya asoslari mavjud bo‘lishi kerak.

Bugungi plyuralizmga, turfa qarashlarga asoslangan jamiyatda ijtimoiy hayotda plyuralistik axloq normalariga amal qilinishi tabiiy hol. Har bir jamiyat, hattoki har bir individ o‘zining shaxsiy hayotida o‘ziga xos tarzda shaxsiy xulq atvori va fikriga ega. Lekin bugungi globallashuv va madaniy transformatsiya kechayotgan jamiyatda muayyan kuchlar tomonidan o‘z g‘oyalarini etkazish, aniqroq qilib aytganda g‘oyani zo‘rma zo‘raki tiqishtirishning ming bir usuli o‘ylab topilgan va bu ko‘p hollarda yashirin kechadi. “Inson ruhiyati bilan o‘ynashish bolalar gugurt o‘ynashidan ham dahshatliroq oqibatlarga olib kelishi mumkin. Binobarin, psixotron qurol atom

¹ Karimov I.A Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch–T: Ma’naviyat, 2008.. 133-134-бетлар.

² Bjeniskiy Z. Belikaya shaxmatnaya doska.Gospadstvo Amerika I geostrategicheskie imperativi–M., 1998. S. 38.

bombasidan ham kuchliroqdir”, degan edi Rossiya Tibbiyot fanlari akademiyasining muxbir-a’zosi V.P.Kaznacheev¹.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki bugun yoshlarimizning **Birinchidan**, g‘oyaviy-mafkuraviy salohiyatini o‘stirish va barkamol avlod tarbiyasida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan to‘g‘ri foydalanishni; **ikkinchidan**, axborot-kommunikatsiya va internet texnologiyalari yutuqlaridan oqilona va maqsadli foydalanish; **uchinchidan**, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan va axborotlardan foydalanish muhitini yaratish; **to‘rtinchidan**, internet tarmog‘ida yoshlarga, ularning qiziqishlariga va intilishlariga, axborot ehtiyojlariga yo‘naltirilgan elektron manbalarni tashkillashtirish kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I.A Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch–T: Ma’naviyat, 2008. –B. 119.
2. Bjeniskiy Z. Belikaya shaxmatnaya doska.Gospadstvo Amerika I geostrategicheskie imperativi–M., 1998. S. 38.
3. Sh.Jobbor. yozuvchi.uz / Blog / chizgu/ Archive /20. 2011. Noyabr. 2.
4. Vaxobov U, (2024). AXBOROT OQIMI JADALLASHUVINING YOSHLAR MA’NAVIY-AXLOQIY QIYOFASIGA TA’SIRI VA MUAMMOLAR, Innovative Development in Educational Activities, Multidisciplinary Scientific Journal, 143.
5. Vaxobov U, O‘ZBEKISTONDA NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLAR VA ULARNING MADANIY SOHADAGI FAOLIYATI YO‘NALISHLARI //TA’LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 282-285.
6. Khakimovich A. A., Ulugbek V. Peculiarities of Formation of Exemplary Skills in Young People in the Conditions of Globalization //Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2022. – T. 15. – C. 17-21.

¹ Sh.Jobbor. yozuvchi.uz / Blog / chizgu/ Archive /20. 2011. Noyabr. 2.

HISTORY OF PASTERNAK'S NOVEL AND PROSE

Eshankulov Kh.M

Jizzakh State Pedagogical University

Acting Associate Professor

Abstract: *This article provides a historical overview of Boris Pasternak's novel and prose, focusing on his renowned work "Doctor Zhivago" and his contributions to Russian literature. It explores the challenges Pasternak faced in publishing his novel in the Soviet Union, the international reception and controversy surrounding it, and the broader influence of his prose and poetry. The article highlights the themes and styles present in Pasternak's works, as well as their enduring legacy.*

Keywords: *Boris Pasternak, Doctor Zhivago, Russian literature, novel, prose, poetry, Soviet Union, publication, reception, controversy, influence.*

INTRODUCTION:

Boris Pasternak, a renowned Russian writer, poet, and translator, made significant contributions to literature through his novel and prose works. This article provides a comprehensive overview of the history of Pasternak's novel and prose, with a particular focus on his masterpiece, "Doctor Zhivago," and its reception. The article explores the challenges Pasternak faced in publishing his works in the Soviet Union, the international acclaim and controversy surrounding his novel, and the broader impact of his prose and poetry on Russian literature.

In this article, we will delve into the historical context in which Pasternak's works were created, shedding light on the socio-political climate of the time and its influence on his writing. We will examine the evolution of Pasternak's literary style, from his early poetry influenced by Symbolism to his later exploration of acmeism, a movement emphasizing clarity and precision in language.

The article will also discuss the journey of "Doctor Zhivago" from its inception to publication. We will delve into the challenges Pasternak faced in navigating the Soviet literary establishment, the rejection of his novel due to its critical portrayal of the revolution, and the subsequent international publication and controversy surrounding the work. The impact of Pasternak's decision to decline the Nobel Prize in Literature, awarded to him in 1958, will also be explored.

Furthermore, we will explore the broader contributions of Pasternak's prose and poetry beyond "Doctor Zhivago." His other prose works, such as "Safe Conduct" and "The Last Summer," will be discussed, highlighting their themes, style, and reception. Additionally, we will delve into Pasternak's poetry, examining its diverse themes and lyrical qualities, and its lasting influence on Russian literature. Through this comprehensive exploration of Pasternak's novel and prose, we aim to shed light on the historical significance, artistic merit, and enduring legacy of his works. By understanding the context in which they were created and the challenges he faced, we can gain deeper insights into the rich literary contributions of Boris Pasternak and his place in the annals of Russian literature[1].

LITERATURE ANALYSIS AND METHODS:

In examining the history of Boris Pasternak's novel and prose, it is essential to delve into the literary analysis and methods employed by the author. This section will explore the key themes, narrative techniques, and stylistic elements present in Pasternak's works, with a focus on "Doctor Zhivago" and his broader body of prose and poetry.

1. Themes and Motifs:

Pasternak's works are characterized by a rich tapestry of themes and motifs that reflect the complexities of human existence and the socio-political landscape of his time. In "Doctor Zhivago," themes such as love, individual freedom, artistic expression, and the clash between personal desires and societal expectations are prominent. These themes resonate throughout his prose and poetry, offering profound insights into the human condition.

2. Narrative Structure and Pacing:

"Doctor Zhivago" exhibits a multi-layered narrative structure, blending personal and historical events. Pasternak weaves together the intimate story of the protagonist, Yuri Zhivago, with the broader canvas of the Russian Revolution and its aftermath. The novel employs a non-linear timeline, utilizing flashbacks and shifts in perspective to create a mosaic-like portrayal of events. This narrative technique adds depth and complexity to the storytelling.

3. Language and Style:

Pasternak's prose is known for its poetic qualities, lyrical language, and vivid imagery. His writing style evokes a sense of emotional intensity and captures the nuances of human experience. Pasternak's mastery of language allows him to convey complex ideas and emotions with precision and beauty. His use of metaphors, similes, and symbolic imagery enriches the narrative and deepens its impact on the reader.

4. Psychological Depth:

A notable aspect of Pasternak's works is the exploration of the inner lives of his characters. He delves into their thoughts, emotions, and motivations, providing a nuanced portrayal of their psychological landscapes. This psychological depth adds layers of complexity to the characters and enhances the reader's understanding of their actions and choices.

5. Social and Political Commentary:

Pasternak's works often contain social and political commentary, offering a critical lens through which he examines the societal upheavals of his time. "Doctor Zhivago" explores the consequences of the Russian Revolution and the subsequent establishment of the Soviet regime. Pasternak's portrayal of the characters' struggles against the backdrop of historical events reflects his own disillusionment with the Soviet system[2].

6. Intertextuality and Allusions:

Throughout his works, Pasternak incorporates intertextuality and literary allusions, referencing a wide range of literary and philosophical traditions. He draws inspiration from Russian literary classics, such as Pushkin and Tolstoy, as well as international figures like Shakespeare and Goethe. These intertextual references enrich the narrative and deepen the layers of meaning within his works. By employing these literary analysis and methods, Boris Pasternak crafts a body of work that transcends time and place, offering profound insights into the human experience and the societal forces that shape individuals. His exploration of themes, narrative techniques, and stylistic elements makes his works enduring and significant contributions to the literary canon.

DISCUSSION:

The history of Boris Pasternak's novel and prose encompasses a rich tapestry of literary, political, and cultural significance. This section will delve into the broader discussion surrounding his works, examining their reception, impact, and enduring legacy.

1. Reception and Controversy:

The reception of Pasternak's works, particularly "Doctor Zhivago," has been both fervent and controversial. Despite facing rejection and censorship in the Soviet Union, the novel garnered international acclaim upon its publication in the West. It resonated with readers worldwide, who were captivated by its lyrical prose, complex characters, and exploration of universal themes. However, the novel's critical portrayal of the revolution and the Soviet regime provoked a vehement backlash from the Soviet

authorities and conservative literary circles. Pasternak's decision to decline the Nobel Prize further intensified the controversy surrounding his works[3].

2. Cultural and Historical Context:

Understanding the cultural and historical context in which Pasternak's works emerged is crucial to appreciating their significance. The Russian Revolution and the subsequent establishment of the Soviet Union provided a backdrop of political turmoil and ideological conflicts. Pasternak's writing captured the spirit of the time, reflecting the disillusionment, personal struggles, and societal challenges faced by individuals in the wake of revolutionary change. His works offered a nuanced portrayal of the human experience within the broader historical narrative.

3. Influence on Russian Literature:

Pasternak's novel and prose had a profound impact on Russian literature, both during his lifetime and in subsequent years. His defiance of the Soviet literary establishment and his exploration of personal themes paved the way for a new generation of writers who challenged the boundaries of socialist realism. Pasternak's innovative use of language, his introspective style, and his ability to capture the complexities of human emotions set a precedent for literary experimentation. His works continue to inspire and influence contemporary Russian authors.

4. International Literary Canon:

"Doctor Zhivago" solidified Pasternak's position in the international literary canon. The novel's exploration of love, art, and the individual's search for meaning resonated with readers from various cultural backgrounds. Its universal themes and poetic language transcended national boundaries, making it a work of global significance. Pasternak's inclusion in the Nobel Prize shortlist and the subsequent controversy surrounding it brought international attention to his works, cementing his status as a literary icon.

5. Translation and Adaptation:

The translation and adaptation of Pasternak's works have played a crucial role in their dissemination and accessibility to a wider audience. Numerous translations of "Doctor Zhivago" have allowed readers around the world to engage with the novel's poetic beauty and profound themes. The successful film adaptation in 1965 further popularized the story and introduced it to a broader visual medium. In conclusion, the history of Boris Pasternak's novel and prose is a testament to the power of literature to transcend political and cultural boundaries. Despite facing challenges and controversy, his works have left an indelible mark on Russian literature and the international literary canon. Pasternak's ability to capture the complexities of human existence, his poetic

language, and his exploration of universal themes ensure that his works continue to be celebrated, studied, and cherished by readers and scholars alike[4].

RESULTS:

The history of Boris Pasternak's novel and prose has yielded significant results, both in terms of their impact on literature and their lasting legacy. This section will highlight some of the key results stemming from the exploration of Pasternak's works and their historical context.

1. Artistic Achievement:

One of the primary results of Pasternak's novel and prose is the recognition of his artistic achievement. "Doctor Zhivago" is widely regarded as a literary masterpiece, showcasing Pasternak's ability to weave together complex narratives, explore profound themes, and create memorable characters. His poetic language, innovative literary techniques, and psychological depth have established him as one of the most influential writers of the 20th century.

2. International Recognition:

Pasternak's works have achieved significant international recognition, particularly through the publication and reception of "Doctor Zhivago." The novel's translation into numerous languages allowed readers around the world to engage with Pasternak's storytelling and appreciate his unique literary style. The controversy surrounding the Nobel Prize further elevated Pasternak's international profile, making him a symbol of artistic integrity and dissent.

3. Literary Influence:

Pasternak's novel and prose have had a profound influence on Russian literature and beyond. His courageous exploration of personal and societal themes set a precedent for future generations of writers, who drew inspiration from his ability to blend political and philosophical ideas with poetic language. Pasternak's innovative narrative techniques and psychological depth continue to inspire contemporary authors, shaping the trajectory of literature.

4. Reflection of Historical Context:

The exploration of Pasternak's works provides valuable insights into the historical context in which they were created. Through his writings, Pasternak captured the tumultuous era of the Russian Revolution and its aftermath, shedding light on the personal struggles, societal challenges, and ideological conflicts of the time. The historical backdrop serves as a window into the complex relationship between art and politics, offering a nuanced understanding of the period[5].

5. Preservation of Cultural Memory:

Pasternak's novel and prose have played a significant role in preserving the cultural memory of the Russian people. By delving into the themes of love, freedom, and individuality, Pasternak's works provide a testament to the resilience of the human spirit and the enduring power of art in the face of adversity. They serve as a reminder of the complexities and contradictions within Russian history and society, ensuring that important historical and cultural narratives are not forgotten. In summary, the exploration of Boris Pasternak's novel and prose has yielded remarkable results. His artistic achievements, international recognition, literary influence, reflection of historical context, and preservation of cultural memory all contribute to the enduring impact and significance of his works. Pasternak's contributions to literature continue to be celebrated, studied, and cherished, solidifying his place in the annals of literary history.

The history of Boris Pasternak's novel and prose is a testament to the enduring power of literature to transcend time, cultural boundaries, and political constraints. Through his works, most notably "Doctor Zhivago," Pasternak crafted a literary legacy that continues to captivate readers and inspire generations of writers.

His exploration of universal themes such as love, freedom, and the complexities of human existence resonates deeply with readers around the world. Pasternak's poetic language, innovative narrative techniques, and psychological depth have solidified his place as a literary icon and a master of his craft.

Despite facing controversy and censorship during his lifetime, Pasternak's works have achieved international recognition and contributed significantly to the literary canon. His ability to capture the spirit of his time, particularly the tumultuous era of the Russian Revolution, adds historical depth to his writings and allows readers to gain insights into the complexities of the past.

Furthermore, Pasternak's works have had a lasting influence on Russian literature and beyond. His innovative approach to storytelling and his willingness to challenge the boundaries of traditional literary conventions have inspired subsequent generations of writers to experiment and push the boundaries of their own artistic expression[6].

CONCLUSION:

In conclusion, the history of Boris Pasternak's novel and prose is a testament to the enduring power of literature to illuminate the human experience, provoke thought, and transcend the limitations of time and place. Pasternak's works continue to resonate with readers, offering profound insights into the human condition and the forces that shape our lives. As we reflect on his contributions, we recognize the enduring legacy of a literary giant whose words continue to inspire and captivate.

REFERENCES:

1. Bayley, J. (2010). *The Fiction of Boris Pasternak*. Cambridge University Press.
2. Brown, C. (2009). *Pasternak: A Biography*. Overlook Press.
3. Cornwell, N. (2014). *The Literary World of Boris Pasternak*. Oxford University Press.
4. Ivask, I. (Ed.). (1973). *The Poet's Calling in the English Language: Selections from the Works of Boris Pasternak*. Ardis.
5. Moss, W. W. (2005). *The Magic Lantern of Pasternak's Prose*. University of California Press.
6. Pasternak, B. (2010). *Doctor Zhivago*. Vintage Classics.

ERTA QARISH – PROGERIYA KAMDAN KAM UCHRAYDIGAN GENETIK KASALLIK

Tursunpo‘latova Dilbar

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti davolash fakulteti 120-guruh talabasi

Ilmiy raxbar: **Islamova Zebiniso Bustonovna**

Tibbiy biologiya va umumiy genetika kafedra o‘qituvchisi

islamova.zebiniso@mail.ru

Annotatsiya: Progeriya kamdan-kam uchraydigan genetik kasallik bo‘lib, tananing erta qarishi, ichki a‘zolaridagi tegishli o‘zgarishlar bilan tavsiflanadi. Bu giperpigmentatsiya, terining elastikligini yupqalash va yo‘qotish, sochlarning oqarishi va yo‘qolishi, bosh suyagi hajmining oshishi, uning old qismining pasayishi, ekzoftalmos, qon tomir aterosklerozi, miokard infarkti va fibrozi, osteoporoz, diabet, malign o‘smalar shakllanishi bilan namoyon bo‘ladi. Tashxis klinik ma‘lumotlarni to‘plashga, DNKni laboratoriya tekshiruviga asoslangan. Davolash kasallik alomatlarini bartaraf etishga qaratilgan: ateroskleroz, miokard infarkti, diabet, osteoporoz, saraton kasalligining oldini olish va davolash.

Kalit so‘zlar: Progeriya, genetik kasallik, erta qarrish, sochlarning oqarishi, sabablari, davolash usullari, DNK, ateroskleroz.

PREMATURE AGING-PROGERIA IS A RARE GENETIC DISEASE

Tursunpo‘latova Dilbar

Student of the 120 group of the Medical faculty of the

Samarkand State Medical University

Scientific supervisor: **Islamova Zebiniso Bustonovna**

Lecturer at the Department of Medical Biology and Genetics

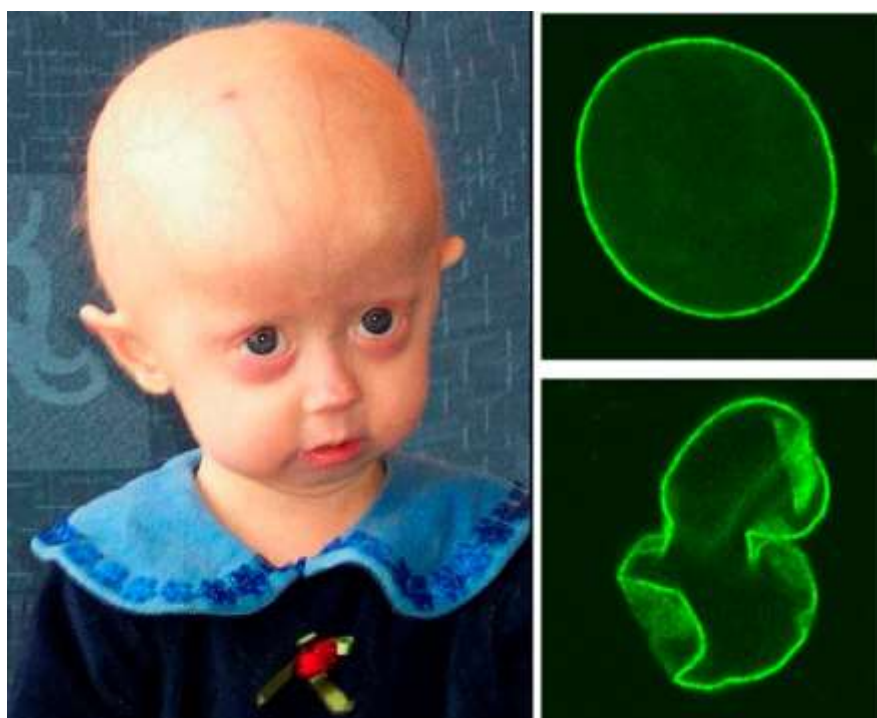
islamova.zebiniso@mail.ru

Abstract: Progeria is a rare genetic disease characterized by premature aging of the body, corresponding changes in internal organs. It is manifested by hyperpigmentation, thinning and loss of elasticity of the skin, graying and hair loss, an increase in the size of the skull, a decrease in its facial part, exophthalmos, the development of vascular atherosclerosis, myocardial infarction and fibrosis, osteoporosis, diabetes mellitus, the formation of malignant tumors. Diagnosis is based on the collection of clinical data, laboratory DNA testing. Treatment is aimed at eliminating the symptoms of the disease: prevention and therapy of atherosclerosis, myocardial infarction, diabetes, osteoporosis, cancer.

Keywords: Progeria, genetic disease, hair loss, causes, methods of treatment, DNA, atherosclerosis.

Kirish. Qadimgi yunon tilidan tarjima qilingan "progeriya" atamasi "erta qarish" degan ma'noni anglatadi. Progeriyaning bolalik shakli birinchi marta ushbu patologiyani mustaqil ravishda tasvirlab bergan tadqiqotchilarning familiyalariga ko'ra Xatchinson-Gilford sindromi deb ataladi: britaniyalik shifokor J. Xatchinson 1889 yilda, uning vatandoshi X. Gilford 1897 yilda. Voyaga etgan shakl "Verner sindromi" deb nomlanadi, chunki 1904 yilda nemis shifokori O. Verner 14-19 yoshdagi o'spirinlarda qarish alomatlarini birinchi bo'lib rasmiy ravishda kuzatgan. Kasallikning ikkala varianti ham juda kam uchraydi. Bolalar progeriyasining tarqalishi 7-8 million kishiga 1 ta holatni tashkil etadi, patologiya bo'yicha tadqiqotlar boshlanganidan beri 150 ga yaqin kasal bolalar aniqlandi. Voyaga etgan progeriya tez – tez uchraydi, o'rtacha epidemiologik ko'rsatkichlar 100 ming aholiga 1 bemor.

Kelib chiqish sabablari: Kasallikning asosi genetik mutatsiyadir. Progeriyaning chaqaloq turining sababi Imna genining nuqsoni bo'lib, u hujayra yadrosi qobig'ini quradigan maxsus Lamin a oqsilini kodlaydi. Qoida tariqasida, mutatsiya vaqti – vaqti bilan sodir bo'ladi-ota-onalarda jinsiy hujayralar kamolotida yoki kontseptsiya paytida. Biroq, tadqiqotchilar o'zlarining aka-uka va opa-singillarida patologiyaning bir nechta holatlarini aniqladilar, ularning ba'zilari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan oilalarda bo'lgan. Bu mutatsiyani autosomal retsessiv shaklda meros qilib olish imkoniyatini ko'rsatadi (ota-onalar nuqsonli genni olib yuradilar, ammo kasal bo'lmaydilar va farzand ko'rishga qodir emaslar).

1-rasm. Progeriya bilan kasal qiz (chapda). Sog'lom hujayra yadrosi (o'ngdan yuqoriga) va kasal hujayra yadrosi (o'ngdan pastga)

Kattalar progeriyasi irsiy kasallikdir. U genom barqarorligi, yaxlitligi va DNK tuzilishini qoʻllab-quvvatlovchi oqsilini ishlab chiqarish uchun masʼul boʻlgan genida nuqson mavjud boʻlganda rivojlanadi. Mutatsiyaning yuqishi autosomal retsessiv tarzda sodir boʻladi, kasallik bitta allelda (onadan va otadan) ikkita nuqsonli gen olgan odamlarda namoyon boʻladi.

Progeriya kasalligining belgilari: Xatchinson progeriyasi 6 oydan 2 yoshgacha boʻlgan normal rivojlanish davridan keyin debyut qiladi. Bolalarning tashqi koʻrinishi oʻzgaradi: oʻsish sekinlashadi, bosh suyagi kattalashadi, ammo old qismi kichik boʻlib qoladi, pastki jagʻ kam rivojlangan. Korakoid ingichka burun va ekzoftalm (koʻzning chiqishi) hosil boʻladi. Sochlar butunlay tushadi-bosh va tanada, kirpiklar va qoshlarda. Alopesiya bilan soch follikulalari yoʻq qilinadi, shuning uchun sochlarning keyingi oʻsishi imkonsiz boʻladi. Bosh terisida tomirlar shishib ketadi. Dermis va teri osti toʻqimalari atrofik oʻzgarishlarga uchraydi: teri ingichka, quriydi, ajinlar bilan qoplanadi. Lipodistrofiya rivojlanadi-teri osti yogʻ miqdorining sezilarli darajada pasayishi. Yonoqlarda va pubisda nisbatan saqlanib qoladi.

Tanada sklerodermaga oʻxshash oʻchoqlar hosil boʻladi – qorinning pastki qismida, dumba va sonlarda muhrlar. Terining ochiq joylarida yosh dogʻlari paydo boʻladi. Tirnoqlar rivojlanmagan, moʻrt, qalinlashgan, yumaloq konveks - "soat oynalari"shakliga ega. 2 yoshga kelib organlar va periartikulyar toʻqimalarning fibrozi rivojlanadi. Tirsak va tizza boʻgʻimlarida passiv harakatlar cheklangan (kontrakturalar), oyoq suyaklarining xarakterli holati – "chavandoz pozasi"hosil boʻladi. Skelet gipoplaziya, displazi va degenerativ oʻzgarishlarga uchraydi. Sut va doimiy tishlar kech chiqadi, qisman yoʻq, olomon, egri, kariesga moyil. 5-6 yoshga kelib qon tomirlarining aterosklerozi, yurak shovqini, chap qorincha gipertrofiyasi, linzalarning xiralashishi, insulin qarshiligi aniqlanadi. Jinsiy organlar rivojlanmagan boʻlib qolmoqda. Aqliy rivojlanish darajasi odatda tengdoshlariga qaraganda yuqori.

Verner sindromining klinik koʻrinishlari 14 yoshdan 18 yoshgacha aniqlanadi. Oʻsmir oʻsishni boshlaydi, sochlari oqarib, tushadi. 20 yoshga kelib, bemorlar kal boʻlib qoladilar. Yuz va oyoq-qoʻllarning terisi oqarib, ingichka boʻlib, choʻzilib ketadi. Uning ostida qon tomirlari tarmogʻi koʻrinadi. Mushak va yogʻ toʻqimalari atrofiyaga uchraydi, qoʻllar va oyoqlar nomutanosis ravishda ingichka boʻlib qoladi, artikulyar proektsiyalar ustidagi teri yaralanadi. 30 yoshga kelib katarakt paydo boʻladi, ovoz zaiflashadi va xirillaydi, oyoqlarda yaralar paydo boʻladi, tagliklarda – kalluslar, oʻrgimchak tomirlari, keratozlar. Bemorlarning tashqi koʻrinishi oʻziga xosdir: boʻyi past, oy shaklidagi yuz, chiqadigan iyak, toraygan ogʻiz ochilishi, psevdokzofthalmos.

Yogʻ va ter bezlari atrofiyaga uchraydi. Osteoartikulyar oʻzgarishlarga metastatik kalsifikatsiya, umumiy osteoporoz hodisalari, eroziv osteoartrit, barmoqlarning harakatchanligi va deformatsiyasi, fleksiyon kontrakturalari, oyoq-qoʻl ogʻrigʻi, artrit va osteomiyelit kiradi. Qon tomirlarida aterosklerotik oʻzgarishlar qayd etiladi, katarakt asta-sekin oʻsib boradi va intellektual qobiliyat pasayadi. 30 yildan keyin endokrin kasalliklar paydo boʻladi – diabet, gipogonadizm, tiropatiyalar. Bemorlarning 5-10 foizida turli organlar, suyaklar va terining xavfli oʻsmalari mavjud. Oʻlim sababi onkopatologiya yoki ogʻir yurak-qon tomir kasalligi.

Progeriya tashxisi - klinik va anamnestik maʼlumotlar asosida aniqlanadi. Mavjud alomatlariga qarab, endokrinologlar, nevrologlar, dermatologlar, terapevtlar va genetika shifokorlari diagnostikada ishtirok etishlari mumkin. Bolalar va kattalar progeriyasini tizimli skleroderma, poikiloderma, Rotmund-Tomson sindromi, Videman-Rautenstrauch sindromi bilan farqlash kerak.

Bemorlarni tekshirishning asosiy usullariga quyidagilar kiradi:

•**Soʻrovnoma oʻtkazish.** Suhbat davomida shifokorlar simptomlarning paydo boʻlish vaqtini, ularning zoʻravonligini, jismoniy va ijtimoiy buzilish darajasini, normal rivojlanish davrining mavjudligini (bolalar shakli bilan 6-24 oy, kattalar bilan 14-20 yil) aniqlaydilar. Oilaviy va genealogik anamnez maʼlumotlarini toʻplang, genetik patologiyani yoki uning oilada yoʻqligini aniqlang.

•**Tekshirish oʻtkazish.** Mutaxassislar nevrologik holatni, boʻgʻimlarning passiv va faol harakatchanligini, suyak deformatsiyalarini, teri va teri osti toʻqimalarining holatini, koʻrish xavfsizligini, intellektual funktsiyalarni baholaydilar. Bemorlar instrumental tadqiqotlarga yoʻnaltirilishi mumkin: suyak rentgenografiyasi, ultratovush va organlarning tomografiya, EKG, oftalmoskopiya.

•**Biogenetik tadqiqot oʻtkazish.** Genetik material DNK sekvensiyasi usuli bilan tahlil qilinadi. Genlarning nuqsonlari progeriya rivojlanishiga olib keladigan joylari oʻrganilmoqda. Kasallikning bolalik va kattalar shakli boʻlgan bemorlarda homozigot va aralash heterozigot holatidagi mutatsiyalar aniqlanadi.

Progeriyani davolash-Progeriya terapiyasining oʻziga xos usullari ishlab chiqilmagan. Bemorlarga tibbiy yordam kasallik alomatlarini engillashtirishdan iborat. Ateroskleroz, osteoporoz, osteomiyelit, katarakt, diabet, yurak patologiyalari va onkologik kasalliklarni davolash amalga oshiriladi.

Profilaktikasi- Oʻrtacha, bolalar progeriyasi bilan ogʻrigan bemorlar 13 yoshgacha yashaydilar, 7 va 27 yoshda oʻlim holatlari qayd etilgan. Kasallikning kattalar turida umr koʻrish davomiyligi 30-40 yilni tashkil qiladi. Aterosklerotik asoratlar va malign neoplazmalar oʻlimga olib keladi. Profilaktika choralari yoʻq.

Xulosa. Kasallikning irsiy tabiati bilan kasal bolaning tugʻilishini oldini olish

mumkin – Verner sindromi bilan, Xatchinson sindromining ayrim holatlarida, oilada patologiya aniqlanganda, kelajakdagi ota-onalar yuqori xavf guruhiga kiradi. Bunday juftliklarga tibbiy-genetik maslahat beriladi.

Konservativ davolash usuli gidrosefaliyaning boshlang'ich bosqichlarida, gipertenzion sindromning yengi va o'rtacha darajalarida naf beradi. Bugungi kunda gidrosefaliyaning asosiy usuli davolash hisoblanadi. Gidrosefaliya xavfli simptomlarning kuchayib borishi davolashning jarrohlik usuliga ko'rsatma hisoblanadi. O'tkazilgan operatsiyaning xarakteri gidrosefaliyaning rivojlanish darajasi va turiga bog'liq

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Синдром прогерии Гетчинсона-Гилфорда (HGPS)/ Абдуллаев М. И., Абидова Ш. А. // Молодой ученый -2018 - №19.
2. Наследственные синдромы и медико-генетическое консультирование/ Козлова С. И., Демикова Н. С., Семанова Е. и др. – 1996.
3. Hutchinson-Gilford progeria syndrome: A rare case report/ Subhash Kashyap, Vinay Shanker, Neeraj Sharma// Indian Dermatol Online Journal – 2014 - №5.
4. <https://e-library.sammu.uz/ru>
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/Progeria>

SIRDARYO VILOYATIDA UCHRAYDIGAN DORIVOR O‘SIMLIKLARNI TADQIQ ETISH

Bahromov Jahongir Norbobo o‘g‘li

Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

***Annotatsiya:** Maqolada Sirdaryo viloyati sharoitida tarqalgan dorivor yovvoyi va madaniy holda o‘sovchi o‘simliklarning dorivor xususiyatlari haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. O‘zbekistonda dorivor o‘simliklarning 700 dan ortiq turi mavjud. Shulardan tabiiy sharoitda o‘sadigan va madaniylashtirilgan 120 ga yaqin o‘simlik turlaridan ilmiy va xalq tabobatida foydalaniladi. Hozirgi davrda tibbiyotda qo‘llaniladigan dori-darmonlarning qaryib 40—47% o‘simlik xom ashyolaridan olinadi.*

***Kalit so‘zlar;** sirdaryo viloyati, dorivor, yovvoyi, madaniy, o‘simliklar, xususiyat, o‘sish sharoiti, dorivorlik xususiyati.*

Bugungi kunda dorivor o‘simliklarga bo‘lgan qiziqish tobora ortib bormoqda, butun dunyo pandemiyasida insonlar sog‘lig‘iga alohida e‘tibor berishi, salomatlik sirlaridan xabardorligi ortishi, qarigan va surunkali kasalliklarga chalingan insonlar immun tizimini faollashtirish uchun tabiiy vositalarni afzal ko‘rishi, tabiiy vositalarning mutloq zararsizligi va foydasi ushbu sohada ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalar hajmining va xalqaro bozorlardagi dorivor o‘simliklarga bo‘lgan talabning keskin ortishiga sabab bo‘ldi. Jumladan, 2020-yilda dunyo mamlakatlarida dorivor o‘simliklar asosidagi vositalar aylanmasi 100,9 mlrd dollarni tashkil etgan bo‘lsa, yillik o‘sish 7,2 % dan iborat bo‘lgan. O‘zbekiston tabiiy va geografik jihatdan dorivor o‘simliklarga boy hudud hisoblanib, respublikada tabiiy holda mavjud 4500 turga yaqin yuksak o‘simliklarning 1200 ga yaqini dorivorlik xususiyatiga ega[1].

O‘simliklar murakkab tuzilishiga ega bo‘lgan jonli tabiiy kimyoviy laboratoriya bo‘lib, oddiy noorganik moddalardan murakkab organik moddalar yoki birikmalarni yaratish qobiliyatiga ega. Dorivor o‘simliklarning quritilgan o‘ti, kurtagi, ildizi, ildizpoyasi, tunganagi, piyozi, po‘stlog‘i, bargi, guli, g‘unchasi, mevasi (ur‘ugi), danagi, sharbati, qiyomi, toshchoyi, efir moyi va boshqalardan doridarmon tarzida foydalaniladi [2].

Dorivor o‘simliklarni 2 xil tasniflash qabul qilingan: 1) ta’sir qiluvchi moddalarning tarkibiga qarab — alkaloidli, glikozidli, efir moyli, vitaminli va boshqalar, 2) farmakologik ko‘rsatkichlariga qarab — tinchlantiruvchi, og‘riqqoldiruvchi, uxlatuvchi, yurak-tomir tizimiga ta’sir qiluvchi, marka-ziy nerv sistemasini qo‘zg‘atuvchi, qon bosimini pasaytiruvchi va boshqalar. Dorivor o‘simliklarning ta’sir etuvchi moddalari alkaloidlar, turli glikozidlar (antraglikozidlar, yurakka ta’sir etuvchi glikozidlar, saponinlar va boshqalar), flavonoidlar, kumarinlar, oshlovchi va shilliq moddalar, efir moylari, vitaminlar, bo‘yoq moddalar, fermentlar, fitonsidlar, kraxmal, oqsillar, polisaharidlar, azotli moddalar, moy hamda moy kislotalari va boshqa birikmalar bo‘lishi mumkin[3].

Dorivor o‘simliklarning organizmga ta’siri uning tarkibidagi kimyoviy birikmalarning miqdoriga bog‘liq. Bu birikmalar o‘simlikning qismlarida turli miqdorda to‘planadi. Dorivor ta’sirchanlik quvvati hamda sifati yuqori bo‘lish davri ularning gullash hamda urug‘lash davrining boshlanishi vaqtiga to‘g‘ri keladi. Dorivor moddalar ba’zi o‘simliklarning kurtagi, bargi yoki poyasida, ba’zi o‘simliklarning guli yoki mevasida, ba’zilarida ildizi yoki po‘stlog‘ida to‘planadi. Shuning uchun o‘simliklarning asosan biologik aktiv moddalari ko‘p bo‘lgan qismi yig‘ib olinadi[4]. O‘simliklarning ildizi, ildizpoyasi, piyozi va tunganagi, odatda, o‘simlik uyquga kirgan davrda -kech kuzda yoki o‘simlik uyg‘onmasdan oldin - erta bahorda tayyorlanadi. O‘simlikning meva va urug‘lari pishib yetilganda yig‘iladi, chunki ular bu paytda dori moddalariga boy bo‘ladi. Yangi yig‘ib olingan dorivor o‘simlik mahsuloti tarkibida (yer ustki a‘zolarida 85% gacha, ildizida 45% gacha) nam bo‘ladi. Bu nam yo‘qotilmasa (quritish yo‘li bilan), o‘simlik chirib, dori moddalari parchalanib, yaroqsiz bo‘lib qoladi.

Odamlar qadim zamonlardan tabiat ne‘matlaridan foydalana boshlaganidan buyan dorivor o‘tlardan kasalliklarni davolashda foydalanib kelganlar. Bundan 3-4 ming yil ilgari Hindiston, Xitoy, Qad. Misr mamlakatlarida shifobaxsh o‘simliklar haqida ma’lumotlar beruvchi asarlar yozilgan. Sharqda, xususan O‘rta Osiyo xalq tabobatida dorivor o‘simliklardan foydalanib davolash o‘zining qad. an’analariga ega. Shifobaxsh o‘simliklardan tibbiy maqsadlarda foydalanish borasida Abu Ali Ibn Sinoning „Al-qonun“ asarida 476 ga yaqin o‘simlikning shifobaxsh xususiyatlari va ularni ishlatish usullari to‘g‘risida ma’lumotlar keltiriladi. Hoz. vaqtda dorivor o‘simliklarning turi ko‘payib, xalq tabobati shifobaxsh o‘simliklar bilan boyigan. Dorivor o‘simliklardan ko‘proq, anor, achchiqmiya, bodom, do‘g‘buy, dorivor gulxayri, yong‘oq, jag‘-jag‘, zubturum, isiriq, itburun, omonqora, pista daraxti, sachratqi, choyo‘t, shildirbosh, shirinmiya, shuvoq, yantoq, yalpiz, kiyiko‘t, tog‘rayhon, qizilcha, qoqio‘t va boshqalari tarqalgan. Achchiqmiyadan paxikarpin,

oqquraydan pesni davolashda qo'llaniladigan psoralen, isiriqdan garmin, itsigekdan anabazin, omonqoradan galantamin, shildirboshdan sferofizin va boshqa alkaloidlar olinadi. Anor pustidan gijja haydovchi pelterin tanat va ekstrakt tayyorlanadi. Dorivor o'simliklarning inson va xayvonlar turlicha ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun ha bu o'simliklarning viloyatimizda qandaty darajada tarqalganligiva ularning xususiyatlarini o'rganish juda ham muhim hisoblanadi[5].

Sirdaryo viloyatidagi dorivor o'simliklar insonlar va hayvonlarni davolash, kasalliklarning oldini olish uchun, shuningdek, oziq-ovqat, atir-upa va kosmetika sanoatida ishlatiladigan o'simliklar-giyohlar kiradi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 maydagi "Dorivor o'simliklarni madaniy holda yetishtirish va qayta ishlash hamda davolashda ulardan keng foydalanishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 251-sonli qarori hamda "Dorivor o'simliklar xom-ashyo bazasidansamarali foydalanish qayta ishlashni qo'llab quvvatlash orqali qo'shmcha qiymat zanjirini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni bunga yaqqol misol bo'la oladi.[5]

Ushbu qarorga muofiq dorivor o'simliklarni madaniy holda yetishtirish hamda qayta ishlashni tashkil etish, dorivor o'simliklarning madaniy plantatsiyalarini barpo etishni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, kasalliklarning oldini olish va davolashda dorivor o'simliklarni keng qo'llash haqida bayon etilgan.[2]

Yer yuzida dorivor o'simliklarning 10-12 ming turi borligi aniqlangan. 1000 dan ortiq o'simlik turining kimyoviy, farmakologik xossalari tekshirilgan. Bugun sohaga e'tiborning ortishi hamda mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalanish natijasida respublikada 100 dan ortiq turdagi dorivor o'simliklarga rasmiy tibbiyotda foydalanishga ruxsat berilgan bo'lib, ushbu dorivor o'simliklarning asosiy qismi tabiiy holda o'suvchi o'simliklar tashkil etadi. Ushbu tabiiy holda o'suvchi dorivor o'simliklarning xomashyo zahirasi chegaralangan bo'lib, ularni muhofaza qilish, bioekologik xususiyatlarini o'rganish, xomashyo zahirasidan to'g'ri foydalanish va ko'paytirishning ilmiy asoslangan usullarini ishlab chiqish dolzarb muammolardan biridir.

O'tgan davr mobaynida 9 ta dorivor o'simliklar yetishtirish klasterlari tashkil etilib, ular tomonidan moychechak, kovrak, limono't, qalampir yalpiz, qizilmiya, za'faron va boshqa dorivor o'simliklar yetishtirilmoqda. Ularning faoliyati natijasida o'tgan 2021-yilda 4 ta xorijiy davlatga 1,7 mln AQSH dollar qiymatidagi dorivor o'simliklar xom ashyosi va qayta ishlangan mahsulotlari eksport qilindi.

Bugun sohaga e'tiborning ortishi hamda mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalanish natijasida respublikada 100 dan ortiq turdagi dorivor o'simliklarga rasmiy tibbiyotda foydalanishga ruxsat berilgan bo'lib, ushbu dorivor o'simliklarning asosiy

qismi tabiiy holda o'suvchi o'simliklar tashkil etadi. Ushbu tabiiy holda o'suvchi dorivor o'simliklarning xomashyo zahirasi chegaralangan bo'lib, ularni muhofaza qilish, bioekologik xususiyatlarini o'rganish, xomashyo zahirasidan to'g'ri foydalanish va ko'paytirishning ilmiy asoslangan usullarini ishlab chiqish dolzarb muammolardan biridir. Shuning uchun, O'zbekistonda farmatsevtika sanoatining ehtiyojlarini dorivor o'simliklar xomashyosi bilan ta'minlash, mahalliy florani yangi introdutsent o'simlik turlari bilan boyitish va ularni yetishtirish texnologiyalarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Xususan, 2020-yil boshida respublikaning barcha hududlarida jami 11,5 ming ga yer maydonida 27 turdagi dorivor o'simliklar plantatsiyalari mavjud bo'lgan bo'lsa, 2021-yil davomida dorivor o'simliklar plantatsiyalari 162 ta subyektlar tomonidan 15,8 ming ga yetkazilib, ichki va tashqi bozorlarda xaridorgir bo'lgan 45 turdagi dorivor va ziravor o'simliklarning 17,3 ming tonna xomashyosi yetishtirildi[5].

Dorivor o'simliklar madaniy plantatsiyalarining kengayib borishi va ishlab chiqarish hajmlarining ortishi bilan birgalikda sohaning eksport salohiyati kuchaytirilmoqda. 2020-yil yakunida 29 ta xorijiy davlatga 16,0 ming tonnadan ortiq 50,0 mln AQSH dollari qiymatidagi dorivor o'simliklar xomashyosi va qayta ishlangan mahsulotlari eksport qilingan bo'lsa, 2021-yil yakuni bilan bu ko'rsatkichda o'sish kuzatilib, dunyoning 37 ta davlatlariga 55 mln dollar qiymatidagi mahsulotlar eksporti amalga oshirildi. Eksport geografiasining AQSH va Yevropa davlatlari hisobiga ortib borishi sohaning imkoniyati katta ekanligidan dalolatdir. Shuningdek, faol qo'llaniladigan dorivor o'simliklar madaniy plantatsiyalarini yaratish uchun birlamchi urug'chilikni yo'lga qo'yish va onalik ko'chatzorlarini tashkil etish sohaning tub ildizi bo'lib, bugungi kunda 16 ta subyektlar tomonidan 22 turdagi dorivor va ziravor o'simliklar urug' va ko'chatlari yetishtirilmoqda[6].

Shunday o'simliklardan biri ham dorivor, ham ziravor bo'lgan oziq-ovqat, farmatsevtika va parfyumeriya sanoati uchun qimmatbaho xomashyo hisoblangan "ziravorlar sulmoni" nomi bilan mashhur bo'lgan o'simlik – za'faron bugungi kunda dunyodagi eng qimmat o'simlik hisoblanadi. Za'faron O'rta yer dengizi, Yaqin Sharq, Markaziy va Janubiy Osiyo davlatlarida, jumladan Eron, Hindiston, Turkiya, Gretsiya, Italiya, Pokiston, AQSH, Ozarbayjon, Rossiya, shuningdek, bugungi kunda O'zbekiston hududlarida ham katta plantatsiyalarda yetishtirilmoqda. Ushbu o'simlik balandligi 10-30 sm ga yetadigan ko'p yillik o't o'simlik bo'lib, ildizi 2-3 sm, barglari tik, bigizsimon ko'rinishda, gullari zich to'plamda joylashadi. O'simlikda to'p barglar gullash davridan 10-15 kun oldin paydo bo'ladi. Za'faronning gullari yirik, pushti rangda bo'lib, oktyabr oyining oxiri va noyabr oyining birinchi yarmida gullaydi. Gul

barglarining ichida changchilar – qizil, urug‘chilar – to‘q sariq rangda bo‘ladi. Urug‘ hosil qilmasligi sababli vegetativ usul bilan (piyozboshchalar orqali) ko‘paytiriladi[7].

Xulosa va takliflar; Inson va hayvonlarni davolash, kasalliklarning oldini olish uchun, shuningdek, oziq-ovqat, atir-upa va kosmetika sanoatida va boshqa sohalarda dorivor o‘simliklarning ro‘li juda ham muhim hisoblanadi. Shuning uchun viloyatimizda uchraydigan tabiiy va madaniy holda uchraydigan o‘simliklarni asrashimiz, madaniy turlarini ko‘paytirib ular tarkibidagi dorivor xususiyatga egta bo‘lgan moddalarni ajratib olib dorivorlik xususiyatlarini o‘rganishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Xolmatov H.X., Habibov Z. H., "Farmakognoziya" Darslik, 1995 yil.
2. Nabiyev M, Shifobaxsh giyoxlar, 2010 y.
3. Hojimatov Q., Olloyorov M., O‘zbekistonning shifobaxsh o‘simliklari va ularni muhofaza qilish, 2004 y.
4. Xoliqov K., O‘zbekiston janubidagi dorivor o‘simliklar, 2017 yil.
5. Hojimatov Q.H., Yo‘ldoshev K.Y., Shogulomov U.Sh., Hojimatov O.Q., Shifobaxsh giyoxlar dardlarga malham (Fitoterapiya), 2000 yil.
6. Q.H., Yo‘ldoshev K.Y., Shogulomov U.Sh., Hojimatov O.Q., Shifobaxsh giyoxlar dardlarga malham (Fitoterapiya), T., 1995;
7. M urdoxayev Yu.M. Kultura lekarstvennix rasteniy v O‘zbekistane, T., 1988.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЕВРОПА ИТТИФОҚИ БИЛАН ТРАНСПОРТ – ЛОГИСТИКА СОҲАСИДАГИ ҲАМКОРЛИГИНИ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Журакулова Фарангиз Туракул қизи

Низомий номидаги ТДПУ Тарих факультети 4-босқич талабаси

илмий раҳбар: **Исматуллаев Фарходжон Одилжонович**

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистон Республикасининг Европа Иттифоқи ва унга аъзо давлатлар билан транспорт – коммуникация, логистика соҳаларидаги ҳамкорлигини ривожланиш жараёнлари таҳлил этилган. Муаллиф ушбу алоқалар турли Европа Иттифоқи томонидан ишлаб чиқилган дастур ва лойиҳалар доирасида амалга оширилаётганлигини манбалар асосида таҳлил этган. Шу билан бирга ушбу йўналишдаги алоқаларнинг ривожлантирилиши истиқболда икки минтақа давлатлари ўртасида иқтисодий ва инвестициявий ривожланишларда ҳам муҳим аҳамият касб этиши кўрсатиб берилган.

Калим сўзлар: Янги Ўзбекистон, Европа Иттифоқи, Трасека, транспорт йўлаги, логистика, интеграция, глобаллашув, иқтисодий алоқалар.

INTRODUCTION

XXI асрда инсоният янги ривожланиш йўлига қадам қўйди. Глобаллашув жараёнлари тезлашиб, маданиятлараро мулоқотлар жўғрофияси кенгайди. Ва ўз навбатида ер юзида демографик вазиятнинг доимий ўсиб бориши, янги ресурс ва янги савдо йўналишларини яратиш эҳтиёжини қўймоқда. Жаҳоннинг иқтисодий ривожланган давлатлари томонидан ушбу чақириқларга жавоб тариқасида турли лойиҳалар тақдим этилиб, унинг амалга ошириш учун саъй-ҳаракатлар қилинмоқда. Жумладан, Европа қитъасидаги йигирма етти мамлакатни бирлаштирган Европа Иттифоқи томонидан ҳам иқтисодий, савдо ва маданий алоқаларни ривожлантиришга хизмат қилиши кўзланган бир нечта дастур ва лойиҳалар ишлаб чиқилиб, кўплари амалиётга самарали тадбиқ этиб келинмоқда. Ана шундай муҳим ва истиқболли дастурлардан бири бўлган

ТРАСЕКА¹ лойиҳасидир [1]. Унда Европа-Кавказ-Осиёни боғлаш учун транспорт йўлагини куриш мақсад қилинган.

RESEARCH METHODS. The research was conducted using objectivity, analysis, synthesis, comparative analysis, generalization, historical analysis, chronological methods.

RESULTS. ТРАСЕКА лойиҳаси Европа Иттифоқи томонидан Мустақил давлатлар ҳамдўстлигига кирган давлатларга техник ёрдам кўрсатиш мақсадига йўналтирилган, бир нечта лойиҳаларни ўз ичига олган ТАСИС² дастури доирасидаги лойиҳалардан биридир [2].

Европа Иттифоқи ТАСИС дастурининг эътиборли томони яна шундаки, ушбу дастур доирасида яна бир нечта ихтисослаштирилган махсус дастурлар ҳам мавжуд. Бундай дастурларнинг Ўзбекистонда ҳам жорий қилиниши Европа Иттифоқи томонидан кўзда тутилган. Жумладан, Марказий Осиё худудидан ўтган қадимий Буюк Ипак йўлини замонавий технология асосида тиклаш мақсадида ТРАСЕКА номини олган махсус ихтисослаштирилган лойиҳа ишлаб чиқилди. Ушбу лойиҳа 1993 йилдан ўз фаолиятини бошлади ва уни амалга ошириш учун дастлаб жами 28 млн. ЭКЮ ажратилди [3].³

Таъкидлаш жоизки, ТАСИС дастури доирасида Европа Иттифоқининг техникавий ёрдами амалга ошириш орқали “ТРАСЕКА” лойиҳасини рўёбга чиқариш, Ўзбекистон учун транспорт коммуникацияси билан боғлиқ бўлган ноқулайликларни бартараф этишда истиқболли аҳамиятга эга [4].⁴ Шунга кўра, Ўзбекистон Республикаси раҳбарияти Марказий Осиё худуди орқали ўтадиган йирик транспорт йўлаклари ва йўналишлари борасида лойиҳа доирасида илгари сурилган ғоя ва таклифларни тўла қўллаб–қувватлаб келмоқда [5].⁵ Негаки, бу лойиҳа Марказий Осиё мамлакатлари, Озарбайжон, Грузия худуди орқали Қора денгиз бандаргоҳларига олиб чиқадиган Транскавказ магистралини вужудга келтиришни назарда тутди [6].⁶

¹ Агар ушбу лойиҳанинг пайдо бўлиш тарихига назар ташласак, 1993 йил майда Европа комиссияси томо-нидан ТРАСЕКА лойиҳаси Брюсселда олға сурилган. Форумда 8 давлат: Арманистон, Грузия, Озарбайжон, Қозоғистон, Тожикистон, Туркменистон, Қирғизистон, Ўзбекистон иштирок этган. Бу транспорт йўлини бунёд этиш Марказий Осиё ва Кавказ давлатларининг иқтисодий ва сиёсий мустақилигини қўллаб-қувватлаш, Европа ва жаҳон бозорига чиқиш имкониятларини кенгайтиради – муаллиф.

² ЎзР МДА. Фонд – м-2, рўйхат – 1, жилд – 169, варақ – 37.

³ Европейская Комиссия: Программа ТАСИС: годовой. отчет за 1996 год: Европейская Комиссия, Брюссель, 1997. – 46 с.

⁴ Ўзбекистон Республикаси ТИАИСВ ЖА. Ўзбекистон Европа Иттифоқи савдо – иқтисодий алоқалари тўғрисидаги маълумот. 5-варақ.

⁵ Каримов И. А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. Т.12. – Тошкент: Ўзбекистон, 2004. – Б. 347.

⁶ Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – Б. 274.

ТАСИС ТРАСЕКА дастури Марказий Осиёни Каспий денгизи орқали Кавказ ва Европа билан бирлаштирувчи транспорт коридорини ташкил этиш мақсадида тузилиб, 9 та йўналишда йўллар қуриш режалаштирилди. Унда автомобиль, темир йўл, денгиз транспорти ва савдо масалаларини ҳал этиш кўзда тутилди. Ушбу лойиҳанинг амалга оширилиши Ўзбекистон учун жанубда – Эрон, шарқда – Хитой, ғарбда – Европа билан эркин транзит алоқа қилиш учун кенг имкониятларни юзага келтирди [7].¹ Ҳозирда эса республика орқали 20 та халқаро маршрут йўналишлари ўтган [8].²

Маълумки, Ўзбекистон пахта сотиш бўйича жаҳонда етакчи ўринни эгаллайди. Марказий Осиё давлатларини Эрон ва Туркия бандаргоҳлари орқали Италияга, ундан Европа ва дунё бозорларига олиб чиқувчи янги ТРАНС – ОСИЁ йўналишида Тажен–Серахс–Машҳад темир йўлининг 1996 йил 13 майда ишга туширилиши, бу борада қўлга киритилган жиддий муваффақиятлардан бири бўлди. Бевосита Ўзбекистон иштирокида бунёд этилган бу йўл Транс–Сибир магистралига нисбатан қулай бўлиб, 1500 км га яқиндир [9].³

Қозоғистон, Туркманистон ва Озарбайжон орқали Грузиянинг Потти ва Ботуми бандаргоҳларига чиқиб борадиган транспорт йўналишининг ишга туширилиши Ўзбекистон учун, шу жумладан, Марказий Осиёдаги бошқа мамлакатлар учун ҳам дунё бозорига элтувчи яна бир қулай воситани юзага келтирди. Мазкур бандаргоҳлар Қора денгиз орқали дунё бозорига, темир йўллар орқали Ғарбий Европага, Босфор бўғози орқали Ўрта ер денгизига, ундан Атлантика океанига чиқиш имконини яратди.

Европа Иттифоқининг ТАСИС ТРАСЕКА дастурининг самарасини 1996 йилга келиб, Ўзбекистоннинг ташқи савдо муносабатларида узоқ хорижий мамлакатлар билан ҳамкорлиги 74 % ни ташкил этганидан ҳам кўриш мумкин. ТРАСЕКА дастури асосида қурилган йўллар ҳамкорликка ва умумтараққиётга хизмат этмоқда. Ўзбекистоннинг биргина Транскавказ (Тошкент–Ашхобот–Бандер–Аббос) йўналиши бўйича Форс кўрфази орқали олиб ўтган экспорт-импорт юклари ҳажми 1996 йили 140 минг тоннани ташкил этган бўлса, кейинги йилда бу кўрсаткич 285 минг тоннага етгани юқоридаги фикрнинг далилидир [10].⁴ Ушбу йўл очилгандан сўнг токи 1998 йил сентябригача Ўзбекистон билан экспорт– импорт муносабатларини амалга ошириш бўйича ҳамкорлик доирасида 470 млн. АҚШ доллари ҳажмидаги 660 минг тонна эҳтиётжалаб юклар ташилган. Шу маънода транспорт– коммуникация лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга

¹ Ўзбекистон – ТАСИС: результаты и перспективы // Народное слово. – 1997. – 1 июль.

² Абатуров В. Транспортная архитектура Азии // Экономическое обозрение. – 2007. – № 11–12. – С. 36–44.

³ Ўзбекистон ва жаҳон // Ўзбекистон овози. – 2002. – 13 январь.

⁴ Гусаков. В. Украина и Центральная Азия // Новая и новейшая история. – М., 1999. – № 6. – С. 43–45.

ошириш, Европа Иттифоқи ва Ўзбекистон Республикаси ўртасидаги ҳамкорликнинг муҳим стратегик йўналишларидан бири бўлиб ҳисобланади [11].¹

Ушбу лойиҳа доирасидаги ишларни хронологик таҳлил ва алоқалар динамикасини кузатар эканмиз, маълум бир даврларда қисқа турғунлик ҳолатларини ҳисобга олмаганда изчиллик асосида олиб борилаётганини кўришимиз мумкин.

ТРАСЕКА йўлагининг мамлакатлар учун жозибadorлиги, минтақавий ҳамкорликни чуқурлаштириш ва транспортни ривожлантиришга бўлган қизиқиш йилдан-йилга ортиб бормоқда. Буни исботини 2015 йилгача мўлжалланган ТРАСЕКА Халқаро стратегиясини амалга ошириш муддати тугаганидан сўнг, Европа Иттифоқи ва бошқа ҳамкор давлатлар томонидан ТРАСЕКА мамлакатлари Европа-Кавказ-Осиё йўллари ривожлантириш бўйича янги дастурни ишлаб чиқилганида кўрамиз.

Бугунги кунга келиб, ТРАСЕКАга аъзо давлатлар “ТРАСЕКА 2016-2026 йил”га мўлжалланган стратегиясини ишлаб чиқиб, босқичма-босқич амалга оширмоқдалар.

Ушбу ўн йилга мўлжалланган стратегияни амалга оширишда, Ўзбекистон томони ҳам иштирок этмоқда. Чунки ушбу транспорт коридорининг рақобатбардошлиги ва жозибadorлигини ошириш, ташқи савдони янада либераллаштиришга ва бутун транспорт йўлаги бўйлаб товарларнинг ҳаракатланишидаги тўсиқларни камайтиришга ёрдам беради, бу эса ўз навбатида юртимиз иқтисодиётига ҳам ижобий таъсир қилади.

Ўзбекистон транспорт вазирлиги ТРАСЕКА "Европа-Кавказ-Осиё" транспорт йўлакчасини рақамлаштириш ва логистикасини оптималлаштириш бўйича ишлаб чиқилган лойиҳаларни ҳам қўллаб-қувватлашини билдирган [12].²

Ушбу масала 2020 йил 2 мартда Тошкентда ўтказилган учрашувда, Ўзбекистон транспорт вазирлиги мутасаддилари ва ТРАСЕКА бош қотиби Ассет Асавбайев ТРАСЕКА рақамлаштириш коридорида амалга оширилаётган лойиҳаларда республиканинг иштироки масалаларини муҳокама қилдилар [13].³ Рақамлаштириш доирасига транспорт хавфсизлигини таъминлаш, чегараларни кесиб ўтиш тартибини такомиллаштириш, логистика марказлари ва портларни оптималлаштириш ва чегараларни назорат қилишнинг яхлит тизимидан фойдаланиш киради.

¹ Абатуров В. Европейский прицел // Экономическое обозрение. –2007. – № 4. – С. 27–31.

² <https://www.gazeta.uz/ru/2020/03/03/traceca/>

³ <https://www.gazeta.uz/ru/2020/03/03/traceca/>

2017 йил декабр ойида Ўзбекистон ҳукумати Кавказ ва Туркия орқали Европа мамлакатларига транзит йўлларини ривожлантиришга эътибор берадиган 2018-2022 йилларда юкларни ташиш бўйича ташқи савдо йўналишларини диверсификация қилиш дастурини тасдиқлади.

Таъкидлаш керакки, мамлакатимиз ичида транспорт-инфраструктура коммуникацияларини ривожлантириш, транзит йўлакларини тизимини яратиш, мавжуд йирик халқаро ҳамда истиқболли бозорларга олиб чиқадиган янги ва самарали йўналишларни ўзлаштиришга алоҳида эътибор қартилаяпти. Президент Шавкат Мирзиёев ташаббуси билан қабул қилинган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасининг ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси¹ ва 2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясида миллий иқтисодиётимизнинг рақобатбардошлигини оширишда транспорт-логистика инфраструктурасини рағбат топтириш учун фаол инвестициявий сиёсат олиб бориш муҳим йўналишлардан бири сифатида белгиланган². Шу нуқтаи назардан, “Бир макон, бир йўл” лойиҳасида иштирок этиш мамлакатимизнинг стратегик мақсадларини рўёбга чиқаришда катта имконият яратади[14].³

2021 йил 25 ноябрь куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Европа Иттифоқининг Европа комиссияси вице-президенти Маргаритис Схинас бошчилигидаги делегацияни қабул қилди[15].⁴ Мулоқотда икки томонлама алоқларни ривожланиш ҳолати ва истиқболлари муҳокама қилинди. Шу билан бирга таълим, хавфсизлик соҳаларида, терроризм ва наркотрафикка қарши курашиш борасида муҳим қўшма дастурлар амалга оширилаётгани таъкидланди.

Европа комиссиясининг техникавий кўмагида бизнес ва туризмни ривожлантириш, транспорт логистикаси, чегараларни бошқариш, наркотик воситаларнинг ноқонуний айланишига қарши курашиш, хавфсизлик ва бошқа соҳаларда 35 та лойиҳа амалга оширилмоқда.

¹ [Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. ПФ-4947-сон 07.02.2017. \(lex.uz\)](#)

² [Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. ПФ-4947-сон 07.02.2017. \(lex.uz\)](#)

³ Тўраева Д. Мамлакатлар ва халқларни бирлаштирадиган ташаббус // Халқ сўзи. – 2017. – 29 июнь.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президенти Европа Иттифоқи делегациясини қабул қилди // Халқ сўзи. – 2021. – 26 ноябрь.

CONCLUSION

Биринчидан, Ўзбекистон Республикаси қарийб ўттиз йиллик тараққиёт йўлини босиб ўтмоқда. Бу йиллар рақамларда жуда қисқа давр саналсада аммо, амалиётда улкан зафарларни кўлга киритди. Халқаро ҳамжамият томонидан Ўзбекистонда амалга оширилган иқтисодий ислохотлар юқори баҳоланмоқда.

Иккинчидан, Ўзбекистон ўзининг ташқи сиёсатида, ривожланган мамлакатлар билан ҳамкорликни ривожлантиришни бош масала сифатида кўйди. Савдо-иқтисодий ва инвестициявий алоқаларни ривожлантириш ва айниқса, иқтисодиётни либераллаштириш соҳасидаги ислохотлар дунё ҳамжамияти томонидан эътироф этилиб, Ўзбекистон жаҳондаги энг тез ривожланаётган ўнта давлатни бири сифатида тан олинди.

Учинчидан, Ўзбекистон ташқи сиёсатининг яна бир устувор йўналиши бу – Европа Иттифоқи билан ҳамкорликни ривожлантиришдир. Сўнги йилларда ушбу ташкилот билан турли соҳаларда, жумладан транспорт-коммуникация тизимини ривожлантириш борасида ҳам ҳамкорлик қилиб келмоқда. Чорак асрдан ортиқ вақт давомида ушбу алоқалар ўзининг ижобий самарасини бериб, ушбу транспорт йўлаги орқали Ўзбекистон маҳсулотлари жаҳон мамлакатларига экспорт қилинмоқда.

Тўрттинчидан, Трасека лойиҳаси Осиё давлатларини Кавказ орқали Европа минтақаси билан транспорт йўлаги орқали боғлашга хизмат қилмоқда. Ушбу транспорт йўлагини янада ривожлантириш ва жозибадорлигини оширишга хизмат қиладиган янги лойиҳалар устида ишлар давом этмоқда.

REFERENCES

1. Европейская Комиссия: Программа ТАСИС: годовой. отчет за 1996 год: Европейская Комиссия, Брюссель, 1997. – 46 с.
2. ЎЗР МДА. Фонд – м-2, рўйхат – 1, жилд – 169, варақ – 37.
3. Европейская Комиссия: Программа ТАСИС: годовой. отчет за 1996 год: Европейская Комиссия, Брюссель, 1997. – 46 с.
4. Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги жорий архиви. Ўзбекистон Европа Иттифоқи савдо – иқтисодий алоқалари тўғрисидаги маълумот. 5-варақ.
5. Каримов И. А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва қатъий иродаимизга боғлиқ. Т.12. – Тошкент: Ўзбекистон, 2004. – Б. 347.

6. Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – Б. 274.
7. Узбекистан – ТАСИС: результаты и перспективы // Народное слово. – 1997. – 1 июль.
8. Абатуров В. Транспортная архитектура Азии // Экономическое обозрение. – 2007. – № 11–12. – С. 36–44.
9. Ўзбекистон ва жаҳон // Ўзбекистон овози. – 2002. – 13 январь.
10. Гусаков. В. Украина и Центральная Азия // Новая и новейшая история. – М., 1999. – № 6. – С. 43–45.
11. Абатуров В. Европейский прицел // Экономическое обозрение. – 2007. – № 4. – С. 27–31.
12. <https://www.gazeta.uz/ru/2020/03/03/traceca/>
13. <https://www.gazeta.uz/ru/2020/03/03/traceca/>
14. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. ПФ-4947-сон 07.02.2017. (lex.uz)
15. [Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. ПФ-4947-сон 07.02.2017. \(lex.uz\)](https://www.gazeta.uz/ru/2020/03/03/traceca/)
16. Тўраева Д. Мамлакатлар ва халқларни бирлаштирадиган ташаббус // Халқ сўзи. – 2017. – 29 июнь.
17. Ўзбекистон Республикаси Президенти Европа Иттифоқи делегациясини қабул қилди // Халқ сўзи. – 2021. – 26 ноябрь.
18. Ismatullayev, F. O. (2022). SOME ASPECTS OF UZBEKISTAN'S COOPERATION WITH THE EUROPEAN UNION IN THE FIELD OF TRANSPORT AND LOGISTICS. International Journal Of History And Political Sciences, 2(07), 9-13.
19. Исматуллаев, Ф. О. (2022). ЕВРОПА ИТТИФОҚИНИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁ БЎЙИЧА ЯНГИ СТРАТЕГИЯСИГА ОИД АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (SI-1).

**TUPROQ TARKIBIDAGI FOSFORNING O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
JIZZAX VILOYATI ZAFAROBOD HUDUDLARIDA
TA‘MINLANGANLIK DARAJASI**

Suyindikov Faxriddin

Jizzax viloyati agrokimyoviy tahlil markazi direktori

Isroilov Dostonbek Rustam o‘g‘li

dostonbekisroilov2va3@gmail.com

O‘simliklar karantini va himoyasi ITI Farg‘ona filiali kichik ilmiy xodimi

O‘simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti Farg‘ona filiali

Davlatbek Mamarajabov Mamarajab o‘g‘li

mamarajabovdavlatbek4@gmail.com

Zafarobod tuman 3-maktabi o‘qituvchisi

Davronbek Mamarajabov Mamarajab o‘g‘li

davronbek.3110297@gmail.com

Jizzax politexnika instituti assistenti

Guseva Svetlana Yevgenevna

Rossiya federative Respublikasi OOO “Gidrobalans”

Norqulov Odiljon Eshimqul o‘g‘li

Jizzax viloyati agrokimyoviy tahlil markazi kartografi

***Annotatsiya:** O‘zbekiston Respublikasi Jizzax viloyati Zafarobod tuman Zafarobod, S.Raximov, Oxunboboev, S.Sindarov FXHU hududlariga biriktirilgan fermer xo‘jali 6350 gektar yer maydonidan 1270 ta namunada fosfor miqdorini o‘rganish orqali tahlil qilindi. Tuproqdagi ozuqa miqdorini baholash uchun tahlil fostor miqdotiga ko‘ra ta‘minlanganlik darajasi klassifikatsiyalari orqali amalga oshirildi. Birlamchi makroelementlar ekinlarning hosildorligi va sifatini oshirishda juda muhim rol o‘ynaydi. Uchta asosiy element azot, fosfor va kaliy (N, P va K) bo‘lib, ular ko‘p miqdorda talab qilinadi. Ular tuproq muhiti yoki o‘g‘itlar orqali tayyor bo‘lishi kerak. Qishloq xo‘jaligi ekinlarini muvaffaqiyatli etishtirish uchun o‘simliklarni to‘g‘ri oziqlantirish juda muhimdir. Har bir makroelement o‘ziga xos xususiyatga ega va shuning uchun o‘simlik hayotining turli metabolik jarayonlarida ishtirok etadi.*

***Kalit so‘zlar.** Makroelementlar, hosildorlik, sifat, Qishloq xo‘jaligi ekinlari.*

Kirish. O‘SIMLIKLAR KARANTINI VA HIMOYASI AGENTLIGI TIZIMIDAGI JIZZAX VILOYATI AGROKIMYOVIY TAHLIL MARKAZINING sinov laboratoriyasida 2022-yil 10- sentabrdan 2023 mart oyiga qadar olingan va tahlil natijalari olingan; Birlamchi makroelementlar ekinlar hosildorligi va sifatini oshirishda juda muhim rol o‘ynaydi. Uchta asosiy element azot, fosfor va kaliy (N, P va K) bo‘lib, ular ko‘p miqdorda talab qilinadi. Ular tuproq muhiti yoki o‘g‘itlar orqali tayyor bo‘lishi kerak. Qishloq xo‘jaligi ekinlarini muvaffaqiyatli yetishtirish uchun o‘simliklarni to‘g‘ri oziqlantirish juda muhimdir. Har bir makroelement o‘ziga xos xususiyatga ega va shuning uchun o‘simlik hayotining turli metabolik jarayonlarida ishtirok etadi. Ushbu sharh Qishloq xo‘jaligi ekinlarini yetishtirish, asosiy makroelementlardan biri Fosforni hududlar kesimida ta‘minlanganlik darajasini aniqlash va uni tahlil qilish va asosiy ma‘lumotlarni berishga urinishdir.

Qishloq xo‘jaligi ekinlarining hosildorligi va sifatini oshirishda fosforning roli.

Fosfor ko‘pgina o‘shish jarayonlarida ishtirok etadigan muhim makronutrientdir. Bu o‘simlikdagi ko‘pgina organik birikmalarning, jumladan nuklein kislotalar, oqsillar, fosfolipidlar, fermentlar va energiyaga boy fosfat birikmalarining muhim tarkibiy qismidir. Ma‘lumki, P fotosintetik jarayonlarning zarur tarkibiy qismi bo‘lib, u muntazam ravishda shakar, moylar va kraxmallarni yaratishda ishtirok etadi va quyosh energiyasini kimyoviy energiyaga aylantirishga, o‘simliklarning to‘g‘ri pishishiga va stressga bardosh berishga yordam beradi. Bu o‘simliklarning qattiq qish sharoitida omon qolishiga yordam beradi, yetuklikni tezlashtiradi va suvdan foydalanish samaradorligini oshiradi. Hujayra bo‘linishida, urug‘ va meva rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Bu ildizlarning erta rivojlanishini, barg hajmini, ishlov berishni, gullashni va don hosilini rag‘batlantiradi va ekinlarning pishib etishini tezlashtiradi. U o‘simlik ildizlari, namlik va ozuqa moddalarini olish uchun ularning chuqurlashishiga yordam beradi. Chuqur ildizlar ham o‘simlikni yo‘qotishlarni kamaytiradi.

Fosforning ta‘minlanishi va unumdorligi.

Fosfor ekinlar uchun muhim oziq moddalar sifatida azotdan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. Bu o‘simliklarning o‘shishi uchun, ayniqsa, erta bo‘g‘inlash bosqichlarida va g‘alla hosildorligi va hosil komponentlarini oshirish uchun juda muhimdir. Bug‘goyda fosfor ildizlarning rivojlanishi, kurtaklarning barvaqt o‘shishi va unib chiqishi, erta hosildorlikni oshirish, tugunlararo uzunligini oshirish, hosildorligi va sifatini oshirish uchun ayniqsa muhimdir. G‘o‘zaga fosfor qo‘shilishi o‘shish va hosil

ko'rsatkichlarini oshiradi. Bir o'simlikdagi ko'zalar soni, g'o'zaning og'irligi va chigitli paxta hosildorligi darajasi oshirildi.

Yaxshi ozuqa qiymati va bug'doy va makkajo'xori kabi ekinlarning qurg'oqchilikka chidamliligi yaxshilanadi. Fosfor qo'shilganda paxta sifati komponentlari (paxta yoshi, tola uzunligi va tolaning mustahkamligi) 2% dan 5% gacha yaxshilandi.

TUPROQ TARKIBIDAGI FOSFORNING TA'MINLANGANLIK DARAJASI jadvali.

Tuproq guruhi	Ta'minlanganlik darajasi	Tuproq tarkibidagi fosfor miqdori MG/KG	Tuzilish koeffisienti
	Juda kam	0-15	1.25
	kam	16-30	1.00
	o'rtacha	31-45	0.75
	yuqori	46-60	0.50
	Juda yuqori	61-<	0.25

Tuproqlar tarkibidagi Fosfor birikmalarining massa ulushini GOST 26205-91 bandi asosida Spektrometrdagi tahlil qilindi.

Zafarobod tuman FXXU yerlarining tahlil natijalarining bir qismi

№	kont	qatlam	Fosfor mk/kg	Ta'minlanganlik darajasi
1		0-30	29,91	kam
2		0-30	25,11	kam
3		0-30	17,78	kam
4		0-30	15,42	kam
5		0-30	14,6	Juda kam
6		0-30	13,21	Juda kam
7		0-30	11,14	Juda kam
8		0-30	10,25	Juda kam
9		0-30	27,15	kam
10		0-30	24,32	kam
11		0-30	27,23	kam
12		0-30	29,54	kam
1		0-30	18,21	kam
2		0-30	11,6	Juda kam
3		0-30	14,8	Juda kam
4		0-30	22,5	kam
5		0-30	27,51	kam
6		0-30	14,32	Juda kam
7		0-30	11,23	Juda kam
8		0-30	10,23	Juda kam
9		0-30	14,32	Juda kam
10		0-30	12,35	Juda kam
11		0-30	11,25	Juda kam
12		0-30	9,65	Juda kam
13		0-30	8,56	Juda kam
14		0-30	7,25	Juda kam

Xulosa.

O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020 — 2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasida belgilangan vazifalarni 2023-yilda amalga oshirish, mavjud resurslardan samarali foydalanish orqali oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlarini ko‘paytirish, ichki bozorda aholi talabini ta‘minlash va narxlar barqarorligini saqlash hamda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtiruvchilarni iqtisodiy va moliyaviy qo‘llab-quvvatlash maqsadida bir qator islohatlar olib borilmoqda. Shu munosabat bilan Jizzax Viloyati agrokimyoviy tahlil markazi laboratoriyasida Jizzax viloyati Zafarobod tuman hududlarining bir qismida olib borilgan kichik ilmiy izlanishlarimizni natijasiga ko‘ra, hudud tuproq tahlilidan ko‘rinib turibdiki tuproqning fosfor bilan ta‘minlanganlik darajasi jadval asosida juda kam, kam holatda qizil yoki sariq rangda ekanligini ilmiy jihatdan asoslagan holda, fermer xo‘jaliglariga kartagrammalar asosida taqdim qilinmoqda. Ilmiy tahlil natijalariga asoslangan holda yerning fosforga bo‘lgan talabini qondirish. Yuqori hosil olish xalq xo‘jaligini sifatli oziq ovqat bilan taminlash xosildorlikni oshirishning yana bir yechimi sifatida izchil ishlar olib borilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. ПОЧВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОДВИЖНЫХ СОЕДИНЕНИЙ ФОСФОРА И КАЛИЯ ПО МЕТОДУ МАЧИГИНА В МОДИФИКАЦИИ ЦИНАО ГОСТ 26205-91.
2. Ahmad M, Hannan A, Yasin M, Ranjha AM, Niaz A (2009).
3. Phosphorus Application to Cotton Enhances growth, yield, and quality.
4. Pakistan Journal of Agricultural Sciences 46(3):169.
5. Response of Winter Wheat Grain Yield and Phosphorus Uptake to Foliar Phosphite Fertilization
6. International Journal of Agronomy 2014, 8. Chen J (2019).
7. Nitrogen Fertilization Effect on Physiology of the Cotton Boll-leaf system, Agronomy.
8. “JOURNAL OF SCIENCE-INNOVATIVE RESEARCH IN UZBEKISTAN” JURNALI VOLUME 2, ISSUE 2, 2024. FEBRUARY. G‘o‘zada ZELLEK AGRO 10,4 % em. k. (“Awiner Agro” MCHJ QK, O‘zbekiston) gerbitsidini bir va ko‘p yillik boshqoli begona o‘tlarga qarshi samaradorligi. Isroilov Dostonbek Rustam o‘g‘li, Mamarajabov Davronbek Mamarajab o‘g‘li.

MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA VEGETATIV QON-TOMIR DISTONIYASI

O.E.Fazliddinova

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti 1-bosqich magistri,
oygulfazliddinova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqola vegetativ qon-tomir distoniyasi va maktab yoshidagi bolalarda bu sindromning belgilari, kelib chiqish sabablariga bag'ishlangan. Hozirgi globallashuv zamonida barchamiz, ayniqsa, bolalar nosog'lom ekologik sharoitda va texnologiyalarning qurbonliklari davrida yashab kelayotganimiz achinarli holat. Bu omillarning natijasida esa turli kasalliklar yasharib borayotgani esa ayni haqiqat. Vegetativ qon-tomir distoniyasi sindromi ham aynan shular jumlasidandir. Hozirgi kunda taxminan 85% maktab yoshidagi bolalarda bu sindromning keng tarqalyotganligi uning hayot faoliyati uchun zarur bo'lgan sistemalarda va ta'lim olish jarayoniga ziyoni, asoratlari mavzuning dolzarbligini bildiradi.

Kalit so'zlar: *Distoniya, Disfunksiya, Stress, Depressiya, Nevroz, Nevrotik-paroksizmal, Simpatik, Parasimpatik, Termoregulyatsiya, EKG.*

VEGETATIVE VASCULAR DYSTONIA IN CHILDREN OF SCHOOL AGE

O.E.Fazliddinova

1st stage master of Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi

ABSTRACT

The article is devoted to vegetative vascular dystonia and the symptoms and causes of this syndrome in children of school age. It is a pity that in the current era of globalization, all of us, especially children, are living in unhealthy environmental conditions and victims of technology. As a result of these factors, it is a fact that various diseases are spreading. Vegetative vascular dystonia syndrome is one of them. Today, the widespread prevalence of this syndrome in approximately 85% of school-aged children indicates the relevance of the topic, its complications and damage to the systems necessary for life activities and the educational process.

Key words: *Dystonia, Dysfunctional, Stress, Depression, Neurosis, Neurotic-paroxysmal, Sympathetic, Parasympathetic, Thermoregulation, ECG.*

KIRISH

“Umuman olganda, har qanday jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi rolni ushbu jamiyatning kelajagi bog‘liq bo‘lgan yosh avlodning sog‘lom va barkamol rivojlanishi o‘ynaydi, Shu bois yoshlar kelajagi bilan bog‘liq har qanday vazifa birlamchi ahamiyatga ega” - deb ta’kidlaydi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev. O‘zbekistonning ertangi kelajagi bo‘lmish yoshlar salomatligiga va ularning sifatli ta’lim olishiga bevosita biz pedagoglar ham ma’sulmiz. 2020-yilning 12-avgust kuni «Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi prezident qarori imzolandi. Mamlakatimizda kimyo va biologiya fanlarini rivojlantirish, ushbu yo‘nalishlarda ta’lim sifati va ilm-fan natijadorligini oshirish davlat dasturining ustuvor vazifalari qatorida belgilangan. Biz bo‘lajak biolog pedagog sifatida ayni shu sohalarni rivojlantirishda o‘z hissamizni qo‘shmog‘imiz, mamlakatimizdagi ta’lim sifatini yaxshilashga qaratilgan islohatlar bilan hamnafas holda o‘quvchi yoshlarga berayotgan bilim saviyamizni yanada yuksaltirishimiz, ulardagi bilim olishga to‘siq bo‘luvchi holatlarni aniqlashimiz va sabablarini o‘rgangan holda bu to‘siqlarni yo‘q qilishimiz lozim. Hozirgi kunda maktab yoshidagi o‘quvchilarning ko‘p qismida stress kuzatilmoqda. Stress sog‘liqqa jiddiy zarar yetkazadi, odam tez-tez shamollashga moyil bo‘ladi, surunkali kasalliklar kuchayadi. Stressga uzoq vaqt ta’sir qilish depressiv kasalliklarning paydo bo‘lishiga yordam beradi. Ularning natijasida esa turli tuman asoratlar, sindromlar yuzaga chiqishi mumkin. Shularning biri sifatida vegetativ qon-tomir distoniyasi sindromini misol qilib keltirishimiz mumkin. Vegetativ qon – tomir distoniyasi asosan yoshlar orasida ko‘p uchraydi. U turli kasalliklarning klinik sindromi sifatida namoyon bo‘lganligi bois uning aholi orasida tarqalishiga oid aniq statistik ma’lumotlar yo‘q.

Vegetativ qon-tomir distoniyasi - qon-tomirlarning reaktivligi va tonusining funksional o‘zgarishi bo‘lib, ichki va tashqi etiologik omillar ta’sirida vegetativ qon-tomir sistemasining tug‘ma - konstitutsional ortirilgan disfunksiyasi bilan asoslanadi. Bu sindrom butun avtonom asab tizimini buzadi. Natijada bo‘limlar o‘rtasida muvozanat buziladi (simpatik va parasimpatik) va ichki organlar noto‘g‘ri ishlay boshlaydi.

Bu sindromni (N.A.Belokon 1987), A.A.Baranova, o‘zbek olimlaridan professor Raximov S.A., professor Isroilov A.R., professor Yuldashev I.R, Zarifboy Ibodullayev, dotsent Xodjimetrov X.A., dotsent Ibragimov F.A., dotsent Jurayeva Z.Yo. lar o‘rganishgan, izlanishlar orib borishgan va shu sindromga oid kitob va maqolalar yaratishgan.

Asosiy qism

Kasallikning eski nomi “neyrotsirkulyator distoniya” bo‘lib, yoshlar orasida ko‘p uchraydi. Bunday bemorlarning qon bosimi ko‘pincha past yuradi, yuragi tez uradi, to‘yib nafas ola olmaydi, huddi havo yetmagandek sezadi, qorni g‘o‘ldirab yuradi, tez-tez siydik ajratishga boradi, jinsiy sovuqqonlik kuzatiladi. Ularda yurak sanchishlari ko‘p kuzatilganligi bois, doimo EKG apparatiga tushib yurishadi. Biroq ularda yurak kasalligi aniqlanmaydi va bu holat asab bilan bog‘liqligiga bemor amin bo‘ladi. Yurak sohasidagi og‘riqlar sanchuvchi, kuydiruvchi va siquvchi xususiyatga ega bo‘ladi. Ularda havo yetishmay bo‘g‘ilib qolish, tomoqda biror narsa turgandek bo‘lish holatlari ham ko‘p kuzatiladi. Aksariyat bemorlarda chuqur xo‘rsinib qo‘yishlar ko‘p uchraydi. Odamlar gavjum va havosi dimiqqan joylar ularga yomon ta’sir qiladi, sovuqqa ham chidamsiz bo‘lishadi. Bu kasallikda bemorning kayfiyati tez-tez buzilib turadi va arzimagan narsaga jahli chiqadi, hissiy portlashlar tez-tez kuzatilib turadi, atrofdagi voqealardan doimo norozi bo‘lib yuradi. Ba’zida depressiyaga tushib hech kim bilan gaplashmay qo‘yadi, hech narsadan qoniqmaydi. Asossiz qo‘rquv va xavotir, aqliy va jismoniy ishlarga xohish yo‘qligi, parishonxotirlik va xotiraning pand berib yurishi vegetativ distoniyaning doimiy hamrohidir. Ko‘pgina o‘smirlar hissiy stresslarga duch keladilar. Ular yanada zaif bo‘lib, turli xil virus va infeksiyalarning salbiy ta’siriga osonlik bilan kira oladilar. Buning natijasida vegetativ tomir distoniyasi bilan zararlanish ehtimoli yuqori bo‘ladi. Bolada vegetativ qon- tomir distoniyasi rivojlanishining sabablari ko‘p. Kasallik darajasi bolaning yoshiga bevosita ta’sir qiladi. Eng yuqori foiz faol rivojlanish, gormonal yetuklik va psixoemotsional stressning kuchayishi bosqichiga kirgan maktab o‘quvchilari orasida kuzatiladi.

5 yoshdan 7 yoshgacha bolalarda vegetativ qon-tomir distoniyasiga sabab bo‘luvchi omillar: psixologik va hissiy stress, uydagi noqulay muhit, ovqatlanishdagi nomutanosiblik, gormonal o‘zgarishlar, gipodinamiya, stress, ortiqcha ish, salbiy uy muhiti, oilada ishonchli munosabatlarning yo‘qligi, maktabdagi ish yuki, yuqumli kasalliklar, irsiy moyillik, to‘g‘ri uyqu yetishmasligi, passiv turmush tarzi.

6-8 yoshdagi bolalarda vegetativ qon-tomir distoniyasi paydo bo‘lishi yangi, jiddiy va mas’uliyatli davr, ya’ni maktab o‘qishining boshlanishi bilan bog‘liq. G‘ayrioddiy kundalik tartib, tengdoshlar, o‘qituvchilar bilan yangi tanishuvlar, haddan tashqari ruhiy stress va boshqa omillar uzoq vaqt charchoqni keltirib chiqaradi, bu esa organlarning buzilishiga olib keladi. Vegetativ qon-tomir distoniyasi rivojlanishida oila ichidagi munosabatlar katta rol o‘ynashini tushunish muhimdir. Ota-onalarning bola bilan va o‘zaro muloqoti, o‘zaro tushunish, ishonch bolaning oila davrasida sog‘lom va barkamol rivojlanishining muhim tarkibiy qismidir. Bundan tashqari

pedagoglarning bolaga fiziologik va ruhiy holatidan kelib chiqqan holatda ta'lim-tarbiya berishi ham muhim hisoblanadi.

9 yoshdan oshgan bolada vegetativ qon-tomir distoniyasi alomatlari gormonal faollikning oshishi tufayli paydo bo'ladi, bu jismoniy va psixo-emotsional holat uchun e'tibordan chetda qolmaydi. Bu yoshda bolada quyidagi belgilar yuzaga keladi: nafas olish sindromi - nafas qisilishi, nafas qisilishi, havo yetishmasligi hissi, shovqinli va chuqur nafas olish bilan birga nafas qisilishi, buzilgan termoregulyatsiya sindromi - sovuqlik, terlash, isitma subfebrilgacha, nevroitik - paroksizmal, kayfiyatning yomonlashishi, depressiya, tashvish, siyish bilan bog'liq muammolar, oshqozon og'rig'i, ichak sanchig'i, ekstremitalarning uyquchanligi, terining rangsizlanishi yoki qizarishi.

O'smirlarda vegetativ-qon tomir distoniyasining asosiy sababi psixo-emotsional va jismoniy rivojlanish o'rtasidagi nomuvofiqlik fonida gormonal o'zgarishlardir. O'smirlarda vegetativ tomir distoni odatda ijobiy prognozga ega. Qoida tariqasida jiddiy asoratlarni keltirib chiqarmaydi, ko'pincha o'z-o'zidan shu yoshdan chiqib ketadi va sog'likka jiddiy zarar yetkazmaydi. Quyidagi omillarning mavjudligi patologiyani qo'zg'atishi mumkin: maktab yukini oshirish, murakkab va hajmli uy vazifasi sizni ko'p vaqt va kuch sarflashga majbur qiladi, bu esa ortiqcha ish va uyqu yetishmasligiga olib keladi. Vegetativ qon-tomir distoniyasining belgilari organ sistemalarining turli kasalliklar fonida namoyon bo'ladi:

1. Nafas olish - bemor nafas olishning kuchayishi, nafas qisilishi, havo yetishmovchiligi, tomoqdagi "bo'lak" dan shikoyat qiladi, simptomlar asabiy haddan tashqari qo'zg'alish yoki kuchli hayajon bilan kuchayadi.

2. Qon tomirlari - qon bosimining o'zgarishi (uning ham ko'tarilishi, ham keskin pasayishi), titroq yoki issiqlikning qizib ketishi, terining rangparligi, qizarishi, avtonom tizimning qaysi qismiga bog'liq.

3. Oshqozon-ichak - qorinning spazmatik og'rig'i, shishiradi, peristaltikaning kuchayishi, qichishish, ko'ngil aynishi, kamdan-kam hollarda qusish.

4. Termoregulyatsiya - tana haroratining asossiz pasayishi ($35,5^{\circ}\text{C}$ gacha) yoki ko'tarilishi ($37,5^{\circ}\text{C}$ gacha), quruq teri yoki ortiqcha terlash.

5. Jinsiy - [hayz ko'rish yetishmovchiligi](#) ayollarda, erkaklarda kuchning pasayishi, jinsiy istakning pasayishi, og'riqli va tez-tez siyish.

6. Psixoemotsional - charchoq, e'tiborsizlik, zaiflik, tashvish, letargiya, asabiylashish, vahima kayfiyati, harakatlanuvchi transport vositalaridan va cheklangan joylardan qo'rqish tufayli ishlashning pasayishi.

7. Sezuvchan - hayajon va asabiy haddan tashqari qo'zg'alish bilan terining uyquchanligi, "emaklash", hissi.

8. Muskulli - yuz va boldir mushaklarining kramplari, titroq va oyoq-qo'llarning titrashi, qo'llar, oyoqlar, iyaklar, lablarning beixtiyor qaltirashi.

Xulosa qilib aytganda, vegetativ qon–tomir distoniyasi ko‘pincha nevroz bilan bog‘liq bo‘lib, uni vujudga keltiradigan asosiy sabablardan biri esa stressdir. Bu sindromning 85%i maktab yoshidagi o‘quvchilarda kuzatiladi. Bu esa ta’lim sifatiga va bilish faoliyatini faollashtirish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatmasdan qolmaydi. Bularning oldini olish uchun pedagog sifatida biz ham o‘z hissamizni qo‘shmog‘imiz o‘ta muhimdir. Pedagog sifatida, turli pedagogik texnologiyalarni qo‘llagan holda, pedagogik mahoratimizdan foydalanib, o‘quvchilarga sog‘liqni asrash va Vegetativ tomir distoni singari salbiy holatlardan o‘zini himoya qilishi uchun ularda “immunitet” shakllantira olsak, vegetativ qon-tomir sindromi mavjud o‘quvchilarni aniqlab, ularning fiziologik va ruhiy holatiga mos keluvchi ta’lim texnologiyalari va metodlarini qo‘llagan holda dars mashg‘ulotlari tashkil qilsak, rivojlanayotgan yangi O‘zbekiston uchun kerakli kadrlarni tarbiyalashga o‘z hissamizni qo‘shgan bo‘lamiz. O‘zib borayotgan yosh avlodni salomatligiga va albatta kelajak sog‘lom bo‘lishiga biz bo‘lajak pedagoglar ham mas’ulmiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Баранова А.А.-“Детские болезни”. Учебник с компакт – диском. Издательская группа “ГЕОТАР-Медиа” Москва- 2007. 453-460-стр.
2. Bobojonov S.- “Ichki kasalliklar”. Darslik. – Toshkent, 2008. – 558 b.
3. Ibodullayev.Z.R-“Nevrologiya”.Umumiy amaliyot vrachlari uchun qo‘llanma.Toshkent “Akadem nashr”-2017.141-145-betlar.
4. Ibodullayev Z.R. “Tibbiyot psixologiyasi”. Darslik. – Toshkent, 2009. – 394 b.
5. Ibodullayev Z.R. “Asab kasalliklari”. Darslik. – Toshkent, 2014 y. – 1000 b.
6. http://tr.housepsych.com/vegeto-sosudistaya-distoniya_default.htm
7. https://paverakov.ru/tr/vegeto_sosudistaja_distonija_u_vzroslykh__simptomy/

ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ

**Абдурафикова Рухшона Абдувахидовна,
Усманова Гуласал Аслиддиновна**

Студенты группы 120 лечебного факультета
Самаркандского государственного медицинского университета

Научный руководитель: **Исламова Зебинисо Бустоновна**
Преподаватель кафедры медицинской биологии и общей генетики
islamova.zebiniso@mail.ru

***Аннотация:** Сохранение, морфобиология, химический состав, культивирование, проведение химических анализов лекарственных растений, содержащихся в местной флоре, и их воспроизводство являются одними из основных задач в развитии отечественного лекарственного производства. *Biebersteinia multifida* DC в Узбекистане известна под названием-Контепар.*

***Ключевые слова:** *Biebersteinia multifida* DC, лекарственное растение, Контепар, корень, лист, местное лекарство, экстракт корня, витамин, фармацевтика.*

MEDICINAL PLANTS USED IN FOLK MEDICINE

**Abdurafiqova Ruxshona Abduvohidovna
Usmonova Gulasal Asliddinovna**

Students of group 120 of the Medical Faculty of the
Samarkand State Medical University

Scientific supervisor: **Islamova Zebiniso Bustonovna**
Lecturer at the Department of Medical Biology and General Genetics
islamova.zebiniso@mail.ru

***Abstract:** Conservation, morphobiology, chemical composition, cultivation, chemical analyses of medicinal plants contained in the local flora and their reproduction are among the main tasks in the development of domestic medicinal production. *Biebersteinia multifida* DC in Uzbekistan is known as a Qontepar.*

***Keywords:** *Biebersteinia multifida* DC, medicinal plant, Qontepar, root, leaf, local medicine, root extract, vitamin, pharmaceuticals.*

ВВЕДЕНИЕ

Экология и охрана природы занимают одно из ведущих мест среди наиболее острых проблем современности. Её не случайно называют глобальной, она давно перешагнула государственные границы отдельных стран и вызывает живой интерес мировой общественности, в особенности народов азиатского континента. Охрана растительного и животного мира и окружающей среды никогда не имела столь важного значения, как в наши дни.

В Самаркандском регионе широко распространены полынные разнотравно-пырейные формации, которые покрывают горы от подошвы до водоразделов. С лесными насаждениями соседствуют астрагалы, типчак, скабиоза, ковыль, пырей, различные злаки - типичные представители ксерофитной флоры. На открытых пространствах к ним присоединяются различные виды ферулы, цветущие пирамиды эремуросов, голубые снопы тимьяна, жёлтые букеты зверобоя, ярко - красные тюльпаны, режущая глаза синева колокольчиков, а также лекарственные растения биберштейния многораздельная- *Biebersteinia multifida* DC.

Автор изучила история изучения этого вида в Самаркандской области. Было изучена морфобиология и фитоценология *Biebersteinia multifida* DC.

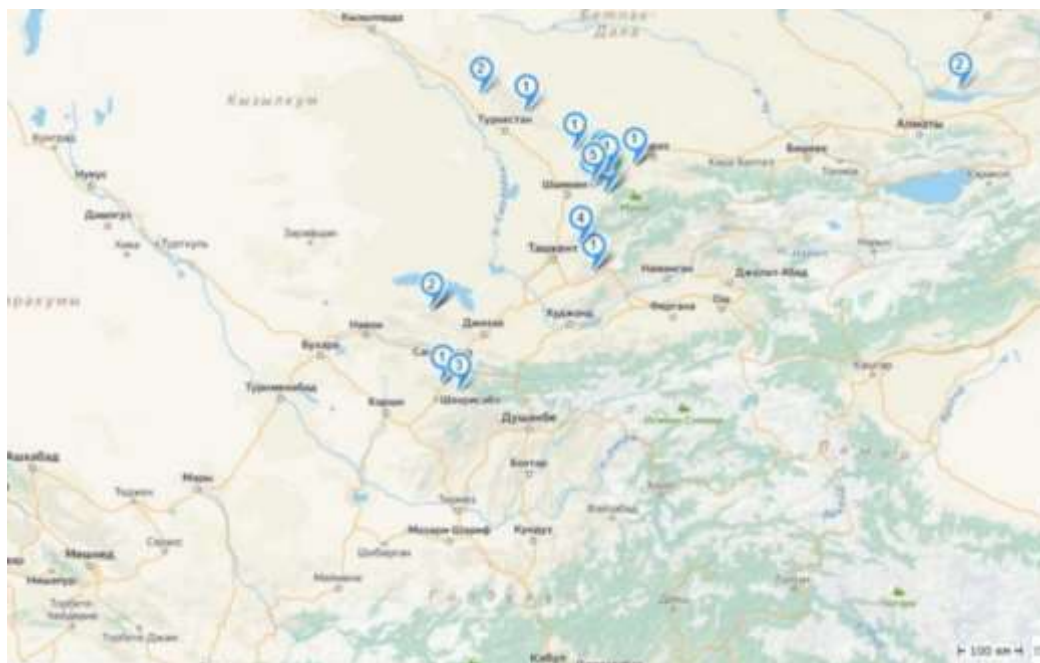
Применение в народной медицине. Из четырех хорошо известных видов *Biebersteinia* только *B. heterostemon* и *B. multifida* широко применяются в качестве традиционных растительных лекарственных средств для лечения заболеваний опорно-двигательного аппарата, переломов костей и кожных заболеваний [1,2,3]. В Китае растения *B. heterostemon* широко распространены на Цинхай-Тибетском плато и назначаются в качестве традиционных тибетских лекарств [4,5,7]. Кроме того, *B. multifida* произрастает в Иране, где этот вид растения применяется местно в качестве народного средства для лечения мышечных и скелетных заболеваний и переломов костей [6,8,9,10]. Кроме того, также сообщалось, что детскую никтурию можно лечить *B. multifida* [11]. Кроме того, *B. odora* веками использовалась для лечения мигрени и лихорадки людьми, живущими в долине Шигар, регион Балтистан, хребет Каракорум, Пакистан [12]. Поскольку виды *Biebersteinia* обладают высокой фармакологической ценностью в качестве традиционных лекарств, их биологическая активность привлекла внимание большого числа фитохимиков и фармакологов.

Результаты исследование. Статья является по изучению биология растений первой региональной (Самаркандской область) сводкой по роду

Biebersteinia. Дана фитоценология и биоэкологические особенности перспективного вида *Biebersteinia multifida* DC.

При введении в культуру того или иного растения помимо биологии и экологии необходимо прежде всего всесторонне изучить его краткую историю рода и систематическое положение.

Изучаемые нами вид относятся к роду *Biebersteinia* из семейства *Biebersteiniaceae*.

1-рис. Географические точки *Biebersteinia multifida* DC в Узбекистане.

Биберштейния (*Biebersteinia*) род цветковых растений порядка Сапиндоцветные. Ранее помещался в семейство Гераниевые (*Geraniaceae*), но в результате [филогенетических](#) исследований был выделен в монотипное семейство Биберштейниевые (*Biebersteiniaceae*) [1;2].

Род назван в честь [Фёдора Кондратьевича Биберштейна](#) (нем. *Friedrich August Freiherr Marschall von Bieberstein*, 1768—1826) – [российско-немецкого ботаника](#) и [зоолога](#); путешественник, исследователь [флоры Крыма, Кавказа](#); основоположника [шелководства](#) в России.

Виды рода – многолетние травянистые растения, произрастающие на [Кавказе](#), в Сибири, в Восточной Азии.

Виды *Biebersteinia* как ценное лекарственное растение широко используется в народной медицине. Ученые обнаружили что основные химические категории видов *Biebersteinia* включают флавоноиды, алкалоиды, фенилпропаноиды,

терпеноиды, эфирные масла и жирные кислоты. А также доказали противовоспалительное, обезболивающее, антибактериальное, антиоксидантное, спазмолитические, гипотензивное, гипогликемическое и против атеросклеротического действия видов *Biebersteinia*. [3:4;5;6]

Biebersteinia multifida DC. в условиях Узбекистана Самаркандской области в урочище Аманкутане преимущественно произрастает в горных районах, на высоте свыше полутора тысячи метров.

Выводы. Натуральные растительные продукты широко и широко используются в традиционной медицине и являются важными источниками для открытия и разработки лекарств. На сегодняшний день лишь в нескольких исследованиях были рассмотрены и проанализированы фитохимические компоненты, биологическая активность, а также фармакологические аспекты и характеристики видов *Biebersteinia*.

У представителей этого рода растений было выделено и идентифицировано более 40 вторичных метаболитов, основными компонентами которых были флавоноиды. Различные свойства и эффективность фармакологически активных веществ в различных *Виды Biebersteinia* предполагают, что эти соединения являются потенциальными источниками новых лекарств.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bustonovna I. Z., Normuratovna M. G. BIEBERSTEINIA MULTIFIDA BIOLOGY OF DC AS A PROMISING MEDICINAL PLANT. LITERATURE REVIEW PART 2 //Thematics Journal of Education. – 2022. – Т. 7. – №. 3.

2. Исламов Б. С., Исламова З. Б. БИОЛОГИЯ СЕМЯН КУЗИНИИ ТЕНЕВОЙ (COUSINIA UMBROSA BUNGE) //Современная наука: перспективы, достижения и инновации. – 2020. – С. 39-47.

3. Bustonovna I. Z. REASONABLE USE OF MEDICINAL PLANTS. Literature review Part 2 //Asian journal of pharmaceutical and biological research. – 2022. – Т. 11. – №. 2.

4. Хожиматов О. К., Исламова З. Б. Анализ аминокислотных состав, систематическая роль и значение видов рода *biebersteinia* //Science and innovation. – 2022. – №. Special Issue. – С. 395-401.

5. Islamova Z. B. THE YILD OF BEANS USING MINERAL FIRTILIZERS AND NITROGEN //Эффективность применения инновационных технологий и техники в сельском и водном хозяйстве. – 2020. – С. 234-236.

6. Исламова З. Б., Назарова Г. Х., Маткаримова Г. М. БИОЛОГИЯ И АГРОТЕХНИКА СОИ //EUROPEAN RESEARCH. – 2021. – С. 21-23.
7. ISLAMOVA Z. B., MAMUROVA G. N. AMOUNT OF VITAMINS CONTAINED IN BIEBERSTEINIA MULTIFIDA DC //Innovations in Technology and Science Education. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 1298-1303.
8. Nazirova S., Islamova Z. B. About mythopathic diseases //Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education. – 2023. – Т. 1. – №. 7. – С. 61-63.
9. Bustonovna I. Z. Studying the biology of biebersteinia multifida DC //Thematics Journal of Education. – 2022. – Т. 7. – №. 4.
10. Исламова З. Б., Туракулов Э. М. ЛЕЙШМАНИОЗЫ-ПАТОГЕНЕЗ И КЛАССИФИКАЦИЯ //European Scientific Conference. – 2022. – С. 178-180.
11. Назарова Ф. Ш., Назарова Г. Х., Исламова З. Б. БИОЛОГИЧЕСКИЕ И ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА АЗКАМАРСКОГО БЕНТОНИТА И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КАК ИСТОЧНИКА МИНЕРАЛЬНОГО ПИТАНИЯ //Экономика и социум. – 2021. – №. 4-2 (83). – С. 244-251.
12. Маткаримова Г. М., Назарова Г. Х., Исламова З. Б. РАСТЕНИЯ КИЗИЛ (CORNUS MAS L.)-ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ //ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ. – 2021. – С. 11-13.
13. Nazirova S., Islamova Z. B. About mythopathic diseases //Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education. – 2023. – Т. 1. – №. 7. – С. 61-63.
14. Matkarimova Gulnaz Maksudjanovna and Islamova Zebiniso Bustanovna 2020. FIRST CELL OBSERVATIONS AND RESEARCH. *Archive of Conferences*. 1, 1 (Jun. 2020), 142-143.
15. Исламова З. УРОЖАЙНОСТЬ СОИ И ФАСОЛИ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ МИНЕРАЛЬНЫХ УДОБРЕНИЙ И НИТРАГИНА //Россия в XXI веке: факторы и механизмы устойчивого развития. – 2016. – С. 18-20.

TA'LIM MUSSASALARIDA ANIQ FANLARINI O'QITISHDA NAZARIY VA AMALIY BILIMLARNING O'ZARO BOG'LIQLIGINI ASOSLASH

Uzoqbayev Azizbek Husan o'g'li,
Hazratqulov Jahongir Azamat o'g'li (Talaba)
(Jizzax poltexnika insituti, Jizzax, O'zbekiston)

***Annotatsiya:** Texnikumlarda o'qituvchilarini tayyorlash sifatini ta'minlashda nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligi asosida o'qitishning nazariy masalalari tahlil qilindi. Kasbiy tayyorgarlik darajasi yuzasidan tashkiliy va metodik izchillikni ta'minlash, modul-blok usulida ishlash tamoyili. Texnikumlarda o'qituvchilarini tayyorlashda integrativ yondashuv mutaxassislikka oid malaka, ish-harakat usullari, qiziqish va intilishlari yaxlitligini ta'minlash uchun qo'llanildi*

***Kalit so'zlar:** Texnikumlarda, kasbiy moslashuvchanlik tamoyili, modul -blok usulida ishlash tamoyili, pedagogik, integrativ yondashuv, ish-harakat usullari, intilishlari.*

Ta'lim, fan va ishlab chiqarish nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligi asosidasi quyidagi asosiy yo'nalishlarda rivojlantirilishi lozim:

1. Texnikumlarda vertikal bo'yicha nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligi asosidasi:

– Texnikumlarda muassasasi, akademik litsey – Texnikumlarda muassasasi kabi nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligi asosidalashgan ta'lim muassasalarini tashkil qilish, shu asosda:

– kasbiy tayyorgarlik darajasi yuzasidan tashkiliy va metodik izchillikni ta'minlash;

– tarmoq muammolarining yechimini topish uchun mutaxassislarni maqsadli tayyorlash;

– mutaxassis-kadrlar tayyorlashda oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari moddiy-texnik bazasidan hamkorlikda teng foydalanish.

2. Texnikumlarda ning gorizontal bo'yicha nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligi asosidasi:

- raqobatbardosh oliy ma'lumotli mutaxassis (bakalavr-magistr)lar tayyorlaydigan texnika universitetlari, o'quv-ilmiy (Texnikumlarda muassasasi-ilmiy tadqiqot instituti), o'quv-ilmiy-ishlab chiqarish (Texnikumlarda muassasasi-ilmiy

tadqiqot instituti-ishlab chiqarish) va o'quv-ishlab chiqarish (Texnikumlarda muassasasi-ishlab chiqarish) birlashmalarini tashkil qilish.

Bunday nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligi asosidalash natijasida:

- Texnikumlarda (ayniqsa hududlarda) pedagogik, ilmiy va moddiy-texnik potentsialidan samarali foydalanishga va ma'muriy-boshqaruv xarajatlarini qisqartirishga olib keladi;

- Fanlar Akademiyasi va tarmoq ilmiy tadqiqot institutlari o'quv muassasalaridagi ta'lim jarayoni bilan o'zaro aloqadorligi ta'minlanadi;

- tadqiqotchilar, pedagoglar va talabalar hamkorlikda foydalanishi uchun fundamental tadqiqotlarning tajriba-sinov va asbob-uskunalar bazasi rivojlanadi;

3. Texnikumlarda aralash (vertikal va gorizontal) nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligi asosidasi turli darajadagi raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash uchun o'quv-ilmiy-ishlab chiqarish bazalarini yaratish.

4. Texnikumlarning xalqaro nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligi asosidasi:

- rivojlangan mamlakatlar bilan birgalikda bozor va xalqaro munosabatlar doirasida yuqori aqliy salohiyatni talab qiluvchi muhim sohalar, ekologiya yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha hamkorlikdagi ta'lim muassasalari (Texnikumlarda muassasalari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalari, malaka oshirish va qayta tayyorlash markazlari va boshqalar)ni tashkil qilish;

- iqtidorli yoshlarni ishlab chiqarish sanoati taraqqiy etgan, intellektual kuch darajasi yuqori kadrlarga boy davlatlarning etakchi ta'lim muassasalarida tahsil olishlarini tashkil qilish;

- xorijiy ta'lim muassasalari va ilmiy tadqiqot markazlari bilan talabalar, magistrilar, tadqiqotchilar almashinuvini yo'lga qo'yish maqsadida to'g'ridan-to'g'ri aloqa o'rnatish;

Xulosa qilib aytganda, xorijiy mamlakatlar ish tajribasidagi kasbiy ta'limning yo'nalganligini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularda asosan yoshlarning kasbiy tayyorgarligini ishlab chiqarish bilan uzviy bog'liq holda olib boriladi. Ishchi kuchining sifatini takomillashtirish g'oyasi bu jarayonning amaliy natijasi sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Bu davlatlar ish tajribasini o'rganish mamlakatimizda Texnikumlarda jarayoni tizimini ishlab chiqarish va o'qitishda nazariya va amaliyotning o'zaro bog'liqligilashni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlarini takomillashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Товбоев Б. Х. и др. Проектирование цементбетонных дорожных покрытий в условиях сухого и жаркого климата //Молодой ученый. – 2016. – №. 6. – С. 208-210.

2. Амиров Т. Ж., Зафаров О. З., Юсупов Ж. М. Трещины на асфальтобетонных покрытиях: причины образования и отрицательные последствия //Молодой ученый. – 2016. – №. 6. – С. 74-75.

3. Товбоев Б. Х., Юзбоев Р. А., Зафаров О. З. Влияние конструктивных решений на трещиностойкость асфальтобетонных слоев усиления //Молодой ученый. – 2016. – №. 1. – С. 227-230.

4. Худайкулов Р. М., Каюмов А. Д., Зафаров О. З. Оценка влияния фильтрационного выщелачивания на свойства засоленных грунтов основании земляного полотна //Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры. – 2020. – С. 423-430.

5. Olmos Z., Elbek U. Main parameters of physical properties of saline soils along highways //Problems of Architecture and Construction. – 2020. – Т. 2. – №. 4. – С. 150-151.

6. Зафаров О. З., Эргашев Х. Х. Влияние капиллярного увлажнения на плотность засоленных грунтов //Academy. – 2021. – №. 5 (68). – С. 3-5.

7. Kayumov A., Zafarov O., Kayumov D. Water flow to the earth ground soil of automobile roads from atmospheric sediments //Problems of Architecture and Construction. – 2019. – Т. 2. – №. 1. – С. 103-107.

8. Каюмов А. Д., Зафаров О. З., Каюмов Д. А. Приток воды в грунт земляного полотна автомобильных дорог от атмосферных осадков //Me' morchilik va qurilish muammolari. – 2019. – С. 103.

9. Hudaykulov R. et al. Filter leaching of salt soils of automobile roads //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2021. – Т. 264. – С. 02032.

10. Зафаров О. З., Ирискулова К. Автомобиль йўлларини лойихалашда муҳандис-геологик қидирувларни ўзига ҳослиги //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 180-186.

11. Kayumov Abdubaki Djalilovic A. D., Zafarov O. Z., Saidbaxromova N. D. Basic parameters of physical properties of the saline soils in roadside of highways //Central Asian Problems of Modern Science and Education. – 2019. – Т. 4. – №. 2. – С. 30-35.

12. Зафаров О. З., Мустафоқулов М. М. Ў., Оқилов З. О. Ў. Йўл пойининг ишончилигини таъминлаш //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 305-311.

13. Зафаров О. З., Бобожонов Р. Т., Мардиев А. Муҳандис-геологик қидирув ишларини ташкил этиш //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 320-327.

14. Zafarov O. Z. et al. Avtomobil yo'llari maydonlarining zichlik standartlari //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 287-292.
15. Зафаров О. З., Махкамов З. Т. изучение влияния капиллярного увлажнения на плотность засоленных грунтов //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 328-333.
16. Каюмов А. Д., Каюмов Д. А., Зафаров О. З. изучение влияния капиллярного увлажнения на плотность засоленных грунтов //Актуальные научные исследования в современном мире. – 2019. – №. 1-2. – С. 119-124.
17. Zafarov O. Z., Murtazaev B. A. Mamlakatimiz hududlaridagi avtomobil yo'llarini zamonaviy ko'kalamzorlshirish //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 279-286.
18. Irisqulova K. N., Zafarov O. Z. CONSTRUCTION OF HIGHWAYS IN SALINE SOILS //Academy. – 2021. – №. 8 (71). – С. 27-29.
19. Zafarov O. Z., Irisqulova K. N. Q. Modern technologies of road construction //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 312-319.
20. Зафаров О. П., Ирискулова К. ПОВЫСИТЬ ДОЛГОВЕЧНОСТЬ ПРОТЯЖЕННЫХ МАГИСТРАЛЕЙ //Ta'lim fidoyilari. – 2022. – Т. 7. – №. 8. – С. 169-174.
21. Maxkamov Z. et al. Conducting engineering and geological research on the design and construction of buildings and structures in saline areas //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2023. – Т. 2789. – №. 1.
22. Зафаров О. З., Ирискулова К. Н. К. ТРЕБОВАНИЯ К ГРУНТУ ДЛЯ СТРОИТЕЛЬСТВА ДОРОГ //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 78-82.
23. Зафаров О. З., Кучкоров С., Дусбеков А. М. У. Капиллярное увлажнение плотности засоленных грунтов //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 278-284.
24. Olmos Z. et al. CONSTRUCTION OF A ROAD BASE FROM SALINE SOILS IN UZBEKISTAN //Yosh Tadqiqotchi Jurnal. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 479-482.
25. Зафаров О. З., Мухаммадиев Б. А. АВТОМОБИЛЬ ЙЎЛЛАРИ ЙЎЛ ПОЙИНИ ТУРҒУНЛИГИ ВА МУСТАҲКАМЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ //МЕ'МОРЧИЛИК va QURILISH MUAMMOLARI. – 2019. – С. 54.
26. Olmos Z. et al. THE IMPORTANCE OF STUDYING THE PHYSICAL PROPERTIES OF SALINE SOILS ON HIGHWAYS //Yosh Tadqiqotchi Jurnal. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 475-478.
27. Kayumov D. A., Zafarov O. Z., Kayumova N. D. ISSUES OF CONSTRUCTION OF THE ROAD BASE FROM DIFFERENT SALINE SOILS IN THE NATURAL CONDITIONS OF UZBEKISTAN //Open Access Repository. – 2022. – Т. 9. – №. 04. – С. 72-75.
28. Makhkamov Z. T. et al. Project of the automobile roads //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 270-277.

29. Zafarov O., G'ulomov D., Murodov Z. Conducting engineering-geological researches on bridges located in our country and diagnosing their super structures, methods of eliminating identified defects //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2023. – T. 2789. – №. 1.

30. Bobojonov R., Zafarov O., Yusupov J. Soil composition in the construction of engineering structures, their classification, assessment of the impact of mechanical properties of soils on the structure //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2023. – T. 2789. – №. 1.

31. Kayumov A., Zafarov O., Kayumov D. Changes of mechanical properties in humidification saline soil based in builds and constructions //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2023. – T. 2789. – №. 1.

32. Zafarov O. Z. et al. Jizzax viloyati Paxtakor tumani sho'rlangan hududlarida bino va inshootlarni loyihalash va qurishda muhandis-geologik qidiruv ishlarini olib borish, sho'rlangan gruntlarning namlinishi natijasida mustahkamlik ko'rsatkichlarining o'zgarishi //Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 9. – С. 138-144.

33. Zafarov O. Z. et al. Mamlakatimizdagi asfaltbeton qoplamali avtomobil yo'llarining mustahkamligi //Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 10. – С. 191-196.

34. Zafarov O. Z. et al. Asfaltbeton qoplamali avtomobil yo'llarini loyihalash va qurishda zamonaviy materiallardan foydalanish //Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 10. – С. 197-202.

35. Зафаров О. З. МАМЛАКАТИМИЗДАГИ ЗАМОНАВИЙ ААВТОМОБИЛЬ ЙЎЛЛАРИНИ ЛОЙИХАЛАШ ВА ҚУРИШДА ҚИДИРУВ ИШЛАРИНИ ОЛИБ БОРИШ: МАМЛАКАТИМИЗДАГИ ЗАМОНАВИЙ ААВТОМОБИЛЬ ЙЎЛЛАРИНИ ЛОЙИХАЛАШ ВА ҚУРИШДА ҚИДИРУВ ИШЛАРИНИ ОЛИБ БОРИШ //“Qurilish va ta'lim” ilmiy jurnali. – 2023. – T. 5. – №. 1. – С. 261-266.

36. Zafarov O. Z., Qo'shmurodov S. F. MUHANDISLIK INSHOOTLARINI LOYIHALASH VA QURISHDA GRUNTLARNING TARKIBI, ULARNING KLASSIFIKATSIYASINI ANIQLASH, GRUNTLAR MEXANIK XOSSALARININING INSHOOTGA TA'SIRINI BAHOLASH: MUHANDISLIK INSHOOTLARINI LOYIHALASH VA QURISHDA GRUNTLARNING TARKIBI, ULARNING KLASSIFIKATSIYASINI ANIQLASH, GRUNTLAR MEXANIK XOSSALARININING INSHOOTGA TA'SIRINI BAHOLASH //“Qurilish va ta'lim” ilmiy jurnali. – 2023. – T. 5. – №. 1. – С. 26-30.

37. Zafarov O. Z. Expandable road platforms of the highways //Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 10. – С. 203-208.

38. Zafarov O., Qo'Shmurodov A. Mamlakatimizda ekspluatatsiya qilinayotgan ko'priklarning temir betonli oraliq qurilmalarini texnik ko'rikdan o'tkazish //Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 10. – С. 178-184.

39. Зафаров О. З., Махмудов Д. Ф. Ў., Санақулов Б. Ш. Ў. Автомобиль йўллари лойиҳалаш ва қуришда бажариладиган қидирув ишларини олиб бориш //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 185-190.

40. Kayumov A. D., Kayumov D. A., Zafarov O. Z. Water-Heat Order Development Dynamics of Salined Ground Road //Eurasian Journal of Engineering and Technology. – 2022. – Т. 5. – С. 79-81.

41. Kayumov D. A., Zafarov O. Z., Kayumova N. D. Landscape design problems of automobile roads. – 2022.

42. Зафаров О., Қўшмуродов А. РЕСПУБЛИКАМИЗДА ҚУРИЛАЁТГАН ЗАМОНАВИЙ АВТОМОБИЛЬ ЙЎЛЛАРИНИ ЛОЙИҲАЛАШ ВА ҚУРИШДА ҚИДИРУВ ИШЛАРИНИ ОЛИБ БОРИШ //Innovative Development in Educational Activities. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 401-407.

43. Zafarov O. КО ‘PRIKLARNI EKSPLUATATSIYA QILISH VA ULARDAN FOYDALANISH //Innovative Development in Educational Activities. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 387-393.

44. Ravshanov M. МАМЛАКАТИМИЗДА ҚУРИЛАЙОТГАН КО ‘PRIKLAR ҚУРИЛИШ ИШЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАСHTIRISH VA ULARNING ZMONAVIY YECHIMLARI //Innovative Development in Educational Activities. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 394-400.

45. Zafarov O. МАМЛАКАТИМИЗДАГИ SUN’IY INSHOOTLARNING HOLATINI BAHOLASH VA ISHONCHLILIGI OSHIRISH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH //Innovative Development in Educational Activities. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 408-414.

46. Uzoqboyev A., Abdullayev S., Abriyev N. ROBOTOTEXNIK MEKANIZMLARNING MAXSUSLIKLARINI IZLASHDA MATRITSAVIY USULNING QO‘LLANISHI //Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 1. – С. 92-100.

47. Узокбаев А. 7 СИНФ АЛГЕБРА КУРСИНИ НАЗАРИЯ БИЛАН АМАЛИЁТНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ ТАМОЙИЛИ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ //Журнал математики и информатики. – 2021. – Т. 1. – №. 2.

48. Узокбаев А., Абриев Н., Худойбериев Х. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА “МАТЕМАТИКА” ФАНИНИ ЎҚИТИШДА НАЗАРИЯ БИЛАН АМАЛИЁТНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ //Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 39-46.

49. Uzoqbayev A., Samandarov A., Ne’matov K. ROBOTOTEXNIK MEKANIZMLARNING MAXSUSLIKLARINI TOPISH ALGORITMI //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 1 Part 6. – С. 150-153.

50. Uzoqbayev A. KESMADA BERILGAN PARAMETRGA BOG‘LIQ BO‘LGAN CHIZIQLI TENGLAMALAR SISTEMASINING PARAMETRNING BARCHA QIYMATLARIDA YECHIMINI YOKI MAVJUD EMASLIGINI ANIQLASH ALGORITMI //Xalqaro miqyosdagi ilmiy-texnik anjumani. – 2022.

51. Uzoqbayev A. Bo'lg'usi matematika o'qituvchisini nazariy va metodik jihatdan malakali qilib tayyorlash omillari //Xalqaro miqyosdagi ilmiy-texnik anjumani. – 2020.

52. Юсупов Ж. М. и др. Асфальтобетон қоришмаларини ётқизиш ва зичлашда ҳаво ҳароратини таъсирини ўрганиш ва таҳлил қилиш //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 325-330.

53.ўғли Юсупов Ж. М. КАК СТРОЯТ ДОРОГИ В ГЕРМАНИИ //Innovative Development in Educational Activities. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 379-386.

54.Юсупов Ж. М. МАМЛАКАТИМИЗДАГИ АВТОМОБИЛЬ ЙЎЛЛАРИНИНГ ҲАВО ҲАРОРАТИНИНГ ИССИҚ АСФАЛЬТ ҚОРИШМАЛАРИНИ ЁТҚИЗИШ ТАСМАСИНИНГ УЗУНЛИГИГА ТАЪСИРИНИ ЎРГАНИШ: МАМЛАКАТИМИЗДАГИ АВТОМОБИЛЬ ЙЎЛЛАРИНИНГ ҲАВО ҲАРОРАТИНИНГ ИССИҚ АСФАЛЬТ ҚОРИШМАЛАРИНИ ЁТҚИЗИШ ТАСМАСИНИНГ УЗУНЛИГИГА ТАЪСИРИНИ ЎРГАНИШ. – 2023.

55.ўғли Юсупов Ж. М. и др. Автомобиль йўлининг транспорт-эксплуатацион кўрсаткичларини комплекс баҳолашнинг замонавий усуллари //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 271-278.

56.Юсупов Ж. М., Мақамов З. Т. Архитектурная композиция автомобильных дорог //ББК 1 Р76. – 2021. – С. 132.

57. Маҳкамов З. Т., Юсупов Ж. М. Ў. Автомобиль йўлларини лойиҳалаш, куриш ва эксплуатация қилиш жараёнларида фойдаланилаётган дастурий таъминотлар //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 124-132.

58. Бўрибоев А. А. Профессионал таълимда “Нефт ва уни қайта ишлаш” мавзусини ўқитишда интерактив методлардан фойдаланиш методологияси //Scientific progress. – 2021. – Т. 1. – №. 5.

59. Бўрибоев А. А. Олий таълим тизимидаги ўқув фаолиятини ташкил этишда мустақил ишларнинг роли //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 1051-1055.

60. Бўрибоев А. А. Кимё фанидан мустақил ишларни ташкил қилишда кўп танловли тест топшириқларидан фойдаланиш //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 875-880.

61. Shodiqul o'g'li Q. S. SEMENTBETON QOPLAMALI AVTOMOBIL YO'LLARINI SAQLASH ISHLARI SIFATINI BAHOLASH //Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 148-151.

62.Qodirov S. S. O. G. L. Ko'prik oraliq qurilmalarining dinamik parametrlarini baxolash ussularini takomillashtirish //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 7. – С. 81-87.

63. Qodirov S. S. O. G. L. Mamlakatimizdagi A-373 “Toshkent-O'sh” avtomobil yo'lidagi ko'priklar mavjud holatining tahlili //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 11. – С. 154-160.

64. Qodirov S. S. O. G. L. Ko'prik inshootlarning xolatini baxolash va ishonchliligi sabablari //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 159-165.

65. Алменов Х., Муминов Э. А., Муминов А. У. К РАСЧЁТУ НЕЛИНЕЙНОГО ДЕФОРМИРОВАНИЯ ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ С ТРЕЩИНАМИ //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 1871-1879.

66. Miralimov, M., Ishankhodjaev, A., Almenov, K., & Muminov, E. (2021). Influencing of land transport load on structure of backfill arched Road Bridge. In E3S Web of Conferences (Vol. 264, p. 02013). EDP Sciences.

67. Эргашев А. Т., Мўминов Э. А., Ғуломжонов М. Г. КЎПРИК ИНШОТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ИШОНЧЛИЛИГИН БЕЛГИЛАЙДИГАН ОМИЛЛАР //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. TSTU Conference 1. – С. 576-579.

68. Эргашев А. Т., Мўминов Э. А., Ғуломжонов М. Г. КЎПРИК ИНШОТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ИШОНЧЛИЛИГИНИ БЕЛГИЛАЙДИГАН ОМИЛЛАР //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. TSTU Conference 1. – С. 188-191.

69. Равшанов Ж. Р. У. Ремонтные работы на автомобильных дорогах с цементно-бетонным покрытием //Academy. – 2021. – №. 5 (68). – С. 18-21.

70. Равшанов Ж. Ривожланган мамлакатларида йўл тармоғининг ривожланиш хусусиятлари //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 299-304.

71. Равшанов Ж. Р. У. Ремонтные работы на автомобильных дорогах с цементно-бетонным покрытием //Academy. – 2021. – №. 5 (68). – С. 18-21.

72. Равшанов Ж. Ривожланган мамлакатларида йўл тармоғининг ривожланиш хусусиятлари //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 299-304.

73. Равшанов Ж. Р. Ў. Автомобил йўлларида ишлатиладиган асфалт қоришмалардан фойдаланиш хусусиятлари //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 255-260.

74. Равшанов Ж., Ирискулова К. Цемент ишлаб чиқариш жараёнида табиий тоғ жинслари ахамияти //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 326-329.

75. Ravshan o'g'li J. et al. SEMENTBETON QOPLAMALI AVTOMOBIL YO 'LLARINI TA'MIRLASHDA ISHLATILADIGAN ZAMONAVIY MATERIALLARNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 20. – С. 132-135.

76. Ravshanov J. NAMLIGI YUQORI BO 'LGAN GRUNTLAR MAVJUD JOYLARDAGI AVTOMOBIL YO 'LLARINI LOYIHALASHDA MUHANDIS-GEOLOGIK QIDIRUV ISHLARINING O 'ZIGA XOSLIGI //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – Т. 1. – №. 21.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE ALGORITHMS IN FACE RECOGNITION AND OBJECT DETECTION

Makhmudova Shakhzoda Yorkinovna

Tashkent University of information technologies named after
Muhammad al Khwarizmi

Sharopova Barno Abdunabiyevna

Institute of counter-irrigation and agro technologies of the national research
university

ABSTRACT

Facial recognition is a well-established and popular field in Computer Vision, especially with advancements in deep learning and data sets. Deep facial recognition has made significant progress and is widely applied in real-world scenarios. A complete facial recognition system involves three main components: facial recognition, orientation, and representation. This system detects faces, aligns them to a standard view, and extracts features for recognition using deep convolutional neural networks. This article provides a detailed overview of the latest advancements in these areas, showing how deep learning has greatly enhanced their abilities. Object detection in machine vision is a challenging area that requires significant improvements. While image classification accuracy is nearing 2.25%, surpassing human performance, object detection algorithms are still in the early stages. Current algorithms achieve only 40.8 MAPS on modern objects, so careful dataset selection is crucial for optimal results.

Introduction

Computer vision encompasses image recognition, teaching computers to recognize and respond to people. We frequently encounter facial recognition technology unknowingly. Image processing involves machine learning to analyze digital images, allowing AI systems to perform image recognition and classify objects efficiently. Unmanned vehicles use computer vision to identify pedestrians, signs, and other vehicles. The concept of "face recognition" is easily understood. It involves using computer vision algorithms to identify and validate the identity of a face in an image or video. The process can be broken down into three main steps: recognition locates a face in the image, analysis maps out facial features and converts them into a unique set

of numbers, and identification determines the person's identity or categorizes them into a group based on characteristics like gender or age.

Pretrained Convolutional Neural Networks (CNN) are crucial in AI image recognition technology. To enhance performance for specific applications, appropriate training data must be collected, annotated, and used to retrain and fine-tune these models. Accuracy is the primary criterion for assessing image recognition tools, with speed and adaptability typically evaluated later.

Common CNN-based pretrained models for image recognition work include:

- A two-stage pretrained model that uses a CNN to produce candidate object regions, which are then passed through a separate CNN to classify images and refine bounding boxes. Accuracy is the key benefit, but it can take a long time to retrain.
- A one-stage model that uses a CNN to predict class labels and bounding boxes of objects in an image. The main advantage is fast inference time (or quick delivery) and low memory usage. On the downside, it is less accurate compared to Faster R-CNN.
- A one-stage model that uses a single CNN to predict bounding boxes and class labels of objects in an image. It has a good balance between accuracy and performance speed.

Algorithms for Face Recognition

There are multiple face recognition algorithms, such as ones using traditional, manually crafted features and those utilizing deep learning. Some of the most commonly used algorithms are: Eigenfaces uses PCA to extract features from face images, an early face recognition algorithm still used today. Fisherfaces is an extension that considers class labels, more robust to lighting and expression variations. DeepFace uses a deep CNN for feature extraction, achieving human-level performance. FaceNet uses triplet loss to map face images to a high-dimensional space, excelling in benchmark tests. Evaluation datasets are crucial for comparing algorithm performance, including LFW, AgeDB, CFP-FP.

In these days the best algorithms for detection and recognition is artificial intelligence algorithms based on convolutional neural network (CNN).

A convolutional neural network (CNN) is a specialized type of neural network in deep learning designed for processing data through multiple array layers. CNN is ideal for tasks such as image recognition and is commonly employed in facial recognition software. The magic of CNN lies in its convolutional layers, which are essential for identifying image features through filters. An analogy is helpful in grasping the workings of these layers in image recognition.

Imagine if to spot someone approaching from a distance. Initially, eyes will scan the outline of the figure to distinguish it from surrounding objects. As the person gets closer, and start focusing on distinguishing features like gender, weight, and clothing. Eventually, they pay attention to finer details like facial features and accessories. Similarly, in a CNN, different layers with filters work to detect specific features, starting with general ones and progressing to more intricate details. The filter values in each layer are determined through training on a specific dataset, allowing for accurate predictions on new images based on the learned features.

Figure 1 shows a typical CNN network. The first few convolutional layers (conv1 to conv4) detect the various features (from abstract to specific) in an image (such as edges, lines, etc.). The final few layers (the fully connected layers and the final softmax/logistic layer) are used to classify the result (such as that the image contains faces belong to person A, B, or C).

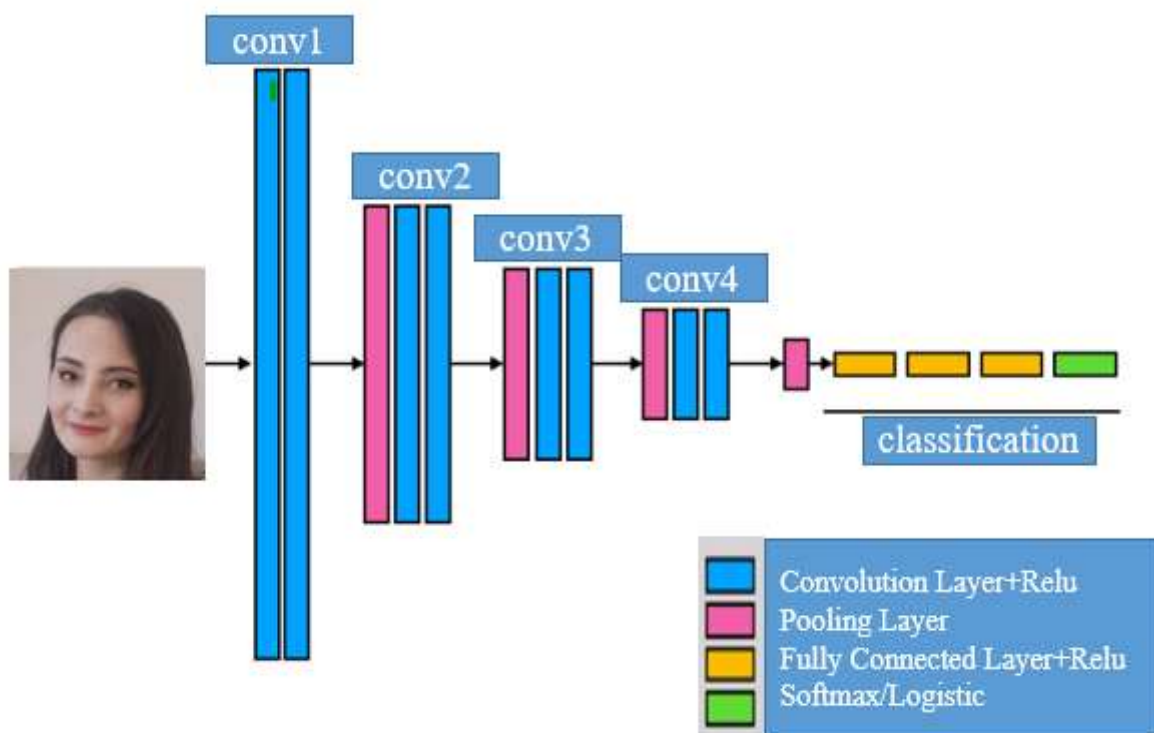

Figure 1: A typical Convolutional Neural Network (CNN) architecture

The structure of Convolutional Neural Networks comprises various layers: Convolution, Activation (ReLU) Layer, Pooling, Flattening layer, and Fully connected layer. We will explore each of these layers thoroughly. Below is a basic diagram showing each of these layers.

The primary function in the Convolutional Layer is Convolution, a crucial mathematical operation with numerous applications, particularly in signal processing and Image data where it is highly effective. The Convolution formula is as follows:

$$(x * w)(t) = \int_{-\infty}^{\infty} x(a) \cdot w(t - a) da$$

Convolution in mathematics combines two functions to create a third function showing how one function affects the other. In image processing, we convolve image data to produce a new output reflecting the two functions. The convolution operation is denoted by an asterisk (*). It is expressed in CNN terminology with x as input and w as weights, filters or kernels used to convolve the image data. Parameter t represents the spatial location in the input image.

Nevertheless, this is not the precise way in which we illustrate the Convolution operation in CNN. It is important to recognize that certain complex terminology is not directly utilized in CNNs – it is simply presented here to provide an understanding of the operation. Additionally, this equation is designed for continuous inputs. While continuous inputs are typically used in signal processing, image processing involves a discrete array of pixels, so the $\int_{-\infty}^{\infty}$ imply changes to the $\sum_{a=-\infty}^{\infty}$ meaning that the combined integration of two function changes to the summation of the corresponding elements.

$$(x * w)(t) = \sum_{-\infty}^{\infty} x(a) \cdot w(t - a) da$$

Nonetheless, this notation may seem complex, simplify it to the true equation for Convolution in Convolutional Neural Networks (CNN).

$$(I * K)(i, j) = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n (I_{(i+m-1)(j+n-1)} K_{ij}) + b$$

The letter I represents our input, also known as a 2D image, while K stands for Kernel, which is also 2D. The indices i and j are used to denote a single pixel in the input image, kernel, and resulting output. m, n are used to represent the dimensions (height, width) of the filter or kernel. The $I_{(i+m-1)(j+n-1)}$ denotes the pixel value of the input image at position $(i + m - 1), (j + n - 1)$, where the filter is applied to each input pixel as i and j change. The outer summation $\sum_{i=1}^m$, slides the kernel over the input image, iterating over i from 0 to $m-1$ vertically. The inner summation $\sum_{j=1}^n$, represents element-wise multiplication, iterating over j from 0 to $n-1$ horizontally. A bias term b is then added to enhance network flexibility.

REFERENCES

1. Joseph Redmon, Ali Farhadi(2017). YOLO9000: Better, Faster, Stronger. 2017 CVPR
2. Konark Modi, Lakshmipathi Devaraj Advancements in Biometric Technology with Artificial Intelligence December 2022 6p.
3. Deep Learning (Adaptive Computation and Machine Learning series) Hardcover – 18 November 2016
4. Hands-On Machine Learning with Scikit-Learn, Keras, and TensorFlow: Concepts, Tools, and Techniques to Build Intelligent Systems, Third Edition (Full Colour Print) Paperback – 10 October 2022
5. Rahul D Chaudhari, Ashok A Pawar, Rakesh S Deore / International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)/The Historical Development Of Biometric Authentication Techniques: A Recent Overview 3921-3928 p.

DORIVOR O‘SIMLIKLARNI IN-VITRO USULIDA KO‘PAYTIRISH VA UNING AFZALLIGI

Bahromov Jahongir Norbobo o‘g‘li

Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

***Annotatsiya:** So‘ngi yillarda dunyo miqiyosida kasaliklar turi va kasallanish sonining ortishi dori darmonga bo‘lgan ehtiyojning ortishiga sabab bo‘lmoqda. Ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar dunyoning rivojlangan mamlakatlari ko‘plab laboratoriyalarida olib borilmoqda. Shuningdek, O‘zbekistonda ham farmatsevtik ishlab chiqarishni rivojlantirish, mahalliy xom ashyolar asosida dori preparatlarining texnologiyasini ishlab chiqish, hamda bu ishlarni amaliyotga tatbiq qilish ayni damda bu soha vakillarining muhim vazifalaridan biri bo‘lib hisoblanmoqda. Mikroklonal ko‘paytirish – o‘simliklarni hujayra va to‘qimalari orqali jinsiy ko‘paytirish usuli bo‘lib, undan xuddi ona o‘simlik bilan har jihatdan o‘xshash organizmni hosil bo‘lishidir.*

***Kalit so‘zlar:** Eksplantni qism, mikroklonal ko‘paytirish, in vitro, urug‘li o‘simliklar, vegetativ, Regenerant, dorivor o‘simliklar.*

So‘ngi yillarda dunyo miqiyosida kasaliklar turi va kasallanish sonining ortishi dori darmonga bo‘lgan ehtiyojning ortishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa o‘z navbatida dorivor o‘simliklarga bo‘lgan ehtiyojning ortishiga ham sabab bo‘lmay qolmaydi. Sababi juda kop dori vositalari o‘simliklardan olinadi. Aynan shu tufayli ham tarkibi aniqlanmagan dorivor o‘simliklarni o‘rganish, ularning kasalliklarga ta’sir kuchi bilish, ulardan dori-darmon vositalarini tayyorlash dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda o‘simliklarning yangi navlarini tez sur‘atlarda ko‘paytirishda ekish uchun urug‘ yoki vegetativ organlarini yetishmasligi muammosi turadi. Bu muammoni yechish uchun biotexnologlar seleksionarlarga o‘simliklarni samarador va mikroklonal tez ko‘paytirish usullarini tavsiya etishmoqda. In vitro ning ekspremental morfogenezi jarayonlari o‘rganish alohida hujayralardan tortib to uchki meristema to‘qimalarigacha bo‘lgan qismlaridan klonal mikroko‘paytirish texnologiyalarini paydo bo‘lishiga olib keldi. Bu sohaning keng rivojlanishi ko‘plab mamlakatlarda yaxshi yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib katta daromad olib kelmoqda. Mikroklonal ko‘paytirish – o‘simliklarni hujayra va to‘qimalari orqali jinsiy ko‘paytirish usuli bo‘lib, undan xuddi ona o‘simlik bilan har jihatdan o‘xshash organizmni hosil bo‘lishidir. Shuni

alohida ta'kidlash lozimki, ushbu usul bilan olingan ekish uchun tayyorlangan material genetik jihatdan ona o'simlikka aynan o'xshash bo'lib, uning somatik hujayralaridan olingan bo'ladi.

Dorivor o'simliklarning organizmga ta'siri uning tarkibidagi kimyoviy birikmalarning miqdoriga bog'liq. Bu birikmalar o'simlikning qismlarida turli miqdorda to'planadi. Dorining ta'sirchanlik quvvati hamda sifati yuqori bo'lish davri ularning gullash hamda urug'lash davrining boshlanish vaqtiga to'g'ri keladi. Dorivor moddalar ba'zi o'simliklarning kurtagi, bargi yoki poyasida, ba'zi o'simliklarning guli yoki mevasida, ba'zilarida ildizi yoki po'stlog'ida to'planadi. Shuning uchun o'simliklarning asosan biologik aktiv moddalari ko'p bo'lgan qismi yig'ib olinadi. O'simliklarning ildizi, ildizpoyasi, piyozi va tunganagi, odatda, o'simlik uyquga kirgan davrda-kech kuzda yoki o'simlik uyg'onmasdan oldin-erta bahorda tayyorlanadi. O'simlikning meva va urug'lari pishib yetilganda yig'iladi, chunki ular bu paytda dori moddalariga boy bo'ladi. Yangi yig'ib olingan dorivor o'simlik mahsuloti tarkibida, yer ustki a'zolarida 85% gacha, ildizida 45% gacha nam bo'ladi. Bu nam yo'qotilmasa (quritish yo'li bilan), o'simlik chirib, dori moddalari parchalanib, yaroqsiz bo'lib qoladi. Insonlar qadim zamonlardan tabiat ne'matlaridan foydalana boshlaganidan buyon dorivor o'tlardan turli kasalliklarni davolashda foydalanib kelganlar.

In-vitro laboratoriyasida o'simliklardan ajratilgan to'qimalarni steril sharoitda, sun'iy ozuqa muhitlarda kulturalash (o'suv nuqtalari, yon kurtaklaridan laboratoriya sharoitida sterillab, ma'lum bir vaqtga sun'iy ozuqa muhitlariga kiritish) orqali biotexnologiyada qimmatli genotiplarni saqlash, ko'paytirish, ularning embriogenezini amalga oshirish va ekish materiallarini sog'lomlashtirish amalga oshiriladi.

In-vitro laboratoriyasida o'simlik yetishtirishning ustunligi.

Ushbu laboratoriyada o'simlik yetishtirish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

1. Genetik jihatdan bir xil o'simliklarni ekiladi va ko'paytiriladi;
2. Klonli mikroko'paytirish orqali bitta o'simlikni bir necha ming donagacha ko'paytiriladi;
3. O'simlikni yuvenil (urug'dan chiqqan maysadan yoki vegetativ kurtakdan) davridan reproduktiv davriga o'tishini tezlashtiriladi;
4. Seleksion jarayonni tezlashtirish uchun ya'ni o'simlik navlarini yangilashda va katta miqdorda ko'paytirish ishlarini amalga oshiriladi;
5. Laboratoriya sharoitida bo'lgani uchun mavsum tanlamasdan, istalgan faslda o'simliklarni ko'paytirish mumkin;

6. Ko'paytirish koefitsenti judayam yuqori. O'tchil o'simliklarda 104-105; ninabargli o'simliklar uchun -104 gacha ko'paytirish imkoni bor.

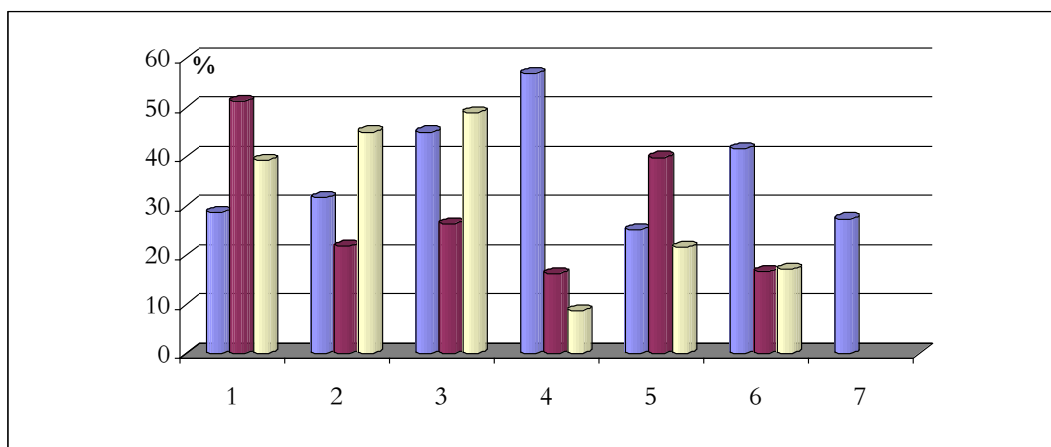
7. O'stirish jarayonini avtomatlashtirish va o'simliklar o'sishi uchun zarur bo'lgan maydonlarni qisqartirish imkoniyatlari va h.k.

8. O'simliklarning eskirib ketgan navlarini, misol uchun qulupnay, kartoshkada yangitdan o'z holiga qaytarishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalarining nazariy ahamiyati dorivor o'simliklar laboratoriya sharitida su'niy ozuqa muhitida o'rganish, va uning kasalliklari, dorivor o'simligining dala sharoiti va su'niy ozuqa muhitidagi afzalliklar tadqiq etishga ilmiy jihatdan yondashuvdan iborat.

Dorivor o'simliklarni in vitro usulida ko'paytirishning bir qator afzalliklarga ega:

1. Qisqa muddatlarda ko'paytirish;
2. Genetik bir xil bo'lgan ekish materiallarini olish;
3. Ko'paytirishning maksimal koeffisienti – yiliga 105-106 meriklon;
4. Ko'chatlarni etishtirish jarayonida maydon tejamkorligi;
5. Ekish materiallarini kasallik va zararkunandalardan sog'lomlashtirish.

1-rasm. Bo'rtish jarayoniga sarflangan suvning don og'irligiga nisbati, %

Dorivor o'simliklarni ko'paytirish texnologiyasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Boshlang'ich materialni tanlash va sterillash;
2. Eksplantni qismlarga ajratish va uni steril ozuqa muhitiga ekish;
3. Mikroiklimi (harorat, namlik, yorug'lik) boshqariladigan xonalarda eksplantlarni o'stirish;
4. Mikroqalamchalash va yana o'stirish;

5. In-vitro da mikroqalamchalarni ildiz otishini ta'minlash;

6. Regenerant o'simliklarni nosteril sharoitga ko'chirib o'tkazish va ularning adaptasiyasi (moslashuvi);

7. Ko'chatlarni o'stirish va uni realizasiya qilish.

O'simliklarni klonli mikroko'paytirish yuzasidan adabiyotlarda berilgan ma'lumotlardan kelib chiqib, bu jarayonni quyidagi usullar yordamida amalga oshirish mumkin:

O'simlikda mavjud bo'lgan meristemani faollashtirish (poya apeksi, bo'shliqdagi va tinim davridagi kurtaklar):

1. adventiv kurtaklarni bevosita eksplant to'qimalarida paydo bo'lishini induksiyalash;

2. somatik embriogenez induksiyasi;

3. birlamchi va qayta ko'chirib o'tkazilgan kallus to'qimalaridagi adventiv kurtaklarni differensiyalanishi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Babikova A.V., Gorpenchenko T.Y., Juravlev Yu.I. Rastenie kak obyekt biotexnologii // Komarovskie chteniya. – Вып. LV. – 2007. –S. 184-211

2. Butenko R.G. Biologiya kletok vysshix rasteniy in vitro i biotexnologii na ix osnove. – M.: FBK-PRESS, 1999. – 160 s.

3. Gleba Yu.Yu., Shtnik K.M. Kletochnaya injeneriya rasteniy. –K.: Nauk. dumka, 1984. – 160 s.

4. Xolmatov H.X., Habibov Z. H., "Farmakognoziya" Darslik, 1995 yil.

5. Nabiyev M, Shifobaxsh giyoxlar, 2010 y.

6. Hojimatov Q., Olloyorov M., O'zbekistonning shifobaxsh o'simliklari va ularni muhofaza qilish, 2004 y.

7. Xoliqov K., O'zbekiston janubidagi dorivor o'simliklar, 2017 yil.

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALAR NUTQINI O'STIRISHNING IZCHILLIGI

Nietullaeva Nazlimxan Shamshevtovna

Qoraqalpog'iston Respublikasi

Qarao'zak tumani 10-sonli MTT metodisti

***Annotatsiya:** mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stirishda izchil olib boriladigan vazifalar, talablar yoritilib, nazariy va amaliy ma'lumotlar ochib berilgan.*

***Kalit so'zlar:** kommunikativ, bilish, tartibga solish, faol, passiv, nutq, til.*

Maktabgacha ta'lim tashkilotida maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim va tarbiya berilida eng asosiy vazifalardan biri bolalarga ona tilini o'rgatish, nutqini rivojlantirish, nutqiy munosabatga, muomalaga o'rgatishdir. Tovush va so'zni tug'ri talaffuz etish bola shaxsining shakllanishida katta ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha yoshidagi bolaning nutqi tashqi olam bilan bog'langan holda uchta vazifani bajaradi:

- 1) kommunikativ;
- 2) bilish;
- 3) tartibga solish.

Nutqning kommunikativ vazifasi bolada juda erta paydo bo'ladi. Bolaning ilk bor aytgan birinchi so'zi kommunikativ vazifani bajaradi. Ikki yoshdan boshlab bola o'z istak xohishini atrofda kishilarga tushunarli tarzda ifodalay oladi, o'ziga qarata aytilgan nutqni, so'zlar ma'nosini tushuna boshlaydi. Uch yoshdan keyin bola ichki nutqni egallaydi. Bu vaqtda nutq uning uchun muomala vositasi bo'libgina qolmay, balki boshqa vazifani - bilish vazifasini bajara boshlaydi; yangi so'zlar va so'z shakllarini o'zlashtira borib, tevarak - atrof haqidagi, predmet va hodisalar, ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi. Shuni ta'kidlab o'tish lozimki, bolaga qaratilgan nutq uning xulq - atvorini tartibga solib turuvchi, qilinadigan ishlarni rejalashtirishga undovchi vositadir.

Bolalar tarbiyachining rahbarligi ostida turli mashg'ulotlarda narsalarning har xil xususiyatlarini, qattiq-yumshoqligini, rangini, shaklini qayta-qayta idrok qilgan ekanlar, ularning ongida narsalarning turli xususiyatlariga doir etalonlar (andaza, obrazlar) yuzaga keladi. Keyinchalik bolalar narsalarning xususiyatlarini, belgilarini idrok qilganlarida o'z tasavvurlaridagi etalonlarga taqqoslab, solishtirib ko'radilar. Shuning uchun bog'chada bolalarga sensor tarbiya berish orqali ularda etalon tasavvurlarni hosil

qilish katta ahamiyatga egadir. Sezgi a'zolari hissiy yo'l bilan egallanadi. Ana shuning uchun sezgi a'zolarini yoshlik davridan boshlab o'tkirlashtirish, ya'ni sensor tarbiya nihoyatda zarurdir. Odamlargagina xos bo'lgan musiqa tovushlariga nisbatan sezgirlik, tovushlarning nozik tomonlarini anglay bilish sezgirliigi, biron narsaning tekkanini seza bilish kabi nihoyatda muhim xususiyatlar bog'chada amalga oshiriladigan sensor tarbiya orqali rivojlantiriladi. Bog'cha yoshidagi bolalar narsalarni o'z qo'llari bilan bevosita ushlamasalar ham, ko'rish va eshitish bilan qanoatlanadigan bo'ladi. Bolaning ko'rish sezgisi bog'cha yoshigacha bo'lgan davrda juda tez takomillashadi. Shuning uchun bolaning ko'zi katta yoshdagi odamlar ko'ziga nisbatan uzoqni ko'ra oladi. Agarda bolaning ko'zi biron kasallikka uchramay, normal va sog'lom taraqqiy etsa, ko'rish o'tkirligi katta yoshdagi odamlarnikiga nisbatan ikki-uch barobar ortiq bo'ladi.

Bog'cha yoshidagi bolalar sezgisini o'stirishda tarbiyachining roli juda kattadir. Tarbiyachi turli qiziqarli mashg'ulotlar orqali bolalar sezgi a'zolarining sezgirlik darajasini o'stirishga yordam berishi kerak. Bunda bolalar sezgi a'zolarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlarni aniq va mazmunli o'yinlar bilan bog'lab o'tkazish yaxshi natija beradi. Masalan, bolalarda uzoqdagi narsalarning farqini ajrata olish sezgirligini takomillashtirish uchun rangli va har xil kattalikdagi qutichalar yoki kubiklarni ma'lum uzoqlikka qo'yib, farqini ajrata olish o'yinini o'tkazish mumkin. Bunda bolalarning ko'rish sezgirliklari darajasiga qarab, kubiklar qo'yilgan masofalarni ayrim bolalarga nisbatan uzoqlashtirish va boshqa bolalarga nisbatan esa yaqinlashtirish mumkin. Har bir tarbiyachi o'z qo'l ostidagi bolalar sezgi a'zolarining holatini, sezgirlik darajasini yaxshi bilishi kerak. Turli mashg'ulotlarni tashkil qilishda buning ahamiyati juda kattadir.

Maktab yoshiga yetgan bolalarning nutq va tafakkurining rivojlanganlik darajasiga qo'yiladigan talablar:

- Nutqning rivojlanganligi va so'z boyligiga oid:
 - Tovush, so'zlarni aniq va to'g'ri talaffuz etish;
 - 3000 dan ortiq so'zni tushunish va bilish;
 - Rasmga qarab gap tuzish;
 - Ertak va hikoyani tinglash, mazmunini tushunish;
 - Eshitgan kichik ertak va hikoyani qayta so'zlab berish;
 - Ifodali nutqqa ega bo'lish;
 - Tevarak-atrof, tabiat manzarasi haqida qisqacha so'zlab berish;
 - Turli mavzudagi, kichik hajmdagi 6 ta she'rni yoddan aytish;
- Ota-ona, tarbiyachi tavsiyasi bilan hayotiy mavzular bo'yicha qisqacha hikoya tuzish;

- Kattalar va o‘rtoqlari bilan suhbatda faol ishtirok etish; Kattalar va o‘rtoqlari bilan gaplashish madaniyatiga ega bo‘lish.

Kelajagimiz ertasi, bo‘lgan bolalarni juda kichkinaligida boshlab go‘zal ona tilimizning ifoda imkoniyatlaridan bahramand qilib borish, ularni to‘g‘ri talaffuz me‘yorlari bilan tanishtirish, so‘zlarni tanlab, maqsadga muvofiq ishlata olish, o‘z fikrini sodda, ixcham, aniq qilib tasvirlashga o‘rgatish, tilning tozaligiga e‘tibor berishni o‘rgatib borish zarur. Nutq o‘stirish mashg‘ulotlari bolalar nutqini o‘stirishda katta imkoniyatlarga ega bo‘lib, bu faoliyat maktabgacha ta‘lim tashkilotlari uchun tavsiya qilingan ta‘lim markazlarida dastur asosida olib boriladi.

ADABIYOTLAR

1. Гербова В . Планирование работы по развитию речи и ознакомление с художественной литературой // Дошкольное воспитание, 1999,
2. Shodiyeva Q. «Maktabgacha yoshdagi bolalarni to‘g‘ri talaffuzga o‘rgatish». - T .: «O‘qituvchi», 1990

YUNUS RAJABIY NOMIDAGI O‘ZBEK MILLIY MUSIQA SAN’ATI INSTITUTI MAGISTRANTI

Maxammadjonova Guli Tolibjon qizi

“Nay cholg‘u ijrochiligining kelib chiqish tarixi”.

Farg‘ona ixtisoslashtirilgan san‘at maktabi o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada, nay cholg‘usining boy va qadimiy tarixi, cholg‘u ijrochiligini tarixi, cholg‘uning tuzilishi, nafas olish qoidalari va vazifalari, buyuk allomalar rivoyatlari, ta’riflari, musiqiy sozlarni ilmiy asoslab berish va ularning ovoz registrlariga alohida e’tibor qaratgan holda tahlil qilish borasidagi musiqashunos olimlarning qo‘shgan hissalarini va e’tiborlari, qadimdan shakllangan musiqaga oid izlanishlar va O‘rta Osiyo tarkibida bo‘lgan o‘zbek xalq cholg‘ularini bizgacha yetib kelganligi yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar va iboralar: *Musiqashunoslik, ma’naviyat, nay cholg‘usi, cholg‘u ijrochiligi, ma’naviy meros, milliy so‘zlar.*

Musiqashunoslik - insoniyat ma’naviyatining kalitidir, u orqali dunyoni anglash, tushunish doimo o‘z ijobatini topib kelgan. Shu bois hayotda musiqashunos bilan oshno bo‘lgan, musiqashunosning sehrli sadolaridan bahra olgan insonlarga ezgu amallarga qo‘l urganlar. Zero musiqashunos, har qanday ijod turining ilhomlantiruvchi kuchidir. Shu sabab bo‘lsa kerak, o‘tmishda yashab ijod etgan olimu fuzalolar, shoir-u adiblar musiqashunos bilan oshno bo‘lishga intilganlar. Uning sir-asrorlaridan boxabar bo‘lishga uringanlar.

Alisher Navoiy tabiri bilan aytganda, “Shodlik oshiruvchi xonanda, g‘ammi tarqatuvchi sozanda. Bularning har ikkisiga hissiyotga berilgan kishilar va ahli dardlar jon fido qiladilar”.

XIII asrda yashab ijod etgan tasavvuf ilmi allomalaridan Jaloliddin Rumiy hazratlarining o‘n yetti ming misradan iborat “Masnaviy” sida: “Tingla nay, andoq hikoyatlar qilur”, - deya ko‘hna sozlardan bo‘lmish - nay cholg‘usiga alohida ta’rif berilgan.

Nay - o‘zbek milliy cholg‘ularidan biri bo‘lib, qadim zamonlardan xalq orasida keng ommalashkan. Arxeologik qazilmalar natijasida Samarqandning Mo‘minobod qishlog‘idan topilgan, bundan 3300 yil avval suyakdan ishlangan to‘rtta teshikli nayni e’tiborga olsak, ajdodlrimizning juda qadim zamonlardan bu cholg‘uga oshno ekanliklari ayon bo‘ladi. Shuningdek, Surxon daryo hududidagi Ayritom

shahristonidan topilgan sozandalarning nay, surnay chalib turgan odamlarning toshka o'yilgan tasvirlariga asoslanib fikir yuritsak, Sozandalik san'ati, xususan, nay sozining qadimiyligiga yana bir bor ishonch hosil qilamiz.

Qadimiy O'rta Osiyo tarkibida bo'lgan o'zbek xalq cholg'ulari ko'p asirlik rivojlanish jarayonida o'z xususiyatlarini, tovush hosil qilish uslubini saqlab qoldi. Nay, qo'shnay, surnay, chang, tanbur, dutor, g'ijjak, ud singari milliy sozlar bizgacha yetib keldi.

Musiqiy sozlarni ilmiy asoslab berish va ularning ovoz registrlariga alohida e'tibor qaratgan holda tahlil qilish borasida qadimdan musiqa shunos olimlarimiz o'zlarining munosib hissalarini qo'shkanlar. Mashhur sozanda va hopiz, bir necha musiqiy asarlar ijodkori Borbad Marviy, musiqa shunos Xoja Abdulqodir Maroqiy, Abu Ali ibin Sino, Qutbiddin ash-Sheroziy, Darvesh Ali Changiy, Najmiddin Kavkabi, Abdurahmon Jomiy singari allomalarimiz musiqa ijrochiligini ilmiy asoslash bilan birga, o'zlari ham sozanda sifatida mashhur bo'lganlar va musiqa ilmida ulkan ma'naviy meros qoldirganlar, sozlar ixtiro qilganlar, O'tmish ustozlarimiz barcha sozlar qatorida nay soziga ham alohida e'tibor qaratganlar.

O'zbek xalq cholg'ulari o'zining betakrorligi, ovoz tarovatining rang-barangligi va turlarining ko'pligi jihatdan dunyoda birinchi o'rinlardan birini egallab kelmoqda. Milliy musiqiy sozlarimiz juda boy va qadimiy tarixga ega. Nay ana shunday qadimiy cholg'ulardan biri hisoblanadi. U j - nay) yasaladi. Nayda barmoq bilan bosiladigan 6 ta asosiy teshik bo'lib, ulardan tashqari puflash uchun teshik, yog'och va g'arov naylarda asosiy teshiklari orasida bitta hamda quyi qismida yana to'rtta teshiklar mavjudki, bularning barchasi nay tovushiga chiroyli tus berish uchun ochilgan¹. Nayning tovushqatori diatonik bo'lib, ikki yarim oktava (birinchi oktava "lya" dan to'rtinchi oktava "re" gacha) tovush ko'lamiga ega. Ikkinchi oktava tovushidan yuqori pardalar nafas bosimini kuchaytirish yo'li bilan hosil qilinadi. Nay teshiklarini yarim ochgan holda esa xromatik tovushkator hosil qilish mumkin. Shuningdek, nayning puflanadigan teshigiga ijrochi labini pastrok yoki yuqori qo'yishi natijasida tovushni yarim pardaga farq qildirish mumkin.

Puflama cholg'u sozlari ilk yaratilgan nusxasida shaklangan. IX-X asrlarda yashab ijod qilgan, Sharqning buyuk allomasi Abu Nasr al-Farobiy o'zining "Kitabul-musiqiy al-kabir" risolasida ta'riflagan Puflama cholg'u sozlari hozirgi davrimizdagi naydan deyarli farq qilmaydi². Nayning yaralishiga doir bir rivoyatda aytilishicha: "Inson paydo bo'lgandan keyin yerda o'sib turgan qamishni qirqib olib, undan teshiklar ochib, nay yasaydi va chala boshlaydi. Nayning ohangiga mahliyo bo'lgan yer

yuzidagi barcha jonzot tirikchilik tashvishini unutib (sher kiyik bilan, bo‘ri qo‘y bilan, tulki tovuq bilan va h.k.) hech narsaga parvo qilmasdan ijrochining izidan ergashib ketaverishibdi. Buni kuzatib turgan Alloh-ta‘lo yerdagi muvozanatni buzilganini ko‘rib insonning qo‘lidan nayni oladi va undagi mahliyo kiluvchi shirani so‘rib chiqarib tashlaydi va nayni qaytarib beradi. Hozirgi nayning maftunkor ovozi o‘sha shirasi so‘rib olingandan keyingi huzuri bo‘lsa undan oldingisining ta‘rifiga so‘z ojiz”. Nay ustozlari Saidjon Kalonov, Mahmudjon Muxamedov nomi elga doston bo‘lgani va hozirda Halimjon Jo‘raev, Abdulahad Abdurashidov, Ahmadjon Sobirov, Tohir Qahhorov, Xurshid Oripov kabi naychi sozandalar bu cholg‘uning sehrini meyorida namoyon etayotganliklarini qayd etib o‘tish joizdir.

Nay cholg‘usi ham o‘ziga xos siru-sinoatlari va o‘zgacha tarovati bilan ajralib turadi. Nay o‘zbek xalqining milliy, qadimiy va eng sevimli sozlaridan biridir. Uning sersayqal va jozibali go‘zal ijrosiga erishish sozandadan lozim amallar va bilimli bo‘lishni talab qiladi. Nay cholg‘usi o‘ziga xos soz bo‘lib, tovush hosil qilinishi bo‘yicha damli cholg‘ular oilasiga mansubdir. Chunki ichkaridan tiqilib kelgan kuchli nafas to‘lqini nay teshigining o‘tkir qirrasiga uriladi va u yerda kesiladi. Nay ichiga kirgan nafas yo‘nalishi u yerda aylanma harakat hosil qilib nay ichiga qamalgan havoni ham harakatga keltiradi va tovush hosil bo‘ladi. Bunda 4 ta ijrochilik vositasining birgalikdagi harakati cholg‘uchi uchun eng muhim omil hisoblanadi. Bular: a) lab, b) til, v) nafas, g) barmoqlar harakati.

a) Labning vazifasi; - Nay cholg‘usi pastki lab chegarasiga qo‘yilib, asosan ichkaridan kelgan kuchli nafasni nay teshikchasi qirrasiga to‘g‘ri yo‘naltiruvchi va uni boshqarib turuvchi vazifani bajaradi. Bunda pardani sozlash (0,5 tongacha pasaytirish yoki ko‘tarish) va turli bezaklarni chalishda lab va uning mushaklari asosiy ro‘l o‘ynaydi.

b) Tilning vazifasi: - Nay cholg‘usida til ichkaridan keladigan nafasni ushlab turuvchi asosiy klapan vazifasini bajaradi. Ya‘ni til keskin orkaga chekingani zahoti tiqilib turgan nafas nay teshigining o‘tkir qirrasiga uriladi. Shu bilan birga til nay ijrochiligida turli shtrixlarni bajarishda (stakkato, detashe va h.k.) "tu", "ku" undoshlari orkali kuy ijrosini badiiy ifoda vositalarini ta‘minlaydi.

v) Ijrochilik nafasi: - Oddiy nafas bilan ijrochilik nafasining farqi bor albatta. Oddiy nafas bir minutda 16 - 18 marta teng oralikla olib-chiqariladi. Ijrochilik nafasi esa olish tez, chiqarish ya‘ni sarflash tejalgan xolda amalga oshiriladi. Ijrochilik amaliyotida nafas uch turga bo‘linadi;

- a) o‘pkaning pastki qismiga olinadigan qorin nafas;
- b) o‘pkaning yuqori qismiga olinadigan ko‘krak nafas;
- v) ikkala nafas samarali qo‘llanilgan aralash nafas.

Aralash nafas ijrochilikda qo‘llaniladigan asosiy nafaslardan bo‘lib, bunda qorin mushaklari (diafragma) nafas kuchini oshirishda va tayanch nuqta vazifasini bajarishda katta ro‘l o‘ynaydi. Nay cholg‘usida tez nafas olib uni sarflash jarayonida bir me‘yorda-ravon va davomiyligini ta‘minlash lozimdir. Sarflanayotgan havoni (puflash jarayonida) kuchsiz va kuchliligi past va baland pardalarni olish uchun zarurdir. Past pardalarga kuchsiz va baland pardalarga kuchli puflash orkali erishiladi. Bu bilan kuyning "dinamik" sifatlariga etishilib, ifodaviy xususiyatlar bilan boyitiladi.

g) Barmoqlarning vazifasi; - teshiklarni berkitib turuvchi yostiqcha vazifasini bajaradi. Sozandaning barmoqlari cholg‘uda erkin harakat qilishi uchun qulay xolatda joylashishi lozim. Chunki, cholg‘uda tovushqator bo‘ylab harakat aynan barmoqlar orqali bajariladi. Milliy ijrochilikda mavjud bo‘lgan "Forshlag", "trel", "kashish", "nola" kabi qochirim-bezaklar barmoqlar orqali amalga oshiriladi. Barmoqlar cholg‘u bilan birgalikda asosiy pardalar hisoblanadi. Ijro jarayonida yopiladigan teshiklar barmoqlar bilan jips yopilishi lozim. Nay sozi ijrosi uchun ushbu qayd etilgan ifoda vositalari eng muhimdir. Ularni sozandada bir-biri bilan mutanosib xolda shakllanishi takozo etiladi.

Nay cholg‘usi nafaqat O‘zbekiston va Tojikistonda, balki Buryatiya, Mangoliya Respublikasi, Xitoyda ham keng tarqalgan. Bu cholg‘u turli mamlakatlarda turlicha nomlanadi. Masalan: O‘zbekiston va Tojikistonda “nay”, Buryatiya va Mangoliyada “limba”, Xitoyda “li” deb yuritiladi.

Mazkur cholg‘u o‘zining mohirona ijrosi bilan shinavandalar qalbidan chuqur o‘rin olgan marhum ijrochilar: Abduqodir Ismoilov, Saidjon Kalonov, Dadaali Soatqulov, Jamil Kamolov, Ishoq Qodirov, Mahmud Muhamedov, Rabbim Hamdamov, Yusufjon Dadajonov, Uzoq Mahmudov, Yashin Haqqulov, Mirza Toyirov, Halimjon Jo‘raevlardir. Nay chalish sabog‘ini olayotgan har bir yosh talabalarimiz yuqorida nomlari tilga olingan ustozlar hayotini va ular ijro etgan dilrabo ohanglardan bahramand bo‘lishlari lozim. Hozirgi kunda xizmat qilib kelayotgan mashhur naychilar: Botir Do‘simbetov, Shukrullo Ahmadjonov, Ahmadjon Sobirov, Abdulahad Ergashev, Ilhomjon Javdotov, Halimjon Sharipov, Mansur Jomurodovlar yosh sozandalarga nay chalish sirlarini orgatib kelmoqdalar.

Nay o‘zbek va tojik cholg‘u ansambllari tarkibida yetakchi sozlardan hisoblanadi. Kuy boshlanadigan pardaga bog‘liq xolda nayga moslab boshqa cholg‘ular sozlangan. Shuning uchun naydagi barmoq chalgich teshikchalar berkitilish soniga qarab milliy sozandalar orasida besh qo‘l, to‘rt qo‘l, uch qo‘l deb nomlanuvchi sozlash turlari qo‘llangan. Hozirda nayning o‘rni yakkanavoz va jurnavoz soz sifatida yanada kengaydi, undan xalq cholg‘u ansambllari va orkestrlarida foydalanishning yangicha usullari yuzaga keldi.

Tarixdan ma'lumki, o'tmishda nafaqat olim-u fuzalolar, balki musiqaning zukko ixlosmandi bo'lgan shoxlar, vazirlar, sarkardalar ham san'at ahli, ularning ijodiy va ijroviy faoliyatlariga alohida ahamiyat berganlar, lozim bo'lsa, ularni munosib taqdirlaganlar yoki aksincha jazolaganlar. Bunga tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan quyidagi rivoyat yorqin misoldir.

Sohibqiron Amir Temur hofiz va sozandalarni yigib, musiqiy kechalar, o'ziga xos bellashuvlar o'tkazar ekanlar. Kunlarning biridagi davra suhbatida ustanaychi haqida so'z ketib, yig'ilganlar uning sozandalik mahoratini oshirib maqtashibdi. Nozik did sohibi Amir Temur ko'nglida qiziqish uyg'onibdi-yu, naychining ezginnolaridan eshitishni xohlabdi. Usta naychini chorlab keltiribdilar. Naychi xalqona kuylarning goh unisini, goh bunisini chalib, ruhlarga zavq bag'ishlabdi. Shunda Hazrat allaqaysi bir musiqani chalib berishni so'rabdi. Naychi zo'r san'atkor ekan-u, ammo Amir Temur aytgan kuyni yaxshi bilmas ekan. U so'rovni rad qilolmabdida, chala boshlabdi. Avj pardalardan birida oddiy tinglovchi anglamaydigan, ammo nozikfahm kishi sezadigan darajada xato qilibdi. Kuyni berilib tinglayotgan Amir Temur sezibdi-yu, ammobildirmabdi. Kuy tugagach, Hazrat sohibqiron unga tahsin aytib, davlat xazinasidan bir qopchiq oltin beribdi.

Naychi tashakkur aytibdi va uyiga ketibdi. Borib qarasa, amir sarbozlari uning sarbozlari uning uyini buzayotgan emish.

-Hoy nima qilayapsiz? - deb baqiribdi naychi.

-Shoh amirini bajaryapmiz, - deyishibdi unga.

-Yolg'on aytasiz, - darg'azb bo'libdi naychi, - men axir boya Amir Temur huzurida edim-ku?

Sarbozlar ishni to'xtatmagach, naychi Sohibqiron huzuriga yuguribdi. Voqeadan voqif Xazrat ancha sukut saqlabdi-da, so'ng qat'iy:

-Olgan tillolaringga bir emas, ikkita uy qurib olsang bo'ladi. Sen kuyni buzib, avval birov qurgan uyni buzding, keyin esan mening ko'ngil mulkimni buz ding! - debdi.

Naychi bu achchiq haqiqat oldida lol qolib, indamay ortiga jo'nabdi...

Ko'ngil mulki! San'atga, ijodga bundan ham ortiq baho berish mumkinmi? Darhaqiqat, mukammal yaratilgan har bir kuy, qo'shiq - bu mustahkam qurilgan bino. Undan zavqlanish, ruhiy ozuqa olish umkin, ammo buzib bo'lmaydi.

Tog'ri, bitta kuy uchun birovning uyini buzish yaxshi emas, ammo unsif bilan aytganda minglab odamlarning ko'ngil mulkiga aylangan mumtoz asarni bir lahzalik uquvsizlik saba buzib yuborish ham adolatdan emas.

XX asrning 20-yillaridan boshlab nay cholg'usi sazandalar ansambli tarkiboda munosib ornini topdi, ommalashdi va bu cholg'uning mohir ijrochilari yetishib

chiqdiar. Y. Rajabiy, R. Hamdamov, M. Muhammedov, D. Soatqulov, I. Qodirov, M. Toirov, X. JOrayev, A. Sobirov, A. Abdurashidovlar shular jumlasidandir.

Nay sozining tarixiy shakllanishi mashhur ustoz naychi ijrochilar nomlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, har davrning ulug‘ ustoz naychi sozandalari o‘zlarining betakror ijrolari bilan nay cholg‘usini bugungi mukammallashuviga olib keldilar. Musiqa durdonalarini mahorat ila ijro qilib, shu soz uchun maxsus asarlar yaratib, yangi shogirtlar tarbiyalashda ularning xizmatlari beqiyosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1) X. Aripov “Nay nolasi” Toshkent-2013.
- 2) X. Aripov “An’anaviy cholg‘u ijrochiligi” (Nay) Toshkent-2018
- 3) A. Sobirov “Nay navolari” Toshkent-2000
- 4) M. Toirov “Nay” darsligi Toshkent-2002
- 5) T. Qahhorov “NAY navosi” Toshkent-2008

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING ELEKTRON SAVDODA ISHLATILISH ISTIQBOLLARI

Ayupov Ravshan Hamdamovich,
O'zDJTU ZAT kafedrası professori
ayupovr1x1@gmail.com

Ablizova G.A.,
O'zDJTU ZAT kafedrası katta o'qituvchisi
gulzahiraolim@gmail.com

Aripova G.I.,
O'zDJTU ZAT kafedrası o'qituvchisi
guliaripova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada katta hajmdagi ma'lumotlar (big data), raqamli analitika (digital analytics) hamda virtual reallik (VR, AR) texnologiyalarining elektron savdoda ishlatilishi bilan bog'liq bir qancha imkoniyatlar ko'rsatiladi va atroflicha tahlil qilinadi. Elektron savdoda turli xildagi raqamli dasturiy vositalar qo'llanilishining bir qancha zamonaviy usullari solishtiriladi va qiyosiy jihatdan ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, maqola mualliflari katta ma'lumotlar va digital analitiks usullaridan foydalanish asosida elektron savdo va biznes jarayonlarining ommaviyligi hamda turli ko'rinishlardagi samaradorligini oshirishning bir qancha kompaniyalar tomonidan amalga oshirilayotgan yondoshuvlarini tanqidiy ravishda tahlil qiladilar hamda bu bilan bog'liq bo'lgan ba'zi bir yondoshular, imkoniyatlar va usullarni taklif qilishadi.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, elektron savdo, big data, digital analytics, logistika, sun'iy intellekt, axborotlashtirish, VR, AR, bulutli tarmoq, konsalting, electron biznes.

ABSTRACT

In this article, a number of opportunities related to the use of big data, digital analytics and virtual reality (VR, AR) technologies in electronic commerce are shown and thoroughly analyzed. Several modern approaches to the use of various digital software tools in e-commerce are compared and contrasted. In addition, the authors of the article critically analyze the approaches implemented by several companies to increase the popularity and efficiency of e-commerce and business processes in various

forms based on the use of big data and digital analytics methods, and some related issues and offer opportunities.

Key words: digitization, e-commerce, big data, digital analytics, logistics, artificial intelligence, informatization, VR, AR, cloud network, consulting, e-business.

KIRISH

Raqamli texnologiyalar bo'yicha faoliyat olib borayotgan mutaxassislarning fikrlariga ko'ra, yaqin yillarda jahon miqyosida internetga 50 milliard qurilma ulanib, ularning yordamida generatsiya qilinadigan ma'lumotlar hajmi 44 trillion gigabaytga yetadi. Bunday ma'lumotlarning gigant oqimlari yoki boshqa so'zlar bilan aytganda, **Big Data** (*Katta ma'lumotlar*) iqtisodiyotning turli sohalarida keng miqyosda ishlatiladi [1]. Shuning uchun yaqin kelajakda **Big Data** raqamli milliy iqtisodiyotning mahsuloti ham, drayveri ham, milliy mulki ham hisoblanishi mumkin.

Hozirgi davrda **Big Data** texnologiyalarning tezkorlik bilan rivojlanishi va barcha sohalarga kirib borishi undan foydalanuvchilarga ma'lumotlar himoyasini ta'minlashni, elektron biznesga esa global raqobat sharoitlarida maqsadga muvofiq bo'lgan rivojlanishni ta'minlab berish bo'yicha o'ziga hos amaliy yondoshuvlar ishlab chiqishni talab qiladi. Evrokomissiyaning "Gorizont 2020" deb nomlangan dasturida **Big Data** ga "Yangi raqamli iqtisodiyotning yonilg'si" degan nom berilgan. 2017 yilga kelib, **Big Data** va biznes-analitika (**BDA** – biznes digital analytics) bozoridagi dunyo miqyosida yaratilgan daromad miqdori \$150,8 milliardga yetdi [2]. Shu jumladan, **BDA** texnologiyasiga \$72 milliard mablag'ni davlat va hususiy bank sektori, ishlab chiqarish korxonalarini va xizmatlar sektori hamda davlat xokimiyati organlari kiritganlar.

Yaqin kelajakda **Big Data** va biznes-analitika (**BDA**) ni qayta ishlaydigan eng katta bozorlar jumlasiga Xitoy va AQSH davlatlarini kiritishimiz mumkin bo'ladi. Ikkinchi o'rinni Evropa Ittifoqi mamlakatlari, uchinchi o'rinni esa Osiyo-Tinch Okeani regionini mamlakatlari egallaydi [3]. **BSA** tashkilotining bashoratiga ko'ra, **Big Data** ning iqtisodiyotda ishlatilishi 2030 yilga kelib, jahon **YIM** ning \$15 trillionga teng miqdorini yaratishga imkoniyat beradi. **McKinsey** tashkilotining baholoviga ko'ra esa, bunda iqtisodiy samaraning umumiy miqdori \$5 trillionga yetar ekan [4].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Raqamli texnologiyalarning muhim qismlaridan biri bo'lgan **Big Data** lardan foydalanish asosidagi texnologiyalar biznesning turli-tuman sohalarida biznesning samaradorligini oshirish va sarf-harajatlarni kamaytirish uchun kompaniyalar tomonidan keng miqyosda foydalaniladi.

davomida aholi daromadining 30% qismi tejalar ekan. 2016 yilning noyabr oyida Sberbank “Ochiq ma’lumotlar” deb nomlangan loyihani ishga tushirdi.

Ushbu loyiha bo‘yicha, bank foydalanuvchilarga kreditlar va ularga bo‘lgan arizalarning soni va o‘rtacha kattaligi, nafaqalar hamda ish haqi dinamikasi bo‘yicha ma’lumotlarni olish imkoniyatini yaratadi [3]. Olingan ma’lumotlar mijozlarning holatini bashorat qilish uchun ishlatilar ekan. “Uralsib” banki esa **Raxel Telematics** kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan mashinani haydash sifatini boshqarish tizimini avto sug‘urtada ishlatadi [4]. Bunday yondoshuv zarar miqdorini 20-30% ga kamaytirar ekan.

Kaspersky Security Network (KSN) bulutli tarmog‘i jahon miqyosida bo‘lgan komp’yuterga bo‘lgan hujumlar, tahdidlar va kompyuterni zararlashga bo‘lgan barhca urinishlar bo‘yicha yuzlab million holatlar bo‘yicha ma’lumotlarni yig‘ish jarayonini amalga oshirdi. Bunda shubhali ob’ekt haqidagi ma’lumotni olishdan ta qaror qabul qilinginigacha bir daqiqadan kamroq vaqt o‘tadi [5]. Ammo, shuni ham aytish kerakki, **Big Data** texnologiyalarini faol rivojlantirish bu sohaga oid ma’lumotlarni tarqatish chegaralarini va uning himoyasini aniq ko‘rsatib beradigan normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqarishni talab qiladi.

Shuni ham alohida ta’kidlash kerakki, jahon miqyosidagi ma’lumotlar hajmi geometrik progressiya bo‘yicha ko‘payib borayapti. Agar 2011 yilda generatsiya qilingan informatsiya soni 1,8 zettabayt bo‘lgan bo‘lsa, 2012 yilda 2,8 zettabayt bo‘lgan, xozirga kelib, bu kattalik 45 zettabaytdan ham oshib ketishi kutilmoqda [6].

NATIJALAR

Big Data deganda nafaqat yig‘ilgan ma’lumotlarning shartli hajmi, balki servis hizmatlari, qayta ishlash va saqlash uchun kerakli bo‘lgan texnologiyalar kompleksi ham tushuniladi. O‘rtacha kattalikdagi ma’lumotlar saqlaydigan an’anaviy

ma'lumotlar bazalari va **Big Data** (*Katta ma'lumotlar*) bazalarini solishtirish natijalari quyidagi jadvalda keltirilgan [7]:

Ko'rsatgichlari	An'anaviy ma'lumot bazalari	Big Data (Katta ma'lumotlar) ma'lumot bazalari
Ma'lumotlar hajmi	Gigabaytdan terabaytgacha	Petabaytdan zetabaytgacha
Saqlash usuli	Markazlashgan	Markazlashmagan
Ma'lumotlarning tuzilishi	Tuzilmali	Yarim tuzilishli va tuzilmasiz
Ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash modellari	Vertikal model	Gorizontal model
Ma'lumotlarning o'zaro bog'liqligi	Kuchli	Kuchsiz

Iqtisodiy jarayonlar va **Big Data** ning bir-biriga o'zaro bog'liqligiga o'ziga hos isbot sifatida **Gartner** kompaniyasining eng yangi texnologiyalar uchun tuzilgan *HypeCycle* grafigining tahlilini ko'rib chiqish mumkin. Natijalarni ko'rib chiqish natijasida shuni aytish mumkinki, **Big Data** texnologiyasi perspektiv va rivojlanayotgan texnologiyalardan faol ishlatilyotgan texnologiyalar qatoriga o'tgan hamda iqtisodiyotga yaxshigina foyda keltira boshlagan.

Shunday qilib, **Big Data** texnologiyalari qandaydir moda emas, balki, usiz zamonaviy biznes bozorda raqobat qila olmaydigan texnologiyalar qatoriga kiradi.

McKinsey&Company konsalting firmasining ta'kidlashicha, **Big Data** texnologiyasining iqtisodiyotda beshta asosiy ishlatish yo'nalishlari mavjud ekan [8]:

1. Ko'pchilik uchun "Shaffof" xususiyatiga ega informatsiya hosil qilish;

2. Big data asosida matematik jihatdan asoslangan boshqaruv qarorlari qabul qilish;
3. Tijoriy faoliyat bo'yicha shaxsiy intilishlarni hisobga olgan holda mijozlarni tor darajada segmentlashtirish;
4. Murakkab analitika hisobiga big data asosida qaror qabul qilish tezligini oshirish;
5. Big dataning tahlili asosida kelajak avlod mahsulotlari va xizmatlarini yaratish va rivojlantirish.

Konsalting firmasining fikricha, **Big Data** texnologiyalari raqobatga va individual korxonalarining rivojlanishiga imkon beradi. Keyinchalik ham katta hajmdagi ma'lumotlar tahlili ishlab chiqarish samaradorligini oshirish poydevori bo'lib qoladi. Masalan, chakana savdoda katta hajmli ma'lumotlardan foydalangan xolda firmaning operatsion foydasini 60% dan ham ko'proq oshirishga imkon topish mumkin ekan. Ammo, hozirgi paytda iqtisodiyotning u yoki bu sohasida ishlayotgan tashkilotlar uchun asosiy muammo **Big Data** ni tahlil qila oladigan mutaxassislarning yetishmovchiligidir.

Analitik ma'lumotlar bilan ishlagan holda biznes qarorlar qabul qiluvchi boshqaruvchilar yetishmovchiligining soni esa xozirgi paytda salkam 1,5 millionga yetadi. Shuni ham alohida ta'kidlash kerakki, elektron tijoratda va iqtisodiyotda **Big Data** (*Katta ma'lumotlar*) texnologiyalari qandaydir abstract trend yoki moda emas, balki real ishlayotgan instrumentariydir. Ko'pchilik tashkilotlar **Big Data** (*Katta ma'lumotlar*) texnologiyasini mijoz-servis tizimlarida yoki operatsion samaradorlikni oshirish maqsadida ishlatadilar.

Economist Intelligence Unit tashkilotining ilmiy izlanishlariga ko'ra, **Big Data** texnologiyasining ko'pchilik sohalarga, shu jumladan, elektron tijoratda ham tadbiiq qilinishi ijobiy natijalarga olib kelgan. **Big Data** ning iqtisodiyotda ishlatilishiga yana bir yaqqol misollardan biri – jarayonlarni bashoratlash deyish mumkin. Masalan, **Spaceknow** kompaniyasi neftga bo'lgan narxni aniqlash uchun kosmosdan olingan ko'plab suratlarni qayta ishlashni amalga oshiradi. Bunda ishlatiladigan algoritmlar soyaning ko'rinishi o'zgarishiga qarab, ombordagi neft miqdorini aniqlaydilar va shu ma'lumotlar asosida jahondagi eng katta neft omborlarining to'ldirilish daragasini aniqlashga imkon topadilar [9].

Iqtisodiy jarayonlarning va jumladan, elektron tijoratning joriy xolatlarini baholashda ham **Big Data** dan foydalanish imkoniyatlari juda ham katta. Oddiy statistika esa, bunday xolatlarda unchalik aniq ma'lumot olishga imkon bermaydi va baholash jarayoni ko'pincha musbat tomon o'zgarigan xolda ko'rinadi. Mamlakatning iqtisodiy faolligini doimiy almashtirilib turiluvchi tasvirlar bazasidan foydalangan

xolda aniqlashga mo'ljallangan mahsus dasturdan foydalanib, *Spaceknow* kompaniyasi Xitoyning olti ming asosiy korxonasini ajratishga muvaffaq bo'ldi. Bunda mamlakat faoliyatining barcha ko'rsatgichlari tahlil qilingan, shu jumladan, qurilish jarayoni faolligi, avtoturargohlardagi avtomobillar soni, tutun chiqarish darajasi va boshqalar.

Big Data texnologiyasi elektron tijoratga ahamiyatli bo'lgan zamonaviy logistikada ham sezilarli iqtisodiy foyda berishi aniqlangan. Masalan, *oneFactor* nomli Rossiya kompaniyasi local va transmilliy yuk tashuvchilarga samarador bo'lmagan marshrutlarni aniqlash va ularni optimallashtirishga imkon beradigan geomaslahat beruvchi servis ishlab chiqdi. Mobil tarmoq ma'lumotlaridan foydalangan holda kompaniya mutaxassislari har bir posilka uchun borish nuqtasini katta aniqlikda topishga yordam beradi.

CEO Google mutaxassisi Erik Shmidthning fikriga ko'ra, **Big Data** texnologiyasining eng asosiy qo'llanilish yo'nalishi sug'urta faoliyati hisoblanadi. Sug'urta hizmatlarini taklif qiluvchi kompaniyalar turli insonlar haqidagi ma'lumotlarni yig'adilar va bu ma'lumotlar asosida shaxsiy sug'urta rejalarini ishlab chiqadilar. Yuqorida qayd etilganlardan tashqari, **Big Data** texnologiyasi bir qator iqtisodiy jarayonlarning ko'rsatgichlarini baholash jarayonini tubdan o'zgartirib yuborish imkoniyatiga ega bo'lgan bir uskunadir desak ham aslo yanglishmaymiz. Shuning uchun ham **Big Data** texnologiyasi elektron tijoratda raqobatning kuchayishiga hamda ishlab chiqarish hajmi ortishiga hozirning o'zidayoq katta ta'sir ko'rsatayapti.

Digital-analitik sohasini yaxshi tushunadigan insonlar istalgan turdagi kompaniya uchun kerakli bo'lgan mutaxassislikdir. Ayniqsa, biznes internet tizimiga o'tganidan so'ng, bunday mutaxassislik juda ham muhim ahamiyatga ega bo'lib qoladi. Mehnat bozorida talabgor bo'lishi uchun digital-analitik qanday ko'nikmalarga ega bo'lishi kerakligini quyida ko'rib chiqishga harakat qilamiz. Agarda kompaniya on-line da biznes yurita olmasa, u tarmoqni maqsadli auditoriya bilan asosiy kommunikatsiya kanali sifatida ishlatadi. Bunda biznesga marketingni yo'naltira oladigan, ma'lumotlarni tahlil qila oladigan va rivojlanish bo'yicha maslahatlar bera oladigan mutahassislar kerak bo'ladi. Ammo bu bilan bir vaqtda dunyoviy ma'lumotlar hajmi juda tez sur'atlarda ko'payib borayapti. Jahon bo'yicha ma'lumotlar hajmi har yili 30% lar atrofida ko'payishi qayd etilgan. Xuddi shuning uchun ham kompaniyalar katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qila oladigan va bundan foydalangan xolda ma'lum hulosalar chiqara oladigan mutaxassislarni topishga harakat qiladilar.

MUHOKAMA

Yuqorida aytilganlardan hulosa chiqarish mumkinki, elektron savdo va electron biznesda faoliyat yuritmoqchi bo‘lgan malakali digital-analitik quidagi bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishi talab qilinadi:

- Tanlangan raqamli analitikaning instrumentariysini yaxshi bilish va ularni o‘z faoliyatida samarali ishlata olish;
- Digital-analitik **Google Analytics** va **Yandex.metrika** dan tashqari **Google Tag Manager** da ham ishlay olishi kerak;
- **A/B** testlashtirish uskunalarini **Google Optimize, Optimizely** lar bilan ishlata olishi kerak;
- Ma’lumotlarni vizualizatsiya qilish uskunalarini - **DataStudio, Tableau, Power BI** larni tushunishi kerak;
- Raqobatchilarni tahlil qilish uskunalarini **SimilarWeb, SEMrush** dan foydalana olishni bilish zarur;
- Ijtimoiy media monitoringi tizimlari - **Brand Analytics, IQBuzz** ni qo‘llay olishi lozim;
- **HTML, JavaScript** dasturlash tillarida dasturlay olishi ham talab etiladi;
- **BigQuery** bilan ishlay olish uchun **SQL** ni tushuna olishi kerak bo‘ladi.

Ammo, hozirgi paytda ushbu mahsulotlarni bilish ham yetarli emas. Qaysi holatda qaysi usullarni ishlatish va uni samarador ravishda amalga oshirishni bilish ham katta ahamiyatga ega. Bilimli gigital-analitik metrikalar tizimini qurishni, ko‘rsatgichlarni baholashni bilishi, foydalanuvchilarning intilishlarinini tushunishi, olingan ma’lumotlarni birlashtirish va interpretatsiya qilishini eplay olishi, mahsulotga foydalanuvchilar nuqtai-nazaridan qaray olishi, gipotezalar yarata olishi, ilmiy izlanishlar va testlashtirishni amalga oshira olishi hamda olingan ma’lumotlar asosida o‘z ishini isbotlay olishi kerak. Digital-analitikaning usullaridan foydalanishi internet marketolog ham, rahbariyat ham bilishi lozim.

Rahbar uchun interaktiv *dashboard* yaratib, uning kundalik hisobotlarni tekshira olishiga imkon yaratish kerak. Rahbariyat bunday ma’lumotlar nima uchun kerakligini tushunishi katta ahamiyatga ega bo‘ladi. Huddi shuning uchun ham digital-analitika kurslariga katta, o‘rta va kichik biznes mutasaddilari kelib, kompaniyalaridagi jarayonlarni tahlil qila olish va internet-marketologga mustaqil ravishda masalalar qo‘yishni o‘rganadilar.

Digital-analitikani mustaqil ravishda o‘rganish va bu sohada tajriba orttirish uchun kompaniyadagi amaliy ish jarayoni talab qilinadi. Bir qancha muvaffaqiyatlar va muvaffaqiyatsizliklardan so‘ng, tajribangiz asta-sekin orta boradi. Agarda tanishlaringizning saytlari bo‘lsa, ulardan o‘z yordamingizni ayamang va

ma'lumotlarni tahlil qilgan xolda saytni va u bilan bog'liq biznes jarayonini optimallashtirish uchun o'z takliflaringizni ishlab chiqing. Ushbu saytga analitikani tadbiq qilish uchun nima qilish kerakligini aniqlab, bu ishning rejasini tuzishingiz ham foydadan holi bo'lmaydi.

Analitika orqali olingan ma'lumotlar asosida qanday masalalarni yechish kerakligini xam fikrlab ko'ring. Agarda texnik masalalar bo'yicha savollar tug'lsa, Google Analytics forumlariga yoki Yandex Metrika klublariga murojaat qilishingiz mumkin. Birinchi martaning o'zidayoq muvaffaqiyatga erishishingiz murakkabroq, ammo keyinchalik, tajribangiz ortgan sari muvaffaqiyatingiz ham orta boradi. Bu borada quida bir qancha maslahatlarni keltira olamiz:

➤ *Bu ishni o'rgata oladigan bir ustozni toping* – bu soha bo'yicha expert yoki savollar berish va gipotezalarni tekshirib ko'rish mumkin bo'lgan **Facebook** dagi guruh bolishi ham mumkin.

➤ *Digital-analitika bo'yicha o'z bilimlaringizning yangiligini muntazam ravishda tekshrib turing* – chunki bu soha tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda, unda yangi tendentsiyalar paydo bo'lmoqda tizimlarning uskunalari o'zgarmoqda. Xatto oldingi yil vebinarlari kitoblardan o'rganish ham foydasiz – chunki ular ham allaqachon eskirib qolgan. Agarda o'qituvchilar ishlab turgan professionallar bo'lishsa, ulardan yangi ma'lumotlar olish mumkin bo'ladi.

➤ *O'zingiz uchun qandaydir bir stimul tanlab oling* – bu masalan, chet elga stajirovka, mansabingizning ko'tarilishi yoki yangi loyiha ustida ishlash bo'lishi mumkin. Bilimlarning sizga nima uchun kerakligini bilish ham uni yaxshi o'zlashtirishga imkon beradi.

➤ *Guruhlarda ta'lim olishga intiling* – biror bir soha bo'yicha hamfikrlarni topa olish to'laqonli bilim olish uchun yordamberishi mumkin. Komandada ishlash juda qiziq va samarador bo'ladi. Guruhda har doim ishga juda qiziqqan va boshqalarni motivatsiya qiladigan bir yetakchi inson - (drayver) bo'ladi. Giruh ishtirokchilari nafaqat o'qituvchi bilab, balki o'qituvchi bilan ham ma'lumot almashinadilar.

Endi kar'era bo'yicha harakatlanish uchun digital-analitik o'z bilimlarini qanday qilib ishlata olishi mumkinligini ko'rib chiqamiz. Masalan, siz tegishli kursda o'qib, yangi bilimlarni egalladingiz va sertifikat oldingiz. Rahbar bilan uchrashing va misollar vositasida unga nimaga o'rganganligingizni taqdimot qilib bering. Sizning fikringizcha, kompaniyada nimalarga e'tiborni qaratish lozim, nimalarni tekshirib ko'rish kerak va nimalarni optimallashtirish mumkinligini tushuntiring.

Kompaniya biznesining asosiy masalalaridan kelib chiqqan xolda konkret reja taklif qiling. Masalan, foydalanuvchilarning kompaniya saytini tark etishlari sabablarni tushunishga harakat qiling va bu borada gipotezalar o'ylab toping va ularni tekshirib

ko‘ring. Agarda buning sabablarini topa olsangiz, uni tezkorlik bilan hayotga tadbiiq qiling. Bu ishlarning barchasini tizimni ishlab chiqqanlarni minimal ravishda jalb qilgan holda amalga oshirish mumkinligini rahbariyatga yetkazing. Agar sizning rejangizdan real foyda olish mumkinligini tushuntira olsangiz, har qanday rahbar sizning takliflaringizni hisobga olishga majbur bo‘ladi. Bunday kurslardan birini quyidagi saytdan topishingiz mumkin: tceh.com/edu/digital-analytics.

Zamonaviy digital-analitikka dasturlash tillarini, mashinada o‘qitish algoritmlarini, *data-science* ni bilish talab qilinadi. Hozirgi paytda biznesga analitikaga bo‘lgan talabni anglay oladigan, jarayonni tizimli tushunadigan va buni raqamli xolda ifoda etib beradigan hamda strategik ko‘nikmalarga ega bo‘lgan mutaxassislar talab qilinayapti. Shuning uchun ham oddiy miqdoriy ko‘rsatgichlardan (*ishtirokchilar soni, kliklar soni va sakazlar soni*) undan ko‘ra kengroq hisobli ko‘rsatgichlarga (*foydalanuvchilarning qoniqish darajasi, yoki ularning tajribasi*) o‘tish kuzatilayapti.

Biznesga nafaqat tahlil talab qilinadi, unga bashorat ham kerak. Biznes uchun ma‘lumotlar asosida hizmatchiga masalaning optimal bajarilish yo‘lini ko‘rsatadigan yordamchi analitika (*prescriptive analitiks*) ham ahamiyatga ega bo‘lib qolgan. Bozor ekspertlaridan (*eLama.ru ning veb-analitika bo‘limi*) digital-analitikadagi oxirgi trendlar bo‘yicha so‘rov o‘tkazilganida, ulardan quyidagilarni bilish mumkin bo‘ldi [8]:

- *Kompaniyalarga o‘z-o‘zidan sozlana oladigan hisobotlar zarur bo‘layapti;*
- *Foydalanuvchilarning saytdagi barcha harakatlarini yig‘a oladigan uskunalalar paydo bo‘layapti;*
- *Mobil analitika tizimlari rivojlanib borayapti.*

XULOSA

Bozor ishtirokchilarining, shu jumladan, hizmatlarni bajaruvchilar va sakazchiklarning kompetentligi borgan sari ortib borayapti. Ammo yirik reklama beruvchilarga **CRM** lardan olingan ma‘lumotlarni va veb-analitika ma‘lumotlarini solishtirib beradigan **Yandex.Metrika** va **Google Analytics** tizimlarining standart hisobotlari yetishmayapti. Sayt foydalanuvchilarining boshlang‘ich harakatlari haqidagi ma‘lumotlarni yig‘ib va qayta ishlab beradigan tizimlarga ham katta talab mavjud. Bu vazifani **Yandex.Metrika** ning **LogsAPI** relizi hal qilib bera oladi. Bunday vazifani hal qila oladigan yana bir uskuna **Google Analytics** dagi **BigQuery** bilan **OWOX BI Smart Data** ning integratsiyasidir. Ushbu yechimlar natijasida foydalanuvchining birinchi tashrifidan uning maqsadli harakatigacha barcha tashriflarini hisobga olish hamda uning unikal identifikatori vositasida u haqdagi to‘liq ma‘lumotni yig‘ish mumkin bo‘lib qoldi.

Bu sohadagi yana bir trend – mobil trafikning ko‘payishi va mobil analitikaning rivojlanishidir. **Google** 2016 yilda **Firebase Analytics** ni taqdim qildi, **Yandex** esa **AppMetrica** ni rivojlantirdi, **AppsFlyer** va shunga o‘xshash tizimlar ham rivojlanib borayapti. Mobil trafik bilan ishlash veb-ga nisbatan ancha murakkab, bunda kerakli ilovalar **Google Play** yoki **AppStore** magazinlaridan o‘rnatiladilar. Digital-analitikadagi yana boshqa trendlar qatoriga ma’lumotlar yig‘ishning borgan sari avtomatlashuvi va digital-analitikning analitika tizimlari arxitektori bo‘lib borishini kiritish mumkin.

Demak digital-analyticsda o‘ziga hos qarama-qarshilik yuzaga keladi: digital-analitikning ishi borga sari avtomatlashaveradi, ammo unga hal qilinishi kerak bo‘lgan masala yoki muammolarni baribir inson tomonidan qo‘yiladi. Chunki bu ishni mashina hozircha uddalay olmaydi. Bu borada amerika aloqa operatori **Sprint** da ro‘y bergan bir hodisani eslab qo‘yish mumkin. Bu kompaniya hamkorlik foydasiz bo‘lib ko‘ringan mijozlar bilan shartnomani to‘xtatadilar. Ularning bir mijozni teskari aloqaning tez-tez uzilib turishi bo‘yicha xizmat ko‘rsatish guruhida shikoyat qilgan. Aloqa sifati pastroq darajada ekanligi tufayli liniyada uzilib turishlar ko‘proq bo‘lgan.

Kompaniya bu mijoz uchun koll-markazga bo‘lgan qo‘ng‘iroqlar sonini tahlil qilgan holda, ularni qayta ishlash qiymatini va daromadni hisoblab, foyda keltirmaydigan mijoz bilan kontrakti bekor qilishgan. Lekin **Sprint** kompaniyasining xodimlari mijoz nima uchun ularga murojlat qilganining sababini tahlil qilmaganlar va shuning uchun ham aloqa sifati muammosini hal qilmaganlar. Bir qancha vaqt o‘tganidan so‘ng, kompaniya o‘z forumini tahlil qilgan holda shuni aniqladiki, ushbu mijozning biznes rahbari bo‘lgan eri o‘zining barcha korporativ nomerlarini boshqa aloqa operatoriga o‘tkazgan. Demak, **Sprint** kompaniyasi mashinaning bergan ma’lumotlariga tayangan holda, foyda keltirib turgan bir qancha mijozlardan mahrum bo‘lgan ekan.

Hozirgi davrda digital-analitik tizimning loyihachisi va arxitektori bo‘lgani bilan bu texnologiyani real hayotning boshqa jihatlari bilan to‘ldirib turuvchi inson tafakkuri to‘ldirib turishi kerak. Bu mulohazalar natijasida digital-analitikaning rivojlanishida quyidagi tendentsiyalarni ham ajratib ko‘rsatishimiz mumkin:

- Tavsiflash analitikasidan prediktiv va ko‘rsatma analitikaga o‘tish;
- Baho berishda nafaqat sotuvlarni, balki foydalanuvchining hatti-harakati va profilini ham hisobga olish kerak;
- Bu sohadagi eng yuqori baholanadigan ko‘nikmalar jumlasiga tizimlilikni va strategik fikrlashni kiritish mumkin.

Virtual va kengaytirilgan reallik (VR, AR) texnologiyalarini elektron savdoda foydalanish uning samaradorligini keskin oshirish uchun ajoyib vosita bo‘lishi

mumkin. Elektron tijoratda VR va AR lardan qanday samarali foydalanish bo'yicha ba'zi maslahatlarimizni quyida keltirib o'tamiz:

1. Mahsulotlarni 3D ko'rinishida namoyish qiling: mijozlarga mahsulotlaringizning 360 daraja ko'rinishini berish uchun VR va AR-lardan foydalaning. Bu ularga mahsulotni sotib olish to'g'risida tegishli qaror qabul qilishdan oldin mahsulotni turli burchaklardan ko'rishga va undan ma'lum darajada qoniqishga yordam beradi.

2. Mahsulotni sinab ko'rishni amalga oshirish: kiyim-kechak, zargarlik buyumlari yoki kosmetika kabi mahsulotlar uchun mijozlarga ularni AR yordamida virtual ravishda sinab ko'rishlariga ruxsat bering. Bu ularga uylarini tark etmasdan turib, masofaviy usulda mahsulotning ko'rinishini tushunishga yordam beradi.

3. Mahsulot haqida ma'lumotlarni yaxshilashga erishing: mahsulot xususiyatlari, spetsifikatsiyalari va mijozlar sharhlari kabi mahsulotlaringiz haqida qo'shimcha ma'lumotlarni ko'rsatish uchun VR va AR-lardan foydalaning. Bu mijozlarga o'z xaridlari bo'yicha ongli qaror qabul qilishlariga yordam beradi.

4. Interaktiv tajribalarni amalga oshiring: Mijozlar eslab qoladigan qiziqarli va interaktiv tajribalarni yaratish uchun VR va AR-lardan foydalanishga harakat qiling. Masalan, siz o'z mahsulotlaringizning virtual sayohatlarini yaratish yoki ularni noyob tarzda namoyish qilish uchun VR va AR-lardan foydalanishingiz mumkin.

Elektron savdoda virtual muhitning afzalliklarini targ'ib qilish uchun ishonarli usul va vositalardan foydalanish orqali siz mijozlaringizning faolligini oshirishingiz hamda biznesingiz savdo hajmini sezilarli darajada oshirishingiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Gulomov S.S. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. Toshkent: “Iqtisod-Moliya” nashriyoti, 2019 yil. 366 bet.
2. Ayupov R.H., Tursunov S.Q. Raqamli texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: “Lesson Press” nashriyoti, 2023 yil. 464 bet.
3. Sabirjonov R.A. va boshqalar. Zamonaviy raqamli texnologiyalarning rivojlanish istiqbollari – monografiya. Toshkent: “Hilol Media” nashriyoti, 2022 yil. 202 bet.
4. John E. Roberts. E-Commerce and the Digital Economy, (2022)
5. Libby Colman. "The Future of E-Commerce: Exploring Emerging Trends," Forbes (2022)
6. Jenna Brown. "Changing Trends in E-Commerce and How it Impacts Businesses," Jenna Brown, Inc. (2022)
7. Avinash Kaushik. "Web Analytics 2.0: The Art of Online Accountability and Science of Customer Centricity". published in 2009 by Sybex.
8. Neil Patel. "How to Use Google Analytics: A Complete Guide". published on the Neil Patel blog on August 3, 2020.
9. Sam Akbari. "The Top 5 Benefits of Digital Analytics". Published on the website "Business 2 Community" on March 12, 2020.

O'RTA OSIYO XONLIKLARIDA XVI ASR BOSHLARIDAN XIX ASR IKKINCHI YARMIDA DAVLAT ISH YURITISH HUJJATLARINING QO'LYOZMA MANBALARI TADQIQI VA DINIY HUJJATLAR TAVSIFI

Jurayev Muzaffar

Imom Buxoriy nomidagi

Toshkent Islom instituti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'rta Osiyo xonliklarida munshaotnavislik, xususan, devon hujjatlari haqida fikr yuritildi. Temuriylar davridan boshlab rivojlanib borayotgan munshaotnavislikka doir xat turlari, davlat hujjatlari, diniy hujjatlar tekstologik nuqtai nazardan o'rganildi.

***Kalit so'zlar:** Munshaot, devon hujjatlari, diniy hujjatlar, vaqfnomalar, O'rta Osiyo xonliklari.*

O'zbek xalqi azal-azaldan buyuk davlatga, buyuk madaniyatga hamda buyuk adabiyotga ega bo'lgan. Bugungi bebaho mustaqilligimiz millatimizning asriy orzusi bo'lgan adabiyotimizni o'rganishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Mustaqillik xalqimiz mulki bo'lgan turli qo'lyozma va toshbosma manbalarni topish, Sharq qo'lyozmalarini o'rganish, tadqiq qilish, ilm-fanga olib kirish, nashr etish ishlarining keskin jonlanishi matnshunoslik sohasining jiddiy rivojlanishiga turtki bo'ldi. Ko'plab qo'lyozma manbalar hozirgi o'zbek imlosiga transliteratsiya qilinib, shop etildi. Bu ishlar milliy ma'naviyatimiz rivojida muhim o'ringa ega.

Mamlakat tarixida sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy voqealar jamiyat hayotining turli jabhalariga, jumladan, adabiy muhit, adabiy jarayon va madaniyat rivojiga sezilarli ta'sir o'tkazadi. Temuriy hukmdorlarning Movarounnahrda olib borgan siyosati bu diyorda ilm, madaniyat, san'at va me'morchilikning beqiyos taraqqiy etishiga zamin yaratdi. Temuriy hukmdorlarning ilm va ijod ahli, rassom va hunarmandlarni qo'llab-quvvatlash siyosati turli mamlakatlardan olim va fozillarni, donishmand va hunarmandlarni, usta-me'morlarni bu zaminga kelib muqim o'rnashishiga turtki berdi. Bu esa, o'z navbatida, yangi-yangi ilmiy markazlar, maktablarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Ilm, san'at, me'morchilik, hunarmandchilik yuqori rivojlanish bosqichiga o'tdi. Samarqand yirik ilmiy markazga aylandi. Amir Temur olimlar, donishmandlar hamda shoirlarni sevar va ularni hamisha o'z himoyasi ostida tutar edi. Uning marokashlik donishmand Ibn Xaldun bilan olib

borgan ilmiy bahslari buning yorqin dalilidir.¹ Amir Temur o‘z hukmronligi davrida qorilar, voizlar, xattotlar, falakiyotshunoslar va boshqa ilm va hunar ahlini Samarqandda jamladi. Bu davrda mashhur xattot va kotiblar ham Samarqandda jam bo‘lib, o‘z maktablarini yaratdilar.²

Bu davrda yozuv va xat san‘at darajasiga ko‘tarildi, kitobat hamda musiqa san‘ati rivoj topdi, xattot va munshiyalar jamiyatda juda yuqori obro‘ va martabaga sazovor bo‘ldilar, xat turlaridan ta‘liq va nasx xatini o‘zida birlashtirgan “nasxi ta‘liqi Samarqandiy” yoxud nasta‘liq yozuvi turi ijod qilindi.³

Temuriylar davridan boshlab Movarounnahrning ijtimoiy-siyosiy va madaniy xayotida turkiy (eski o‘zbek) tilining nufuzi va ahamiyati ortib bordi. XVI asrdan boshlab eski o‘zbek tilida ham ilmiy asarlar yaratila boshlandi. Bu tilda tarixiy asarlar vujudga kela boshladi. Ayniqsa, Shayboniylar hukmronligi davridan boshlab tarix ilmi bobida o‘zbek tilida yozilgan asarlarning soni tobora ortib bordi. O‘zbek tilida bitilgan tarixiy asarlar Shayboniylar davlati, Xiva va Qo‘qon xonliklari tarixiga bag‘ishlangan edi. XVI asrning boshida eski o‘zbek tilida yozilgan muhim tarixiy manbalardan biri “Tavorixi guzude”, “Nusratnoma” “Tanlangan tarix” “Falsafa kitobi” xisoblanadi. Muallifi noma‘lum. Shu narsa aniqki, asar Shayboniyxonning topshirig‘i bilan saroyga yaqin bo‘lgan tarixnavislardan biri tomonidan yozilgan⁴. Asar ikki mustaqil qismdan: “Tavorixi guzide” va “Nusratnoma” dan iborat. Birinchi qismda O‘g‘uzxon va qadimgi turklar, Chingizxon va uning avlodlari tarixi, ikkinchi qismida esa Shayboniyxon tavalludidan to uning Movarounnaxrni istilo qilishigacha Dashti Qipchoq va O‘rta Osiyoda sodir bo‘lgan ijtimoiy-siyosiy voqealar bayon qilinadi. Asarning “Nusratnoma” qismi muhim qimmatga ega. Unda Shayboniyxon qo‘shinining tuzilishi, uning etnik tarkibi, shuningdek, ko‘chmanchilarning Movarounnahr viloyatlariga qilgan yovuzliklari to‘g‘risida qimmatli ma‘lumotlar bor. Shuni ham ta‘kidlab o‘tish kerakki, ko‘chmanchi o‘zbeklar tomonidan Farg‘ona viloyatining bosib olinishi faqat “Nusratnoma” da to‘la va to‘g‘ri yoritilgan. Tarixchi olim Abdulloh Nasrulloh 1525-yilda “Zubdat al-asar” (“Solnomalar sarasi”) nomli kitob yozgan. Umumiy tarix tipida yozilgan bu asarning so‘nggi XI qismi original hisoblanadi. Unga XVI asrning birinchi choragida Xuroson va Movarounnahrda sodir bo‘lgan voqealar birmuncha keng yoritilgan.

XV asrning ikkinchi yarmi va XVI asrning birinchi yarmida yashab o‘tgan atoqli shoirlardan biri Muhammad Solih hisoblanadi. Muhammad Solih Temurga yaqin bo‘lgan amirlardan biri Shohmalikning nabirasi bo‘lgan. Uning otasi ham

¹ آژند یعقوب. تاریخ تیموریان به روایت کمبریج. ج 5. انتشارات جامی. تهران-1378. صص 96-97.

² حسین دوستوم. تاریخ جهانگشایی تیمور. نشر پونه. تهران-1374. ص 247.

³ Mahmudov U. «Temuriylar davri munshaotnavisligida matn tuzish an'anasi». Monografiya. Toshkent-2022. B-29.

⁴ Hoshimov S. “Manbashunoslik va tarixshunoslik” fanidan o‘quv-uslubiy majmua”. Andijon-2018

Temuriylarga xizmat qilgan, lekin qaysidir gunohlari uchun u Abu Said tomonidan qatl etilgan. Shu boisdan Muhammad Solih yoshligidan ko'p qiyinchiliklarga duchor bo'ldi. Keyinchalik Husayn Boyqaro saroyida bir necha yil xizmat qildi, lekin iltifot ko'rmadi. Shuning uchun ham taxminan 1499-yilda Muhammad Solih Shayboniyxon xizmatiga kiradi. Shayboniyxon uni iltifot bilan kutib olib, "malik ush-shuaro" unvonini beradi. Muhammad Solih Shayboniyxonning bir necha yurishlarida unga hamkorlik qildi. Muhammad Solih o'zining asosiy asari bo'lgan "Shayboniynoma" dostonida Shayboniyxonning 5-6 yillik daxshatli yurishlarini tasvirlaydi. Asarda tendensioz ruh kuchli. Muallif Shayboniyxon va uning atrofidagi kishilarni ko'klarga ko'tarib maqtaydi. Temuriylarni esa kamsitib, ularni haqorat qilish darajasiga etib boradi. Biroq, ba'zi nuqsonlarga qaramay, asar Shayboniyxonning yurishlarini haqqoniy aks ettiruvchi jangnoma tipidagi yirik dostonidir.

XV asrning oxiri va XVI asrning boshlariga doir muhim tarixiy manbalardan biri "Boburnoma" hisoblanadi. Boburning bu asari o'zining obektivligi bilan ajralib turadi. Bobur shoh hamda fozil va olim kishi bo'lganligi buning asosiy sababidir. XVII asrning yirik tarixchi olimi va davlat arbobi Abulg'oziy Baxodirxondir. Murakkab taqdir sohibi Abulg'oziy keng ma'lumotli kishi bo'lgan. O'zining yozishicha, u uch sohada-xarbiy, she'riyat va tarix sohasida chuqur bilim egasi bo'lgan. Abulg'oziydan 2 ta tarixiy asar qolgan. Bular "Shajarayi tarokima" va "Shajarayi turk" nomli asarlardir. "Shajarayi tarokima" - turkman xalqining kelib chiqishi xaqida bahs yuritadi. "Shajarayi turk" ("Shajaraiy turk va mug'ul" deb ham ataladi) kitobi esa muqaddima va 9 bobdan iborat. Abulg'oziy asarning 7, 8 va 9-bobning bir qismini yozib ulgurgan, xolos. 1-6-boblar va 9-bobning davomi (1644- 1664- yillar voqealari) Anushaxonning topshirig'i bilan Maxmud ibn Mulla Muhammad Urganjiy ismli ulamo tarafidan yozilgan. Muallif o'z kitobini tarif etishda Chingizxon va uning avlodlari tarixiga bag'ishlangan 18 ta asardan foydalanganligini aytib, ulardan Sharafuddin Ali Yazdiyning "Muqaddimayi Zafarnoma" va Rashiduddin "Jome ut-tavorix" nomli asarlarini eslatib o'tadi. Asarning original qismi xisoblangan 8 va 9 boblarini yozishda muallif o'zi bilgan va so'rab-surishtirib to'plagan ma'lumotlardan keng foydalangan. Asarning original qismida XVII asrning birinchi yarmida Xiva xonligidagi siyosiy voqealar batafsil bayon qilingan.

Abulg'oziy Xorazmda o'ziga xos tarixnavis maktabiga asos soldi, desak bo'ladi. XVIII va XIX asrlarda bu tarixnavislik an'anasini shoir va tarixchi olimlar Munis va Ogahiylar davom ettirdilar. Shermuhammad ibn Avazbiy Munis (1778-1829) Xivadagi madrasalarda tahsil olib. 1800-yildan boshlab xon saroyida kotib bo'lib xizmat qilgan. U 1806- 1830-yilda Eltuzarxonning topshirig'i bilan "Firdas ul-iqbol" - "Jannat bog'i" asarini yoza boshladi. Lekin bu asar ayrim sabablarga ko'ra tugallanmay qolgan.

Muhammad Rizo Erniyozbek Ogahiy ham asli xorazmlik bo‘lib, Munisning jiyani edi va tog‘asining tarbiyasini olgan edi. Munis vafotidan so‘ng u saroyni tark etib, ota kasbi miroblik bilan kun kechirgan¹. Ogahiy iste’dodli shoir, tarixnavis va tarjimon sifatida mashxurdir. U tog‘asi boshlagan “Firdas ul-iqbol”ni nihoyasiga etkazdi. Undan tashqari Ogahiy “Riyozi ud-davla” (“Davlat bog‘i”), “Zubdat uttavorix” (“Tarixlar sarasi”), “Jome ul-voqeoti sultoniy”, “Gulshan ul-davla” kabi asarlar yozgan. Ogahiy 19 ta asarni fors tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilgan. “Ravzat us-safo”, Sharofuddin “Zafarnomasi”, Vosifiyning “Badoe ul-voqoe” asarlari shular jumlasidandir.

“Firdavs ul-iqbol” Xorazmning qadim zamonlardan to 1825-yilgacha bo‘lgan tarixini o‘z ichiga oladi. Asar muqaddima va besh bobdan iborat. Munis va Ogahiyning mazkur asarining ahamiyati shundaki, unda Xorazmning qarib 300 yillik tarixi (1511-1825) yaxlit, xronologik tarzda bayon etilgan. Asar turli mazmundagi faktik materiallarga nihoyatda boy. XIX asrda tarixnavislik maktabi Qo‘qonda ham vujudga keldi. O‘zbek tilida yozilib, Qo‘qon xonligining XIX asrning o‘rtalaridagi siyosiy axvolini o‘zida aks ettirgan asarlardan biri “Ansof us-salotin va tazorix ul-xavokin” kitobidir. Mazkur asarning muallifi Mirza Mushrif Toshkandiyning biografiyasiga doir ma’lumotlar ko‘p emas. Lekin uning nisbasidan xon saroyida xizmat qilganligini tahmin qilish mumkin. Asarda Farg‘onaning XV-XIX asrlar tarixi yoritilsa-da, ammo 1842-1875 yillar voqealari bayoni original ahamiyatga ega. Shunday qilib, XVI-XIX asrlar tarixi o‘zbek tilida bitilgan qator tarixiy asarlarda o‘zining aksini topgan. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan tarixiy asarlarning ko‘pi ilmiy jihatdan o‘rganib chiqilib, nashr etilgan.

Xulosa qilib aytganda O‘rta Osiyo xonliklarida adabiy manbashunoslikning ajralmas qismi hisoblanmish munshaotnavislik hamda uning tarkibiga kiruvchidavlat hujjatlari, jumladan, farmoyish hujjatlari ularning turlari, yozilish uslubi, hamda uning iste’mol darajasini xonliklar ijtimoiy-siyosiy faoliyatida foydalanilgan xolatda tasniflash hamda ushbu xat turining tekstologik tahlilini amalga oshirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mahmudov U. «Temuriylar davri munshaotnavisligida matn tuzish an’anasi». Monografiya. Toshkent-2022. B-29.
2. Hoshimov S. “Manbashunoslik va tarixshunoslik” fanidan o‘quv-uslubiy majmua”. Andijon-2018

¹ Hoshimov S. “Manbashunoslik va tarixshunoslik” fanidan o‘quv-uslubiy majmua”. Andijon-2018

HAQIRIY DEVONIDAGI SHE'RLARNING G'OYAVIY BADIY XUSUSIYATI, SHE'RLARDA QUR'ONI KARIMDAN ISHORALAR

Ahadov Inomjon Jamolitdinovich

Imom Buxoriy nomidagi

Toshkent Islom instituti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XIX asr ikkinchi yarmi XX asr boshlarida Xorazm adabiy muhiti hamda devonchilik an'analari, xususan Devoni Haqiriy haqida fikr yuritiladi. Devoni Haqiriydagi she'rlarda Qur'oni Karim oyatlariga ishoralar, ularning badiiy mazmuni ochib beriladi. maqoladan ko'zlangan asosiy maqsad Muhammad Sharif Haqiriyning shaxsi, hayoti, faoliyati hamda adabiy merosini istiqlol mafkurasi va adabiyotshunoslikda qaror topgan yangicha qarashlar asosida badiiy hamda matniy tadqiq etish va uning shoir sifatidagi badiiy mahoratini ochib berishdan iboratdir.

Kalit so'zlar: Haqiriy, "Devoni Haqiriy", iqtibos, aqd, Hamd, na't va munojotlar Qur'oni Karim, Hadis, g'azal, takror g'azallar.

Haqiriy g'azallarida sharq she'riyatining o'lmas insoniy g'oyalari, ezgulik va yomonlik, ma'rifat va johillik, olam va odam kabi mavzular yetakchilik qiladi. Ishq-muhabbat g'oyasi shoir g'azallarining asosiy mazmun mohiyatini tashkil etadi. Shoir lirikasini shartli ravishda quyidagicha tasniflash mumkin: 1. Oshiqona va orifona she'rlar. 2. Hamd, na't va munojotlar. 3. Axloqiy-ma'rifiy mavzudagi she'rlar. 4. Realistik she'rlar.

Ishq mavzusi Haqiriy ijodida ham asosiy o'rinni egallaydi. Zero, A.Hayitmetov aytganidek, "Garchi Sharq poeziyasi tarixida biz satirik, falsafiy, avtobiografik g'azallarni, tabiat, may haqidagi g'azallarni uchratsak ham, lekin g'azalning asosiy spetsifik mavzui ishqdir. Buni faqat g'azal nazariyachilarining fikrigina emas, balki shu narsaning necha yuz yillik taraqqiyot tajribasi ham ko'rsatib turadi"¹. Haqiriy ijodida ham ishq va muhabbat ideal darajaga ko'tarilgan tuyg'u sifatida talqin etilgan. Shoir ma'shuqa, uning muhabbatiyu husni jamoli va lirik qahramon-oshiq ahvolidan so'z yuritib, ular orqali dunyoviy va ilohiy g'oyalarni ilgari suradi. Bu g'oyalar shoir ko'zlangan mehr-vafo, insoniylik, yaxshi axloqni ifodalasa, ikkinchi tomondan, ilohiy muhabbat, irfoniy taxayyul kabi tushunchalar bilan bog'liq tasavvurlarni qamrab olgan.

¹ Хайитметов А. Навоий лирикаси. – Тошкент: ЎзР ФА нашриёти, 1961. – Б.56.

Shuni alohida qayd etish kerakki, shoirning lirik qahramoni oshiqlik bilan oriflik o'rtasiga qat'iy bir chegara qo'ymaydi. Shoirning lirik "men"i iloh va inson kuychisi sifatida uning ko'plab g'azallarida namoyon bo'ladi. Oshiqona va orifona lirikada Haqiriy mavzular ko'lami, g'oyaviy yo'nalishi va badiiy tasvir borasida Alisher Navoiy, Munis va Ogahiyning sodiq izdoshi. U ham salaflari qatori ishq vositasida teran mushohadalarni ifodalaydi. Shu ma'noda u majozni haqiqatga vosita deb biladi.

Shoir lirikasida g'oyaviylik uning badiiy ko'lami shoirning ijtimoiy muhit ta'sirida yozilgan. Haqiriy devoni hamd, na't, musaddas, muxammas, ruboiy va munojot kabi janrlarga boy bo'lib, XX asr turkiy she'riyatida munosib o'rinni egallagan. U, avvalo, zabardast lirik shoirdir. Yuzlab mazmundor g'azallar yozgan, devon tuzgan, turkiy she'rning buyuk Navoiydan keyin qadr-u e'tiborini yuksak sharaf va mas'uliyat bilan himoya eta olgan shoirdir. O'z navbatida forsiyda ham ijod qilib, o'zgacha mahoratini namoyon qilgan.

Haqiriy boy adabiy an'anaga ega bo'lgan forsiy va turkiy adabiyotning Alisher Navoiy, Husayn Boyqaro, Ogahiy, Munis ijodini mehr bilan o'qib o'rganib, ularning mahorat sirlaridan bahramand bo'lgan. Shoir ijodiga, ayniqsa, Lutfiy bilan Navoiy kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Shoir lirikaning xilma-xil janrlarida barakali ijod etdi. Uning devonidan g'azal, muxammas, musaddas, munojot, qasida, qit'a va ruboiy janridagi she'rlar o'rin olgan. Haqiriy ko'plab sharq she'riyati ijodkorlari singari g'azalga alohida ixlos va muhabbat bilan qaradi, uni iste'dodga me'zon bildi. Haqiriy g'azal janrini kamolotga yetkazgan buyuk san'atkordir. Navoiyni o'ziga ustoz bilib eng go'zal, eng nafis va eng ohangdor g'azallar yaratgan shoirdir. Haqiriy - turkiy tillarda so'zlashuvchi barcha xalqlarning mushtarak sharafi, ularning mushtarak ijodkoridir.

Haqiriy o'z ijodining ibtidosidan boshlab, g'azal janriga alohida ahamiyat beradi, bu janrni boshqalardan yuqori qo'yadi. G'azallarida Qur'onidan Karim va Hadisi sharifdan iqtiboslar keltirgan, Nabiy Alayhissalomga tegishli bo'lgan go'zal xulqni o'zining g'azalida ifoda etgan:

ای حسن جمانک غا خلیق همه حیران
قد خص لك الحسن لك الخلق والاحسان

Ey husnu jamolingg'a xaloyiq hama hayron,
Qod xusso lakal husnu lakal xulqu val ehson.

Shoir ushbu baytda ikki olam sarvari Muhammad sallolohu alayhi vasallamning suratlarini va husn-u xulqlarini maqtov bilan keltirgan. Bu esa Haqiriyning Payg'ambarimizga nisbatan muhabbatini va intiqqligini izhor etadi. Shuningdek, Alloh shoir insoniyat ichida faqat Rasuli akram alayhissalomni xalqiy va xulqiy go'zalliklar

bilan xoslaganini aytadi. Bunga dalil qilib Qur'oni karim va hadisi sharifdan quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

Anas ibn Molik roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi: “Rasululloh sollallohu alayhi va sallam juda novcha ham, pakana ham, o'ta oppoq ham, bug'doyrang ham emas edilar. (Sochlari) juda jingalak ham, o'ta silliq ham emasdi. Qirq yoshga yetganlarida Alloh taolo u zotni payg'ambar qilib yubordi. Keyin Makkada o'n yil, Madinada o'n yil turdilar. Alloh taolo u zotni oltmish yoshlari avvalida vafot ettirdi. O'shanda soch-soqollarida yigirmata ham oq tola yo'q edi”¹.

Rasululloh sollallohu alayhi vasallam insonlarning nafaqat xalqiy jihatdan balki, eng go'zal xulqlisi ham edilar. Bu haqda Alloh taolo u zotni madh etib, bunday marhamat qilgan:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

“Albatta, Siz buyuk xulq uzradirsiz!”² (Qalam surasi, 4-oyat).

Rasululloh sollallohu alayhi vasallam doimo Alloh taolodan go'zal odob va xulqlar bilan ziynatlashini so'rab duolarida: “Allohim! Mening xulqimni va xalqimni go'zal qilgin”³, der edilar. Shuningdek, yomon xulqlardan Allohdan panoh so'rab: “Allohim! Meni inkor qilingan axloqlardan chetda qilgin”, deb duo qilardilar.

خلق ایلادی عالمی خدایم شرفنکدین

لولاک لما کانت الاکوان والازمان

Xalq ayladi olamni Xudoyim sharafingdin,

Lav la ka lama kanat al akvonu val azmon.⁴

Shoir yana Rosululloh sollallohu alayhi va sallamning madhlarida davom etib, Alloh taolo butun zamon va makonlarni o'zining so'nggi rosulining sharafidan bunyod etganini ta'kidlaydi. Agar Muhammad sollallohu alayhi va sallam bo'lmaganida hech bir narsa bo'lmasligini aytadi. Shoir bu so'zi bilan quyidagi qudsiy hadisga ishora qiladi.

لولاک لما خلقت الأفلاك

“ (Ey payg'ambarim), agar siz bo'lmaganingizda men butun koinotni yaratmagan bo'lar edim”⁵.

Bu hadisni hadis ilmi olimlari sahih ham zaif ham demaganlar. Shu bilan birga birorta sahobiy rivoyat qilgan ham deyishmagan.

اول كجه داکيم اويدی رکابنکنی ملایک

ما اعظم معراجنک یا سید انسان

¹ Muhammadsharif Haqiriy. Devoni Haqiriy. O'z RFA Sh I. Inv 7096 46-bet.

² “Tafsiri hilol” Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hilol nashr 2017 y.

³ Husnu xulq fazilati. www.ziyouz.com kutubxonasi

⁴ Muhammadsharif Haqiriy. Devoni Haqiriy. O'z RFA Sh I. Inv 7096 46-bet.

⁵ Husnu xulq fazilati. www.ziyouz.com kutubxonasi

Ul kechadakim uydi rikobingni maloik,
Mo a'zam me'rojing yo sayyidi inson.¹

Bu bayt Rosululloh sollollohu alayhi vasallamning me'roj kechasida sodir bo'lgan voqealariga ishoradir. Meroj kechasi insoniyat olamidagi eng katta mo'jiza sodir bo'lgan kechadir. Bu kechada Jabroil farishta Buroq nomli ulovni Rosululloh Allohning huzuriga ko'tarilishlari uchun olib kelgan tundur. Shu kungacha na biror payg'ambar na boshqa mavjudot Rosululloh ko'tarilgan joygacha ko'tarila olgan edi. Shoirning bu misrasidan ma'lum bo'ladiki Haqiriy arab tilini ham yaxshi o'zlashtirgan. Chunki ما اعظم فاعل ما vaznida bo'lib bu maqtov feli jumlasidan bo'lib buni ayni o'rnida qo'llagan. Bu esa shoirning mohirligiga dalolat qiladi.

اقصادا سنكا تابع ايدى بارجه نبي لار
قد كنت اماما لهم الليلة عرجان

Aqsoda sanga tobe' edi barcha nabiyilar,
Qod kuntu imaman lahum laylata 'urjon.

Ushbu baytda Haqiriy Rosululloh sollollohu alyhi vasallamning me'roj kechasida barcha payg'ambarlarga imom bo'lib namoz o'qiganlarini keltirmoqda. Bu voqea Isro hodisasi ham deyiladi. Alloh taolo bu haqda Qur'oni karimda shunday so'zlaydi:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

O'z bandasini kechasi Masjidu Haromdan atrofni barkali qilganimiz Masjidul Aqsoga mo'jizalarimizni ko'rsatish uchun sayr qildirgan Zot pok bo'ldi. Albatta, U eshitguchi ko'rib turuchi Zotdir.² Isro surasi 1-oyat

عاصى جفا كار امملاركا شفيع سين
طوبا لك يا ختم رسل مهبط فرقان

Osiy jafokor umamlarga shafi' sen,
Tuvbo laka yo xotami rusul mahbiti Furqon.

Ushbu baytda shoir Payg'ambarimizning gunohkor ummatlariga qiladigan shifoatlarini ifodalamoqda. Bu haqda imom Buxoriy hazratlari quyidagi hadisni rivoyat qilganlar:

حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ بِشَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيِّينَ

Bizlarga Imron ibn Husayn roziyallohu anhumo Nabiy sollallohu alayhi vasallamdan eshitganini gapirib berdi: “Bir qavm Muhammad sollallohu alayhi vasallamning shifoatlari sababli do'zaxdan chiqib, jannatga kiradilar, “jahannamiylar” deb nomlanadilar”. Buxoriy rivoyat qilgan.

¹ Muhammadsharif Haqiriy. Devoni Haqiriy. O'z RFA Sh I. Inv 7096 46-bet.

² “Tafsiri hilol” Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hilol nashr 2017 y.

Imom Muslim Abu Said roziyallohudan qilgan rivoyatda: “Ular (ya’ni, jahannamiylar deb nom olganlar) Allohga duo qiladilar, Alloh ulardan ushbu ismni ketkazadi”¹, deyilgan.

So’ngra baytda Rosulullohni maqtab Qur’oni karim o’zlariga nozil bo’lganini aytadilar. Rosulullohga nisbatan “Mahbit” sifatini qo’llydi. “Mahbit” so’zi arab tilidagi so’z bo’lib, tushiladigan bir makin yoki joyga nisbatan ishlatiladi. Shoir esa yer yuzida Qur’onni dastlab nozil bo’lgan o’rni Rosululloh sollollohu alyhi va sallam bo’lganliklari sabab ushbu “Mahbit” so’zini qo’llagan. Qur’oni karim to’laligicha dunyo osmoniga Qadr kechasida tushirilgan. Qur’on butunicha nozil qilingan joy, “Baytul-izzat” deb atalardi. Bu yerdan Jabroil alayhissalom uni Payg‘ambar sollollohu alayhi vasallamga navbati bilan paydar-pay 23 yil davomida keltirib turdilar. Buni Qur’oni karimning ushbu oyati tasdiqlaydi:

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْتَبٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

“Qur’onni odamlarga bardosh bilan (asta) o’qib berishingiz uchun uni bo’laklarga bo’ldik va bo’lib- bo’lib nozil qildik.”² Isro surasi 106 oyat.

Haqiriy shu bilan birga Sarvari koinotga Tuvboni tilaydilar.

دھر ایجرا وجودینک بولوبان رحمت شامل

قد کان لنا شاهد فی ایت قران

Dahr ichra vujuding bo’libon rahmati shomil,

Qod kana lana shohid fi oyati Qur’on³.

Shoir bu baytda Alloh taoloning bu so’ziga ishora qilmoqda:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

(Ey, Muhammad,) biz sizni (butun) olamlarga ayni rahmat qilib yuborganmiz.⁴ (Anbiyo: 107).

وصفینک غه حقیرغہ تیل اجماقغہ نی حد بار

نه کان ماضی نعتنک نی النفس کما کان

Vasfingg‘a Haqiriyg‘a til ochmoq ne had bor,

Na koni muziy na’ting ne anfusi kama kon.⁵

Shoirning ushbu g‘azali boshdan-oyoq ilohiy ishq va payg‘ambarimiz Muhammad alayhissalom haqidadir, lekin bu bilan shoirning butun lirik she’rlari shu mavzuda deyish bir tomonlamalikdir. U, yuqorida aytganimizdek, ilohiy va dunyoviy muhabbatni bab-baravar kuylagan shoirdir. Bu yerda mantiqsizlik yo‘q. Hamonki, u borliqni Allohning tazoxiri hisoblar ekan, bu falsafa insonni ham ilohiy bilar edi.

¹ www.qadriyat.uz

² “Tafsiri hilol” Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hilol nashr 2017 y.

³ Muhammadsharif Haqiriy. Devoni Haqiriy. O‘z RFA Sh I. Inv 7096 46-bet.

⁴ “Tafsiri hilol” Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hilol nashr 2017 y.

⁵ Muhammadsharif Haqiriy. Devoni Haqiriy. O‘z RFA Sh I. Inv 7096 46-bet.

Boshqacha aytganda, insonning dunyoviyligida ilohiylik bor edi. Shunga ko'ra shoirning lirik she'rlarida ilohiy ishq bilan bir qatorda dunyoviy muhabbat tasviri degan masalani ham qo'yish va o'rganish mumkin.

Haqiriy g'azallarini tadqiq qilish davomida unda she'riy san'atlardan unumli, mohirona foydalanganligini ko'rish mumkin. Uning she'rlarida badiiy san'atning bir necha turlari qatnashgan, bu tadqiq davomida kuzatildi.

Zihi orazing vohki xurshidsan,
Ayon, ayon, ayon, ayon.
Topib man huzn hajring alamidin,
Omon, omon, omon, omon.¹

Mumtoz adabiyotda juda kam uchraydigan g'azalning bu turi Haqiriy devonida mohirona yozilgan. Haqiriyning bu g'azalida qofiyalanish jihatdan *a-a* qismi tushib qolib *b-a*, *d-a*, *e-a* shaklida davom ettirilgan, ikkinchi misradagi takrorlar g'azal badiiy qimmatini yanada oshirgan.

Qadding sarv la'ling asal qoshlaring,
Kamon, kamon, kamon, kamon.

Bu turdagi takror g'azallar mumtoz adabiyotda unchalik ko'p emas, faqat sanoqli shoirlar ijodida ko'rishimiz mumkin, jumladan Ogahiy baytlarida quyidagicha:

Jonum olur ey pari, holimga boq,
Ishtiyoqu ishtiyoqu ishtiyoq.
To mani furqatda qoyding nolishim,
Al firoqu al firoqu al firoq.
Aylamishsan qatlima agyor ila
Ittifoqu ittifoqu ittifoq.²

Xulosa qilib aytganda shoir merosidagi janriy rang-baranglikni ko'rsatuvchi faktlarning bir qismi musaddas va muxammaslarda ko'zga tashlansa. Asosiy o'ziga xosliklarni, she'riy san'atlarning mutanosib joylashuvi, ularning qo'llashdagi izchilliklarni shoir g'azallarida ko'rish mumkin. Ular miqdor va miqyos jihatdan nisbatan cheklangan bo'lsa ham, muallifning badiiy tafakkuri kengligi, janrlar xususidagi bilim va malakasi yuksakligidan darak beradi.

¹ Muhammadsharif Haqiriy. Devoni Haqiriy. O'z RFA Sh I. Inv 7096 38-bet.

² Muhammadsharif Haqiriy. Devoni Haqiriy. O'z RFA Sh I. Inv 7096 46-bet

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muhammadsharif Haqiriy. Devoni Haqiriy. O‘z RFA Sh I. Inv 7096
2. Ҳайитметов А. Навоий лирикаси. – Тошкент: ЎзР ФА нашриёти, 1961
3. “Tafsiri hilol” Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hilol nashr 2017-y.
4. www.qadriyat.uz
5. Husnu xulq fazilati. www.ziyouz.com kutubxonasi

RIFA AT-TAXTOVIY VA O‘ZBEK JADIDLARINING MA’RIFATPARVARLIK QARASHLARI

Jo‘raboyeva Ruhsora Muhiddin qizi

Sharq falsafasi va madaniyati yo‘nalishi

1-kurs magistranti

Ilmiy rahbari: f.f.n., dotsent **Qodirov M.**

XIX – XX asr boshlari arab mamlakatlarida madaniy yuksalish davri hisoblanadi. Umuman olganda, bu hodisa rivojlangan arab mamlakatlarida arablarning ongidagi va ijtimoiy hayotidagi “yevropalashtirish” jarayoni deb tushuniladi. Ushbu jarayonda arablar hayotida keskin siljishlar ro‘y berdi. Bu – madaniy hayot jonlanishi, yangi arab adabiyoti shakllanishi, ma’rifatparvarlik harakati va musulmon islohchiligi paydo bo‘lishi, eski tuzumga qarshi hamda milliy ozodlik harakatiga nazariy zamin yaratish uchun g‘oyalari ishlab chiqilishi bilan ifodalanuvchi davr edi. Ushbu davrda mutafakkirlar va adiblar – barcha vatanparvar ziyolilar ijodida diniy islohchilik g‘oyalari, mustaqillik uchun kurash, G‘arbning ilg‘or fani va madaniyatini o‘rganish masalalari, xalq orasida ilm-ma’rifat tarqatish g‘oyalari o‘z aksini topdi. Bu jarayon XIX asr birinchi choragidan, Muhammad Alining (1805–1848) ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, harbiy, yer islohotlari orqali hamda Yevropa mamlakatlari bilan madaniy aloqalar o‘rnatila boshlagach, rivoj topdi. Bunga Napoleonning Misr va Falastinga yurishi (1798-1801) turtki bo‘ldi. Fransuzlarning Misrga kirib kelishi va bu yerda uch yil davom etgan istilosi misrliklar hayotida ma’lum o‘zgarishlar yuz berishiga sabab bo‘ldi. Xalq orasidan chiqqan va hukmdor darajasiga ko‘tarilgan Muhammad Ali Misr tarixida yorqin iz qoldirdi. Muhammad Alining buyuk xizmati shundaki, rasman Turkiya tarkibida bo‘lgan Misr mustaqil davlatga aylandi. Misr sanoati va qishloq xo‘jaligi birmuncha rivojlandi. Yer islohoti natijasida yirik yer egalaridan, vaqflardan olingan yerlar davlat ixtiyoriga o‘tdi: harbiy islohotlar natijasida kuchli armiya va harbiy-dengiz floti tuzildi. Madaniyat va ma’rifat sohalarida ham islohotlar o‘tkazildi. Muhammad Ali yevropacha shakldagi xususiy maktablar ochdi, iqtidorli yoshlarni Fransiyaga ta’lim olishga yubordi, bosmaxona ochdi, o‘z matbuotini yaratdi va Suvaysh kanalining qurilishi loyihasini tayyorlay boshladi.

Har xil yo‘nalishdagi xususiy maktablar ochilib, ularda yevropacha o‘qitish uslubi qo‘llanildi. Ular orasida muhandislik, matematika yo‘nalishidagi politexnika maktabi «Muhandisxona» (1816), «Tillar maktabi» («Dar ul-alsun», 1835) alohida ajralib turardi. «Tillar maktabi» Yevropa tillarini biluvchi tarjimonlar tayyorlash bilan

shug‘ullanardi. Natijada arab kitobxonlari Yevropaning ko‘p mumtoz asarlari, ilmiy tadqiqotlari bilan tanishdi. 1873 yilda «Dar ul-ulum» («Ilmlar uyi») kolleji ochildi. Unda diniy ilmlar bilan birga, tabiiy va riyoziyot fanlari ham o‘qitila boshlandi. Taniqli Misr olimi, filolog, shoir va ilohiyotchi Hasan al-Attor (1766-1838) yangi dunyoviy ilmlarni tatbiq etishda jonbozlik ko‘rsatdi. U fransuz olimlari va G‘arbiy Yevropaning ilmiy yutuqlari bilan tanishgach, «Vatanimiz o‘ziga notanish bilimlarni o‘zlashtirish orqali, albatta, o‘zgarishi va yangilanishi kerak»¹, — degan fikrga keladi. 1830 yilda Hasan al-Attor al-Azhar universiteti rektori lavozimiga tayinlandi va talabalarning butun bir avlodini yetishtirdi. Ular orasida Ilohiyotchi filolog Muxammad at-Tunisiy (1789—1857), shayx Muhammad Ayad at-Tantaviy (1810-1861), ko‘zga ko‘ringan adabiyotshunos, ma‘rifatparvar va jamoat arbobi Rifoat at-Taxtoviylar (1801-1873) bor edi.

“Misrda ma‘rifatparvarlik bir-biri bilan chambarchas bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi ikki yo‘nalishda rivojlandi. Bir tarafdin, o‘tmishdagi boy madaniy merosga murojaat etish va ikkinchi tarafdin, G‘arb madaniyati yutuqlarini o‘zlashtirish, ya‘ni G‘arb va Sharq madaniyatlarini uyg‘unlashtirish asosida rivojlandi. Bu, birinchidan, arablarning o‘z urf-odatlarini saqlagan holda, milliy madaniyatni rivojlantirish xohishini ko‘rsatgan bo‘lsa, ikkinchidan, Yevropa ilmiy-texnikaviy tafakkuri yutuqlariga, G‘arb madaniyati va turmush tarziga qiziqishini namoyon qildi”². Arab ma‘rifatparvarlari ijtimoiy taraqqiyotga ma‘rifatchilik yo‘li bilan yetishish mumkin deya, o‘z oldilariga ta‘limni, ilmiy- texnikaviy bilimlarni xalq orasida targ‘ib etish vazifasini qo‘ydilar. Keyinchalik bu ma‘rifiy goyalar taraqqiyotga to‘sqinlik qilayotgan eski tuzum, sarqitlar, orqaga tortayotgan an‘analarga qarshi yo‘naltirilgan keng mafkuraviy harakatga aylandi. Ma‘rifatchilik zaminida XIX asrning oxirgi choragida diniy yo‘nalish-musulmon islohchiligi paydo bo‘ldi. U mohiyati murakkab xodisa bo‘lib, islomdagi ratsionalistik oqim sifatida tanildi. Bu oqim vakillari ijtimoiy tuzum asosini ma‘rifiy islom tashkil etishi lozim, o‘shandagina jamiyatda ziddiyatlar yo‘qoladi, deb hisoblardi. Musulmon islohchilari inson aql-zakovatini tarannum etib, sxolastik aqidaviy tushunchalarga qarshi chiqqanlar. Insonning yorug‘ dunyodagi xayotini kamsitgan so‘fiylar ta‘limotiga aql-idrok va irodaga ega bo‘lgan mehnat ahlini tarannum etgan insonparvarlik ta‘limotini qarshi qo‘yardilar. Ular din inson hayotida yetakchi o‘rinni egallaydi, degan g‘oyani ilgari surdilar. Ularning fikricha, ijtimoiy taraqqiyotga isloh qilingan din orqali erishish mumkin. Islom islohchiligi Misrda paydo bo‘lib, keyinchalik butun islom dunyosiga tarqaldi va ijtimoiy taraqqiyotga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Arablarga, ularning madaniy va

¹ Крилина С. А. Ислам в общественной жизни Египта. –М., 1989. –С. 162.

² Babayeva.E.Ma‘rifat yo‘llarida.-T.:Fan va texnologiyalar,2012.-B.6.

mafkuraviy yuksalishiga fransuzlar juda katta ta'sir ko'rsatganliklarini tadqiqotchilar yakdillik bilan tan oladilar.

Bu davrda yutimizda ham "Jadidchilik harakatlari" kurtak yoyib ulgurgan edi. Misrda bo'lgani kabi Jadidchilikning asosiy g'oya va maqsadlari Turkistonni o'rta asrchilik, feodal qoloqlik, xurofotlardan ozod qilish, «Usuli qadim»ni inkor etgan holda o'lkani, xalqni, millatni zamonaviy mutaraqqiy yo'lga olib chiqish, milliy davlat bunyod etish, konstitutsion, parlament va prezident idora usulidagi ozod va farovon jamiyat ko'rish, turkiy tillarga davlat tili makomini berish, milliy pul birligi, milliy qo'shin tuzish rus taraqqiyparvarlari, ma'rifatchilarining Turkiston o'lkasida ma'rifatparvarlik g'oyalari tarqatish uchun imkoniyatlar yaratish edi. Demak, Turkistonda jadidchilik harakatining vujudga kelishi asta-sekin bo'lsada milliy ozodlik mafkurasiga asoslanib bordi. Bu jarayon o'lkadagi mahalliy xalqning ongiga o'z ta'sirini o'tkaza boshladi. Natijada, ular Turkistonda mustaqillik, milliy taraqqiyot uchun, xalqning manfaatlari uchun kurash olib borishga, milliy-ozodlik harakati uchun zamin tayyorlashga muvaffaq bo'ldilar. Yerli xalqlar orasida mustamlakachilikka qarshi ma'rifatchilik g'oyalari tarqala boshladi, yangi ta'lim-tarbiya shaxobchalari, yangi maktab, maorif, madaniy targ'ibot, jadidchilik harakati rivoj topdi. Shunday sharoitda Turkistonda ko'plab ma'rifatchilar yetishib chiqdi.

Misrda ma'rifatparvarlik ikki yo'nalishda rivojlangan bo'lsa Turkistonda jadidchilik harakati uch soha orqali faoliyat ko'rsatdi. Bular—maorif (yangicha maktablar ochish, ta'lim usulini yangilash), san'at (badiiy adabiyot, teatr) va matbuot. Asosiy maqsad millatni, bir tomondan, ilm-ma'rifatli qilish bo'lsa, ikkinchi tomondan uning axloqiy darajasini yuksaltirish va ana shu ikki jihatning uyg'unlashuvi natijasida, o'zligini, o'z qadrini anglagan bilimli shaxsni voyaga yetkazish edi. Turkiston jadidchilari tomonidan ana shu maqsadni amalga oshirish yo'lida katta ishlar qilindi. Turkistonda jadidchilik harakatining yuzaga kelishida tarixiy sharoit bilan birga, XIX asrning so'nggi choragida uyg'ongan ma'rifatchilik, ma'rifatparvarlik qarashlarining ta'siri katta bo'ldi. XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi Turkistonning ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotiga e'tibor bersak, marifatparvarlik mafkurasi demokratik va milliy-vatanparvarlik harakatlarining g'oyaviy mazmunini tashkil etganligini ko'ramiz. Mamlakatimizda marifatparvarlik g'oyasining kelib chiqishiga asosiy sabab, birinchidan, rus iste'lochilik siyosatining chuqurlashib borishi natijasida paydo bo'lgan milliy ozodlik harakatlari, ikkinchidan, g'arbdan kirib kelayotgan demokratik harakatlarning iste'lochilar tomonidan bo'g'ib qo'yilishi, uchinchidan, millatparvar - fidoiy kishilarning qattiq taqib ostiga olinganligi va xatto ularning qatl etila boshlaganligi edi.

Jadidchilik harakati vakillari o'zlarining ma'rifatparvarlik mafkurasiga bir tomondan o'sha davr uchun dolzarb bo'lgan demokratik g'oyalarni: ilm o'rganish, fan va texnika yutuqlaridan bahramand bo'lish, ilmiy-tabiiy fanlarni rivojlantirish, so'z va fikr erkinligini joriy qilish, demokratik davlat q'urilishiga asoslangan milliy davlatchilikni vujudga keltirish, milliy g'oyalar qatlamini shakllantirish, adabiyot va san'atning zamonaviy janrlarini rivojlantirish, ikkinchi tomondan mustamlakachilik siyosati ta'siri ostida o'z milliy qiyofasini yo'qotayotgan turkiy til va milliy qadriyatlarni tiklash, milliy ma'naviy-axloqiy takomillarni yanada kuchaytirish, milliy o'zligini anglash, milliy ong, milliy tafakkurni va diniy e'tiqodlarni mustahkamlash kabi g'oyalarni asos qilib olindi. Misrda bu harakat islom dinini isloh qilish haqidagi g'oyalar bilan kechgan bo'lsa, Turkistonda aksincha asos qilib islom mafkurasi olindi.

Misrda ma'rifatparvarlik harakatining dastlabki vakili bo'lmish Rifa at-Tahtaviy va Turkiston Jadidchilik harakati yetakchilaridan bolmish Mahmudxo'ja Behbudiy tomonidan ilgari surilgan qarashlardagi o'xshash va farqli jihatlarga nazar tashlasak.

Misr ma'rifatparvarlik harakatining ilk vakillaridan bo'lmish Rifo Badavi Rafii at-Taxtoviy 1825 yilda xadiv Muhammad Ali davrida Fransiyaga boradi. Al-Azhar universitetida tahsil ko'rgan, to'la-to'kis diniy ma'lumotga ega bu shayx Parijda fransuz tilini o'rganadi, madaniyat bilan tanishadi, ayniqsa, Volter, Russo, Monteskiye asarlari unda chuqur taassurot qoldiradi. 1830 yil iyuli inqilobining guvohi bo'ladi va o'ziga tegishli xulosalar chiqaradi. Misrga qaytib kelgach, ilm-ma'rifat tarqatish sohasida keng ko'lam olgan harakatga qo'shiladi va uning taniqli namoyandalaridan biriga aylanadi. Shu kezlari Misrda «al-Varoi al- Misriya» nomi bilan arab tilida ro'znoma ilk bor chop etila boshladi. Shayx unga muharrirlik qiladi. At-Taxtoviy va uning atrofidagi ilg'or ziyolilarning faoliyati natijasida Yevropa tillaridan 2000 dan ziyod asar arab tiliga tarjima qilinadi. Ular orasida fan-texnika, madaniyat, san'at, harbiy ish, qurilish, ta'lim-tarbiya va boshqa ko'plab sohalarga bag'ishlangan asarlar, o'quv qo'llanmalar, Qomuslar tarjima qilindi va nashr etildi. Bular hammasi kelajak arab ziyolilarining shakllanishiga turtki bo'ldi. Taassurotlarini «Rifo sayohati» nomli asarda aks ettirib, o'zining ilg'or mulohazalarini to'la ifodaladi. Bu asarning to'liq nomi «Parij ziyoratidan sof oltin olinishi»dir («Taxlis al-ibriz fi talxis Bariz»). 1834). Asar muallifi Fransiyani Misr uchun ibratli manba va o'rnak sifatida tan olib, u erda o'rnatilgan tartiblar, urf-odatlar, ta'lim tizimi, qo'yilgan ilmiy ishlar darajasi jamiyatning siyosiy-tashkiliy tarkibi haqida so'z yuritadi.

Taxtaviy musulmon dunyosini jahon ma'naviy madaniyati o'chog'i deb hisoblasada, fransuz maorif tizimi afzalligini tan oladi va yevropacha ta'lim tizimi o'z mamlakatida qo'llanilishi, ayniqsa, o'quv yurtlarida ratsionalistik fanlar kiritilishi zarurligini isbotlaydi. Asarda Fransiyadagi mavjud siyosiy institutlar, liberal xarakter

va konstitusion boshqarish haqida batafsil fikr yuritiladi. At-Taxtoviyning fikricha, Lyudovik XVIII ning konstitusion partiyasi «adolatlidir». «Unda yozilgan ko‘p narsalarni siz Qur’onda ham, sunnada ham topolmaysiz, lekin ular tushungan narsa, ya’ni adolat va qonuniylik davlat ravnaqi va xalqlar farovonligining vositasidir... «Adolatlilik tamadunning asosi» ekanligini siz ham tushuna olasiz. Fransuzlar «erkinlik» so‘zini biz «adolatlilik» tushunchasining ma’nosini tushuganimizdek tushunishadi”¹. Shu tariqa at-Taxtoviy “erkinlik” degan yangi tushunchani anglashga harakat qildi va uni siyosiy g‘oya sifatida talqin etdi. Keyinchalik, XIX asrning 70-yillarida at-Taxtoviy «erkinlik» tushunchasini inson mavjudligining besh ko‘rinishdagi muhim omili, ya’ni erkinlik insonning tabiiy holati sifatida, o‘zini tutish erkinligi, e’tiqod erkinligi, fuqaroviy va siyosiy erkinligi sifatida ilk bor tahlil qildi. At-Tahtoviy partiyaning asosiy bandlariga batafsil sharh beradi. Birinchi («Hamma qonun oldida barobardir») bandiga sharhida undagi bor tamoyilni yuqori baholaydi: bu tamoyil adolat o‘rnatish, tahqirlanganga yordam berish, past tabaqali insonga o‘z intilishlarini ro‘yobga chiqarishda ko‘maklashish, qonun oldida u ham baland mavqeda turishini sezdirishga qaratilgandir. At-Taxtoviy insonlarning qonun oldida tengligini tan oladi va bu, uningcha, Sharq hukmdorlarining o‘zini nazorat qilmasligiga chek qo‘yadi. At-Taxtoviy Muhammad Aliga chin dildan xizmat qilsada, uning fikricha, Oliy hukm xudodandir, qo‘l ostidagilar o‘z hukmdoriga so‘zsiz itoat qilishi kerak, lekin hukmdor ham qonunga bo‘ysunishi lozimdir.

Fransiyadagi iyuli inqilobiga bag‘ishlangan bobda at-Taxtoviy 1789 yilda sodir bo‘lgan Buyuk fransuz inqilobi tarixi bilan tanishtiradi. Bu inqilob, at-Taxtoviy fikricha, ikki partiyaning to‘qnashuvi natijasida kelib chiqqan. Ulardan biri, qirol to‘la hokimiyatga ega hukmdordir, degan fikrda bo‘lgan. Boshqasi esa, qirol Qonunni ijro etuvchi bo‘lishi lozim, deb hisoblagan. Muxammad Ali davrida Misrdagi adolat qonuniylik masalasi ma’rifatli kishini qiziqtirishi tabiiy, albatta. “Fransuz qirol xohlaganini qiladigan mutlaq hukmdor emas” deydi Tahtaviy.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, Rifa at-Tahtaviyning ham, Mahmudxo‘ja Behbudiyning ham dunyoqarashiga katta ta’sir etgan voqea o‘zga mamlakatlar va ma’daniyatlar bilan tanishuv bo‘ldi. Behbudiy Turkiya va Misrga sayohat qilib, bu yerlardagi yangi sistemadagi maktablarni yurtimizda ham ochish tashabbusi bilan chiqqan bo‘lsa, Taxtoviy Yevropa xususan Fransiya ta’lim tizimni yutuqlarini Misrda joriy etish haqida so‘z yuritadi. Har ikki ma’rifatparvar ham xalqni ma’daniyatini yuksaltirish, ilm va zamon bilan hamnafas qilish uchun asosiy vosita deya teatr va nashryotni ko‘rsatishadi. Tahtaviy Misrda dastlabki nashryotga asos solgan bo‘lsa,

¹ Жамал ад дин аш-шайал .Рифаа Рафни ат –Тахтавий .Навабигу ал фикри ал арабийн. Кохира.-В.86.

Behbudiy 1912-1913 yillarda Samarqandda “Samarqand” gazetasi va “Oyna” jurnaliga asos soladi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy: “Teyotr – ibratnomadur, hech kimni rioya qilmasdan to‘g‘ri so‘zlaguvchi va ochiq haqiqatni bildirguvchidir...Umumiy odatlarni nafiva zararidan paydo bo‘laturg‘on natijalarni teyotrxonada aynan ko‘rsaturlarki, har kim bundan ta’sirlanib yomon odatlarni tark etib, yaxshilikni ziyoda ishlamoqg‘a sabab bo‘lur...teyotr xonalari mazxaroboz xona bo‘lmay, balki ibratxonadur, mushaxxis-akstyor muallimi axloqdur”.

Rifa at-Tahtaviy: “Fransuzlar fikriga ko‘ra, teatr odob-axloqni tanqid qiladi va tuzatadi; namoyishlar tugashi bilan pastga tushadigon pardada to‘g‘ridan-to‘g‘ri “Teatr – odob maktabidir”, -deb yozilgandi”. Tahtaviy teatrni Misrda keng yoyishni targ‘ib qiladi. Rifa at-Tahtaviy parlament va konstitutsion monarxiya tarfdori bo‘lsa, behbudiy prezidentlik boshqaruvi va parlamental tizimni yoqlab chiqadi. Bu ikki mutafakkirning ikki xil boshqaruv sistemasidagi davlatta yashaganligi bilan ham bo‘g‘liq. Garchi bu davrda Misrda bo‘lganiday Buxoroda ham mutlaq monarxiya tuzumi hukmron bo‘lsada Muhammad Aliy Misrda katta o‘zgarishlar qila oldi. U ilm-fanni, yevropacha turmush tarizi targ‘ib qilayotgan, xalqni eskilik, qoloqlik sarqitidan allaqachon qutqarish kerakligini tushunib yetgan ziyolilarni qo‘llab quvvatladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Babaeyva E. Ma’rifat yo‘lida.-T.:Fan va tehnologiya,2012.
2. Кирилина С. А. Ислам в общественной жизни Егирта .-М., 1989.
3. Жамал ад дин аш-шайал. Рифаа Рафни ат-Тахтавий. Навабигу ал-фикри ал –арбайи. Кохира.
5. Крымский А.Е. История новой арабской литературы 19-нач 20 вв.- М.,1971.

TURLI TIZIMLI TILLARDA ASSOTSIATIV BIRLIKLARNING GENDER XUSUSIYATLARINING QIYOSIY TAHLILI

Omonov Javohir Ortiq o'g'li

Mutaxassisligi: Lingvistika

Fakultet: Magistratura bo'limi

Ilmiy rahbar: **Baxronova Dilrabo Keldiyorovna**

Ilmiy rahbar ish joyi va lavozimi: O'zDJTU, Filologiya fanlari doktori (DSc),
professor v.b., ispan tili amaliy fanlar kafedrası mudiri

***Annotatsiya:** Ushbu maqola turli tizim tillari bo'yicha assotsiativ birliklar doirasidagi gender xususiyatlarini har tomonlama qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqot lingvistik tizimlarning gender bilan bog'liq ma'lumotlarni qanday kodlashi va ifodalashini o'rganadi, turli tillarda mavjud bo'lgan nuanslar va o'zgarishlarni yoritadi. O'zaro munosabatlar, aloqalar yoki assotsiatsiyalarni bildiruvchi so'z va iboralarni o'z ichiga olgan assotsiativ birliklarni o'rganish orqali biz jinsni ifodalashda naqsh va farqlarni ochishga harakat qilamiz. Qiyosiy tahlil turli til oilalariga mansub tillarni o'z ichiga oladi va til va jinsning kesishishi haqida keng nuqtai nazarni taklif qiladi.*

***Kalit so'zlar:** gender tilshunosligi, assotsiativ birliklar, tilni taqqoslash, lingvistik xususiyatlar, tillararo tahlil, gender vakilligi, til va madaniyat.*

Kirish:

Til madaniy me'yorlar va ijtimoiy tuzilmalarni ifodalash uchun kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi, jins esa til tizimlariga kiritilgan hal qiluvchi jihatdir. Ushbu tadqiqot genderning turli tillarda qanday kodlanganligini tushunish uchun munosabatlar, aloqalar yoki assotsiatsiyalarni bildiruvchi so'z va iboralarni o'z ichiga

olgan assotsiativ birliklarga qaratilgan. Turli til oilalari bo'yicha til xususiyatlarini taqqoslash orqali biz assotsiativ kontekstlarda gender vakilligining murakkabligini aniqlashga harakat qilamiz.

Qiyosiy tahlil

1. Yevropa tillari

Fransuz, ispan va italyan kabi tillar ko'pincha grammatik jinsni namoyon qiladi. Otlarga erkak yoki ayol jinsi belgilanib, sifatlar va artikllarning kelishigiga ta'sir qiladi. Masalan, frantsuzcha "do'st" so'zi "ami" (erkak) yoki "amie" (ayol) bo'lib, assotsiativ birliklar ichida gender farqlarini ko'rsatadi.

2. German tillari:

Nemis va ingliz tillari kabi german tillarida odatda otlar uchun grammatik jins mavjud emas. Biroq, jinsga xos olmoshlar hali ham assotsiativ birliklar ichida jinsni ifodalashda rol o'ynashi mumkin. Misol uchun, ingliz tilida "his and hers" iborasi egalik olmoshlaridagi jinsli assotsiatsiyani ko'rsatadi.

3. Semit tillari:

Arab va ibroniy kabi semit tillarida ko'pincha fe'l va sifatlar uchun jinsga xos shakllar qo'llaniladi. Bu tillardagi assotsiativ birliklar lingvistik morfologiya orqali gender farqlarini aks ettiradi. Arab tilida "domla" so'zi aytilayotgan shaxsning jinsiga qarab o'zgaradi (erkak o'qituvchi uchun mdrs, ayol o'qituvchi uchun mdrst).

4. Osiyo tillari:

Xitoy va yapon tillari odatda grammatik jinsga ega emas. Jinsga xos assotsiativ birliklar kontekstli maslahatlar, sharafli belgilar yoki qo'shimcha modifikatorlarga tayanishi mumkin. Yapon tilida hurmat belgilaridan foydalanish (masalan, **さん** -san) assotsiativ munosabatlardagi jinsni anglatishi mumkin.

Muhokama:

Qiyosiy tahlil gender xususiyatlarining tillardagi assotsiativ birliklarga joylashishining turli usullarini ochib beradi. Ba'zi tillar grammatik jinsga tayansa, boshqalari olmoshlar, fe'l konjugatsiyalari yoki kontekst belgilaridan foydalanadi.

Ushbu o'zgarishlar til, madaniyat va gender vakilligi o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ta'kidlaydi.

Xulosa:

Ushbu tadqiqot assotsiativ birliklar ichida til va jins o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlik haqida qimmatli tushunchalarni beradi. Turli tillarda qo'llaniladigan turli xil lingvistik mexanizmlarni tushunish bizning gender vakilligiga xos bo'lgan murakkabliklarni tushunishimizni oshiradi. Keyingi tadqiqotlar ushbu lingvistik o'zgarishlarning ijtimoiy-madaniy oqibatlarini va ularning gender rollarini idrok etishga ta'sirini o'rganishi mumkin.

ADABIYOTLAR

- 1 McConnell-Ginet, S. (2003). Thinking about language and gender: language and the status of women.
2. Discourse Studies, 7(4-5), 585-614. DOI: 10.1177/1461445605054407
3. Whorf, B. L. (1956). Language, Thought, and Reality: The Writings of Benjamin Lee Whorf.
4. J. Holmes & M. Meyerhoff (Eds.), Handbook of Language and Gender.

DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATI VA ICHKI AUDIT XIZMATINI TRANSFORMATSIYA QILISHNING FUNDAMENTAL ASOSLARI MASALALARINING YORITILISHI

Latipova Nigora

Fiskal instituti

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada jurnalistlar davlat moliyaviy nazorati va ichki audit xizmatini transformatsiya qilishni ommaga yetkazish va ommadagi tushunchani o'zlashtirish jarayoni haqida so'z boradi. Xususan, ular ma'lumotlar jamlanishi, tahlil qilishi, obyektivlik va etik prinsiplarga rioya qilishi, hamda ommaga mahalliy va global yangiliklarni o'tkazish bilan qobiliyatli jurnalistlikni ta'minlashi lozimligi xususida tahlillar yuritiladi.*

***Kalit so'zlar:** Moliyaviy nazorat, ichki audit, fundamental asos, journalist mahorati.*

***Аннотация.** В данной статье рассматривается процесс пропаганды и освоения общественным пониманием трансформации служб государственного финансового контроля и внутреннего аудита журналистами. В частности, они анализируются с точки зрения необходимости сбора и анализа данных, соблюдения объективности и этических принципов, а также обеспечения компетентной журналистики, донесения до общественности местных и глобальных новостей.*

***Ключевые слова:** Финансовый контроль, внутренний аудит, фундаментальная основа, журналистское мастерство.*

***Abstract.** This article discusses the process of publicizing and mastering public understanding of the transformation of public financial control and internal audit services by journalists. In particular, they are analyzed in terms of the need to collect and analyze data, adhere to objectivity and ethical principles, and provide competent journalism by conveying local and global news to the public.*

***Key words:** Financial control, internal audit, fundamental basis, journalistic skills.*

Davlat moliyaviy nazorati - mamlakatning moliyaviy tizmini boshqarish va aniq hisobotlarni shakllantirishga qaratilgan muhim bir amaldir. Bu nazorat sistemini bajaruvchi davlat organlariga yuridik va moliyaviy tijorat tuzumlariga rioya qilish, ma'lumotlarni yig'ish, analiz qilish va moliyaviy hisobotlar tayyorlash vazifalari yuklatiladi. Ushbu nazoratni quyi boshqaruv organlari, moliya vazirligi yoki xususiy tarkibiy sub'ektlar tomonidan bajarilishi mumkin. Bu organlar budjet va pul oqimi, hisobotlar, shaffoflik, ma'lumotlarni qayta ishlash va boshqarish, hisobotlarni tuzish, moliyaviy risklarni aniqlash va oldini olish kabi vazifalarni bajaradi. Moliyaviy hisobotlilar ham muhim ahamiyatga ega. Chunki, hisobotlar mamlakatning moliyaviy holatini, islohotlarini va xarajatlari to'g'risida ma'lumotlar beradi. Hisobotlarni yaratish va tahlil qilish davlat organlariga, investorlarga, jamoaga axborot berishda yordam beradi. Mazkur tizim mamlakatning moliyaviy istiqboli, xalqaro iqtisodiy munosabatlar, isloh va rivojlanishga ta'sir qiladi. U mamlakatning moliyaviy resurslarini samarali ishlatish, xavfsizlikni ta'minlash va mamlakatning moliyaviy imkoniyatlarini oshirishga erishishga yordam beradi. Davlat moliyaviy nazorati va ichki audit xizmatini **transformatsiya qilish**, bu tizimlarni yanada samarali va effektiv tuzishni maqsad qiladi. Bu, moliyaviy nazorat va ichki auditning qulayliklarga, innovatsiyaga va texnologiyalarga moslashtirilishi demakdir.

Tadqiqot davomida moliya sohasida **“nazorat”** yoki **“moliyaviy nazorat”** (bundan buyon matnda - moliyaviy nazorat) tushunchalarini¹ talqin qilishda ilmiy adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatdiki, nazorat qilishning ikkita maqsadi: - bu haqiqiy ko'rsatkichlarning rejalashtirilgan ko'rsatkichlar orasidagi munosabatlar yoki boshqaruv qarorlarining natijaga ta'sirining aniqlashdir². Shunday qilib, **S. O. Shohin, L. N. Voronina** moliyaviy nazoratni tashkilotlarning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini nazorat qilish vakolatiga ega bo'lgan davlat va jamoat organlari tizimi sifatida belgilaydi, ularning faoliyatining iqtisodiy samaradorligini baholash, iqtisodiy va moliyaviy operatsiyalarning qonuniyligi va maqsadga muvofiqligini aniqlash va davlat byudjetiga daromad olishning o'z vaqtida va to'liqligi³. Nazorat, o'z navbatida, qonunlarni ustivorligini ta'minlash maqsadida, doimiy ravishda amalga oshiriladi⁴. Shunday qilib, moliyaviy nazoratni nazorat qilish orqali talqin qilishda nazorat maqsadi buziladi. Boshqa mualliflar, masalan, **Y. M. Voronin**, moliyaviy nazoratni

¹ Темиркулов, А. А. (2021). Страхование жизни: зарубежный опыт и необходимость развития в Узбекистане. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF INNOVATIONS ON TOURISM MANAGEMENT AND FINANCE, 2(11), 56-63.

² Temirkulov, A. A. (2020). The correct acceptance of the investment decision is a factor of success of implementation of the process. ISJ Theoretical & Applied Science, 05 (85), 689-692.

³ Шохин С.О., Воронина Л. Н. Бюджетно-финансовый контроль и аудит. Теория и практика применения в России: научно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 1997.

⁴ Темиркулов, А. А. (2019). Государственное управление инвестиционной деятельностью. Проблемы современной науки и образования, (12-2 (145)).

faqat qonuniylikni belgilash jarayoni sifatida emas, balki boshqaruv ob'ektining samaradorligi va natijadorligini baholash jarayoni sifatida ham ko'rishadi¹. Ommaviy axborot vositalari davlat moliyaviy tizmini yoritishda bir qancha muammolarga duch kelishadi. Xususan, buning asosiy sababi jurnalistlarda moliyaviy savodxonlikni yetishmasligi hamda ma'sul xodimlarning OAVga qanday uslubda axborot berish ko'nikmasi shakllanmaganidadir. Davlat moliyaviy nazorati va ichki audit xizmatini transformatsiya qilishning fundamental asoslari **OAVda** yoritishda telekanallardan **"UzReport"**, **"Mening yurtim"** ahamda milliy telekanallarida tahliliy ko'rsatuvlar haftada bir marotaba beriladi.

Bugungi kunda davlat moliyaviy nazorati va ichki audit xizmatini transformatsiya qilishning fundamental asoslari **OAVda** quyidagicha yoritiladi:

1. Mustahkamlash va sifatni oshirish: Transformatsiya jarayoni davomida moliyaviy nazorat va ichki auditning sifatini oshirishga qaratilgan ishlar amalga oshirilish jarayoni hamda yangi texnologiyalardan foydalanish, ma'lumotlar tahlili va moliyaviy tahlil jarayonlarini mustahkamlash kabi jarayonlar o'tkazish tartibi;

2. Yagona axborot tizimini ishlatish: Moliyaviy nazorat va ichki auditni transformatsiyalashda axborot tizimlari muhim ahamiyatga ega. Yagona, integratsiya qilinadigan va ma'lumotlar almashinuvi amalga oshiruvchi axborot tizimini ishlab chiqish kerak. Bu, ma'lumotlarning ro'yxatga olinishi, saqlanishi, tahlil qilinishi va tizimning ish faoliyatini monitoring qilish imkonini beradi.

3. Texnologiyalardan foydalanish jarayonini yoritish: Transformatsiya jarayoni davomida texnologiyalardan samarali foydalanish. Avtomatlashtirilgan moliyaviy hisob-kitoblarni ishlatish, ma'lumotlar analitikasini kuchaytirish, moliyaviy tahlil jarayonlarini optimallashtirish, tarixiy ma'lumotlar va ma'lumotlarni elektron asosda saqlashni amalga oshirish bu texnologik yoshlar orasida keltirilishi kerak.

4. Ish jamoasi muhitini ko'rsatish: Moliyaviy nazorat va ichki auditning transformatsiyasi uchun xodimlarni tayyorlash va ularga kerakli bilim va ko'nikmalarini berish bilan bog'liq. Xodimlar bilimlarni o'rganishga va rivojlantirishga tayyorlash, ish rejalarini taqdim etish, yangi ko'nikmalarni implementatsiyalash va ma'lumotlar tizimlaridan foydalanish bo'yicha tayyorlikka ega bo'lishi lozim.

5. Hamkorlik va kommunikatsiya tarmoqlarini yoritilishi: Transformatsiya jarayonida moliyaviy nazorat va ichki auditning muvaffaqiyati uchun hamkorlik va kommunikatsiya muhim ahamiyatga ega. Bunda, barcha tashkilot a'zolari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, o'tgan tajriba va ko'nikmalardan samarali foydalanish,

¹ Воронин Ю. М. Государственный финансовый контроль. М.: Финансовый контроль, 2005.

yangi tillarni o'rganish va o'zaro sharh va tavsiyalarni almashish imkonini beruvchi kommunikatsiya o'rnatish zarur¹.

Xulosa qilib aytganda jurnalistlar transformatsiya jarayonlariga oid ma'lumotlarni to'plab olish va ulardan tushuncha hosil qilishi kerak. Bu, davlat moliyaviy nazorati va ichki audit sohasidagi yangiliklarni tushuntirish, texnologik yangiliklarga e'tibor qaratish va ulardan ommaga yetkazish yoki tushuntirishga yordam beradi. Jurnalistlar transformatsiya jarayonlariga oid ma'lumotlarni tahlil qilishga qodir bo'lishi kerak. Bu, o'zgaruvchanliklarni o'rganish va ommaga tushuntirishga yordam beradi. Moliyaviy statistikalar, yangi texnologiyalar, xalqaro tajribalar va boshqa ilmiy-materialiy ma'lumotlardan foydalanish jurnalistlar uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Темиркулов, А. А. (2021). Страхование жизни: зарубежный опыт и необходимость развития в Узбекистане. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF INNOVATIONS ON TOURISM MANAGEMENT AND FINANCE, 2(11), 56-63.
2. Temirkulov, A. A. (2020). The correct acceptance of the investment decision is a factor of success of implementation of the process. ISJ Theoretical & Applied Science, 05 (85), 689-692.
3. Шохин С.О., Воронина Л. Н. Бюджетно-финансовый контроль и аудит. Теория и практика применения в России: научно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 1997.
4. Темиркулов, А. А. (2019). Государственное управление инвестиционной деятельностью. Проблемы современной науки и образования, (12-2 (145)).
5. Воронин Ю. М. Государственный финансовый контроль. М.: Финансовый контроль, 2005.
6. Муминова, Э. А., Кундузова, К. И., & Умаралиев, З. Б. (2018). МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА. In НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС: СОЦИАЛЬНЫЕ, ТЕХНИЧЕСКИЕ И ОБЩЕСТВЕННЫЕ ФАКТОРЫ (pp. 194-198).

¹ Муминова, Э. А., Кундузова, К. И., & Умаралиев, З. Б. (2018). МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА. In НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС: СОЦИАЛЬНЫЕ, ТЕХНИЧЕСКИЕ И ОБЩЕСТВЕННЫЕ ФАКТОРЫ (pp. 194-198).

THE ROLE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE FORMATION OF A “HEALTHY FUTURE GENERATION”

Qudratullaev Jaloliddin Ibrahimovich

TerDU Faculty of Social Sciences

A student of the field of applied psychology

Abstract: in this article, the stages of the effective activities carried out in order to increase the importance of physical education and sports games, to improve the morale of the young generation, to improve their mental abilities, and to increase their importance are highlighted in a technological manner.

Key words: education, education, sport, physical education, spiritual education, school, health improvement.

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ «ЗДОРОВОГО БУДУЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ»

Кудратуллаев Джалолиддин Ибрагимович

ТерГУ Факультет социальных наук

студент прикладной психологии

Аннотация: в данной статье выделены этапы эффективной деятельности, проводимой в целях повышения значимости занятий физкультурой и спортивными играми, повышения морального духа подрастающего поколения, совершенствования их умственных способностей, повышения их значимости в технологический способ.

Ключевые слова: воспитание, воспитание, спорт, физическое воспитание, духовное воспитание, школа, оздоровление.

“SOG‘LOM KELAJAK AVLOD”NI SHAKLLANTIRISHDA JISMONIY TARBIYANING O‘RNI

Qudratullayev Jaloliddin Ibrohimovich

TerDU Ijtimoiy fanlar fakulteti

amaliy psixologiya ta’lim yo’nalishi talabasi

Annotatsiya: uchbu maqolada, yosh avlodni ma’naviy yuksaltirish, aqliy qobiliyatini shakllantirishda sog‘lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport o‘yinlarining o‘rni, ahamiyatini oshirish borasida olib borilayotgan samarali faoliyatlarning bosqichlari texnologik tartibda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, sport, jismoniy tarbiya, ma’naviy tarbiya, maktab, sog‘lomlashtirish.

Prospect this upcoming life, future means. In our people, " Expect he said, " Let it shine, let it shine " there is a saying. This saying more to the children relatively is used. That is, our people to young people goodness please come happy let it be saying intention they do Of course each one parents own to his child happy the future wishes. This is the dream our hooray in our country state scale may have risen. Our government young people the future for very big things done is increasing. In our country children perfection for everyone how much mood Young generation physical healthy, spiritual perfect by doing education of this day current of duties is considered

Education education the main direction of the process as being looked at this task solution reach a lot in terms of physical education right to the road to be placed and abilities in formation different in topics our people in the field of sports in the inheritance is available has been children from the games appropriate use important importance occupation is enough.

Independent to the field of sports in Uzbekistan separately attention is being directed. Children and teenagers physical in terms of perfect by doing bring up state of the program main to the content is spinning. Because the future generations destiny today's healthy of our people spiritual and physical perfection with depends. This about in our country young generation physical and spiritual health strengthening of our children healthy marriage style provide, in them sportsman love feelings strengthen on the surface wide scope affairs done is increasing.

It is known that our people the most respectable and responsible from training one is education. To independence when achieved, in young people mind and national thinking formation, spirituality and enlightenment high to the degree to raise separately attention be given started Because it is important task only spiritual - moral education through solution to be done can Man spirituality and Enlightenment, intelligence, high morals, good manners talent, potential, virtue, courage and so on education is a product.

Children of sports development the future of young people physically, mentally healthy of education is a guarantee. This while of our children in the future each how modern to technologies based on knowledge in mastering to resistances not meet provides . Because we humanity in history unforgettable turning circuit Science, technology and technology progress in the 21st century we are living, moreover, in our country legal democratic state and citizenship society set up reach process is passing The world community with different in directions cooperation to do in front of us standing economic and social political issues solution reach and our society spiritual and educational in terms of improvement through our people prosperity to provide, our citizens, family and generation each bilaterally perfect (also physically, too spiritual in terms of healthy), wise, progressive thoughtful and intelligent to be we are striving In

this place young people and teenagers between healthy marriage style in creating physical education and sports height to emphasize it is permissible.

A lot yearly to history have has been Turan on the ground living coming our ancestors our ancestors too centuries during physical educational sports games with engaged in came This we people oral " Alpomish ", " Goro'gli ", from " Avazbek " epics we know Therefore our ancestors too physically energetically, spiritually healthy children have grown and of them people heroes of myth and legends matured came out Today's in the day too our youth so mature person ie perfect a person in education physical education and of sports place in particular research take is going Education in the system, before school education in institutions, middle special in their schools this about efficient activities take is going

Today is the day of experts scientific studies as a result theoretical and organizational knowledge and practice appropriation the following steps technological in order done increase explanation is being done.

1. Har one of a person own health in strengthening personally himself in charge that physical culture education through realize to get provide.

2. Current in time ecological disorders, external of the environment pollution, natural and technological of accidents growth, man physical of health to the front new requirements is putting about to knowledge have that is happening provide.

3. Physical education and sports in the country development, man health more to strengthen directed state leadership by acceptance being done law, decree, decisions own in time informed to be, to them being placed requirements in the country residence doing each one citizen himself for set given belongs to instructions to perform provide that it is his duty to know

4. It is known that every one a person always needs three types of nutrition. This material, spiritual and physical are nutrition. Of these physical of nutrition each one to himself necessary level his own diary vital from experience come out done increase provider to knowledge have to be.

5. Har one a person his own physical opportunities knowledge, his sports training and competitions conditions high the result demonstration to prepare about scientific-theoretical-practical to knowledge have to be

6. Har a person is his lifestyle conditions which physical movement from his actions how when using himself physical development and preparation where level effect to give about knowledge and to experiences have to be

7. Har a man himself living in the area region, country, continent, world scale physical education and about sports all belongs to from the data informed being

standing physical culture education technology above in order done increase, of people physical culture in formation main of the factors one being service does.

In short, it is the duty of all citizens to create a foundation for their spiritual and material development through the physical health of the future generation. We will achieve our goal only when physical training and sports of our youth become an integral part of our daily life.

REFERENCES

1. Abdullaevna H. F., Menglimamat P. J. THE IMPORTANCE OF FORMING A READING CULTURE IN THE PROCESS OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – Т. 7. – №. 12.

2. Abdullaevna H. F., Menglimamat P. J. THE IMPORTANCE OF EXTRACURRICULAR WORK IN THE CULTIVATION OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – Т. 7. – №. 12.

3. Khaitova, F.A. 2023. «CREATIVE APPROACH TO FORMING A CULTURE OF LEARNING IN PRIMARY EDUCATION». *Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences* 2 (5):123-27.

<http://www.econferences.ru/index.php/tafps/article/view/4504>.

4. Abdullaevna H. F., Doniyorovna R. M. Requirements for the formation of reading culture //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2020. – Т. 9. – №. 5. – С. 240-245.

5. Хаитова, Ф.А. (2023). ТВОРЧЕСКИЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ КУЛЬТУРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ. *Теоретические аспекты становления педагогической науки*, 2 (5), 123-127.

6. Хайитова, Ф. А. (2021). Технологии креативного подхода к развитию речи младших школьников. In *Инновации в науке, обществе, образовании* (pp. 130-149).

7. Khaitova, F. A. (2023). CREATIVE APPROACH TO FORMING A CULTURE OF LEARNING IN PRIMARY EDUCATION. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 2(5), 123-127.

USING PICTURE ESSAY IN DEVELOPING THE SPEECH OF PRIMARY CLASS STUDENTS

Khaitova Firuza Abdullayevna

Department of Primary Education, Termiz State University

ABSTRACT: *This article describes the use of pictorial essays, its importance, methods of organization, and the advantages of using multimedia in the process of teaching students' speech in primary-grade mother tongue and reading literacy classes.*

KEY WORDS: *speech development, picture essay, pictures, educational tools, exhibition, independent thinking, oral and written.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭССЕ В КАРТИНКАХ В РАЗВИТИИ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Хаитова Фируза Абдуллаевна

Кафедра начального образования

Термезского государственного университета

АННОТАЦИЯ: *В данной статье описывается использование изобразительного эссе, его значение, методы организации, а также преимущества использования мультимедиа в процессе обучения речи учащихся на уроках родного языка и грамотности чтения в начальных классах.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *развитие речи, фотоэссе, картинки, учебные пособия, выставка, самостоятельное мышление, устная и письменная речь.*

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA RASMLI INSHOLARDAN FOYDALANISH

Xayitova Firuza Abdullayevna

Boshlang'ich ta'lim kafedrası TermizDU

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning nutqini o'qtirish jarayonida rasmlı insholardan foydalanish, uning ahamiyati, tashkil etish usullari, unda multimedialardan foydalaishning afzalliklari yoritilgan.*

KALIT SO'ZLAR: *nutq o'stirish, rasmlı insho, rasmlar, ta'lim vositalari, ko'rgazma, mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma.*

One of the important types of essays written in elementary grades is the essay based on visuality, based on how young students understand what they see, and their worldviews.

One such essay is the picture essay. Taking into account the age characteristics of elementary school students, pictorial essays are important as they encourage creativity and increase their imagination.

In Uzbekistan, schools are rapidly being equipped with computer equipment and connected to the Internet. Lessons are organized independently by the teacher with the most modern visual aids. It is necessary to use computer equipment such as computer, projector, screen. Teachers create modern methodological developments and media lessons using the materials they have previously prepared.

It is not a secret for anyone that in most cases, students learn computer and related technologies faster than the teacher. This is natural. It is a pity if the teacher does not know the computer and does not want to know it even at the elementary level.

Therefore, the current educational process requires reading and researching hundreds of pages of manuals on the effective use of modern computer equipment, and imparting the latest knowledge using ICT to our flawless future generation.

Still a reasonable question as to whether it is possible to use ICT in some regions. But the possibilities of using slides, pictures, schemes in paper versions or portable projectors is a natural situation that exists everywhere. This requires teachers to love their profession and be responsible. At the very least, it is possible to increase the activity of students by using CDs on television, showing various clips, holiday events or cartoons that encourage logical research, puzzles, riddles.

The organization of classes using new, unfamiliar methods for the young generation, who are still adapting to the educational process from playing activities, encourages them to further increase their interest in education, to develop creativity, independent thinking, and ambition.

An essay based on a picture is often held in schools, because the picture serves to enrich children's speech creativity and imagination. The picture affects children's intuition, reveals aspects of life that have not yet been encountered in the child's experience. The picture also helps students to deepen their understanding of familiar events.

There are three main types of picture essays:

- an essay in the style of a story written based on a series of pictures or a pictorial plan;
- an essay in the style of a story written based on a picture with a plot, which encourages readers to think and hypothesize;

- write a picture essay (describe a picture)

Students are taught to write a pictorial essay (describing a picture) first based on a series of pictures, then based on a single picture.

The topic is the subject of the essay and constitutes its content. Depending on the topic, the materials, evidence, and events reflected in the essay are selected. The correctness and completeness of the essay depends on how the teacher formulates the topic and how the students understand it.

Choosing a topic while working on an essay, and determining the topic of an oral and written essay plays an important role in its planning.

Students learn to cover the topic from the 1st grade. They make a topic sentence. For example, they talk about the spring air, about their native village (city), about a cowardly rabbit, a cunning fox. Then, based on the questions, they compose a few sentences on a topic and write it down. It is helpful to recommend a topic that is as narrow as possible for the essay. The topic "Autumn" is a very broad topic for students, in which the student can write about autumn in general, about things to do in autumn, he writes - he does not know the exact limit of his words. Readers can be recommended autumn topics such as "On one of the autumn days", "We picked apples in the garden", "The hero I love", "Late autumn garden scenery".

In addition to giving a topic and demanding to cover it when working on an oral and written essay, it is also possible to recommend collecting material first and forming a topic based on these collected materials. For example, it is recommended to observe nature and collect material in late autumn, the observations will end with writing an essay on "Late autumn". [Textbook for the 4th grade "Mother language"] In this, the students fully cover the topic.

We can use different forms of educational tools in the learning process of primary education. Through them, the rules of correct writing, word meanings, characters of the work, analysis of their good and bad characteristics and drawing the necessary conclusions are the main visual tools for the native language and reading classes. Because elementary school students believe and practice what they see more than what they hear.

Video clips with picture alphabets, audio magnetic tapes of poems written dedicated to letters are also very effective in introducing sounds to students. For this, letters are taken separately. A color picture of the object is placed on its upper part and a poem representing it flows. Its name is written with a dot instead of the studied sound. Questions and answers conducted with students about the given object or subject, the plot, are also aimed at forming a coherent and written speech.

A moving exhibition is of great importance in organizing logical exercises, mainly grouping objects. Pictures depicting forest animals are shown in sequence. Having students repeat names or rhymes together can help them develop speaking skills and help them develop the skills to express their understanding in writing.

Based on the decision and requirements of the Ministry of Public Education "On creating a new generation of textbooks", new textbooks " Mother language and reading literacy book" were published for primary classes. These textbooks have a number of requirements. "The new generation of textbooks , first of all, it is necessary that the educational tasks given in it should be structured in such a way as to teach the student to work actively, as well as to think independently and creatively," says the manual on the creation of new textbooks. From this beside, decoration in terms of time requirements according to to be need. So 1st grade " Reading literacy book " textbooks are also marked requirements according to to be need _ Current in the day lesson in processes Multimedia general education programs development center All of the 1st grades by from the sciences prepared multimedia textbooks from 2014 work is being released and use for recommendation done.

Because, the textbook multimedia of the textbook requirements answer gives, but lesson during only from him use students scientific terms, in them was born to questions answer give can't, at all lesson process live organize to reach limiting puts This point of view we mean from the textbook initial in classes independent things technical from tools use for source in the we used Results very good In students in the textbook included quizzes, riddles and puzzles, video assignments from cartoons independent things organize in reaching important tool it has been.

Through the monitor demonstration done to pictures looking four - five speaking text composition, oral story composition, question - answer transfer the work of types use can _ For example: 1st grade " Reading Literacy " in the book " Ilm - Aql chiragi " Computer " section in the " light " section prepared video image, puzzle students independent to search calling with, new knowledge mastering and independent ground for their thinking creates.

Therefore, the use of oral and written essays organized through pictorial, i.e., visual means in elementary grades is an important tool for developing the ability of students to be creative and independent, to express their ideas, conclusions, and independent thoughts verbally and in writing without hesitation.

REFERENCES

1. Hayitova, F. I., & Rahmatillayeva, M. (2017). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK KO 'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH YO 'LLARI. In *НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ* (pp. 129-131).
2. Хайитова, Ф. А. (2018). ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РИСУНКОВ ПРИ ОПИСАНИИ ТЕКСТА РАБОТЫ НА УРОКАХ НАЧАЛЬНОГО КЛАССА. In *ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ* (pp. 38-41).
3. Хайитова, Ф. А., & Хуррамов, Х. М. ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ. *Вопросы науки и образования*, 88.
4. Хайитова, Ф. А., & Хуррамов, Х. М. У. (2019). Педагогические идеи мыслителей о профессии учителя в обществе. *Наука и образование сегодня*, (6-1 (41)), 80-82.
5. Abdullaevna, H. F., & Doniyorovna, R. M. (2020). Requirements for the formation of reading culture. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(5), 240-245.
6. Хайитова, Ф. А. (2018). Игра как практика развития на начальном этапе обучения. *Гуманитарный трактат*, (25), 114-116.
7. Khaitova, F.A. 2023. «CREATIVE APPROACH TO FORMING A CULTURE OF LEARNING IN PRIMARY EDUCATION». *Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences 2* (5):123-27.
<http://www.econferences.ru/index.php/tafps/article/view/4504>.
8. Hayitova, F. (2022). Kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda sinfdan tashqari ishlarning o'rnini. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(8), 235–242. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/3512>

EXPLORING THE FRONTIER OF ROBOTICS AND AUTOMATION: INNOVATIONS, IMPACTS, AND CHALLENGES

Mavlonova Mavluda Davurovna

A senior teacher of TUIT

named after Mukhammad al -Khwarazmi

Murodov Dilmurod Dilshodjon o'g'li

a student

ANNOTATION

This article focuses on the changing landscape of robotics and automation discussing recent trends, impacts in respective areas as well as challenges that these adaptations pose. The growth of robotics includes not just autonomous systems, but also collaborative robots that revolutionize the way manufacturing industries work. The contemplation flaunts through the barriers of these technologies, revealing their evolutionary essence and potential implications for society.

Key words: *robotics, automation, evolution, applications, impact, challenges.*

Introduction

Discover the fascinating realm of robotics and automation where science fiction comes true in an interaction between pointless creative mind, yet consciousness. Having permeated the global scenes of various industries and societies, modern-day automated systems penetrate practices beyond mere assembly lines or even operating theater. In this fascinating article, we discuss the history, application and impacts of robotics together with its issues and moral side-effects that accompany their quick development. Tour with us the arena of this evolving world which is starting to dissolve barriers between man and robot, while every possibility becomes reachable as a speck in our fingers.

Evolution of Robotics

The robotic path is thousands of years old; it originated from mankind's desire for machines capable of imitating and amplifying human performance. The earliest signs of robots can be seen in ancient civilizations, where automatons and mechanical devices were created for ceremonial, entertainment as well as practical purposes such

as the Greeks developed several mechanical models like the Antikythera system which is complex machines used to calculate astronomy.

However, the real inception of modern robotics occurred during the 20th century when there was technological merging with mathematics and computing. The leading man at this time was Nikola Tesla and his inventions of remote controlled boats in 1898 indicated how autonomous machines based on the foundation formed industrial robots began to emerge in mid-20 th century, due increased need for automation in manufacturing.

In 1954, George Devol and Joseph Engelberger established Unimation which was the world's first robotics company that manufactured Urinate, a programmable robotic arm to deal with hot metal in die-casting industry. This revolutionized the automotive sector and subsequently many factories around the world used robotics platforms. Human success of Unimet came to underscore the transformative nature of robotics as a tool for increasing productivity, improving workplace safety and stimulating economic development.

In the second half of 20 th century, robotics developed rapidly and was based on electronics technology materials science control theory. Sensors, actuators and microprocessors provided robots with increased perception abilities of the environment thereby enlarging their scope beyond repetitive work to very sophisticated manipulation such as complex navigation and decision making.

The new century ushered the age of robots that have autonomy, adaptability and intelligence. Advances in artificial intelligence and machine learning gave way for the robots to learn from experience, adapt under varying conditions, and work alongside humans never. Robotics has progressed dramatically in recent years, from self-driving cars to humanoid robots capable of understanding natural language.

Modern robotics is a multidisciplinary field which involves many areas of use such as industrial automation, medicine and exploration design entertainment. The progress of robotics in the future will affect all our lives in many ways like changing industries, redefining human interaction with machines and causing us to unlock a new world that we have never seen before.

Applications Across Industries

The transformative nature of robotics spans various sectors, changing familiar practices, improving the productivity levels and opening new opportunities for innovation.

Over the years, robotics in manufacturing has grown tremendously and automation is now critical to efficient production as well as quality control. With high-

precision actuators and sensors, industrial robots can perform an array of work including assembly, welding, painting among others. The use of collaborative robots, or cobot increases productivity and also ensures that human workers are protected from hazardous conditions within the factory. Moreover, advanced robotic systems like automated guided vehicles (AGVs) and autonomous mobile robots (AMRs) have simplified material handling and logistics processes to enable just-in-time production as well as adaptable manufacturing.

Robotics revolutionizes the healthcare industry. This revolutionary technology solves the need for diagnosis, treatment and administration of healthcare in a unique way. Advanced surgical robots such as the da Vinci Surgical System are pioneering minimally invasive surgeries with unprecedented precision and range of motion. This not only minimizes pain for patients but also ensures quicker recovery times. In rehabilitation, robots are playing a significant role in enabling patients to regain mobility and strength after injury or operation. With these devices, personalized therapy programs become much easier to implement and thus lead to better results for the patients. Moreover, telepresence robots are closing the distance between physicians and patients by enabling doctors to have remote patient management; they may also consult specialists and provide care in areas that are either too distant or considered underserved. This not only increases accessibility of healthcare services but also improves overall patient satisfaction.

The transport industry is undergoing a massive change due to the introduction of driverless automobiles and unmanned air vehicles. Automated vehicles are coming to usher in a new era of how we travel, providing safer and more practical means. With the introduction of delivery drones, an overhaul is taking place in the logistics industry as parcels can be delivered quickly and cheaply even in urban areas. The freight industry too is being significantly affected by autonomous trucks because they perfect the routes, conserve fuel and reduce driver overworking. Additionally, robotic systems are being used for maintenance and inspection to improve the safety and efficiency in aviation rail maritime business, reduce downtime and ensure compliance with regulatory requirements.

The emphasis on accuracy and productivity has driven these advanced technologies to revolutionize food production in a more sustainable manner. Consider, for instance, drones that are autonomous and have sensors and cameras. The advanced tools provide timely surveillance of plants' health that aids farmers in detecting and dealing with pests or diseases immediately. Also, they help in improving crop irrigation and fertilization applications when used as informative data sources for effective decision making to reach full yields. However, this is not the whole story – robotic

machinery also has been making headway in activities that were once labor based. As machines like harvesters and pickers can work independently, the farmers do not require seasonal labor forcing; they are free to increase their productive capability. Moreover, as far as planting, weeding and crop management are concerned robotic systems have made these processes even smoother. This not only addresses conservation of resources but also encourages environmental sustainability by ensuring reduced inputs and enhanced outputs.

The implementation of robots in the service industry is happening at a fast pace and leading to better customer interactions, lean operations, as well lower costs. In retail environments, robots are vital in inventory management as well as filling of shelves and customer support hence enhancing efficiency and ensuring there is supply. Robots in the hospitality industry perform such tasks like acting as concierges, cleaning and room attendants are delivering great satisfaction to guests with a need for lessened manual labor. Additionally, customer service robots are part of our daily lives at airports, train stations and other public places that provide answers to questions , directions when necessary; a simple travel experience for the travelers.

Throughout this array of industries and beyond, robotics continues to redefine what is achievable, opening new horizons for evolution in terms of technological advancements. With the inception and maturation of technology only expectations with robotics grow larger, to a point where automation becomes routine.

Impact on Society and Economy

The wide range of possibilities that emerge from economic and social adaption to robotics include both positives, as well as negatives. Without a doubt, the opportunities to raise productivity and efficiency stem from technologies that absorb functions and improve work conditions in hazardous environments. In addition, in sectors involving vigorous manual labor like health care and the elderly industry; robotics opens up exciting work prospects along with quite a standard of living. However, the application of robotics and automation algorithms poses challenges as well mainly concerning jobs loss and income gap. The idea that machines take the position of human workers in traditional roles already shows why retraining programs and policies are necessary to help people change careers. It is of essence that society walks on a balanced and mature way as it needs to accommodate robotics, automation into its different spheres. The driving of self-driving cars and other autonomous systems has led to ethical questions which it the result. When such technological advancements are accepted and adopted by the society, we face challenges concerning responsibility and fairness principles. To be able to find adequate solutions for these

challenges, it is essential that the strong regulatory frameworks are implemented and there is cooperation among all stakeholders. It is through such steps that we can ensure the society derives benefits from all these advances under social responsibility.

Addressing Challenges and Concerns

Addressing the intricate challenges of robotics and automation needs to be approached in a holistic manner which embraces elements that embrace safety, ethics, education as well as partnership. One should develop all possible safe operation protocols that include incorporating emergency stop features as well as collision avoidance systems to ensure there is protection of individuals who interact with the robots. In addition to this, ethical codes serve as one of the most important guides in relation to autonomous technologies utilization which advocates for responsible decisions and transparency. Moreover, investments in education and workforce training are essential as individuals need corresponding skills set for an increasingly automated environment promoting flexibility and adaptation. Collaboration among policymakers, industry leaders, educators and civil society is essential for addressing the challenges associated with robotics to ensure that its implications contribute positively in future. This collaborative effort is vital to ensure innovation while also preserving the interests of all members and promotes inclusive prosperity.

Future Directions and Opportunities

As we look forward into the bright future of robotics, there are endless possibilities before us. Due to the rapid technological development, powered by immense progress in such fields as artificial intelligence and machine learning coupled with sensor technologies, there is no doubt that robot capabilities will reach unprecedented levels. Most notably, cobots are now poised to revolutionize businesses by enhancing the relationship between man and machines. This formidable synergy not only increases efficiency, but it also provides additional opportunities for flexible and agile processes.

Additionally, the merger of robotics with innovating technologies such as 5G, IoT and edge computing intensifies its world-changing power in various sectors. Smart cities would give the convenience of easy integration of robotic systems into their infrastructures for better services and utilization management. In addition, the fusion of robotics with these novel technologies may lead to significant innovations in health care services through remote monitoring capabilities and advanced diagnostics that will help improve treatment outcomes. Likewise, during times of crises the use of robotics systems in high-risk events is very much likely to improve disaster response even more

and save human lives. Here we are going to the era of automation and autonomy, facing endless potential for growth waiting to be explored by our talent alone.

Conclusion

In summary, the incorporation of robotics and automation has an enormous potential to revolutionize productivity, efficiency, and safety in diverse fields. Undeniably, these advancements offer an array of opportunities for economic prosperity and societal well-being. However, along with these benefits, we must also acknowledge the multifaceted challenges that arise, such as employment challenges, income inequality, and ethical dilemmas. As we adapt to this rapidly changing landscape, it is crucial to maintain a harmonious equilibrium between technological progress and ethical responsibility. By promoting teamwork among stakeholders and establishing strong regulatory guidelines, we can unleash the groundbreaking abilities of robotics and automation while guaranteeing equal and ethical distribution of its advantages. Ultimately, this will create a future where progress works in service of the greater good.

LITERATURE

1. [geeksforgeeks.org](https://www.geeksforgeeks.org)
2. en.wikipedia.org
3. [spiceworks.com](https://www.spiceworks.com)
4. www.tandfonline.com
5. www.jstor.org
6. www.researchgate.net
7. www.cambridge.org/core
8. www.britannica.com
9. onlinelibrary.wiley.com
10. www.sciencedirect.com
11. www.ziyonet.uz
12. www.developers.uz
13. www.tumms.intal.uz
14. www.tuit.uzpak.uz
15. www.uzcenter.com

JISMONIY MASHQLARNING TALABALARNI AQLIY QOBILIYATLARIGA TA'SIRI

A.T.Saydullayev

Abdulla Qodiriy nomidagi JDPU o'qituvchisi

Saydullayev.abror88@gmail.com

ANNOTATSIYA

Oliy o'quv yurtida o'qish jarayonida talabalar ko'p qiyinchiliklarni boshdan kechiradilar: harakatsiz turmush tarzi, doimiy aqliy faoliyat, jismoniy faoliyatga vaqt yetishmasligi, charchoq, charchash, yomon odatlar. Bunday vaziyatda haqiqiy yordamchi oliy ta'lim muassasalarida majburiy ravishda o'qitiladigan "Jismoniy tarbiya va sport" fanidir. Talabalarga sport nima uchun kerak, ularning aqliy faoliyatga qanday ta'sir qilishi buishning mavzusi.

Kalit so'zlar: jismoniy mashqlar stressi, aqliy yuk, ishlash, mashqlar, talaba.

АННОТАЦИЯ

В процессе обучения в высшем учебном заведении студенты испытывают множество трудностей: малоподвижный образ жизни, постоянная умственная деятельность, недостаток времени на физическую активность, утомляемость, выгорание, вредные привычки. В такой ситуации настоящим помощником является «Физическое воспитание и спорт», который преподается в обязательном порядке в высших учебных заведениях. Зачем нужен спорт студентам, как он влияет на умственную деятельность – тема данной работы.

ABSTRACT

During the course of studying at a higher educational institution, students experience many difficulties: a sedentary lifestyle, constant mental activity, lack of time for physical activity, fatigue, burnout, bad habits. In such a situation, a real helper is "Physical education and sports", which is taught compulsorily in higher education institutions. Why sports are necessary for students, how they affect mental activity is the subject of this work.

O'quv jarayoni murakkab ilmiy materialni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi, bu har bir talaba uchun oson emas. Ma'lumki, talabaning o'quv faoliyati taxminan 36 akademik soatni tashkil qiladi, jismoniy tarbiya darslaridan tashqari, talabalar bu vaqtni asosan o'z stollarida o'tirishadi. Natijada, bu sog'liq muammolariga, charchoqqa, charchashga olib keladi. Jismoniy tarbiya va sport deyarli har bir oliy ta'lim muassasasining o'quv rejasida majburiy fan hisoblanadi. O'quvchilarning jismoniy holatiga ta'siridan tashqari, aqliy qobiliyatlarga ham ta'sir ko'rsatadi, bu birinchisi kabi aniq emas.

Talabalar shaxsining jismoniy madaniyatini shakllantirish muammosi tahlili talabalar o'rtasida sport mashg'ulotlarining miya faoliyatiga ta'siri to'g'risida etarli darajada bilim yo'qligi sharoitida amalga oshirildi.

Har bir ta'lim muassasasi o'z faoliyatini samarali amalga oshiradigan mutaxassislarni tayyorlash maqsadida o'z ta'lim dasturlari sifatini muntazam oshirib boradi. Bunday ta'lim dasturlari jismoniy madaniyatni ham o'z ichiga oladi, chunki har bir kishi uchun aqliy va jismoniy faoliyatni birlashtirish kerak.

Talabalarning aqliy qobiliyatlari, albatta, ko'plab o'quv fanlariga qatnashish jarayonida rivojlanadi va jismoniy qobiliyatlar faqat jismoniy tarbiya darslarida qo'llaniladi. Talabalarning faolligi birinchi navbatda "o'troq" turmush tarzi, kam jismoniy faollik, noto'g'ri ovqatlanish, ba'zan yomon odatlar va ba'zan psixologik charchash bilan bog'liq. Shuning uchun o'quvchilarning tarbiyaviy ishlarini to'g'ri va oqilona tashkil etish zarur.

Ilmiy-texnika taraqqiyotining rivojlanishi bilan insonning hayot va mehnat jarayonida jismoniy qobiliyatlardan foydalanishga bo'lgan ehtiyoji kamaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quv mashg'ulotlari paytida talabalarning umumiy jismoniy faolligi 56-65% ni, imtihonlar paytida esa, undan ham kamroq - talabalar ta'tilda bo'lgan darajaga nisbatan 39-46% ni tashkil qiladi. Aynan dam olish kunlaridagi jismoniy faollik darajasi yoshlarning harakatga bo'lgan tabiiy ehtiyojini aks ettiradi.

Jismoniy kuch yoki muvofiqlashtirilgan harakatlarni talab qilmaydigan ishlarni bajarishda yuz, bo'yin va elka mushaklarining haddan tashqari kuchlanishi mavjud. Vaqt o'tishi bilan organizm bunday kuchlanishga o'rganib qoladi, uni "yig'adi" va ichki funktsiyalarni inhibe qilish jarayonlarini boshlaydi. Bunday jarayonlarni faol jismoniy mashqlar yordamida to'xtatish mumkin.

Aqliy yuk qanchalik ko'p bo'lsa, aqliy charchoq shunchalik kuchli bo'ladi. Ortiqcha ishlash darajasi va jismoniy faoliyatning muntazamligi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatish uchun biz ushbu sohadagi mavjud tadqiqotlardan foydalanamiz. Jizzax politexnika institutida o'tkazilgan tadqiqot. A.Berdanov va K.Abduraxmonov shuni

tasdiqlaydi: talaba o'z xohishiga ko'ra yoki o'quv intizomi doirasida jismoniy tarbiya bilan qanchalik tez-tez shug'ullansa, charchoq holati shunchalik sekin boshlanadi va ortiqcha ish shunchalik kamroq sodir bo'ladi.

Bundan tashqari, sport mashg'ulotlari tananing jismoniy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy mashqlar paytida mushaklar ko'proq energiya talab qiladi va tana ko'proq yog' hujayralari va kaloriyalarni yoqishga majbur bo'ladi, bu esa yaxshi tana sifatini saqlab qolish va vazn yo'qotishga olib keladi. Faol jismoniy faollik bilan ildiz hujayralari ishlab chiqarish sifati oshadi, bu butun organizm va miya to'qimalarining yangilanishiga yordam beradi.

Xotira funktsiyalariga ijobiy ta'sir ham qayd etilgan. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, agar bir guruh odamlar ikkita kichik guruhga bo'lingan bo'lsa, ulardan biri jismoniy mashqlar uchun tanaffuslar bilan, ikkinchisi esa dam olish uchun tanaffuslar bilan ma'lum ma'lumotlarni yodlab oladigan bo'lsa, u holda jismoniy faol kichik guruh yaxshi natijalar beradi. Bunday natijalarni jismoniy mashqlar paytida yurak urish tezligi oshishi bilan izohlash mumkin, bu esa qon hajmining oshishiga olib keladi, bu nafaqat mushaklarga, balki miyaga ham boradi.

Sport tanani nafaqat tashqi, balki ichki jihatdan ham o'zgartiradi. Tananing yurak-qon tomir va nafas olish tizimlari qon aylanishini va qonni kislorod bilan ta'minlaydi. Ushbu tizimlar jismoniy faoliyat davomida "mustahkamlanadi", bu aqliy faoliyat uchun ham zarurdir, chunki miya yurak yoki mushaklarga qaraganda bir necha baravar ko'proq kislorod talab qiladi.

Jismoniy tayyorgarlik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, intellektual ko'rsatkichlar shunchalik yuqori bo'ladi. Shuning uchun, agar stendda to'liq mashqlarni bajarish imkoniyati bo'lmasa, unda siz o'zingizning turmush tarzingizga faol dam olish yoki jismoniy madaniyatning "kichik shakllarini" kiritishingiz mumkin, ular odatda ertalabki mashqlar, mashqlar, qattiqlashuv, jismoniy tarbiya pauzasini o'z ichiga oladi.

Xulosa qilishimiz mumkin:

- 1) Muntazam jismoniy faoliyat tananing turli xil stresslarga chidamliligini shakllantirishga yordam beradi: psixologik, intellektual;
- 2) Jismoniy faollikning minimal miqdori ham ichki jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va asta-sekin faollikni oshirishga bo'lgan ehtiyojni rivojlantiradi;
- 3) Talaba zarur yuklarni belgilangan jismoniy tarbiya darslarida ham, darsdan tashqari vaqtda ham olishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. *“O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (2020 yil 24 yanvar, PF-5924-son) Qaror va Farmonlari*

2. *O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi (2020 yil 23 sentabr), O‘RQ- 637-son, “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahriri, 2015 yil 4 sentabr),*

3. *A.A.Pulatov, F.V.Ganiyeva, B.M. Miradilov, D.T. Xusanova, F.A. Pulatov. Basketbol nazariyasi va uslubiyati / darslik: «Sanostandart» nashriyoti, 2017-yil. 348*

BOLALARNING MUSIQIY IDROK XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA MUSIQA TINGLASH FAOLIYATINING O'RNI

Raxmonberdiyeva Surayyo Mirganiyevna

Nizomiy nomidagi

Toshkent davlat pedagogika universiteti o'quvchisi

raxmonberdiyevasurayyo@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada maktabgacha ta'lim muassasasi musiqa tinglash faoliyatining bolalarning musiqiy idrok xususiyatlarining rivojlanishida asosiy omillardan biri ekanligi va bu musiqaning bola hissiyoti va shakllanishiga katta ta'siri, musiqa mashg'ulotlariga qo'yiladigan talablar asosida bolaning irodaviy sifatlarini, iqtidor va iste'dodini rivojlantirish haqida, musiqa idrokining turlari, musiqiy idrokning rivojlanishi bosqichlari, bolani musiqani hissiy va obrazli idrok etishiga erishish vazifalari va o'z navbatida musiqa tinglash bolaning idroki va hissiyotini tarbiyalashida muhim vosita ekanligi haqida so'z boradi

***Kalit so'zlar:** Shaxs, idrok, tinglash, san'at, ob'yekt, hissiyot, did, ritm, tembr, ohang.*

РОЛЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ПРОСЛУШИВАНИЮ МУЗЫКИ В РАЗВИТИИ ОСОБЕННОСТЕЙ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ ДЕТЕЙ

АННОТАЦИЯ

В статье рассказывается о том, что музыкально-слуховая деятельность ДОУ является одним из основных факторов развития особенностей музыкального восприятия детей и что это большое влияние музыки на чувства и формирование ребенка, о развитии волевых качеств, одаренности и одаренности ребенка на основе требований к музыкальному обучению, о видах музыкального восприятия, этапах развития музыкального восприятия, речь идет о задачах достижения эмоционально-образного восприятия музыки ребенком и, в свою очередь, о том, что прослушивание музыки является важным инструментом в воспитании восприятия и эмоций ребенка.

***Ключевые слова:** Личность, восприятие, слушание, искусство, предмет, чувство, вкус, ритм, тембр, тон.*

THE ROLE OF LISTENING TO MUSIC IN THE DEVELOPMENT OF THE CHARACTERISTICS OF MUSICAL PERCEPTION OF CHILDREN

ABSTRACT

The article tells about the fact that the preschool educational institution is one of the main factors in the development of the characteristics of musical perception of children in the activity of listening to music and the great influence of this music on the feeling and formation of the child, on the development of volitional qualities, talent and talent of the child based on the requirements, it is said that the tasks of achieving the emotional and figurative perception of music by a child and, in turn, listening to music is an important tool in educating the child's perception and emotion.

Keywords: *Personality, perception, listening, art, object, feeling, taste, rhythm, timbre, tone.*

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Bolalarning har tamonlama shaxs sifatida shakllanishida musiqa idrokini rivojlantirishdir asosiy xususiyatlardan biridir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa rahbari idrok etishning rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olgan holda musiqiy ta'lim jarayonini boshqarishi muhimdir. Idrok nima? Bu ob'ektlar yoki voqelik hodisalarining hozirgi vaqtda his-tuyg'ularga ta'sir ko'rsatadigan individual xususiyatlari (rangi, shakli va boshqalar) umumiylikida aks etishidir. San'atni idrok etishning asosi qandaydir estetik ob'ektdir, ya'ni san'at asari (rasm yoki musiqa asari)dir. Bu estetik idrokning asosi bo'lgan insonning atrofdagi dunyoning go'zalligini his qilish qobiliyatidir. Musiqiy idrok estetik idrokning bir qismidir. Musiqiy idrok umuman san'atni idrok etishni tavsiflovchi xususiyatlarga ega bo'lib, musiqa san'atining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ba'zi xususiyatlarga ham ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ /METHODS)

Musiqani idrok etishning to'rt turi mavjud.

- Tasviriylilik.
- Butunlik
- Hissiylik.
- Ehtiyotkorlik

Tasviriylilik-musiqa asarini idrok etish jarayonida bola umuman musiqa haqidagi tasavvurlari asosida uning obrazini yaratadi. Musiqa asar imazmunini yetkazishda kompozitor tomonidan qo'llaniladigan musiqiy ifoda vositalari majmui musiqiy obrazlardir.

Butunlik- Bola musiqa asarini yaxlit bir butunlik asosida qabul qiladi, lekin ayni paytda musiqiy nutqning alohida elementlari: ohang, ritm, tembrning ekspressivligini idrok etishga asoslanadi.

Hissiylik-estetik emotsionallik deganda biz musiqiy obrazning go'zalligi tajribasini, musiqa bizda uyg'otadigan kayfiyatini tushunamiz. To'liq musiqiy idrokning asosiy xususiyati estetik hissiyotdir. Musiqa insonning hissiy sohasiga ta'sir qilishi mumkin. Emosionallik musiqani estetik idrok etishning ajralmas xususiyatidir.

Ehtiyotkorlik-idrok qilinayotgan asardan xabardor bo'lmasdan idrok etish mumkin emas, chunki idrok tafakkur bilan chambarchas bog'liq. Ko'pgina musiqashunoslar idrok etilayotgan musiqaning semantik mazmunini tushunish zarurligi haqida gapirgan. Binobarin, musiqa pedagogikasining asosiy tamoyillaridan biri musiqani idrok etishda hissiy va ongning birligidir.

Musiqiy idrok bolaning musiqiy faoliyatining barcha turlarida rivojlanadi: qo'shiq aytish, musiqiy va ritmik harakatlar, bolalar cholg'u asboblarini chalish. Shu bilan birga, musiqiy idrok maktabgacha ta'lim tashkilotida tinglash faoliyati orqali amalga oshiriladigan musiqiy faoliyatning mustaqil turi sifatida qo'llaniladi.

Musiqa tinglash musiqiy faoliyatning eng rivojlangan, ko'p qamrovli turlaridan biridir. Musiqa mashg'uloti jarayonida bolalar musiqa tinglash va eshitishni, uni tahlil qilishni o'rganadilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa tinglashni uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil etish bolalarning musiqiy madaniyatini tarbiyalash va ijodiy ifodalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bolalarda musiqiy idrokning rivojlanishi bir necha bosqichlardan o'tadi:

1-bosqich musiqa asarini birinchi marta tinglashda sodir bo'ladi. Ushbu bosqichda bola musiqiy tasviriylik haqida faqat umumiy taassurot oladi. Ko'pincha, musiqa asari bilan tanishishning dastlabki bosqichida maktabgacha yoshdagi bolalar musiqaga bevosita hissiy munosabatda bo'lishadi. Bolada asarni tinglaganda- musiqa uni hayajonlantiradi va tasavvurini uyg'otadi. Asarni tinglash orqali bolalar musiqaning xarakteri va kayfiyatini his qiladilar va musiqiy tasvirni idrok etadilar.

Musiqa rahbarining vazifasi bolaga bu musiqa unda qanday his-tuyg'ularni uyg'otayotganini tushunishga yordam berish va u tinglagan narsaga munosabatini bildirishdir.

2-bosqich asar mazmunini qayta idrok etish va chuqurlashtirish jarayonidir. Bolalar diqqat bilan tinglash, ajoyib xususiyatlarni ajratib ko'rsatish va musiqiy nutqning alohida elementlarining ekspressivligini anglash qobiliyatini rivojlantiradilar. Bu jarayon mashq paytida sodir bo'ladi. Bola musiqadan yangi ijobiy taassurotlar oladi. Qayta-qayta tinglaganda musiqa asariga o'rganib qoladi. Agar birinchi tinglashda bola befarq bo'lib qolsa, takroriy tinglash bilan vaziyat ijobiy tomonga

o'zgarishi mumkin. Musiqa rahbari buni hisobga olishi kerak va eshitishni tashkil qilishda ushbu asarni yana bir nechta mashg'ulotlarda takrorlashi samarali natija beradi. Bu esa musiqiy didni rivojlantirishning kalitidir.

3-bosqich-yangi musiqiy va eshitish tushunchalari bilan boyitilgan yaxshi o'rganilgan musiqa asarini ongli ravishda idrok etish. Bu bosqichda musiqiy asarning yaxlit hissiy taassurotlari va musiqiy ifoda vositalarini tahlil qilish bilan bog'liq bo'lgan mazmunli idrok faol o'zaro ta'sir qiladi. Bola musiqa asarini tinglaydi va o'ynash, qo'shiq aytish va raqsga tushish orqali musiqiy tasvirni yetkazadi.

4-bosqichda-bolaga ijodkorlik elementlarini ko'rsatish imkoniyatini berish muhimdir. Musiqani idrok etish muammosi ushbu jarayonning sub'ektivligi tufayli eng murakkab muammolardan biri bo'lib, uni qamrab olgan ko'plab kuzatuvlar va maxsus tadqiqotlarga qaramay, u hali ko'p jihatdan hal etilmagan.

NATIJARLAR (PEZYJIBTATY / RESULTS)

Farzandlarimiz musiqa jamiyatining og'ir sharoitlarida yashab, rivojlanmoqda. Hamma joyda yangraydigan va ommaviy axborot vositalari tomonidan zamonaviy rok musiqasi bolalarimiz tomonidan ham eshitiladi. Uning ritmlari, o'ta yuqori chastotalari insonning hissiy holatiga kuchli salbiy ta'sir ko'rsatadi, uning ruhini, aqlini va shaxsiyatini buzadi. Musiqa rahbarlari imkon qadar bunday musiqadan himoya qilishi, ularga boshqa, haqiqiy musiqani o'rganish va sevish imkoniyatini berish uchun barcha usullardan foydalanishi darkor.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kichik yoshda bolalarning ko'pchiligi musiqani e'tiborsiz tinglaydilar, sodir bo'layotgan voqealarga tezda qiziqishni yo'qotadilar, musiqiy asarlarni eslamaydilar. Bolaning harakatga bo'lgan ehtiyojini hisobga olib maktabgacha yoshdagi bolalarning musiqa va motor improvizatsiyalari orqali musiqani hissiy va obrazli idrok etishiga erishish zarur.

Bu zaruratni amalga oshirish uchun musiqa rahbari o'z oldiga bir qator vazifalarni qo'yishi kerak:

1. Bolalarni idrok etishi mumkin bo'lgan zamonaviy va klassik asarlar, shuningdek, o'zbek xalq musiqasi bilan tanishtirish, ularni janr va turlarga ko'ra farqlash;
2. Bolalarda musiqiy sezgirlikni, musiqaga emotsional munosabatda bo'lish, unda ifodalangan his-tuyg'ularga empatiya qilish qobiliyatini shakllantirish;
3. Musiqiy asarlarni, ularning mazmunini, xarakterini, musiqa haqidagi tasavvurlarni bosqichma-bosqich shakllantirish;
4. Musiqa didining dastlabki ko'rinishi bo'lgan musiqa va uning ijrosiga baholovchi munosabatni tarbiyalash;

5. Musiqa tinglash malakasini shakllantirish;

Ushbu vazifalarning to'liq ado etilishi orqali ko'zlangan maqsadga erishish mumkin.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bolani musiqani hissiy va obrazli idrok etishiga erishish vazifalarni amalga oshirish orqali musiqi rahbari bolaning musiqiy idrok xususiyatlarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir o'tkazadi. Bu esa bolaning umumiy musiqiy madaniy rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shadi, o'z navbatida esa unda insoniy va ijobiy fazilatlarini shakllantiruvchi vosita hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Sh.Mirziyoyev "Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini taminlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonliginingroli"-T.O'zbekiston, 2017y*

2. *Karimova, D. A. (2023). Musiqa o'qitish metodikasi: boshlang'ich sinflarda musiqi tinglash faoliyati. Science and Education, 4(3), 389-394.*

3. *Karimova, D. (2023). METHODOICAL ANALYSIS OF LONDON SCHOOL IN MUSIC TEACHING TECHNOLOGY. Solution of social problems in management and economy, 2(2), 43-47.*

4. *Karimova, D. A. (2022). MUSIQA DARSLARIDA BOLALAR MUSIQA TUYG 'USINI TAKOMILLASHTIRISH. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 4-2), 288-294.*

5. *Raxmonberdiyeva, S. (2023). MUTATSIYA DAVRIDA O 'QUVCHILAR OVOZINI TARBIYALASHDA VOKAL PEDAGOGIKASI USUBLARINING ANAMIYATI. ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, 1(1), 142-145.*

6. *Raxmonberdiyeva, S. (2023). XOR BO'LIB KUYLASHDA VOKAL XOR MALAKALARINI SAMARALI SHAKLLANTIRISH USULLARI. Innovative Development in Educational Activities, 2(6), 158-162.*

7. *Raxmonberdiyeva, S. M. (2020). OQUVCHILAR ESTETIK DIDINI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQA TINGLASH FAOLIYATINING TUTGAN ORNI. Интернаука, (1-3), 67-69.*

8. *Raxmonberdiyeva, S. M. (2021). MUSIQA DARSLARIDA BOLALARNING MUSIQIY IJODIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARADORLIGI. Интернаука, (19-6), 15-16.*

9. *Raxmonberdiyeva, S. (2022). MTT DA BOLALARNI MAQOM ASARLARI TINGLATISHGA O 'RGATISH VA UNI IDROK QILISH KO 'NIKMALARINI*

RIVOJLANTIRISH. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(7), 489-494.

10. Surayyo, R. (2023). *MUSIQIY QOBILIYATLAR RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(5), 157-160.*

11. Shukurova, N. G. (2021). *COMPUTER TECHNOLOGY IN MODERN MUSIC EDUCATION. Academic research in educational sciences, 2(2), 1086-1089.*

12. Shukurova, N. (2023). *MUSIQIY-RITMIK MASHQLARNING BOLALARNI UMUMIY RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI. Innovative Development in Educational Activities, 2(1), 57-60.*

13. Shukurova, N. *Pedagogical and Psychological Fundamentals of Teacher Professional Competence. JournalNX, 679-681.*

14. G'ayratovna, S. N. (2022). *THEORETICAL MUSICAL SCIENCE AND ITS STAGES OF DEVELOPMENT. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(4), 154-159.*

15. SHUKUROVA, N. G. *MUSICAL SCIENCE AND ITS STAGES OF DEVELOPMENT. МОЛОДОЙ УЧЕНЫЙ Учредители: ООО "Издательство Молодой ученый", (48), 528-530.*

16. Ahunova, U., & Trigulova, A. X. (2023). *USLUB ESTETIK KATEGORIYA SIFATIDA. Бюллетень педагогов нового Узбекистана, 1(11), 56-58.*

17. Trigulova, A. X. (2023). *UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABINING O'QUV JARAYONIDA MUSIQA TINGLASHNING AHAMIYATI. Наука и инновация, 1(4), 193-195.*

18. Trigulova, A. X. (2023). *Musiqiy faoliyat vositasida talabalarning ma'naviy dunyosini shakllantirish. Science and Education, 4(5), 1208-1211*

DEVELOPING B1 LEVEL EFL LEARNERS' SPEAKING SKILLS THROUGH GAMES

**Rashidova Munavvar Xaydarovna,
Namozova Dilnoza Berdimurotovna**

Department of foreign languages
The University of Public safety of the Republic of Uzbekistan

ANNOTATION

This article explores the effectiveness of using games to enhance B1 level English as a Foreign Language (EFL) learners' speaking skills. It details the applied methods, incorporating various game-based learning strategies, and analyzes their impact on learners' engagement and proficiency. The conclusion underscores the potential of interactive learning in language acquisition. Key findings and suggestions for educators are presented, advocating for an integrative approach to EFL teaching.

Keywords: *EFL (English as a Foreign Language), B1 level, speaking skills, game-based learning, language acquisition, interactive learning.*

INTRODUCTION

Enhancing Speaking Skills in EFL Learning

In the real of learning English as a Foreign Language (EFL), developing speaking skills is a critical aspect that often poses significant challenges, particularly for learners at the B1 intermediate level. This level, characterized by the ability to handle simple, straightforward communication in familiar contexts, requires a nuanced approach to teaching methodologies. Traditional didactic methods, while effective for grammar and vocabulary acquisition, often fall short in fostering fluency and confidence in speaking.

The emergence of interactive and engaging learning strategies has revolutionized the landscape of language education. Among these, game-based learning emerges as a promising approach. The application of games in educational contexts is not a novel concept; however, its integration in language learning, especially for developing speaking skills, offers unique opportunities and challenges. Games, inherently interactive and often communicative, can provide a safe and dynamic platform for learners to practice speaking, enhance their language fluency, and overcome the fear of making mistakes.

This article delves into the potential of games as a tool to develop speaking skills in B1 level EFL learners. It explores the types of games that are most effective at this level of language proficiency and examines their impact on learners' motivation, engagement, and ultimately, their speaking abilities. Through a detailed analysis of applied methods and empirical evidence, this study aims to provide insights and practical recommendations for EFL educators seeking innovative ways to enhance the speaking skills of their students.

APPLIED METHODS

Integrating Game-Based Learning in EFL Curriculum

The methodological approach to integrating game-based learning for B1 level EFL learners is multifaceted, focusing on the selection, implementation, and evaluation of specific games designed to enhance speaking skills.

Game Selection Criteria:

The selection of games was guided by Krashen's Input Hypothesis, which emphasizes the importance of comprehensible input in language acquisition (Krashen, 1982). Games were chosen based on their ability to provide language input at just above the current proficiency level of the learners ($i+1$), ensuring both comprehension and challenge. Additionally, Richards and Rodgers' (2001) principles of Communicative Language Teaching (CLT) influenced the choice of games that encourage interaction, negotiation of meaning, and functional language use.

Types of Games Used:

1. **Role-Playing Games (RPGs):** Inspired by Lee and VanPatten's emphasis on making communicative language teaching happen (2003), RPGs were employed to simulate real-life situations. Scenarios included ordering food in a restaurant, job interviews, and planning a trip, allowing learners to practice functional language in a controlled yet dynamic context.
2. **Language Puzzles and Board Games:** Following Hadfield and Hadfield's (2012) suggestions, language puzzles and board games were incorporated to enhance vocabulary and grammar, crucial components of fluent speech. These games focused on thematic vocabulary, idiomatic expressions, and grammatical structures pertinent to the B1 level.

Implementation in Classroom:

The games were integrated into the regular EFL curriculum over a period of one academic semester. Each session began with a brief instructional phase, followed by game play, and concluded with a reflective discussion, aligning with Rixon's (1981)

framework for using games in language teaching. The reflective phase was crucial for learners to articulate their learning experiences and for teachers to provide corrective feedback.

Evaluation of Effectiveness:

To assess the impact of game-based learning on speaking skills, a mixed-methods approach was employed. Quantitative data was collected through pre-and post-tests measuring fluency, accuracy, and complexity of spoken language, as per Thornbury's (2005) guidelines. Qualitative data, gathered through learner and teacher feedback, offered insights into the affective aspects of learning, such as motivation, confidence, and attitude towards speaking English.

CONCLUSION

Implications of Game-Based Learning in EFL

The integration of game-based learning into the EFL curriculum for B1 level learners has yielded insightful findings. The quantitative data revealed a significant improvement in the fluency and complexity of the learners' spoken English, aligning with Krashen's theory of comprehensible input leading to language acquisition (Krashen, 1982). Learners demonstrated greater ease in stringing sentences together and using more complex grammatical structures, as postulated by Richards and Rodgers (2001) in the context of communicative competence.

Qualitatively, the use of role-playing games and language puzzles, as suggested by Lee and VanPatten (2003) and Hadfield & Hadfield (2012), respectively, resulted in heightened learner engagement and motivation. The interactive nature of these games reduced the anxiety typically associated with speaking activities, supporting Thornbury's (2005) assertion on the importance of a positive learning environment for speaking skill development.

Furthermore, the reflective discussions post-gameplay, following Rixon's (1981) methodology, provided learners with critical opportunities for self-assessment and feedback, essential for language development. These discussions also served as platforms for corrective feedback from teachers, a key component in language learning.

Recommendations for Educators and Future Research

Based on the findings of this study, it is recommended that EFL educators consider incorporating a variety of game-based activities into their teaching repertoire to enhance the speaking skills of B1 level learners. Selection of games should align with learners' proficiency levels and learning objectives, emphasizing both language accuracy and fluency.

For future research, longitudinal studies examining the long-term impact of game-based learning on EFL speaking skills would be valuable. Additionally,

exploring the effectiveness of game-based learning across different proficiency levels and cultural contexts could provide broader insights into the applicability of this approach in diverse educational settings.

Concluding Remarks

In conclusion, game-based learning emerges as a potent tool in the arsenal of EFL teaching methodologies. By making language learning interactive, engaging, and less intimidating, games have the potential to significantly enhance the speaking skills of learners. As the field of language education continues to evolve, the integration of innovative and student-centered teaching methods such as game-based learning will be crucial in shaping effective and enjoyable language learning experiences.

REFERENCES

1. Berdimurotovna, Namozova Dilnoza. "Features of military terminology in modern conditions." *EPRA International Journal of multidisciplinary Research* 7.3 (2021): 7-9.
2. Mengliyeva, S. S. "TEACHING MILITARY TERMINOLOGY TO CADETS." *EDITOR COORDINATOR* (2020): 512.
3. Менглиева, Сунбула Савранбековна. "ЎЗБЕК-ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА ҲАРБИЙ СОҲАГА ОИД ТЕРМИНЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ." *Academic research in educational sciences* 2.5 (2021): 673-677.
4. Mengliyeva, S. "MA'LUM SOHAGA OID TERMINLARNING LINGVISTIK O'ZIGA XOSLIGI." *TADQIQOTLAR* 26.1 (2023): 27-33.
5. Mengliyeva, S. "SOHAVIY TERMINLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI." *Innovative Development in Educational Activities* 2.19 (2023): 293-300.
6. Menglieva, Sunbula Savranbekovna. "EFFECTIVE METHODS OF TEACHING MILITARY TERMINOLOGY CADETS BY THE PROJECT METHOD." *Academia Science Publishing* (2022).
7. Menglieva, Sunbula Savranbekovna. "INGLIZ TILI DARSIDA HARBIY TERMINLARNI OQITISH." *Ta'lim fidoyilari, Special issue* (2022): 246-250.
8. Рашидова, Мунаввар Хайдаровна. "Развитие коммуникативной компетенции в обучении курсантов устной речи." *Инновации в педагогике и психологии* 4.1 (2021).
9. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Teaching technical subjects through English." *Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: даврий анжуманлар* 10 (2022).
10. Rashidova, M. X., and D. B. Namozova. "TEACHING TECHNICAL SUBJECTS THROUGH ENGLISH." *ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 10-ҚИСМ: 32.*

11. Xaydarovna, Rashidova Munavvar. "Problems of teaching communicative English language at the Military Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan and the ways of eliminating them." *EPRA International Journal of Research and Development* 5.3 (2020): 502-504.

12. Xaydarovna, Rashidova Munavvar. "Problems of competence approach in teaching a foreign language in a non-linguistic tertiary institution." *EPRA International Journal of multidisciplinary Research* 6.3 (2020): 165-167.

13. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Effective methods of teaching." *Materials of the republican* (2021): 23.

14. Булычёва, М. (2023). К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ДЛЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ. ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ УНИВЕРСИТЕТА ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(18), 9–13. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1621>

15. Булычёва М. Ф. МЕТОД ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА //Материалы Международной научно-практической онлайн конференции «Современные технологии в преподавании языков в дистанционном формате: международный опыт проблемы и перспективы» включают доклады и выступления участников конференции—доцентов, исследователей, педагогов с большим стажем. – С. 21.

16. Курбанбаев, Д. Ж., Kurbanbayev, D. J., Kurbonboyev, D. J., Булычева, М. Ф., Vulicheva, M. F., & Vulicheva, M. F. (2023). К ВОПРОСУ О ЗАРУБЕЖНЫХ МАГНИТОМЕТРИЧЕСКИХ СРЕДСТВАХ ОБНАРУЖЕНИЯ. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 507–529. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/1944>

17. Булычева, Маргарита, and Дауылбай Жайлаубаевич Курбанбаев. "АКТУАЛЬНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ СТО ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СПОСОБОВ УПРАВЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ВОИНСКИХ ЧАСТЕЙ." *Innovative Development in Educational Activities* 2.7 (2023): 116-134.

18. Зайнутдинова, Д. Т., and М. Ф. Булычёва. "Эффективность применения в образовании информационно-коммуникационных технологий." *Технологии обучения русскому языку как иностранному и диагностика речевого развития*. 2022.

19. Булычёва, М. Ф. "К ВОПРОСУ О СПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗОВЫВАТЬ МЫСЛЬ ПОСРЕДСТВОМ СЛОВА И ПРАКТИКЕ РАБОТЫ НАД КРАСНОРЕЧИЕМ."

20. Дарвишова, Гулчехра Кенжабаевна. "THE ISSUES OF WOMEN AND SOCIETY IN THE NOVELS OF CHARLOTTE BRONTE." *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА* 4.4 (2021).

21. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "The issues of gender, equality and moral problems in the novel "Jane Eyre" by Charlotte Bronte." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 12.5 (2022): 731-735.

22. Дарвишова, Гулчехра Кенжабаевна, and ШАРЛОТТА БРОНТЕ АСАРЛАРИДА БАДИИЙ МАҲОРАТ. "ORIENSS. 2022. № Special Issue 26." URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sharlotta-bronte-asarlarida-badiiy-ma-orat> (дата обращения: 10.10. 2023).

23. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "'JANE EYRE' ROMANIDA TASVIRLANGAN AXLOQIY MUAMMO, GENDER VA TENGLIK MASALALARI." *Journal of new century innovations* 44.2 (2024): 86-90.

24. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "DESCRIPTION OF GENDER ISSUES IN THE NOVELS OF CHARLOTTE BRONTE." *TADQIQOTLAR* 26.1 (2023): 18-21.

25. Эгамбердиева, Гузал Мадияровна. "К вопросу изучения в узбекской фольклористике межжанровых взаимоотношений в устном народном творчестве." *Молодой ученый* 3 (2017): 693-696.

26. Egamberdieva, G. M. "O horezmskih skazkah, zapisannyh AN Samojlovichem." *POLISH JOURNAL OF SCIENCE* 36-2 (2021): 36.

27. Egamberdieva, G. M. "Funkcii epitetov v «Lesnoj kapeli» MM Prishvina. XIV VINOGRADOVSKIE CHTENIYA (Tashkent, 16 maya 2018 goda). *Sbornik nauchnyh trudov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii.–Ekaterinburg: Ural'skij gosudarstvennyj ekonomicheskij universitet. 2018.–S. 101-104.*" XVI Виноградовские чтения.-Екатеринбург-Ташкент (2020): 135-138.

28. Эгамбердиева, Г. М. "МЕТОДИЧЕСКАЯ РАЗРАБОТКА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ НА ТЕМУ «ВТОРОСТЕПЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ»." *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ* 18.1 (2023): 41-44.

29. Ergashevna, Kamilova Saodat, et al. "The Originality Of Modern Literature (On the example of the works of IldarAbuzyarov, TimurPulatov and ZakharPrilepin)." *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry* 12.9 (2021).

30. Эгамбердиева, Г. М. "Своеобразие концовки в сказках и дастанах." *Интернет-пространство как вызов научному сообществу XXI века* 1 (2021): 113-116.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ КУРСАНТОВ НА БАЗЕ УЧЕБНЫХ ТЕКСТОВ

Булычёва М.Ф

доцент кафедры «Изучения языков»

Университета общественной безопасности

Национальной гвардии Республики Узбекистан

АННОТАЦИЯ

Рассмотрению факторов, которые могут помочь отбору учебных текстов для учебника русского языка, который будет способствовать развитию у курсантов потребности в чтении на иностранном языке, развитию коммуникативно-познавательных функций и в дальнейшем обеспечит самостоятельную работу курсантов с разнообразными текстами.

***Ключевые слова:** чтение, текстотека, разножанровый, языковая среда, коммуникативно-познавательные функции, молодёжное творчество, субкультура, восприятие текста.*

Условия, в которых происходит обучение русскому языку, определяются следующими факторами: 1) отсутствие языковой среды, 2) большие различия изучаемого и родного языка, 3) этап обучения (по факту начальный).

В связи с этим целесообразно обеспечить курсантов учебными текстами, которые соответствовали бы их возрасту, представляли бы для них определённый интерес. При составлении учебных текстов следует учитывать ту социальную среду, в которой формируется и постоянно развивается интеллектуально-познавательный мир курсантов. Работа с такими текстами позволит развить у курсантов потребность в чтении на иностранном языке, развить коммуникативно-познавательные функции и в дальнейшем обеспечить самостоятельную работу курсантов с разнообразными текстами.

При отборе учебных текстов для учебника русского языка необходимо исследовать все сферы интересов и общения курсантов на родном языке, а также читательские интересы с учётом возраста и условий обучения.

Так, в Польше для определения факторов, влияющих на формирование и развитие интересов учащихся, Институтом повышения квалификации учителей в Варшаве (отделение в городе Торуне) было проведено

анкетирование среди школьников старших классов городских и сельских школ и колледжей. Общее количество анкетированных составило 95 учеников. В анкету было включено 18 вопросов, составленных с учётом возраста опрашиваемых. Опрос был проведён в течение одного урока. Подобное анкетирование можно провести и среди курсантов за одну пару занятий.

Анализ проведённого анкетирования показал, что большое влияние на формирование интересов и субкультуры молодёжи оказывают прежде всего средства массовой информации.

I. Телевидение. 100% опрашиваемых смотрело телевизионные передачи: ежедневно - 64,2 %, 2-3 раза в неделю - 31,5 %, только 4 % смотрели телевизионные передачи раз в неделю.

Какие же в этом возрасте телевизионные фильмы смотрят больше всего? Приключенческие - 93 %, научно-фантастические - 70 %, исторические - 65 %, мультфильмы - 64 %, природоведческие - 62 %. Данные опроса показали, что интересы городских и сельских учащихся существенно друг от друга не отличаются.

Как показали данные анкетирования среди молодёжных телепередач наибольшей популярностью пользуются программы информационно-развлекательного жанра, научно-публицистические, спортивные, природоведческие и музыкальные, особенно те, что рассказывают о жизни молодёжи как в Польше, так и за рубежом; знакомят с интересными людьми (писателями, спортсменами, путешественниками), включают мультфильмы, игры, проблемные ситуации, разучивание песен. Интересы юношей и девушек различны: юноши предпочитают спортивные и научно-популярные передачи, девушки - информационно-развлекательного и практического характера.

Анкетирование позволило выделить круг основных проблем и тем, которые больше всего интересуют данный контингент. Это именно та сфера интересов учащихся, которая является для них лично значимой и располагает к общению. Наибольший интерес вызывают следующие темы: 1) путешествия, культура, обычаи, традиции разных народов мира; 2) жизнь сверстников и их жизненные проблемы в стране и за рубежом; 3) взаимоотношения со взрослыми дома и в школе, колледже, взаимоотношения со сверстниками в школе и вне дома; 4) проблемы любви и дружбы и т.д.

II. Радио. Опрос показал, что учащиеся предпочитают в основном музыкальные программы, они смотрят музыкальные клипы по Интернету, что свидетельствует о самостоятельном формировании музыкального вкуса. Это объясняется особенностями возраста, когда мнение сверстников, а также

самостоятельные поиски информации в Интернете, газетах, журналах для них более авторитетны.

III. Печать. У нас в стране наиболее популярна среди молодёжи газета «Молодёжь Узбекистана». Анкетирование показывает, что её читает 70 % учащихся, поскольку содержание газеты отвечает их познавательным потребностям. Анализ газетных рубрик позволил выделить проблемы, интересующие больше всего данный контингент: 1) культура, обычаи, традиции разных народов; 2) проблемы обучения (любимые преподаватели и предметы, отношения с преподавателями и сверстниками); 3) вопросы любви и дружбы (письма юношей и девушек в редакцию, советы редакции, размышления по поводу разных точек зрения); 4) спортивная информация, биографии известных спортсменов, история олимпийских игр, практические советы по разным видам спорта; 5) загадки, комиксы, ребусы, шарады, викторины, кроссворды; 6) рассказы о современных музыкальных ансамблях, звёздах эстрады, информация о новых песнях, ансамблях, биографии известных актёров, певцов и т.д.

Выделенная тематика интересна учащимся ещё и тем, что она информативна, динамична, рассматривает острые проблемы современности, даёт информацию к обсуждению её сверстниками и взрослыми, способствует развитию учащегося как личности.

Следовательно, средства массовой информации оказывают существенное влияние на читательские интересы учащихся.

Психологами установлено, что читательские интересы разных возрастов учащихся существенно различаются между собой. Психологические исследования показали, что изменение содержания чтения в онтогенезе соотносится с возрастными этапами. Структура читаемых произведений на родном языке учащихся изменяется по типу, жанрам, темам, содержанию, проблематике, языку. Следовательно, все эти изменения должны учитываться при составлении текстотеки на иностранном языке в учебнике русского языка для молодых людей определённого возраста, ибо современные тексты учебника не часто соответствуют особенностям возраста и структуре читаемых произведений на родном языке.

Читательские интересы понимаются в данном случае как потребности и интересы учащихся в области чтения, включающие такие компоненты, как избирательность в отношении литературы, состояние активного поиска, ожидания информации, получаемой в процессе чтения, целенаправленность познавательной читательской деятельности, которая характеризуется высоким

интеллектуальным напряжением. Среди курсантов желательно провести анкетирование на предмет чтения литературы, а также беседы с преподавателями английского и русского языков с целью установления жанров литературы, наиболее популярных среди юношей. Также следует проанализировать библиотечные формуляры. Возможно, что результаты покажут, что наибольший интерес у юношей вызывают следующие виды литературы: приключенческая, историческая, фэнтези, научно-фантастическая, хроникальная. Следовательно, учитывая, какие виды литературы наиболее читаемы на родном языке, можно брать для учебника русского языка тексты похожего жанра, которые будут соответствовать не только интересам этого контингента, но и особенностям восприятия текста, характерным для этого возраста. Так, например, приключенческая литература заставляет ярче вспыхнуть воображение и обостряет сопереживание у читающего. Этот вид литературы способствует лучшему осознанию содержащихся в произведении проблемных ситуаций, самостоятельной постановке вопросов проблемного характера при работе над текстом, что является одним из самых эффективных способов повышения уровня понимания текстов и создания внутренней мотивации.

С самого начала обучения чтению на иностранном языке у учащегося формируется отношение к нему как процессу извлечения смысловой информации из текста, поэтому свой опыт чтения произведений разных жанров на родном языке учащийся будет переносить на извлечение смысла из подобных произведений на иностранном языке. Ориентирование учащегося в разных жанрах позволит ему уверенно чувствовать себя при овладении разными видами чтения, при восприятии и воспроизведении не только учебного, но и оригинального текста на иностранном языке, поскольку он должен знать, что учебные тексты готовят его к чтению оригинальной литературы на иностранном языке. Включение разножанровой литературы в учебник русского языка будет способствовать формированию коммуникативной компетенции на личностно значимом материале, повысит внутреннюю мотивацию, будет развивать фантазию, интеллект, способствовать необходимости обсуждения различных текстовых материалов со сверстниками и на родном языке, что вызовет потребность самостоятельной постановки проблем и решения их при помощи коллективного сотрудничества.

Многочисленные исследования в этой области также показали, что в этом возрасте не все стили литературного языка приемлемы. Описательные тексты не способствуют внутренней мотивации учащихся. Им больше нравится так

называемый «телеграфный стиль»: короткие, содержательные тексты, насыщенные информацией и действием.

Использование в учебнике разножанровых текстов указывает учащимся сферы применения изучаемого иностранного языка, а стилевая дифференциация создаёт условия и базу для практического применения изучаемого языка в разных сферах деятельности.

Влияние читательских интересов наиболее ярко проявляется в юношеском творчестве, которое является отражением восприятия внешнего мира. Понимая под юношеским творчеством интеллектуальную деятельность человека, направленную на выражение собственного восприятия внешнего мира, необходимо исследовать юношеское творчество для того, чтобы узнать лично значимые темы и проблемы. Исследование юношеского творчества (сочинение рассказов, стихов, песен и т.п.) позволяет выявить интересы учащихся и способствует в дальнейшем выражению собственных мыслей и размышлений не только на родном, но и на иностранном языке.

Влияние внешних факторов окружающей среды на формирование интересов учащихся не ограничивается только средствами массовой информации. Большое влияние оказывают также школа, колледж, семья и общение со сверстниками. Однако исследования социологов и психологов показывают, что в современных условиях средства массовой информации и Интернет оказывают наибольшее воздействие на развивающуюся личность. Поэтому рассмотрение основного влияющего фактора, каковым является пресса, радио, телевидение и Интернет, даёт представление об интеллектуально-содержательном мире определённого контингента учащихся, о путях его формирования и развития.

Знание тематики и проблем, интересующих молодёжь в родном социуме, даёт представление о том, что их волнует, что является социально значимым для них, о чём они хотят говорить и что хотят обсуждать, что представляет для них ценность. Сравнивая тематику, которую дают учебники русского языка как иностранного: «Мой рабочий день», «Город», «Мой выходной день» и т.п. с той тематикой, которая интересует молодёжь в действительности на родном языке, отчётливо видно несоответствие того интеллектуального потенциала, которым обладают курсанты на родном языке, и того примитивного содержания и тематики, которые им предлагают учебники иностранного языка. Следовательно, не получая на иностранном языке интересной для себя информации в текстотеке учебника, не развивая свой интеллект мыслительными операциями, связанными с потребностью обмена информацией на иностранном

языке на интересующие этот возраст темы, учащиеся теряют интерес к изучению иностранного языка, происходит утрата мотивации. Текстотека учебника должна соответствовать или хотя бы быть приближена к тому интеллектуальному потенциалу, которым обладают учащиеся на родном языке. Чтобы достичь этого, должны быть изучены сферы интересов и общения курсантов. Практика работы показывает, что только интересно обучение на личностно значимом для учащегося материале, развивающее интеллект молодого человека, способно удовлетворить потребности учащегося и стимулировать его развитие как личности. Следовательно, при отборе текстов для текстотеки учебника русского языка как иностранного можно предложить следующие критерии: 1) соответствие возрастным особенностям данного контингента; 2) разножанровость и высокая информативность текстов; 3) включение оригинальных текстов; 4) учёт интеллектуального потенциала данного возраста учащихся и влияние факторов социума; 5) учёт юношеского творчества данного контингента и особенностей художественного восприятия текста.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Namozova, D. B. "Phonetic competence development." *ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 10-ҚИСМ*: 56.
2. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Review of the research on boburology abroad and in Uzbekistan." *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research* 2.09 (2020): 55-60.
3. Berdimurotovna, Namozova Dilnoza. "The role and place of English in international communication." *Chief Editor* (2020).
4. Namozova, Dilnoza Berdimurotovna, and Munavvar Xaydarovna Rashidova. "THE PECULIARITIES OF DEVELOPING PHONETIC COMPETENCE." *Educational Research in Universal Sciences* 2.4 (2023): 526-529.
5. Namozova, D. B., & Rashidova, M. X. (2023). *PHONETIC COMPETENCE IN CONDITIONS OF ARTIFICIAL MULTILINGUALISM*. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(19), 301–305. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1709>
6. Berdimurotovna, Namozova Dilnoza. "Features of military terminology in modern conditions." *EPRA International Journal of multidisciplinary Research* 7.3 (2021): 7-9.
7. Mengliyeva, S. S. "TEACHING MILITARY TERMINOLOGY TO CADETS." *EDITOR COORDINATOR* (2020): 512.

8. Менглиева, Сунбула Савранбековна. "ЎЗБЕК-ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА ҲАРБИЙ СОҲАГА ОИД ТЕРМИНЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ." *Academic research in educational sciences* 2.5 (2021): 673-677.

9. Mengliyeva, S. "MA'LUM SOHAGA OID TERMINLARNING LINGVISTIK O'ZIGA XOSLIGI." *TADQIQOTLAR* 26.1 (2023): 27-33.

10. Mengliyeva, S. "SOHAVIY TERMINLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI." *Innovative Development in Educational Activities* 2.19 (2023): 293-300.

11. Menglieva, Sunbula Savranbekovna. "EFFECTIVE METHODS OF TEACHING MILITARY TERMINOLOGY CADETS BY THE PROJECT METHOD." *Academia Science Publishing* (2022).

12. Menglieva, Sunbula Savranbekovna. "INGLIZ TILI DARSIDA HARBIY TERMINLARNI OQITISH." *Ta'lim fidoyilari, Special issue* (2022): 246-250.

13. Рашидова, Мунаввар Хайдаровна. "Развитие коммуникативной компетенции в обучении курсантов устной речи." *Инновации в педагогике и психологии* 4.1 (2021).

14. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Teaching technical subjects through English." *Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: даврий анжуманлар* 10 (2022).

15. Rashidova, M. X., and D. B. Namozova. "TEACHING TECHNICAL SUBJECTS THROUGH ENGLISH." *ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 10-ҚИСМ*: 32.

16. Xaydarovna, Rashidova Munavvar. "Problems of teaching communicative English language at the Military Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan and the ways of eliminating them." *EPRA International Journal of Research and Development* 5.3 (2020): 502-504.

17. Xaydarovna, Rashidova Munavvar. "Problems of competence approach in teaching a foreign language in a non-linguistic tertiary institution." *EPRA International Journal of multidisciplinary Research* 6.3 (2020): 165-167.

18. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Effective methods of teaching." *Materials of the republican* (2021): 23.

19. Булычёва, М. (2023). К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ДЛЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ. ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ УНИВЕРСИТЕТА ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(18), 9–13. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1621>

20. Булычёва М. Ф. МЕТОД ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА //Материалы Международной научно-практической онлайн конференции «Современные технологии в преподавании языков в дистанционном формате: международный опыт проблемы и перспективы» включают доклады и выступления участников конференции—доцентов, исследователей, педагогов с большим стажем. – С. 21.

21. Курбанбаев, Д. Ж., Kurbanbayev, D. J., Kurbonboyev, D. J., Булычева, М. Ф., Bulicheva, M. F., & Bulicheva, M. F. (2023). К ВОПРОСУ О ЗАРУБЕЖНЫХ МАГНИТОМЕТРИЧЕСКИХ СРЕДСТВАХ ОБНАРУЖЕНИЯ. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 507–529. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/1944>

22. Булычева, Маргарита, and Дауылбай Жайлаубаевич Курбанбаев. "АКТУАЛЬНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ СТО ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СПОСОБОВ УПРАВЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ВОИНСКИХ ЧАСТЕЙ." *Innovative Development in Educational Activities* 2.7 (2023): 116-134.

23. Зайнутдинова, Д. Т., and М. Ф. Булычёва. "Эффективность применения в образовании информационно-коммуникационных технологий." *Технологии обучения русскому языку как иностранному и диагностика речевого развития*. 2022.

24. Булычёва, М. Ф. "К ВОПРОСУ О СПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗОВЫВАТЬ МЫСЛЬ ПОСРЕДСТВОМ СЛОВА И ПРАКТИКЕ РАБОТЫ НАД КРАСНОРЕЧИЕМ."

25. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "'JANE EYRE' ROMANIDA TASVIRLANGAN AXLOQIY MUAMMO, GENDER VA TENGLIK MASALALARI." *Journal of new century innovations* 44.2 (2024): 86-90.

26. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "DESCRIPTION OF GENDER ISSUES IN THE NOVELS OF CHARLOTTE BRONTE." *TADQIQOTLAR* 26.1 (2023): 18-21.

27. Egamberdieva, G. M. "O horezmskih skazkah, zapisannyh AN Samojlovichem." *POLISH JOURNAL OF SCIENCE* 36-2 (2021): 36.

28. Эгамбердиева, Г. М. "МЕТОДИЧЕСКАЯ РАЗРАБОТКА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ НА ТЕМУ «ВТОРОСТЕПЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ»." *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ* 18.1 (2023): 41-44.

29. Ergashevna, Kamilova Saodat, et al. "The Originality of Modern Literature (On the example of the works of IldarAbuzarov, TimurPulatov and ZakharPrilepin)." *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry* 12.9 (2021).

30. Эгамбердиева, Г. М. "Своеобразие концовки в сказках и дастанах." *Интернет-пространство как вызов научному сообществу XXI века* 1 (2021): 113-116.

DEVELOPMENT OF PHONETIC COMPETENCE

Namozova Dilnoza Berdimurotovna,

Rashidova Munavvar Xaydarovna,

Department of foreign languages

The University of Public safety of the Republic of Uzbekistan

ANNOTATION

The article explores the features of teaching the pronunciation part of speech in the conditions of contact of three or more languages. These conditions are referred to as artificial multilingualism. The goal of teaching phonetics in artificial multilingualism, as well as in teaching the first foreign language, is to form phonetic competence, which includes specific skills (auditory and pronunciation), knowledge and skills.

***Key words:** phonological signs, articulatory base, foreign language accent, phonetic skill, phonetic competence, artificial multilingualism, pronunciation.*

In the conditions of linguistic lyceums, linguistic universities and faculties, in the study of foreign languages, a situation of artificial multilingualism develops, by which we mean proficiency in two or more foreign languages as a result of purposeful learning. This type of multilingualism is characterized by “asymmetric communicative competence in relation to languages in contact and the controlled nature of its formation”.

Within the framework of the competence-based approach, the goal of teaching a foreign language (first, second, etc.) is communicative competence, which is the basis for the development of multilingual competence. Multilingual competence should be understood as a network of complex relationships of knowledge and linguistic experience that a person acquires gradually and in stages. An integral component responsible for the competent design of an utterance is linguistic competence, consisting of phonetic, lexical, and grammatical.

Phonetic competence includes phonetic skills, knowledge and ability to perceive and reproduce the following elements:

- phonemes and their implementation in a specific context (allophones);
- phonetic signs that distinguish some phonemes from others (sonority, nasality, labialization, etc.);

- prosody; the phenomena of assimilation at the moment of articulation, reduction of unstressed vowels, phrasal stress and rhythm; intonation, etc.

The importance of the pronunciation side of speech is due to its entry into all types of speech activity. For example, as a component of speaking, pronunciation can make words easier or more difficult for the listener to recognize. The communicative significance of the pronunciation side of speaking is to give clarity to the oral text. In listening, the pronunciation side of speech is directly involved in the process of perception. If the student perceives the spoken text incorrectly, he has difficulties in identifying, understanding and interpreting the text, i.e. insufficient level of phonetic competence makes it difficult to understand speech by ear.

In the field of phonetics, the influence of the native language on the studied foreign language is more pronounced than at other levels of the language. Difficulties in mastering the sounds of a foreign language are explained by the interference of the native language.

O. A. Yamshchikova understands phonetic interference as “violation (distortion) of the secondary and subsequent language system and its norms as a result of interaction in the speaker’s mind of phonetic systems and pronunciation systems of two or more languages”. There is an interference of auditory and pronunciation skills formed on the basis of interacting systems. Pronunciation is the most automated area of the language. In mastering pronunciation, skill plays a decisive role. Phonetic skills provide the ability to correctly perceive the audible sounds of foreign language speech and reproduce them adequately to the existing norm.

The depth and amount of interference can vary. The result of phonetic interference is a foreign language accent, which is characterized as "substitution of unknown sounds and unusual combinations of sounds with their own familiar ones and rethinking of words with their morphological composition and their meanings according to the skills of their language".

For clarity, you can use articulation schemes. Thus, there is an acquaintance with almost all the features of the articulatory base in practice.

Having disassembled the alphabet, students receive memorization as homework. In the next lesson, the alphabet is checked and corrected. Further, the theoretical material on the features of the articulatory base is analyzed. Since in practice, students have already become familiar with the new articulatory base, the theoretical material is perceived by them in a natural way.

REFERENCES

1. Namozova, D. B. "Phonetic competence development." *ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 10-ҚИСМ*: 56.
2. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Review of the research on boburology abroad and in Uzbekistan." *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research* 2.09 (2020): 55-60.
3. Berdimurotovna, Namozova Dilnoza. "The role and place of English in international communication." *Chief Editor* (2020).
4. Namozova, Dilnoza Berdimurotovna, and Munavvar Xaydarovna Rashidova. "THE PECULIARITIES OF DEVELOPING PHONETIC COMPETENCE." *Educational Research in Universal Sciences* 2.4 (2023): 526-529.
5. Namozova, D. B., & Rashidova, M. X. (2023). *PHONETIC COMPETENCE IN CONDITIONS OF ARTIFICIAL MULTILINGUALISM*. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(19), 301–305. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1709>
6. Berdimurotovna, Namozova Dilnoza. "Features of military terminology in modern conditions." *EPRA International Journal of multidisciplinary Research* 7.3 (2021): 7-9.
7. Mengliyeva, S. S. "TEACHING MILITARY TERMINOLOGY TO CADETS." *EDITOR COORDINATOR* (2020): 512.
8. Менглиева, Сунбула Савранбековна. "ЎЗБЕК-ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА ҲАРБИЙ СОҲАГА ОИД ТЕРМИНЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ." *Academic research in educational sciences* 2.5 (2021): 673-677.
9. Mengliyeva, S. "МА'LUM SOHAGA OID TERMINLARNING LINGVISTIK O'ZIGA XOSLIGI." *TADQIQOTLAR* 26.1 (2023): 27-33.
10. Mengliyeva, S. "SOHAVIY TERMINLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI." *Innovative Development in Educational Activities* 2.19 (2023): 293-300.
11. Menglieva, Sunbula Savranbekovna. "EFFECTIVE METHODS OF TEACHING MILITARY TERMINOLOGY CADETS BY THE PROJECT METHOD." *Academia Science Publishing* (2022).
12. Menglieva, Sunbula Savranbekovna. "INGLIZ TILI DARSIDA HARBIY TERMINLARNI OQITISH." *Ta'lim fidoyilari, Special issue* (2022): 246-250.
13. Рашидова, Мунаввар Хайдаровна. "Развитие коммуникативной компетенции в обучении курсантов устной речи." *Инновации в педагогике и психологии* 4.1 (2021).

14. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Teaching technical subjects through English." *Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: даврий анжуманлар* 10 (2022).

15. Rashidova, M. X., and D. B. Namozova. "TEACHING TECHNICAL SUBJECTS THROUGH ENGLISH." *ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 10-ҚИСМ: 32.*

16. Xaydarovna, Rashidova Munavvar. "Problems of teaching communicative English language at the Military Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan and the ways of eliminating them." *EPRA International Journal of Research and Development* 5.3 (2020): 502-504.

17. Xaydarovna, Rashidova Munavvar. "Problems of competence approach in teaching a foreign language in a non-linguistic tertiary institution." *EPRA International Journal of multidisciplinary Research* 6.3 (2020): 165-167.

18. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Effective methods of teaching." *Materials of the republican* (2021): 23.

19. Бульчѐва, М. (2023). К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ДЛЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ. ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ УНИВЕРСИТЕТА ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(18), 9–13. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1621>

20. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "USING VIDEOS IN EFL LESSONS." *Journal of new century innovations* 25.3 (2023): 91-93.

21. Iskandarovna, K. G., and D. G. Kenjabayevna. "The means of image" woman" in the literary world of charlotte bronte." *Journal of Critical Reviews* 7.12 (2020): 136-139.

22. Darvishova, Gulchehra Kenjabayevna. "ШАРЛОТТЕ БРОНТЕ ИЖОД ҚИЛГАН ВИКТОРИЯ ДАВРИ." *Innovative Development in Educational Activities* 2.19 (2023): 238-243.

23. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "The issues of gender, equality and moral problems in the novel "jane eyre" by charlotte bronte." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 12.5 (2022): 731-735.

24. Дарвишова, Гулчехра Кенжабаевна, and ШАРЛОТТА БРОНТЕ АСАРЛАРИДА БАДИИЙ МАҲОРАТ. "ORIENSS. 2022.№ Special Issue 26." URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sharlotta-bronte-asarlarida-badiiy-ma-orat> (дата обращения: 10.10. 2023).

25. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "“JANE EYRE” ROMANIDA TASVIRLANGAN AXLOQIY MUAMMO, GENDER VA TENGLIK MASALALARI." *Journal of new century innovations* 44.2 (2024): 86-90.

26. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "DESCRIPTION OF GENDER ISSUES IN THE NOVELS OF CHARLOTTE BRONTE." *TADQIQOTLAR* 26.1 (2023): 18-21.

27. Эгамбердиева, Гузал Мадияровна. "К вопросу изучения в узбекской фольклористике межжанровых взаимоотношений в устном народном творчестве." *Молодой ученый* 3 (2017): 693-696.

28. Egamberdieva, G. M. "O horezmskih skazkah, zapisannyh AN Samojlovichem." *POLISH JOURNAL OF SCIENCE* 36-2 (2021): 36.

29. Эгамбердиева, Г. М. "МЕТОДИЧЕСКАЯ РАЗРАБОТКА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ НА ТЕМУ «ВТОРОСТЕПЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ»." *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ* 18.1 (2023): 41-44.

30. Ergashevna, Kamilova Saodat, et al. "The Originality Of Modern Literature (On the example of the works of IldarAbuzyarov, TimurPulatov and ZakharPrilepin)." *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry* 12.9 (2021).

THE REPRESENTATION OF PATRIARCHAL IDEOLOGY AND GENDER ROLES IN CHARLOTTE BRONTE'S LITERATURE

Darvishova Gulchehra Kenjabayevna

The University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan

ABSTRACT

This article examines Charlotte Brontë's exploration of Victorian female stereotypes and her advocacy for a new paradigm of womanhood across her novels. Bronte challenges traditional gender roles and the patriarchal gaze, particularly through the narratives of "Jane Eyre," "Shirley," "Villette," and "The Professor." Her works serve as a critique of societal constraints on female identity and subjectivity, offering a psychological portrayal of her heroines' journeys towards self-definition against societal norms. Bronte's nuanced portrayal of the female psyche reveals the complexities of navigating patriarchal ideals, emphasizing the internal struggle and potential instability inherent in conforming to gendered expectations.

Keywords: *Charlotte Bronte, Victorian stereotypes, female empowerment, patriarchal gaze, gender roles.*

As we know literature is a medium that endeavors and explores the condition of human life and society. Since the literature is recognized as a tool which discovers new, unknown traits of mankind and the society he or she lives the purpose of literature becomes evident. We can say that recent years the interest in literature and its members has increased in the widest sense of this word. Women writers of English literature had a great influence upon the development of world literature. English novelists the Bronte sisters left great artistic heritage in literature. Charlotte Bronte was one of the most significant and a great English novelist.

Bronte uses various themes, narrative techniques and careful choices of phrase to great effect, raising awareness of how patriarchal ideologies oppress women through her novels, and contributing greatly to the debate surrounding the "woman question". The "woman question" refers to the great Victorian debate concerning the character and responsibilities of women. Patriarchy's essentialist gender construction of femininity was founded on the idea that women's "natural" maternal instincts fitted them for the role of guardian of the home and guardian of societal morality while the masculine gender construct was deemed to be fitted for the struggles of the workplace. Man was believed to represent rationality, leadership, and civilization while woman

embodied the irrational, the passionate, and the natural world with all its vagaries. Men thus asserted that the faculty for thought and accomplishment was theirs alone, and they attempted to consign women to the realm of feeling.

The fact that women were viewed primarily as wives and mothers reveals how women as a group were only ever thought of in terms of their relationship and service to men. Bronte portrays gender as a performance born out of interaction with others who share a mutual understanding of gender-based codes. Bronte sought to discredit patriarchal ideologies through stressing the primacy and integrity of subjectivity over socially prescribed gender models.

Further, she portrays her male and female characters as being held to ransom by society; viewed as incompetent and persecuted if they do not adequately perform the gender roles assigned to them. Thus Crimsworth is presented as less than a man through his many typically feminine traits and features, as well as through comparisons between him and his more physically imposing and powerful elder brother, who persecutes him for his perceived inferiorities, along with many of the other characters, throughout *The Professor*.

Bronte's novels support this argument, given their strong social criticism, their subversion of patriarchal ideology and gender constructs and Bronte's attempts to redefine the feminine ideal through her heroines. These factors confound a straightforward reading of the Victorian era in which the novels are set. The complexity and ambiguity which characterize Bronte's works could more accurately be said to reflect both the private and the public, the hegemonic and the personal, in the Victorian era. Bronte's depictions of her heroes' and heroines' struggles between their desires and patriarchal prescripts.

Through *Jane Eyre* we examine Bronte's treatment of female Victorian stereotypes and her attempt to create a new model of womanhood. Shirley will provide the departure point from which to view Bronte's ambiguous depiction of identity, ideology and stereotype, as well as her attempt to create a counter culture of female empowerment. By way of *Villette* we consider Bronte's study of and challenge to traditional power relations, and the power of the masculine gaze. Bronte's first completed novel and arguably the blueprint for her later works, *The Professor*, to explore her representation of gender, sex and sense of self. Critics, particularly feminist critics often see female novelists as voicing their "sense of dualities" in clandestine ways as they felt unable to directly express their true feelings and ideas unfiltered in public. Bronte is typically seen as a "paradigm" for such novelists by these critics who believe the architecture and ambiguities of her novels both form and disguise her social criticism.

Bronte's novels offer a psychological depiction of her heroines' attempts to carve their own path in life, counter to that which society had laid out for them. Bronte breaks with ideological and literary norms by illustrating how one's subjectivity is constrained by society and its discriminatory ideologies, and how one is constantly evolving through one's desires, effectively broadening and redefining the female psyche. This expanded female psyche, and its accompanying fierce discourse of feeling, illustrates how female self-definition can be based on socially-prescribed "inexpressively". Here, attempts to acknowledge and voice intimate thoughts and emotions end in self-loathing for failure to conform inwardly to patriarchy's female ideal.

Thus, while Jane is presented to us as a typical, the challenges she faces in the novel are emblematic of those faced by many woman in Victorian society. Bronte recognizes that identities are formed through contraposition, necessitating the repression of ambiguities so as to produce the illusion of a stable, socially-accepted identity. However, Bronte goes further by stressing that the repressed elements and desires remain and form an ever-present threat to the coherence and stability of self. This is clearly evident in Jane's discordant nature.

In conclusion, most notably in Bronte's novels, psychological struggle appears as self-repression, accompanied by the threat of madness, his is evident in Jane's symbolic ties with Bertha, whose confinement is a symptom and cause of her instability. In this way, Bronte suggests the undesirability and fundamental unsustainability of patriarchal ideology's constructions of gendered identity.

USED LITERATURE

1. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "USING VIDEOS IN EFL LESSONS." *Journal of new century innovations* 25.3 (2023): 91-93.
2. Дарвишова, Гулчехра Кенжабаевна. "THE ISSUES OF WOMEN AND SOCIETY IN THE NOVELS OF CHARLOTTE BRONTE." *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА* 4.4 (2021).
3. Iskandarovna, K. G., and D. G. Kenjabayevna. "The means of image" woman" in the literary world of charlotte bronte." *Journal of Critical Reviews* 7.12 (2020): 136-139.
4. Darvishova, Gulchehra Kenjabayevna. "ШАРЛОТТЕ БРОНТЕ ИЖОД ҚИЛГАН ВИКТОРИЯ ДАВРИ." *Innovative Development in Educational Activities* 2.19 (2023): 238-243.

5. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "The issues of gender, equality and moral problems in the novel "Jane Eyre" by Charlotte Brontë." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 12.5 (2022): 731-735.

6. Дарвишова, Гулчехра Кенжабаевна, and ШАРЛОТТА БРОНТЕ АСАРЛАРИДА БАДИИЙ МАҲОРАТ. "ORIENSS. 2022. № Special Issue 26." URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sharlotta-bronte-asarlarida-badiiy-ma-orat> (дата обращения: 10.10. 2023).

7. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "'JANE EYRE' ROMANIDA TASVIRLANGAN AXLOQIY MUAMMO, GENDER VA TENGLIK MASALALARI." *Journal of new century innovations* 44.2 (2024): 86-90.

8. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "DESCRIPTION OF GENDER ISSUES IN THE NOVELS OF CHARLOTTE BRONTË." *TADQIQOTLAR* 26.1 (2023): 18-21.

9. Булычёва М. Ф. МЕТОД ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА //Материалы Международной научно-практической онлайн конференции «Современные технологии в преподавании языков в дистанционном формате: международный опыт проблемы и перспективы» включают доклады и выступления участников конференции—доцентов, исследователей, педагогов с большим стажем. – С. 21.

10. Курбанбаев , Д. Ж., Kurbanbayev , D. J., Kurbonboyev , D. J., Булычева , М. Ф., Bulicheva , M. F., & Bulicheva , M. F. (2023). К ВОПРОСУ О ЗАРУБЕЖНЫХ МАГНИТОМЕТРИЧЕСКИХ СРЕДСТВАХ ОБНАРУЖЕНИЯ. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 507–529. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/1944>

11. Булычева, Маргарита, and Дауылбай Жайлаубаевич Курбанбаев. "АКТУАЛЬНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ СТО ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СПОСОБОВ УПРАВЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ВОИНСКИХ ЧАСТЕЙ." *Innovative Development in Educational Activities* 2.7 (2023): 116-134.

12. Зайнутдинова, Д. Т., and М. Ф. Булычёва. "Эффективность применения в образовании информационно-коммуникационных технологий." *Технологии обучения русскому языку как иностранному и диагностика речевого развития*. 2022.

13. Булычёва, М. Ф. "К ВОПРОСУ О СПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗОВЫВАТЬ МЫСЛЬ ПОСРЕДСТВОМ СЛОВА И ПРАКТИКЕ РАБОТЫ НАД КРАСНОРЕЧИЕМ."

14. Namozova, D. B. "Phonetic competence development." *ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 10-ҚИСМ*: 56.

15. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Review of the research on boburology abroad and in Uzbekistan." *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research* 2.09 (2020): 55-60.

16. Berdimurotovna, Namozova Dilnoza. "The role and place of English in international communication." *Chief Editor* (2020).

17. Namozova, Dilnoza Berdimurotovna, and Munavvar Xaydarovna Rashidova. "THE PECULIARITIES OF DEVELOPING PHONETIC COMPETENCE." *Educational Research in Universal Sciences* 2.4 (2023): 526-529.

18. Namozova, D. B., & Rashidova, M. X. (2023). *PHONETIC COMPETENCE IN CONDITIONS OF ARTIFICIAL MULTILINGUALISM*. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(19), 301–305. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1709>

19. Mengliyeva, S. S. "TEACHING MILITARY TERMINOLOGY TO CADETS." *EDITOR COORDINATOR* (2020): 512.

20. Менглиева, Сунбула Савранбековна. "ЎЗБЕК-ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА ҲАРБИЙ СОҲАГА ОИД ТЕРМИНЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ." *Academic research in educational sciences* 2.5 (2021): 673-677.

21. Mengliyeva, S. "MA'LUM SOHAGA OID TERMINLARNING LINGVISTIK O'ZIGA XOSLIGI." *TADQIQOTLAR* 26.1 (2023): 27-33.

22. Mengliyeva, S. "SOHAVIY TERMINLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI." *Innovative Development in Educational Activities* 2.19 (2023): 293-300.

23. Mengliyeva, Sunbula Savranbekovna. "EFFECTIVE METHODS OF TEACHING MILITARY TERMINOLOGY CADETS BY THE PROJECT METHOD." *Academia Science Publishing* (2022).

24. Эгамбердиева, Гузал Мадияровна. "К вопросу изучения в узбекской фольклористике межжанровых взаимоотношений в устном народном творчестве." *Молодой ученый* 3 (2017): 693-696.

25. Egamberdieva, G. M. "O horezmskih skazkah, zapisannyh AN Samojlovichem." *POLISH JOURNAL OF SCIENCE* 36-2 (2021): 36.

26. Egamberdieva, G. M. "Funkcii epitetov v «Lesnoj kapeli» MM Prishvina. XIV VINOGRADOVSKIE CHTENIYA (Tashkent, 16 maya 2018 goda). *Sbornik nauchnyh trudov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii.–Ekaterinburg: Ural'skij gosudarstvennyj ekonomicheskij universitet*. 2018.–S. 101-104." *XVI Виноградовские чтения.-Екатеринбург-Ташкент* (2020): 135-138.

27. Эгамбердиева, Г. М. "МЕТОДИЧЕСКАЯ РАЗРАБОТКА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ НА ТЕМУ «ВТОРОСТЕПЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ»." *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ* 18.1 (2023): 41-44.

28. Эгамбердиева, Г. М. "Своеобразие концовки в сказках и дастанах." *Интернет-пространство как вызов научному сообществу XXI века* 1 (2021): 113-116.

29. Эгамбердиева, Г. М. "O хорезмских сказках, записанных АН Самойловичем." *Polish Journal of Science* 36-2 (2021): 52-54.

30. Эгамбердиева, Г. М. "МЕТОД «ДЕБАТЫ» НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ." *Journal of new century innovations* 21.4 (2023): 155-162.

ОБУЧЕНИЯ ВОЕННЫМ ТЕРМИНАМ В ВЫСШИХ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Менглиева Сунбула Савранбековна
Преподаватель кафедры “Изучение языков”

АННОТАЦИЯ

Данная статья раскрывает методы и способы обучения военным терминам. Автор приводит примеры для раскрытия данной специфической темы, а также приводит примеры для обучения терминам.

Ключевые слова: *иностраннный язык, аудирование, сержантский состав, офицерский состав, военные образовательные учреждения.*

Разговорная практика проводится на базе и в связи с прочитанными текстами и аудиоматериалами по темам, предусмотренным программой.

При этом выполняются в основном творческие упражнения в диалогической и монологической речи: обсуждение прочитанной литературы, просмотренных фильмов на иностранном языке, доклады и сообщения по этим темам.

Разумеется, во всех случаях, когда постижения различных сторон и явлений иностранного языка легко осуществить с помощью без переводных средств, к ним надо прибегать и широко использовать. Но в тех ситуациях когда осознание изучаемого явления без переводным путём либо делается невозможным, либо даётся курсантам с большой затратой времени и усилий, необходимо апеллировать к родному языку, которым учащийся хорошо владеет практически и в известной мере теоретически.

Сказанное отнюдь не нацеливает на то, чтобы на уроках иностранного языка широко практиковать сопоставление с родным языком. Такой подход уводил бы современного преподавателя в высших учебных заведениях в сторону от решения основных задач, обусловленных необходимостью практического овладения изучаемым иностранным языком. Однако полный отказ от учёта особенностей родного языка может нанести серьёзный ущерб и привести к превалированию дрилов, которые, в конце концов вызывают у курсантов неприязнь к иностранному языку как учебному предмету, подавляют в них интерес к учёбе. Но даже при чрезвычайно осторожном подходе к использованию родного языка на уроках иностранного языка, учёт особенностей

родного языка всё-таки остаётся ведущим принципом, реализация которого должна быть заложена, прежде всего, в учебных материалах и упражнениях, представленных в учебниках и учебных пособиях.

Раскрытие практической цели обучения начнём с рассмотрения специфики учебного предмета «Иностранный язык». В чём же заключается специфика этого предмета? Она заключается в том, что во первых, язык-будь то родной или иностранный служит средством общения, средством приёма и передачи информации об окружающей действительности в естественных условиях социальной жизни, и в качестве этого он и должен рассматриваться при его изучении в высших военных образовательных учреждениях. Изучение иностранного языка даёт курсантам лишь возможность овладевать средствами восприятия и выражения мыслей о предметах, явлениях, их связях и отношениях посредством нового для них языка, который выступает в двух формах: устной и письменной. Овладение этими формами общения и должно входить в практическую цель обучения предмету «Иностранный язык». Во-вторых, язык, будучи средством общения, нуждается в том, чтобы его содержали в рабочем состоянии, то есть всегда готовым к использованию в возникающих ситуациях общения. Поэтому овладение этой дисциплиной непременно связано с целенаправленной, чётко организованной практикой в употреблении усваиваемого материала в устной и письменной формах общения в тех условиях, которыми располагает высшее военное образовательное учреждение.

Из специфики предмета «Иностранный язык» следует, что учащиеся должны овладевать изучаемым языком как средством общения, уметь им пользоваться в устной и письменной формах. Устная форма включает владение пониманием звучащей речи на слух-аудированием и выражением своих мыслей на иностранном языке говорением. Письменная форма предполагает овладение графической речью, то есть пониманием печатного текста и использованием графической системы для выражения мыслей-письма схематически представить так:

Язык - средство общения

В устной форме-аудирование и говорение

В письменной форме- чтение и письмо

Аудирование, говорение, чтение и письмо- это виды речевой деятельности, которые должны быть сформированы у учащихся, чтобы обеспечить возможность осуществить общение в устной и письменной формах. В условиях обучения английскому языку в высших военных образовательных учреждениях в частности на начальном этапе, должны быть заложены прочные основы всех

видов речевой деятельности. Методика обучения английскому языку постоянно совершенствуется, появляются новые учебники, учебные пособия, новая техника, новые средства. К ним можно отнести все достижения XXI века «Эры глобализации». В настоящее время курсантам в высших военных образовательных учреждениях можно использовать новые информационные средства для освоения материала. В таких образовательных учреждениях курсантам требуется обучаться не только английскому для общих целей, но и английский для военных должен быть обучен преподавателями и курсанты должны освоить материал на высшем уровне. Для этого курсантам понадобится хорошо знать военные термины на английском языке. Изучение военных терминов требует долгого и кропотливого труда не только у курсантов, а также сам преподаватель должен знать эти термины сначала на родном, а затем на английском языке. Военная терминология как и терминология других аспектов и знаний со временем изменяется и совершенствуется. В эре глобализации военная техника, орудия и средства массового поражения так сильно развиваются и все это влияет на творческую деятельность преподавателей английского языка. Преподаватели должны сами сначала хорошо овладеть военными терминами и им необходимо хорошо знать разницу между терминами которые выражают звания и виды орудий применимые в разных странах. К примеру приведем некоторые моменты которые затрудняют процесс обучения:

-буквенные и цифровые обозначения тарифных разрядов военнослужащих W1, W2, W3, W4, W5 где W означает warrant officer:

Для офицерского состава: O 1, O 3, O 4, O 5, O 6, O 7, O 8, O 9, O 10 где O означает commissioned officer;

Для рядового и сержантского состава: E 1, E 2, E 3, E 4, E 5, E 6, E 7, E 8, E 9, где E означает enlisted.

Также надо учитывать тот факт, что в нашей стране не имеются такие виды тарифных разрядов военнослужащих и преподаватель должен четко и ясно показать разницу при обучении этой теме. Обучая военную терминологию курсантам преподаватель также ещё должен обучать сокращения которые состоят из цифр и прописных букв (одной, двух), входящий в полный вариант военного термина. Например: 1 LT- first lieutenant; 2 LT- second lieutenant; S1- personnel officer; S2-intelligence officer; S3-operations and training officer; S4-logistics officer, supply officer; S6-signal officer;

G1-personal section (officer); G2- intelligence section (officer); G3-operations and training section (officer); G4-logistics section (officer); G5-civil affairs/military government section (officer).

Следует заметить, что буквенно-цифровые обозначения, участвующие в образовании штабных должностей, расшифровываются следующим образом: буква S указывает на штаб бригады или батальона, буква G указывает на штаб дивизии и формирования более высокого звена. В сокращенных вариантах цифры также несут информацию. Так, 1-это должностное лицо штаба, ответственный за личный состав; 2- входит в сокращённый вариант, обозначающий разведку; 3- это должность, связанная с боевой подготовкой; 4-обеспечение тыла; 5-связь с местной администрацией (военной и гражданской) и населением; 6- работа средств связи¹.

Обучение английскому языку позволяет осуществлять эстетическое воспитание. Наблюдения показывают, что курсантам очень интересно изучать военные термины и при изучении сравнивать их с терминами на родном языке.

Изучение иностранного языка помогает осознанию родного, так как он даёт возможность обеспечить изучающим сравнить родной язык с иностранными и на начальной ступени заставляет учащихся понемножку освобождаться из плена родного языка. Так, при изучении английского языка с первых занятий в Университете общественной безопасности по учебнику «Campaign» английский для военных преподаватель английского языка привлекает внимание курсантов к отличиям и сходствам терминов английского и родного языка.

Изучение иностранного языка формирует у учащихся более внимательного отношения к формам выражения мыслей как на иностранном, так и на родном языке. Если курсанты до поступления в высшее учебное заведение хорошо освоили родной язык то им несомненно легко будет изучать английский язык. Можно наблюдать и обратное явление. Хорошо поставленное обучение английскому языку положительно влияет на развитие мыслительных и речевых способностей учащихся при обучении другим гуманитарным предметам и прежде всего родного языка.

Обладание языком в искусственных условиях, то есть вне среды, где на нём говорят, требует создания воображаемых ситуаций, способных стимулировать общение на изучаемом языке и связано с развитием воображения. Изучение иностранного языка способствует расширению кругозора учащихся, повышает их культуру. В самом деле, приобщение к языку это и приобщение к культуре народа, который её создал и который ею пользуется. Язык рассматривается в двух его главных функциях:

¹ Эркинов С.Э. системно-функциональные аспекты военно-профессиональных языковых единиц(на материале английского языка) дис.док.ф.(PhD) Самарканд-2020

коммуникативной- с его помощью осуществляется общение и кумулятивной - он хранитель культуры народа - его носителя¹.

Таким образом можно вывести следующие выводы согласно проведенным анализам во первых иностранный язык является средством общения и помимо этого он является мостом который связывает разные народы между собой. А обучение специально направленного языка(английский для военных) также помогает курсантам найти сходства и различия в армии англоговорящих стран и своей родной страны.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Namozova, D. B. "Phonetic competence development." *ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 10-ҚИСМ*: 56.
2. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Review of the research on boburology abroad and in Uzbekistan." *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research* 2.09 (2020): 55-60.
3. Berdimurotovna, Namozova Dilnoza. "The role and place of English in international communication." *Chief Editor* (2020).
4. Namozova, Dilnoza Berdimurotovna, and Munavvar Xaydarovna Rashidova. "THE PECULIARITIES OF DEVELOPING PHONETIC COMPETENCE." *Educational Research in Universal Sciences* 2.4 (2023): 526-529.
5. Namozova, D. B., & Rashidova, M. X. (2023). *PHONETIC COMPETENCE IN CONDITIONS OF ARTIFICIAL MULTILINGUALISM*. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(19), 301–305. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1709>
6. Berdimurotovna, Namozova Dilnoza. "Features of military terminology in modern conditions." *EPRA International Journal of multidisciplinary Research* 7.3 (2021): 7-9.
7. Menglieva, Sunbula Savranbekovna. "INGLIZ TILI DARSIDA HARBIY TERMINLARNI OQITISH." *Ta'lim fidoyilari, Special issue* (2022): 246-250.
8. Рашидова, Мунаввар Хайдаровна. "Развитие коммуникативной компетенции в обучении курсантов устной речи." *Инновации в педагогике и психологии* 4.1 (2021).
9. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Teaching technical subjects through English." *Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: даврий анжуманлар* 10 (2022).

¹ Верещагин Е.М. Лингвострановедческая теория слова. М.- 1980.

10. Rashidova, M. X., and D. B. Namozova. "TEACHING TECHNICAL SUBJECTS THROUGH ENGLISH." ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 10-ҚИСМ: 32.

11. Xaydarovna, Rashidova Munavvar. "Problems of teaching communicative English language at the Military Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan and the ways of eliminating them." EPRA International Journal of Research and Development 5.3 (2020): 502-504.

12. Xaydarovna, Rashidova Munavvar. "Problems of competence approach in teaching a foreign language in a non-linguistic tertiary institution." EPRA International Journal of multidisciplinary Research 6.3 (2020): 165-167.

13. Xaydarovna, Rashidova Munavvar, and Namozova Dilnoza Berdimurotovna. "Effective methods of teaching." Materials of the republican (2021): 23.

14. Булычёва, М. (2023). К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ДЛЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ. ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ УНИВЕРСИТЕТА ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(18), 9–13. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1621>

15. Булычёва М. Ф. МЕТОД ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА //Материалы Международной научно-практической онлайн конференции «Современные технологии в преподавании языков в дистанционном формате: международный опыт проблемы и перспективы» включают доклады и выступления участников конференции—доцентов, исследователей, педагогов с большим стажем. – С. 21.

16. Курбанбаев, Д. Ж., Kurbanbayev, D. J., Kurbonboyev, D. J., Булычева, М. Ф., Bulicheva, M. F., & Bulicheva, M. F. (2023). К ВОПРОСУ О ЗАРУБЕЖНЫХ МАГНИТОМЕТРИЧЕСКИХ СРЕДСТВАХ ОБНАРУЖЕНИЯ. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 507–529. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/1944>

17. Булычева, Маргарита, and Дауылбай Жайлаубаевич Курбанбаев. "АКТУАЛЬНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ СТО ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СПОСОБОВ УПРАВЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ВОИНСКИХ ЧАСТЕЙ." *Innovative Development in Educational Activities* 2.7 (2023): 116-134.

18. Зайнутдинова, Д. Т., and М. Ф. Булычёва. "Эффективность применения в образовании информационно-коммуникационных технологий." *Технологии*

обучения русскому языку как иностранному и диагностика речевого развития. 2022.

19. Булычёва, М. Ф. "К ВОПРОСУ О СПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗОВЫВАТЬ МЫСЛЬ ПОСРЕДСТВОМ СЛОВА И ПРАКТИКЕ РАБОТЫ НАД КРАСНОРЕЧИЕМ."

20. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "USING VIDEOS IN EFL LESSONS." *Journal of new century innovations* 25.3 (2023): 91-93.

21. Дарвишова, Гулчехра Кенжабаевна. "THE ISSUES OF WOMEN AND SOCIETY IN THE NOVELS OF CHARLOTTE BRONTE." *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА* 4.4 (2021).

22. Iskandarovna, K. G., and D. G. Kenjabayevna. "The means of image" woman" in the literary world of charlotte bronte." *Journal of Critical Reviews* 7.12 (2020): 136-139.

23. Darvishova, Gulchehra Kenjabayevna. "ШАРЛОТТЕ БРОНТЕ ИЖОД ҚИЛГАН ВИКТОРИЯ ДАВРИ." *Innovative Development in Educational Activities* 2.19 (2023): 238-243.

24. Дарвишова, Гулчехра Кенжабаевна, and ШАРЛОТТА БРОНТЕ АСАРЛАРИДА БАДИИЙ МАҲОРАТ. "ORIENSS. 2022.№ Special Issue 26." URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sharlotta-bronte-asarlarida-badiiy-ma-orat> (дата обращения: 10.10. 2023).

25. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "'JANE EYRE" ROMANIDA TASVIRLANGAN AXLOQIY MUAMMO, GENDER VA TENGLIK MASALALARI." *Journal of new century innovations* 44.2 (2024): 86-90.

26. Kenjabayevna, Darvishova Gulchehra. "DESCRIPTION OF GENDER ISSUES IN THE NOVELS OF CHARLOTTE BRONTE." *TADQIQOTLAR* 26.1 (2023): 18-21.

27. Эгамбердиева, Гузал Мадияровна. "К вопросу изучения в узбекской фольклористике межжанровых взаимоотношений в устном народном творчестве." *Молодой ученый* 3 (2017): 693-696.

28. Egamberdieva, G. M. "O horezmskih skazkah, zapisannyh AN Samojlovichem." *POLISH JOURNAL OF SCIENCE* 36-2 (2021): 36.

29. Ergashevna, Kamilova Saodat, et al. "The Originality Of Modern Literature (On the example of the works of IldarAbuzyarov, TimurPulatov and ZakharPrilepin)." *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry* 12.9 (2021).

30. Эгамбердиева, Г. М. "Своеобразие концовки в сказках и дастанах." *Интернет-пространство как вызов научному сообществу XXI века* 1 (2021): 113-116.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Xidirova, D. Z. (2024). O‘QUV MASHG‘ULOTLARINI INNOVATSION TEXNOLOGIYA VA METODLAR ASOSIDA LOYIHALASHTIRISH. Innovative development in educational activities, 3(4), 4–14. https://doi.org/10.5281/zenodo.10725458
2	Egamov, F. (2024). TARIX FANI O‘QITUVCHILARINI KASBIY FAOLIYATINI OSHIRISHDA HAMKORLIK STRATEGIYALARIGA ASOSLANGAN DARSLARNI TASHKIL ETISHNING AMALIY AHAMIYATI. Innovative development in educational activities, 3(4), 15–18. https://doi.org/10.5281/zenodo.10725531
3	Maksudov, K. (2024). CHINA’S MULTIFACETED STRATEGY AGAINST ILLICIT DRUG TRAFFICKING: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE FUTURE. Innovative Development in Educational Activities, 3(4), 19–27. https://doi.org/10.5281/zenodo.10725515
4	Matjanova, M. U. (2024). QORAQALPOQ BASTAKORLARI IJODI. Innovative development in educational activities, 3(4), 28–30. https://doi.org/10.5281/zenodo.10725523
5	Абдулазизов, А. Х. (2024). МУТОЛАА МАДАНИЯТИДА МОДА ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ. Innovative development in educational activities, 3(4), 31–39. https://doi.org/10.5281/zenodo.10725544
6	Norqobilov, S. H. o‘g‘li ., & Abdullayev, S. A. (2024). THE IMPORTANCE OF GRAPHIC DESIGN IN LINUX. Innovative Development in Educational Activities, 3(4), 40–45. https://doi.org/10.5281/zenodo.10725551
7	Omonov, J. O. o‘g‘li ., & Baxronova, D. K. (2024). TURLI TIZIMLI TILLARDA ASSOTSIATIV BIRLIKLARNING GENDER XUSUSIYATLARI. Innovative development in educational activities, 3(4), 46–48. https://doi.org/10.5281/zenodo.10725562

8

Qarshiboyev, N. A. o'g'li . (2024). PARAMETRLI NOSIMMETRIK RSA SHIFRLASH ALGORITMINI GENERATSIYA QILISH DASTURI.

Innovative development in educational activities, 3(4), 49–53.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10725575>

9

Qarshiboyev, N. A. o'g'li . (2024). PARAMETRLI ALGEBRA ASOSIDA YARATILGAN NOSIMMETRIK SHIFRLASH ALGORITMINING

TAHLILI. Innovative development in educational activities, 3(4), 54–57.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10725584>

10

Xolbekov, U. Z. o'g'li . (2024). NOSSIMMETRIK KRIPTOTIZIMLARNING TADQIQI. Innovative development in educational activities, 3(4), 58–63.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10725599>

11

Xolbekov, U. Z. o'g'li . (2024). MAVJUD NOSIMMETRIK

KRIPTOTIZIMLARNING BARDOSHLILIGI. Innovative development in educational activities, 3(4), 64–69.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10725659>

12

Safayeva, O. M. qizi . (2024). SUVNI O'LCHASH SENSORLARI

MA'LUMOTLARI ASOSIDA SUV SARFINI BASHORAT QILISH.

Innovative development in educational activities, 3(4), 70–75.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10725833>

13

Mustafoyeva, M. O., Kodirov, B. G., & Raxmanova, F. (2024). TA'LIM

JARAYONIGA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI

QO'LLASH IMKONIYATI. Innovative development in educational activities,

3(4), 76–82. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10725843>

14

Мустафоев, А. И., Мустафоева, М. О., Кодиров, Б. Г., & Джалилов, М. У.

(2024). КАТТА ҚУЁШ ҚУРИЛМАСИ АСОСИДА ТАЙЁРЛАНАДИГАН

МАҲАЛЛИЙ ХОМ-АШЁГА АСОСЛАНИБ ОЛИНГАН КЕРАМИК

МАТЕРИАЛНИНГ ИССИҚЛИКНИ ЎЗИДА САҚЛАБ ҚОЛИШИ.

Innovative development in educational activities, 3(4), 83–88.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10726013>

15

Akramova, F. B., & Islamova, Z. B. (2024). **BOLALAR VA KATTALARDA GIDROSEFALIYA KASALLIGI, DIAGNOSTIKASI, DAVOLASH USULLARI.** Innovative development in educational activities, 3(4), 89–93. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726047>

16

Musinov, N. (2024). **AXBOROT URUSHIGA QARSHI KURASHNING ZARURATI VA AHAMIYATI.** Innovative development in educational activities, 3(4), 94–98. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726052>

17

Eshankulov, K. M. (2024). **HISTORY OF PASTERNAK’S NOVEL AND PROSE.** Innovative Development in Educational Activities, 3(4), 99–105. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726068>

18

Tursunpo‘latova, D., & Islamova, Z. B. (2024). **ERTA QARISH – PROGERIYA KAMDAN KAM UCHRAYDIGAN GENETIK KASALLIK.** Innovative development in educational activities, 3(4), 106–110. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726085>

19

Bahromov, J. N. o‘g‘li . (2024). **SIRDARYO VILOYATIDA UCHRAYDIGAN DORIVOR O‘SIMLIKLARNI TADQIQ ETISH.** Innovative development in educational activities, 3(4), 111–115. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726103>

20

Журақулова, Ф. Т. қизи ., & Исматуллаев, Ф. О. (2024). **ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЕВРОПА ИТТИФОҚИ БИЛАН ТРАНСПОРТ – ЛОГИСТИКА СОҲАСИДАГИ ҲАМКОРЛИГИНИ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ.** Innovative development in educational activities, 3(4), 116–122. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726126>

21

Suyindikov, F., Isroilov, D. R. o‘g‘li ., Mamarajabov, D. M. o‘g‘li ., Mamarajabov, D. M. o‘g‘li ., Guseva, S. Y., & Norqulov, O. E. o‘g‘li . (2024). **TUPROQ TARKIBIDAGI FOSFORNING O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI JIZZAX VILOYATI ZAFAROBOD HUDUDLARIDA TA’MINLANGANLIK DARAJASI.** Innovative development in educational activities, 3(4), 123–127. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726143>

22

Fazliddinova, O. E. (2024). MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA VEGETATIV QON-TOMIR DISTONIYASI. Innovative development in educational activities, 3(4), 128–132. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726175>

23

Абдурафикова, Р. А., Усманова, Г. А., & Исламова, З. Б. (2024). ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ. Innovative development in educational activities, 3(4), 133–137. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726194>

24

Uzoqbayev, A. H. o'g'li ., & Hazratqulov, J. A. o'g'li . (2024). TA'LIM MUSSASALARIDA ANIQ FANLARINI O'QITISHDA NAZARIY VA AMALIY BILIMLARINING O'ZARO BOG'LIQLIGINI ASOSLASH. Innovative development in educational activities, 3(4), 138–145. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726219>

25

Makhmudova, S. Y., & Sharopova, B. A. (2024). ARTIFICIAL INTELLIGENCE ALGORITHMS IN FACE RECOGNITION AND OBJECT DETECTION. Innovative Development in Educational Activities, 3(4), 146–150. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726236>

26

Bahromov, J. N. o'g'li . (2024). DORIVOR O'SIMLIKLARNI IN-VITRO USULIDA KO'PAYTIRISH VA UNING AFZALLIGI. Innovative development in educational activities, 3(4), 151–154. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726395>

27

Nietullaeva, N. S. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALAR NUTQINI O'STIRISHNING IZCHILLIGI. Innovative development in educational activities, 3(4), 155–157. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726496>

28

Maxammadjonova, G. T. qizi . (2024). YUNUS RAJABIIY NOMIDAGI O'ZBEK MILLIY MUSIQA SAN'ATI INSTITUTI MAGISTRANTI. Innovative development in educational activities, 3(4), 158–163. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726539>

29

Ayupov, R. H., Ablizova, G. A., & Aripova, G. I. (2024). RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING ELEKTRON SAVDODA ISHLATILISH ISTIQBOLLARI. Innovative development in educational activities, 3(4), 164–176. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726565>

30

Jurayev, M. (2024). O'RTA OSIYO XONLIKLARIDA XVI ASR BOSHLARIDAN XIX ASR IKKINCHI YARMIDA DAVLAT ISH YURITISH HUJJATLARINING QO'LYOZMA MANBALARI TADQIQI VA DINIY HUJJATLAR TAVSIFI. Innovative development in educational activities, 3(4), 177–180. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726603>

31

Ahadov, I. J. (2024). HAQIRIY DEVONIDAGI SHE'RLARNING G'OYAVIY BADIY XUSUSIYATI, SHE'RLARDA QUR'ONI KARIMDAN ISHORALAR. Innovative development in educational activities, 3(4), 181–187. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726616>

32

Jo'raboyeva, R. M. qizi., & Qodirov, M. (2024). RIFA AT-TAXTOVIY VA O'ZBEK JADIDLARINING MA'RIFATPARVARLIK QARASHLARI. Innovative development in educational activities, 3(4), 188–193. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726629>

33

Omonov, J. O. o'g'li ., & Baxronova, D. K. (2024). TURLI TIZIMLI TILLARDA ASSOTSIATIV BIRLIKLARNING GENDER XUSUSIYATLARINING QIYOSIY TAHLILI. Innovative development in educational activities, 3(4), 194–196. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726986>

34

Latipova, N. (2024). DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATI VA ICHKI AUDIT XIZMATINI TRANSFORMATSIYA QILISHNING FUNDAMENTAL ASOSLARI MASALALARINING YORITILISHI. Innovative development in educational activities, 3(4), 197–200. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10730420>

35

Qudratullaev, J. I. (2024). THE ROLE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE FORMATION OF A "HEALTHY FUTURE GENERATION". Innovative Development in Educational Activities, 3(4), 201–204. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10761780>

36

Khaitova, F. A. (2024). USING PICTURE ESSAY IN DEVELOPING THE SPEECH OF PRIMARY CLASS STUDENTS. Innovative Development in Educational Activities, 3(4), 205–209. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10761852>

37

Mavlonova, M. D., & Murodov, D. D. o'g'li . (2024). EXPLORING THE FRONTIER OF ROBOTICS AND AUTOMATION: INNOVATIONS, IMPACTS, AND CHALLENGES. Innovative Development in Educational Activities, 3(4), 210–215. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10824864>

38

Saydullayev, A. T. (2024). JISMONIY MASHQLARNING TALABALARNI AQLIY QOBILIYATLARIGA TA'SIRI. *Innovative development in educational activities*, 3(4), 216–219. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10824872>

39

Raxmonberdiyeva, S. M. (2024). BOLALARNING MUSIQIY IDROK XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA MUSIQA TINGLASH FAOLIYATINING O'RNI. *Innovative development in educational activities*, 3(4), 220–225. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10824882>

40

Rashidova, M. X., & Namozova, D. B. (2024). DEVELOPING B1 LEVEL EFL LEARNERS' SPEAKING SKILLS THROUGH GAMES. *Innovative Development in Educational Activities*, 3(4), 226–231. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10824892>

41

Булычёва, М. Ф. (2024). РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ КУРСАНТОВ НА БАЗЕ УЧЕБНЫХ ТЕКСТОВ. *Innovative development in educational activities*, 3(4), 232–239. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10824912>

42

Namozova, D. B., & Rashidova, M. X. (2024). DEVELOPMENT OF PHONETIC COMPETENCE. *Innovative Development in Educational Activities*, 3(4), 240–244. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10824923>

43

Darvishova, G. K. (2024). THE REPRESENTATION OF PATRIARCHAL IDEOLOGY AND GENDER ROLES IN CHARLOTTE BRONTE'S LITERATURE. *Innovative Development in Educational Activities*, 3(4), 245–249. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10824937>

44

Менглиева, С. С. (2024). ОБУЧЕНИЯ ВОЕННЫМ ТЕРМИНАМ В ВЫСШИХ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ. *Innovative development in educational activities*, 3(4), 250–256. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10824948>